

M Mathesis

Μαρία Ευθυμίου

Παγκόσμια Ιστορία:
Ο Άνθρωπος απέναντι στη φύση

Διδάσκων

Μαρία Ευθυμίου

Γεννήθηκε στην Λάρισα το 1955. Σπούδασε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ). Ολοκλήρωσε τους κύκλους των Μεταπτυχιακών της Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, στο Παρίσι.

Από το 1981 ανήκει στο Διδακτικό και Ερευνητικό Προσωπικό του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ. Στην τρέχουσα περίοδο κατέχει τον τίτλο της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας. Κατά τα τελευταία τρία έτη χρημάτισε Διευθύντρια του Τομέα Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ.

Έχει εκπροσωπήσει την Ελλάδα σε Επιτροπές Ιστορίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έχει μετάσχει σε πολυάριθμα Διεθνή Συνέδρια Ιστορίας. Έχει συμμετάσχει σε δεκάδες ατομικές και ομαδικές εκπαιδευτικές δράσεις σε επίπεδο Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Διδάσκει δωρεάν, σχεδόν καθημερινά, σε

εσπερινή βάση, σε ολόκληρη την Αττική και την Ελλάδα, κύκλους Παγκόσμιας και Ελληνικής Ιστορίας. Μέχρι στιγμής έχουν παρακολουθήσει τα μαθήματα αυτά περί τα 30.000 άτομα.

Έχουν κυκλοφορήσει τρία βιβλία της. Έχουν δημοσιευθεί περισσότερα από πενήντα άρθρα της σε Περιοδικά Ιστορίας, σε Πρακτικά Συνεδρίων Ιστορίας, σε ένθετα Ιστορίας. Έχουν δημοσιευθεί πολυάριθμες παρεμβάσεις της και τοποθετήσεις της περί τα πανεπιστημιακά στον Τύπο.

Κατά το έτος 2013 τιμήθηκε με το «Βραβείο Εξάιρετης Πανεπιστημιακής Διδασκαλίας εις μνήμην Β. Ξανθόπουλου – Στ. Πνευματικού».

Είναι μητέρα δύο ξεχωριστών νεαρών ανδρών και δύο υπέροχων νυφών.

Είναι γιαγιά της Μάγιας.

Έχει την τύχη να είναι φίλη δεκάδων άξιων, δημιουργικών, εργατικών, έντιμων και φωτεινών ανθρώπων...

Συντελεστές

Βιντεοσκόπηση: **Νίκος Γκικόπουλος**

Μοντάζ, προγραμματισμός ασκήσεων:

Νίκος Γκικόπουλος, Δημήτρης Αγγελάκης.

Η βιντεοσκόπηση έγινε τον Ιούλιο του 2016 στο στούντιο του *Mathesis* στο Ηράκλειο.

Πίνακας περιεχομένων

Διδάσκων.....	2
Συντελεστές.....	2
Περιγραφή του μαθήματος.....	5
Εισαγωγή.....	5
Εβδ. 1: Ο άνθρωπος πριν από τη γεωργική επανάσταση.....	6
1.1: Ο άνθρωπος: Γένεση και εξέλιξη.....	6
V1.1.1 Η γένεση της γης (9΄).....	6
V.1.1.2 Το ύδωρ – Η πηγή της ζωής (5΄).....	7
V.1.1.3 Κοσμογονίες (11΄).....	8
V1.1.4 Αφρική – Η κοιτίδα του ανθρώπου; (10΄).....	10
V1.1.5 Οι μετακινήσεις του ανθρώπου (10΄).....	12
V.1.1.6 : Ο άνθρωπος: Ένα ον ευπροσάρμοστο (10΄).....	13
1.2: Ο άνθρωπος: Από τον τροφосуλλέκτη στον κυνηγό.....	16
V1.2.1 Το νομαδικό μας παρελθόν (8΄).....	16
V1.2.2 Οι ρόλοι των δύο φύλων (7΄).....	17
V1.2.3 Ο άνθρωπος ελέγχει την φωτιά (8΄).....	19
V1.2.4 Η γένεση των γλωσσών (10΄).....	20
V1.2.5 Διαμόρφωση ομάδων γλωσσών (7΄).....	22
V1.2.6 Γλωσσικές ομάδες (7΄).....	23
V1.2.7 Η ινδοευρωπαϊκή ομάδα γλωσσών (10΄).....	24
V1.2.8 Οι γλώσσες σήμερα (9΄).....	26
Εβδ. 2: Η γεωργική επανάσταση - Κοινωνία οικονομία.....	28
2.1: Η γεωργική επανάσταση: Τόπος και φυτά.....	28
V2.1.1 Η Γόνιμη Ημισέληνος (16΄).....	28
V2.1.2 Πόλεις και κτίσματα (10΄).....	30
V2.1.3 Η διάχυση της γεωργίας (8΄).....	33
V2.1.4 Μέση Ανατολή: η εναλλαγή των λαών (8΄).....	34
V2.1.5 Το κλίμα και η γεωργία (7΄).....	35
V2.1.6 Τα φυτά (8΄).....	36
V2.1.7 Η επεξεργασία της τροφής (9΄).....	37
2.2: Η γεωργική επανάσταση: Υπάλληλοι καταγράφουν, φυλάσσουν, κτίζουν.....	39
V2.2.1 Η αποθήκη (8΄).....	39
V2.2.2 Η γραφή (13΄).....	40
V2.2.3 Συστήματα γραφής (7΄).....	42
V2.2.4 Το έπος του Γκιλγκαμές (12΄).....	44

2.2.5 Κοινωνική διαστρωμάτωση (7')	45
2.3: Η Γεωργική Επανάσταση: Νέες κοινωνικές, διοικητικές και οικονομικές πραγματικότητες	47
V2.3.1 Η θέση των δύο φύλων (9')	47
V2.3.2 Το Δίκαιο (7')	48
V2.3.3 Ένα σταθερό κράτος: Η Αίγυπτος (6')	49
V2.3.4 Το εμπόριο (9')	50
Εβδ. 3: Οι κοινωνίες των γεωργών / Οι κοινωνίες των κτηνοτρόφων	53
3.1: Η γεωργική επανάσταση: Το κράτος και η διοίκηση	53
V3.1.1 Οι βασιλείς (11')	53
V3.1.2 Το κράτος των Περσών (6')	54
V3.1.3 Οι Πέρσες και τα έργα τους (11')	56
V3.1.4 Η μέτρηση του χρόνου (8')	57
V3.1.5 Η συγκρότηση του ημερολογίου (14')	60
3.2: Οι άνθρωποι της στέπας	63
V3.2.1 Η εξημέρωση των ζώων (8')	63
V3.2.2 Κτηνοτρόφοι και γεωργοί (6')	64
V3.2.3 Το φυσικό περιβάλλον της στέπας (8')	65
V3.2.4 Οι νομάδες της στέπας και τα ζώα τους (9')	66
V3.2.5 Η στέπα και οι φυλές της (11')	69
V3.2.6 Οι γεωργικοί πολιτισμοί και η στέπα (13')	70
3.3: Η στέπα επιτίθεται	73
V3.3.1 Η Χρυσή Ορδή (13')	73
V3.3.2 Ο κύκλος της βίας (11')	74
V3.3.3 Οι Ούννοι συμπαρασύρουν Γερμανούς (11')	76
V3.3.4 Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (8')	77
V3.3.5 Τα γερμανικά φύλα (11')	79
Εβδ. 4: Οι δράσεις των "Βαρβάρων" και οι επιπτώσεις τους	82
4.1: Η Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και οι καταστροφείς της	82
V4.1.1 Τα γερμανικά φύλα και οι συγκρούσεις τους (9')	82
V4.1.2 Η διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (12')	83
V4.1.3 Το τέλος της Ρώμης (13')	85
V4.1.4 Γερμανικά έθιμα διαδοχής (6')	87
V4.1.5 Οι Άβαροι συμπαρασύρουν Σλάβους (12')	88
4.2: Φράγκοι και Βίκινγκς	91
V4.2.1 Η σημασία των Γερμανών (10')	91
V4.2.2 Το Ισλάμ και οι Άραβες (10')	92
V4.2.3 Οι Βίκινγκς (12')	94

V4.2.4 Οι Βίκινγκς και οι εγκαταστάσεις τους (11΄).....	96
4.3: 5ος-11ος αιώνας: Η Ευρώπη αλλάζει.....	98
V4.3.1 Ευρώπη : οι δημογραφικές αλλαγές (9΄).....	98
V4.3.2 Ενίσχυση Γερμανών και Σλάβων (4΄).....	99
V4.3.3 Μη ινδοευρωπαίοι στην Ευρώπη (7΄).....	100
V4.3.4 Οι Τουρκομάνοι και ο ρόλος τους (9΄).....	101
V4.3.5 Το φεουδαλικό σύστημα (10΄).....	102
V4.3.6 Η φεουδαλική πυραμίδα (8΄).....	104

Περιγραφή του μαθήματος

Ο άνθρωπος διήνυσε εκατομμύρια χρόνια ζωής ως τροφосуλλέκτης και κυνηγός πριν γίνει —σχεδόν χθες— γεωργός και εφευρέτης μηχανών. Στην διάρκεια του μακρού αυτού χρόνου κέρδισε την όρθια στάση και τη βάδιση στα δύο πόδια, κατοίκησε σχεδόν σε κάθε μήκος και πλάτος της γης, βρήκε τρόπο να ταξιδεύει στην ξηρά και στη θάλασσα, ξεπέρασε περιόδους ξηρασίας, πλημμυρών και παγετώνων, δημιούργησε εργαλεία, απέκτησε θεσμούς, κατέκτησε γνώσεις και τέχνες. Πριν προβληματιστεί από το άφατο των θρησκευτικών του συλλήψεων, αντιμετώπισε τη φύση σε όλες της τις προκλήσεις και τις εκφάνσεις. Με τα όπλα αυτά, στάθηκε, στη συνέχεια, απέναντι στο μεγαλύτερο θειό: τον εαυτό του.

Το μάθημα απευθύνεται σε όλους. Δεν ζητά παρά εγρήγορση, φιλομάθεια και προσοχή.

Διδάσκουσα

Μαρία Ευθυμίου

Εισαγωγή

Η πρώτη ενότητα που θα αντιμετωπίσουμε σ' αυτόν τον κύκλο των μαθημάτων ονομάζεται ο άνθρωπος απέναντι στη φύση, είναι εισαγωγική ενότητα.

Σε αυτήν παρατηρούμε τον άνθρωπο στην ανάπτυξη του από ανθρωποειδές σε Homo Sapiens αλλά κυρίως παρατηρούμε σε ποιες ηπείρους διαχύθηκε πως πέρασε στις ηπείρους αυτές ποιες κατακτήσεις κέρδισε και κυρίως μεγάλο κομμάτι των μαθημάτων μας εστιάζεται στην κατάκτηση της γεωργίας γιατί ο άνθρωπος για εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια ήταν καρποσυλλέκτης και κυνηγός και κάποια στιγμή έκανε μια μεγάλη «αποκοτιά» να πάψει να είναι κινητικός να σταθεί σ' ένα τόπο και να πειραματισθεί με καρπούς, να δει αν μπορεί να ζει φυτεύοντας σπόρους μέσα στη γη . Όταν το κατάφερε άλλαξε η ζωή του τελείως και αυτή είναι η μεγαλύτερη επανάσταση στο είδος μας μέχρι σήμερα και συνέβη σχετικά κοντά στην ανατολική Μεσόγειο εδώ στην περιοχή της εγγύς Ανατολής στη Αίγυπτο στην Μεσοποταμία στην περιοχή της Συρίας του Ιράκ της Ανατολικής Τουρκίας και γρήγορα πέρασε στην Κίτη στα Βαλκάνια και προς την Κίνα και την Ινδία. Είναι το πρώτο μεγάλο βήμα του είδους μας.

Εβδ. 1: Ο άνθρωπος πριν από τη γεωργική επανάσταση

1.1: Ο άνθρωπος: Γένεση και εξέλιξη

V1.1.1 Η γένεση της γης (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=OzkNmuI7n1U>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Γεια σας.

Είμαστε εδώ για να παρακολουθήσουμε μια σειρά μαθημάτων Παγκόσμιας Ιστορίας. Είναι ένα φιλόδοξο εγχείρημα το οποίο θα περιλαμβάνει 3 κύκλους. Αυτή τη στιγμή ξεκινούμε τον 1ο κύκλο με τίτλο "Ο άνθρωπος απέναντι στη φύση". Αυτή η προσπάθειά μας για την Παγκόσμια Ιστορία είναι φιλόδοξη διότι θέλουμε να σαρώσουμε μεγάλα σημεία της Παγκόσμιας Ιστορίας χωρίς να σταθούμε σε λεπτομέρειες.

Θα 'θελα να τονίσω ότι θα αναφερθούμε λίγο στην Ελληνική Ιστορία ακριβώς για να κάνουμε οικονομία για τα υπόλοιπα του κόσμου 1ον διότι γνωρίζουμε αρκετά την Ελληνική Ιστορία από τα σχολεία μας και 2ον διότι οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης μέσω του Mathesis φιλοδοξούν να οργανώσουν ειδικά μαθήματα για την Ελληνική Ιστορία οπότε πια θα έχουμε τους ειδικότερους να μιλήσουν για κάθε περίοδο.

Θα ξεκινήσουμε με το πολύ μεγάλο μας ζήτημα δηλαδή τη γένεση αυτού του κόσμου, τη γένεση του ανθρωπίνου είδους. Σήμερα γνωρίζουμε αρκετά για τη γένεση αυτής της Γης. Υπάρχουν θεωρίες οι οποίες είναι δεκτές ή παραδεκτές σε μεγάλο βαθμό ότι η Γη γεννήθηκε από μια μεγάλη έκρηξη πριν από 14 περίπου δισεκατομμύρια χρόνια και οι ειδικοί μιλούν για το πότε πάνω σ' αυτή τη Γη, η οποία ήταν μια λάβα, μια καυτή περιστρεφόμενη μάζα μέσα στο Σύμπαν, σταδιακά εξελίχθηκε σε αυτό που σήμερα γνωρίζουμε ως Γη δηλαδή σε κάτι το οποίο εμπεριέχει στεριά και πάρα πολύ νερό. Ο πλανήτης μας εξελίχθηκε σε έναν πλανήτη του νερού. Πάνω από 70%, σχεδόν 80% του πλανήτη μας, καλύπτεται από ύδατα είτε ωκεανούς είτε γλυκά ύδατα δηλαδή ποτάμια και λίμνες είναι ο γαλαξίος πλανήτης έτσι όπως φαίνεται μέσα στο Σύμπαν.

Το Σύμπαν ολόκληρο είναι σε συνεχή εξέλιξη, το ίδιο και ο πλανήτης μας και αυτή τη στιγμή που μιλούμε στον πλανήτη μας, στη Γη μας, συμβαίνουν αλλαγές, κάποια ποτάμια προσθέτουν και άλλη γη κατεβάζοντας ιλύ, άρα, αλλάζουν στη λεπτομέρειά τους το περίγραμμα του χάρτη που γνωρίζουμε. Κάπου κάποια ηφαίστεια εκρήγνυνται και εκβράζουν λάβα η οποία προστίθεται και δημιουργεί καινούργια βουνά ή ανεβάζει πεδιάδες και οι πλάκες της Γης, διότι η Γη μας έχει συναποτελεστεί από κομμάτια τα οποία είναι ενωμένα αλλά και τρίβονται μεταξύ τους, κάπου κάποιες πλάκες της Γης αυτή τη στιγμή τρίβονται, δημιουργούν σεισμούς, δημιουργούν εκρήξεις και αλλάζουν τα πράγματα.

Εξάλλου αυτές οι πλάκες της Γης καθώς πιέζονται μεταξύ τους γνωρίζουμε ότι κάποια σημεία τα ωθούν σε περαιτέρω ανύψωση όπως π.χ. τα Ιμαλάια¹ που γνωρίζουμε ότι κάθε χρόνο υψώνονται κατά κάποια μικρή ανύψωση που είναι 5 περίπου χιλιοστά και άλλες περιοχές χάνουν το ύψος τους. Επομένως το περίγραμμα αυτό που βλέπουμε της Γης ούτε καν σήμερα, αυτή τη στιγμή που μιλούμε, δεν είναι σταθερό και μέσα στο κύλισμα των δισεκατομμυρίων και εκατομμυρίων χρόνων έχει περάσει από πάρα πολλές όψεις, πάρα πολλές αλλαγές, μια και το κλίμα της Γης επίσης, δεν είναι μόνο οι αλλαγές οι τεκτονικές αλλά και το κλίμα της Γης, στη διάρκεια των δισεκατομμυρίων χρόνων έζησε και ζει αλλαγές, έζησε περιόδους πάρα πολύ υψηλών θερμοκρασιών, περιόδους πολύ χαμηλών θερμοκρασιών που τις ονομάζουμε περιόδους των παγετώνων.

¹ Τα Ιμαλάια ανυψώνονται κατά 5 περίπου χιλιοστά ανά έτος.

Μάλιστα γνωρίζουμε ότι η τελευταία περίοδος των παγετώνων δεν είναι και τόσο μακρινή, ότι καλύπτει περίπου απ' το 70.000 π.Χ. μέχρι περίπου το 10.000 (13.000 / 15.000) π.Χ. σε φάσεις επαναλαμβανόμενης ανύψωσης της θερμοκρασίας και καθόδου της θερμοκρασίας και τούμπαλιν. Αυτή λοιπόν η ρευστή μας Γη δείχνει, και μόνο αν κοιτάξουμε στον χάρτη που έχουμε μπροστά μας, τι τεράστιες τεκτονικές αλλαγές υπέστη μέσα στην διάρκεια των εκατομμυρίων και δισεκατομμυρίων χρόνων αρκεί κανείς να παρατηρήσει [χάρτης 05:04] ότι στην περίπτωση που πιέζαμε την Αφρική και την φέρναμε προς τα δυτικά θα κούμπωνε στο κενό που υπάρχει μεταξύ της Βόρειας και Νότιας Αμερικής δηλαδή αυτό το κομμάτι της Γης κάποτε ήταν ενωμένο με την Αμερική και κινήθηκε μέσα στους ωκεανούς και δημιούργησε την Αφρική που γνωρίζουμε σήμερα. Το ίδιο και η Αυστραλία, μέσα στα εκατομμύρια και δισεκατομμύρια χρόνια, προφανώς αποκόπηκε από την περιοχή της σημερινής Αραβικής Θάλασσας, του Περσικού κόλπου του Ινδικού ωκεανού, και κινήθηκε προς τα ανατολικά. Η Αυστραλία επίσης γνωρίζουμε ότι κινείται κάθε χρόνο με κάποια... κάποια... μικρή... μικρή... ανεπαίσθητη κίνηση προς τα ανατολικά και νότια. Το ίδιο συμβαίνει και με διάφορα νησιά όπως η Κρήτη, ας πούμε, η οποία επίσης γνωρίζουμε ότι κινείται με πολύ μικρή... μικρή κίνηση, κάθε χρόνο, προς την κατεύθυνση της Λιβύης, θα έλεγε κανείς, δηλαδή προς τα δυτικά και νότια. Άρα αυτή η Γη την οποία κατοικούμε δεν είναι μία σταθερή γη.

Ζούμε σ' αυτήν μικρά όντα για πολύ μικρό διάστημα και έχουμε την εντύπωση ότι ζούμε κάποια αιωνιότητα, ωστόσο ζούμε κάποια μικρή στιγμή αυτού του πλανήτη αλλά και του Σύμπαντος στο οποίο ανήκει αυτός ο πλανήτης. Και εμείς γνωρίζουμε ότι το είδος μας παρήχθη, εξελίχθηκε, πάνω σ' αυτή τη Γη, δημιουργήθηκε πάνω σ' αυτή τη Γη. Ανήκουμε, ο άνθρωπος ανήκει στην πανίδα της Γης δηλαδή ανήκουμε στα ζώα και φυσικά υπάρχουν παραλλήλως η πολύ μεγάλη ομάδα των φυτών, που και αυτά —τα ζώα και τα φυτά— μέσα στη διάρκεια των δισεκατομμυρίων και εκατομμυρίων χρόνων υπέστησαν και υπόκεινται σε πολύ μεγάλες αλλαγές.

Χιλιάδες και εκατομμύρια είδη ζώων χάνονται, έχουν χαθεί και σήμερα χάνονται, άλλα σταδιακά εξελίσσονται και το ίδιο συμβαίνει και με τα φυτά τα οποία επίσης χάνονται, έχουν χαθεί, σε μεγάλους αριθμούς αλλά και γεννώνται και άλλα και σε άλλους αριθμούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο τμήμα της ζωής σ' αυτόν τον πλανήτη, φυσικά, πού ζει; εκεί στο στοιχείο το οποίο είναι το χαρακτηριστικότερο στοιχείο ζωής αυτού του πλανήτη που είναι το ύδωρ.

Η Γη μας είναι, όπως το είπαμε ήδη, πλανήτη του ύδατος και γι' αυτό καθώς καλύπτει περίπου το 70+% της κάλυψης της Γης, της επιφάνειας της Γης, ειρήσθω εν παρόδω, ότι και το σώμα μας εμπεριέχει περίπου αντίστοιχη αναλογία υγρού σε σχέση με στερεό, σ' αυτήν λοιπόν τη θάλασσα και το υγρό στοιχείο, είτε είναι αλμυρό είτε είναι γλυκό, κατοικεί ο μεγαλύτερος αριθμός των ζώντων στοιχείων αυτής της Γης δηλαδή η ζωή στη θάλασσα είναι ό,τι πλουσιότερο διαθέτει η Γη μας. Όχι παράξενο βέβαια, διότι όπως είπαμε, η Γη μας είναι ένας πλανήτης του ύδατος.

V.1.1.2 Το ύδωρ – Η πηγή της ζωής (5 ')

<https://www.youtube.com/watch?v=ieO8KQRb6KU>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Ακριβώς μέσα σε αυτό το υγρό στοιχείο που είναι το κυρίαρχο της Γης μας, του πλανήτη μας, γεννήθηκε η ζωή.

Το πώς γεννήθηκε η ζωή, τότε, με ποιες μορφές, είναι κάτι που απασχολεί φυσικά τον άνθρωπο. Σήμερα με επιστημονικούς τρόπους υπάρχουν συμβολές σ' αυτήν την κατεύθυνση· οι άνθρωποι όμως ως φαίνεται εξ αρχής όταν άρχισαν να συνειδητοποιούν την ζωή τους και τον ρόλο τους πάνω στη Γη και να παρατηρούν την φύση, προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις που στηρίζονταν στη σύλληψή τους, στις μυθολογίες τους κ.τ.λ. έτσι γνωρίζουμε "κοσμογονίες" —συλλήψεις δηλ. κοσμογονίας— σε διάφορους λαούς. Και οι αρχαίοι Έλληνες είχαν τη δικιά τους κοσμογονία όπως και συλλήψεις θεογονίας που πάνε μαζί γιατί όλα αυτά είναι το Σύμπαν το οποίο φαντάζεται ο άνθρωπος ότι υπάρχει στον κόσμο στον οποίο έχει έλθει.

Τώρα εκείνο το οποίο γνωρίζουμε είναι ότι σήμερα θεωρείται βέβαιο πλέον από τους επιστήμονες ότι η ζωή σ' αυτή τη Γη γεννήθηκε μέσα στο νερό, μέσα από διαδικασίες που συνέβησαν στο υγρό στοιχείο αυτού του πλανήτη.

Σε αυτό το σημείο έρχονται σε απόλυτη ταύτιση με τα όσα πίστεψαν και υπεστήριξαν οι Ίωνες φιλόσοφοι τον 6ο αι. π.Χ., ο Αναξίμανδρος, ο Θαλής ο Μιλήσιος, οι οποίοι πίστευαν ότι κάθε ζωή σ' αυτή τη Γη έχει παραχθεί και ξεκινήσει από το υγρό στοιχείο.

Έφτασαν σ' αυτό το συμπέρασμα, οι σπουδαίοι αυτοί φιλόσοφοι της ακτής της Ιωνίας, παρατηρώντας κάτι απλό αλλά και πολύ μεγάλο: ότι δεν υπάρχει κυοφορία και γένεση, οποιουδήποτε όντος, εκτός υγρού. Τα θηλαστικά, στα οποία ανήκει ο άνθρωπος, γεννιούνται, συλλαμβάνονται σε υγρό περιβάλλον, αναπτύσσονται σε υγρό περιβάλλον, ο άνθρωπος για 9 μήνες είναι ψάρι στην ουσία, κολυμπά μέσα στο υγρό της γαστέρας της μητέρας του για να βγει στον 9ο μήνα πια στον αέρα και το ίδιο συμβαίνει με όλα τα θηλαστικά όπως επίσης και ζώα τα οποία προκύπτουν από ωόν, δηλαδή από αβγό, τα οποία επίσης κυοφορούνται, εξελίσσονται μέσα σε περιβάλλον υγρό. Το αβγό δεν είναι παρά ένας φλοιός που εμπεριέχει τα υγρά στοιχεία μέσα στα οποία μπορεί να αναπτυχθεί η νέα ζωή.

Μέσα λοιπόν σε υγρό περιβάλλον γεννήθηκαν, ως φαίνεται, πριν δισεκατομμύρια χρόνια από μικρές, πολύ μικρές, συμβολές, μικρά σημεία της ύλης, οι δυνατότητες να πολλαπλασιαστούν και να δημιουργηθούν οι πρώτες φόρμες ζωής που ήταν μορφές του υγρού στοιχείου. Αυτές πολλαπλασιάστηκαν, δημιουργήθηκαν πολλά είδη, κάποια από αυτά τα είδη, εκατομμύρια ενδεχομένως, μέσα στα εκατομμύρια και δισεκατομμύρια χρόνια άρχισαν να πλησιάζουν την ξηρά, κάποια από αυτά έγιναν αμφίβια, ζώντας και στο νερό και στην ξηρά, κάποια αμφίβια σταδιακά έμειναν μόνο στην ξηρά, έπαψαν να επισκέπτονται το υγρό στοιχείο και έγιναν ζώα της ξηράς.

Προφανώς ανήκουμε κι εμείς, το είδος μας, σ' αυτήν την μεγάλη ροή των εξελίξεων και ανήκουμε στα ζώα της ξηράς, όμως πολλά στοιχεία στη ζωή μας δείχνουν το γεγονός ότι υπήρξαμε, ότι ζήσαμε όλη αυτή τη διαδρομή καθώς για να πω ένα μικρό χαρακτηριστικό: την ώρα που γεννιέται ο άνθρωπος και βγαίνει από την κοιλιά της μητέρας του, εάν συμβεί η γέννηση να συμβεί μέσα σε νερό το έμβρυο, το μωρό, το νεογέννητο, είναι σε θέση να κολυμπήσει σαν να είναι ψάρι και μετά να βγει στον αέρα.

Έτσι αυτή η διαδικασία είναι που μας έφερε στο σημείο αυτό και πάνω σ' αυτή τη διαδικασία θα ήθελα να σας διαβάσω δυο-τρεις κοσμογονίες από άλλα σημεία της Γης.

V.1.1.3 Κοσμογονίες (11 ')

<https://www.youtube.com/watch?v=Qv1rG9RdgBU>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Είπαμε λοιπόν ότι θα διαβάσουμε κάποιες κοσμογονίες από σημεία της Γης. Ξεκινώ με μία κοσμογονία από την Ιαπωνία.

Η Ιαπωνία είναι μια νησιωτική χώρα, βρίσκεται στον Ειρηνικό ωκεανό κοντά στις ακτές της Κίνας και επομένως οι Ιάπωνες έχοντας ζήσει σ' αυτή την περιοχή φαντάστηκαν τον κόσμο να είναι νησί και μέσα, λοιπόν, στην κοσμογονία τους υπάρχει το υγρό στοιχείο και όλος τους ο προβληματισμός πώς δημιουργήθηκαν τα νησιά. Για τους Ιάπωνες ο κόσμος είναι νερό και νησιά.

Έτσι σας διαβάζω το πώς δημιουργήθηκε η Ιαπωνία και η ζωή, η δικιά τους κοσμογονία που στηρίζεται στη δράση δύο θεοτήτων: του Ιζανάκι Νομικότο και της Ιζανάμι Νομικότο· αυτοί ήταν δύο θεοί που τους έδωσαν εντολή οι υπόλοιποι θεοί να δημιουργήσουν τα νησιά και την Ιαπωνία.

Σας διαβάζω, λοιπόν: "Οι ουράνιοι Κάμι πρόσταξαν τις δύο θεότητες τον Ιζανάκι Νομικότο και την Ιζανάμι Νομικότο να διορθώσουν, να στερεώσουν, αυτήν την πλεούμενη γη. Και ενώ τους εμπιστεύονταν αυτό το έργο τους προσέφεραν ένα θεϊκό στολισμένο δόρυ. Όταν αυτοί οι δύο Κάμι, ο Ιζανάκι και η Ιζανάμι, στέκονταν στην κυματιστή γέφυρα του ουρανού, βύθισαν το θεϊκό δόρυ, το κίνησαν κυκλικά στο θαλάσσιο αλάτι και το τράβηξαν κάνοντας το νερό να παφλάσει. Αυτή τη στιγμή, οι αλμυρές σταγόνες που έπεφταν απ'

το δόρυ έμειναν στην επιφάνεια και έγιναν τα νησιά". Άρα τα νησιά δεν είναι παρά αλάτι απ' το δόρυ των δύο αυτών Κάμι —θεοτήτων.

Τώρα συνεχίζεται η ιστορία διότι έχοντας κατέβει από τον ουρανό, οι δύο αυτοί Κάμι, ασχολήθηκαν με το να υψώσουν τον σεβαστό ουράνιο στύλο, που προφανώς κρατά σταθερή τη γη και τα νερά. Ο Ιζανάκι Νομικότο ρώτησε τη σύζυγό του Ιζανάμι Νομικότο —το πράγμα γίνεται λίγο σόκιν αλλά θα το αντιμετωπίσουμε— ρώτησε λοιπόν ο Ιζανάκι Νομικότο την Ιζανάμι Νομικότο: "Πώς είναι φτιαγμένο το σώμα σου"; Αυτή απάντησε: "Το σώμα μου είναι επεξεργασμένο αλλά έχει ένα μέρος που δεν είναι κατεργασμένο". Τότε ο Ιζανάκι Νομικότο είπε: "Το σώμα μου είναι επεξεργασμένο αλλά έχει ένα μέρος που είναι πολύ κατεργασμένο. Έτσι σκέφτομαι ότι αν τρυπήσω και φράξω το ακατέργαστο μέρος σου με το δικό μου το τέλεια κατεργασμένο θα δώσουμε γέννηση στη γη. Πώς φαντάζεσαι τη γέννηση;" συνέχισε ο Ιζανάκι. Η Ιζανάμι Νομικότο απάντησε: "Ωραία". Τότε ο Ιζανάκι Νομικότο είπε: "Λοιπόν εσύ κι εγώ ας γυρίσουμε γύρω απ' τον σεβαστό ουράνιο στύλο και ας ενωθούμε". Έχουμε εδώ δηλαδή μία συνουσία δύο θεών για να προκύψει η ζωή. "Όταν γύρισαν γύρω από τον σεβαστό ουράνιο στύλο η Ιζανάμι Νομικότο μίλησε πρώτη και είπε: "Ω! τι γοητευτικός άντρας!". Ο Ιζανάκι Νομικότο συνέχισε: "Ω! τι γοητευτικό κορίτσι!" Αυτοί οι δύο θεοί ανακάλυψαν ο ένας τον άλλον μετά από πολλά χρόνια, ως φαίνεται.

Ενώθηκαν και απέκτησαν έναν γιο, τον Χιρούκο. Τον εγκατέλειψαν αφήνοντάς τον να απομακρυνθεί πάνω σε ένα μικρό καλαμένιο πλοίο. Και συνεχίζει... Προσέξτε σ' αυτό το σημείο στην κοσμογονία των Ιαπώνων τι μεγάλη συμμετοχή έχει το νερό —το ύδωρ—, η δράση θεοτήτων, οι οποίοι για να προκύψει η ζωή συνουσιάζονται, είναι φυσικό, αλλά προσέξτε και το άλλο σημείο ότι τον γιο, ο οποίος προκύπτει απ' την ένωσή τους, τον βάζουν σ' ένα καλάθι και τον αφήνουν στο ποτάμι να κυλήσει. Αμέσως έρχεται στο νου μας αυτό που γνωρίζουμε από τις ιστορίες των εβραίων και την ιστορία του Μωυσή —του Μωυσέως— και είναι εντυπωσιακό ότι αυτή η ιστορία με το να τοποθετεί κάποιος ένα άτομο, ένα μωρό, σε ένα καλάθι και να κυλάει στο ποτάμι και να το βρίσκει κάποιος και αυτό το πλάσμα που βρέθηκε μέσα στο καλάθι που κυλούσε στο ποτάμι να έχει λαμπρή εξέλιξη και να παίζει μεγάλο ρόλο στην Ιστορία το έχουμε σε αρκετές Ιστορίες, από Ανατολή μέχρι τη Δύση. Κάτι σήμαινε, ως φαίνεται στους ανθρώπους των εποχών εκείνων.

Παράλληλα θα ήθελα να σας διαβάσω μία κοσμογονία από την Αυστραλία. Στην περιοχή της Αυστραλίας γύρω στο 40.000 περίπου π.Χ. με 30.000 μετακινήθηκαν άτομα μέσω Ασίας και Ινδονησίας από την Αφρική και εγκαταστάθηκαν, οι γνωστοί μας Αβορίγινες². Αυτούς τους Αβορίγινες τους συνάντησαν εκεί οι λευκοί άνθρωποι, οι Ολλανδοί, γύρω στο 1600 και οι Άγγλοι οι οποίοι ήρθαν γύρω στο 1770 μ.Χ. και τους συνάντησαν να κατοικούν στην περιοχή της Αυστραλίας. Αυτοί οι Αβορίγινες, οι οποίοι συντρίφτηκαν από την παρουσία του λευκού δυτικού ανθρώπου, είχαν πολλούς θρύλους οι οποίοι και καταγράφηκαν από τους Άγγλους κι έτσι μπορούμε να τους παρακολουθήσουμε. Μέσα σ' αυτούς τους θρύλους υπάρχει και η κοσμογονία αυτών των Αβορίγινων.

Να σας διαβάσω ένα τμήμα αυτής της κοσμογονίας των ντόπιων κατοίκων της Αυστραλίας: "Οι πρώτοι ζήσανε εκείνοι του πολύ παλιού καιρού. Ήταν οι Γουαντζίνα. Τον ονειροκαιρό, πριν έρθουν οι κατακλυσμοί," κοιτάζτε τι ενδιαφέρον σημείο: η κοσμογονία των Αυστραλών των ντόπιων Αυστραλών ξεκινά με τον κατακλυσμό, με την ανάμνηση του κατακλυσμού και χρησιμοποιεί τον υπέροχο όρο "τον ονειροκαιρό". "Πριν έρθουν οι κατακλυσμοί, το πουλί Γουαντζίνα, ο κάβουρας Γουαντζίνα, μεταφέρανε τους μεγάλους βράχους, τους έριξαν στο βαθύ νερό, τους σώρευσαν στη γη, άλλοι Γουαντζίνα όλων των ειδών, ο πύθωνας των βράχων, το καγκουρό, μόχθησαν με τους βράχους, έσκαψαν τα ποτάμια. Αυτοί ήταν οι Γουαντζίνα. Ήταν ο ονειροκαιρός, τότε."

Έχουμε λοιπόν συλλήψεις, διαφόρων περιοχών, τελείως διαφορετικών μεταξύ τους, για τον τρόπο που γεννήθηκε η Γη και φυσικά έχουμε καταγραφές κυρίως από τη Μέση Ανατολή στην οποία αναπτύχθηκε πιο σύντομα, πιο ενωρίς από κάθε άλλη περιοχή του κόσμου ο πολιτισμός της γεωργίας και εκεί συνέβη η Γεωργική Επανάσταση, εκεί έχουμε καταγραφές πολύ πρώιμες, οι οποίες μας βοηθούν να καταλάβουμε την σύλληψη των ανθρώπων σε σχέση με τα φαινόμενα τα οποία έζησε η Γη και ο άνθρωπος μέσα από τις συνεχείς εναλλαγές της μορφής αλλά και του κλίματος αυτής της Γης.

---

² Οι αυτόχθονες κάτοικοι της Αυστραλίας έφτασαν εκεί, κατά τα φαινόμενα, μέσω Ασίας και Ινδονησίας εκκινώντας από την Αφρική.

Έτσι σε μία πινακίδα της Μέσης Ανατολής, γύρω στο 2000 π.Χ. περιγράφεται ο κατακλυσμός. Έχει στο σημείο αυτό μεγάλο ενδιαφέρον να τονίσουμε πόσο συχνά καταγράφεται η ανάμνηση, ως φαίνεται, των ανθρώπων για κατακλυσμούς, που προφανώς οφείλονται στα πολλά ύδατα που προέκυπταν όταν τέλειωναν οι εποχές των παγετώνων και η θερμοκρασία ανέβαινε και επομένως το νερό γινόταν πρόβλημα αντί για λύση, έτσι σε αρχαιότερες καταγραφές της Μέσης και Εγγύς Ανατολής³ καταγράφεται ο κατακλυσμός και περιγράφεται ο κατακλυσμός και στο σημείο αυτό της Νιπούρ, όπως σας είπα, μας εξηγεί ότι οι θεοί αποφασίζουν να στείλουν τον κατακλυσμό για να καταστρέψουν την ανθρωπότητα, κάποιιο θεοί όμως λυπούνται τους ανθρώπους, ιδιαίτερα η θεά Νίντου που ήταν η θεά της γέννας και ο Ένγκι, ο θεός της σοφίας και των γλυκών νερών, σκέφτεται πώς να σώσει την ανθρωπότητα και αποφασίζει να σώσει τουλάχιστον τον Γιουσουντρα που ήταν, θα έλεγε κανείς, ο σουμεριακός Νώε 3.000 χρόνια πριν από την εβραϊκή παράδοση.

Του δίνει οδηγίες να χτίσει μια κιβωτό, να πάρει την οικογένειά του και τα διάφορα ζώα και να κλειστεί μέσα. Μετά τον κατακλυσμό, που κράτησε επτά ημέρες, βγαίνει ο ήλιος και ο Γιουσουντρα τον προσκυνά και κάνει θυσίες. Και οι θεοί αποφασίζουν να του δώσουν την αθανασία.

Εδώ σε ένα κείμενο περίπου του 2000 π.Χ. έχουμε την καταγραφή προφανώς αρχαιότερων συλλήψεων σε σχέση με τον κατακλυσμό και το πώς διασώθηκαν οι άνθρωποι από αυτά τα πολλά νερά, κάτι το οποίο όπως είπα καταγράφηκε πολύ αργότερα στην εβραϊκή Παλαιά Διαθήκη, την Βίβλο.

Σας διαβάζω από αυτό το χειρόγραφο της Νιπούρ: "Οι θύελλες όλες οι μεγάλες φυσήξανε μαζί. Την ίδια στιγμή κατακλυσμός. Τα κέντρα λατρείας πλημύρισαν. Για επτά μέρες και επτά νύχτες η πλημμύρα κατέκλυσε τη χώρα. Και οι θύελλες κλυδώνισαν τη μεγάλη κιβωτό στα απέραντα νερά. Ύστερα βγήκε ο Ούτου που ρίχνει φως σε γη και νερό. Και μπήκαν οι αχτίνες του ήρωα Ούτου στη μεγάλη κιβωτό μέσα. Ο Γιουσουντρα, ο βασιλιάς τον Ούτου προσκυνά. Ο βασιλιάς σφάζει ένα βόδι και άφθονη θυσία αρνιών προσφέρει".

V1.1.4 Αφρική – Η κοιτίδα του ανθρώπου; (10')

<https://www.youtube.com/watch?v=rlt3tLIII7s>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Μιλούσαμε για τις συλλήψεις των ανθρώπων, πώς γεννήθηκε, πού, πότε, ο άνθρωπος, μέσα σε ποιο περιβάλλον. Οι άνθρωποι μέσα στα χιλιάδες χρόνια, που πολλά απ' αυτά δεν είναι ανιχνεύσιμα, έβλεπαν να συμμετέχουν πλάσματα του ουρανού, της γης, ανάλογα με τον τόπο.

Εκείνο που γνωρίζουμε σήμερα, μετά απ' τους αιώνες που έχουν κυλήσει και κυρίως με την επιστημονική προσπάθεια προσέγγισης των θεμάτων, είναι ότι ο άνθρωπος ανήκει στα θηλαστικά και ότι ανήκει φυσικά στον κόσμο των ζώων και ότι τα πλησιέστερα ζώα που βρίσκονται σε μία παράλληλη πορεία ανάπτυξης και εξέλιξης σ' αυτό το τεράστιο εγχείρημα της γης και της ζωής να παράγει και να παράγει και να παράγει και να εξελίσσεται και να εξαφανίζεται και να γεννά, είναι οι πίθηκοι και κυρίως ο χιμπατζής, ο οποίος είναι το ζώο που βρίσκεται πιο κοντά στην κατασκευή του ανθρώπου σε συμπεριφορές, σε στάσεις, σε χειρονομίες, σε ανατομία.

Ο άνθρωπος, προφανώς, μέσα σε αυτήν την πορεία της εξέλιξης, βρέθηκε για κάποιες φάσεις της ζωής του να μην είναι άνθρωπος. Κατ' αρχήν ήταν ένα είδος άλλου ζώου, ζώο είναι και κείνος αλλά μη έχοντας τα χαρακτηριστικά που έχει σήμερα που είναι κατά κύριο λόγο το γεγονός ότι είναι ένα δίποδο ζώο. Πολλά ζώα είναι τετράποδα, αλλά δεν έχουν πόδια, υπάρχουν ένα σωρό πλευρές ζώων, ο άνθρωπος είναι δίποδο ζώο και ως φαίνεται για μεγάλο διάστημα της εξέλιξης του ήταν τετράποδο που σταδιακά άρχισε να χρησιμοποιεί λιγότερο και τα τέσσερα πόδια, να στέκεται περισσότερο στα δύο του πόδια, εξάλλου και στους πιθήκους συμβαίνει αυτό, να περπατούν και στα δυο τους πόδια αλλά κατά κύριο λόγο χρησιμοποιούν τα τέσσερά τους πόδια.

---

³ Θρύλους για τους κατακλυσμούς είχαν και αρχαίοι Έλληνες με το γνωστό μας κατακλυσμό του Δευκαλίωνα.

Ο άνθρωπος λοιπόν πέρασε από φάσεις που τις ονομάζουμε τις "φάσεις του ανθρωποειδούς" και εξελίχθηκε σταδιακά στον άνθρωπο. Τώρα, αυτά τα χαρακτηριστικά, οι επιστήμονες που μελετούν αρχαίους σκελετούς, αρχαιότατους σκελετούς που βρίσκονται, εκατομμυρίων χρόνων, προσπαθούν να βρουν τη σειρά της εξέλιξης του ανθρώπου και θεωρούν ότι η απόκλιση από το «ζώο το τετράποδο» προς το «δίποδο και ανθρωποειδές» πρέπει να συνέβη γύρω στα 8 με 7 εκατομμύρια χρόνια πριν και να άρχισε ο άνθρωπος περισσότερο να κλίνει προς τη σημερινή του μορφή γύρω στο 5 και 6 εκατομμύρια, και γύρω στα 4 εκατομμύρια πια χρόνια π.Χ. να έχει μια αρκετά αναγνωρίσιμη ανθρώπινη μορφή.

Εκεί, γύρω στα 4 εκατομμύρια χρόνια π.Χ., ως φαίνεται, μας δίνονται οι δυνατότητες να πούμε ότι υπάρχει ένα ανθρωποειδές που είναι κοντά στο δικό μας σχήμα και οι μέχρι σήμερα ανασκαφές έδειξαν ότι μία περιοχή του κόσμου, μοιάζει να είναι η περιοχή όπου συνέβη αυτό το μεγάλο γεγονός για το ανθρώπινο είδος και αυτή η περιοχή [χάρτης 04:12] είναι η ανατολική Αφρική κυρίως η περιοχή που σήμερα είναι Αιθιοπία, Σομαλία, Κένυα, Τανζανία, Νότια Αφρική.

Εδώ, επειδή πολλοί σκελετοί ανθρωποειδών βρέθηκαν σ' αυτή τη ζώνη και στον νότο της Αφρικής, μιλούμε για τον Αυστραλοπίθηκο σαν/ως πρόγονο δηλ. του ανθρωπίνου είδους σε κάποιες πλευρές της εξέλιξης. Λέω σ' αυτό το σημείο ότι η λέξη "αουστράλις" σημαίνει "νότος" και επομένως όταν λέμε τη λέξη Αυστραλοπίθηκος τη χρησιμοποιούμε για να ορίσουμε κάποιο ανθρωποειδές που ήταν εγγύτερα στον πίθηκο και μακρύτερα από τον άνθρωπο, [χάρτης 05:01] του οποίου στοιχεία βρίσκουμε στην νότια Αφρική και έτσι ονομάζεται Αυστραλοπίθηκος.

Αυτοί οι Αυστραλοπίθηκοι χρησιμοποιούνται πάρα πολύ από τους επιστήμονες για να προσεγγίσουν την εξέλιξη και την παρουσία του ανθρώπου. Είναι εντυπωσιακό ότι στην περιοχή της ανατολικής Αφρικής, κυρίως αυτό που σήμερα είναι Αιθιοπία και Σομαλία όπου και συνεχίζονται ανασκαφές, έχουν βρεθεί σκελετοί οι οποίοι μας πάνε πίσω στα 4 εκατομμύρια και στα 3,5 εκατομμύρια χρόνια.

Ο πιο θρυλικός σκελετός ανθρωποειδούς, που είναι και κοντά στο είδος μας, είναι η περίφημη Λούσι [εικόνα 05:41] της οποίας ο σκελετός βρέθηκε στη δεκαετία του 1970 από αμερικανούς παλαιοντολόγους οι οποίοι έσκαβαν στις περιοχές εκεί της Αιθιοπίας, της ανατολικής Αφρικής και βρήκαν έναν σκελετό που όπως αποδείχτηκε μετά από τις μελέτες και τις έρευνες ήταν σκελετός μιας γυναίκας, ανήκε σε θηλυκό ον, και την οποία και ονόμασαν Λούσι οι ανασκαφείς διότι την ώρα που έκαμαν την ανασκαφή άκουγαν Μπιτλς και την ώρα που βρήκαν τα οστά έπαιζε το τραγούδι των Μπιτλς "Lucy in the sky with diamonds" κι έτσι αποφάσισαν να ονομάσουν αυτόν τον σκελετό Λούσι όταν έμαθαν ότι είναι θηλυκός σκελετός.

Η Λούσι είναι μεγάλης σημασίας ο σκελετός της διότι μας μετέφερε την γνώση μας για την εξέλιξη του είδους μας περίπου στα 3,5 εκατομμύρια χρόνια πριν και το ενδιαφέρον είναι ότι στην ίδια περιοχή συνέχισαν οι ανασκαφές να αποκαλύπτουν σκελετούς εξίσου αρχαίους που μας πήγαιναν πίσω στα 4 και στα 3,5 και στα 3 εκατομμύρια χρόνια πριν.

Αν δηλ. ισχύει αυτό το γεγονός, οι θεωρίες και οι εικασίες, ότι εδώ υπήρξε στην Αφρική και μάλιστα στην ανατολική Αφρική έγινε αυτή η μεγάλη εξέλιξη δηλαδή τα ανθρωποειδή να εξελιχθούν σε άνθρωπο⁴. Το λέω αυτό με μία επιφύλαξη διότι είναι τόσο αρχαία αυτά τα οποία αναζητούμε, τόσο παλαιά στον χρόνο και τόσο δύσκολο να βρούμε στοιχεία ούτως ώστε είναι πιθανόν αργότερα κάποιες άλλες ανασκαφές, σε άλλο σημείο του κόσμου, πιθανόν, να βρουν σκελετούς παλαιότερους από αυτούς που βρίσκουμε στην ανατολική Αφρική. Αν βρεθούν τότε θα αλλάξει η μέχρι σήμερα συνεχώς ισχυροποιούμενη θεωρία και άποψη ότι ο άνθρωπος γεννήθηκε στην ανατολική Αφρική.

Πάντως, μέχρι σήμερα πιστεύουμε πια, από τα στοιχεία που βρίσκουμε και που τα τελευταία 100 χρόνια βρίσκονται και βρίσκονται και βρίσκονται ότι ο άνθρωπος γεννήθηκε κάπου εδώ [χάρτης 08:19] στην ανατολική Αφρική και στη συνέχεια εξελίχθηκε πάλι μέσα στην Αφρική, μέσα στα χρόνια τα εκατομμύρια και εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια που κυλούσαν, προσαρμόστηκε το είδος καθώς ζούσε σε διάφορα περιβάλλοντα είτε πιο ζεστά είτε πιο υγρά είτε πιο φωτεινά είτε λιγότερο φωτεινά και φυσικά ήταν ένα είδος που περπατούσε, μετακινούμενο να βρει τροφή και μέσα από αυτή τη συνεχή μετακίνηση ξεπέρασε τα όρια

⁴ στις διάφορες φάσεις της μετεξέλιξής του ο άνθρωπος ονομάζεται με ποικίλους όρους π.χ. homo erectus (ο όρθιος, ο ανορθωθείς άνθρωπος)· homo sapiens (ο ευφυής, ο σοφός άνθρωπος)· άνθρωπος του Νεάντερταλ κ.τ.λ.

της Αφρικής, πέρασε στην Ασία και στην Ευρώπη, εξάλλου δεν υπάρχει Ασία και Ευρώπη υπάρχει μία ήπειρος που λέγεται Ευρασία, απλώς θέλω να σας πω ότι στην πραγματικότητα αυτό που λέμε Ευρώπη αυτό που λέμε Ασία και αυτό που λέμε Αφρική είναι ένα ενιαίο σύνολο εδαφών διότι η Ευρώπη και η Ασία δεν ξεχωρίζουν με κανένα φυσικό τρόπο και βέβαια και η Αφρική είναι ενωμένη με την Ασία στο σημείο που πολύ πρόσφατα, χθες, δημιουργήθηκε η διώρυγα του Σουέζ στη δεκαετία του 1860. Μέχρι προχθές ήταν ενιαία η γη άρα μπορούσε κάποιος να περπατά και χωρίς να καταλάβει καθόλου, να βρεθεί σε άλλη ήπειρο και να εξελιχθεί εκεί.

Έτσι οι θεωρίες είναι συνεχώς ισχυροποιούμενες ότι το είδος μας εξελίχθηκε στην Αφρική για εκατομμύρια χρόνια κινούνταν εκεί, πέρασε στην Ευρασία και όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα από την Ευρασία πέρασε στις υπόλοιπες ηπείρους.

V1.1.5 Οι μετακινήσεις του ανθρώπου (10')

<https://www.youtube.com/watch?v=2Lfq9ygrxJE>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Λέγαμε λοιπόν ότι ο άνθρωπος κινήθηκε από την Αφρική, ως φαίνεται, προς τις υπόλοιπες ηπείρους και κυρίως προς την Ευρασία [χάρτης 00:15] που είναι η φυσική προέκταση της Αφρικής. Προς αυτήν μας τη σύλληψη, προς ενίσχυση, έρχεται το γεγονός ότι έχουν βρεθεί αρχαίοι σκελετοί, όχι φυσικά σαν της Αφρικής, γύρω στο 1 εκατομμύριο χρόνων, σε περιοχές του Καυκάσου, σε περιοχές της Ισπανίας, σε διάφορα σημεία στην Εγγύς Ανατολή και σε περιοχές προς την Ουκρανία⁵, μεταξύ της Κασπίας Θάλασσας και της Μαύρης Θάλασσας, κάτι το οποίο ενισχύει το ότι υπήρξε αυτή η κίνηση από τον Νότο προς τον Βορρά και τη διάχυση του είδους σε αυτή τη ζώνη της ανθρωπότητας, που φυσικά είναι το σύμπλεγμα αυτών των τριών ηπείρων συγκροτεί τη σαφή πλειοψηφία του στεριανού όγκου της Γης.

Επεκτεινόμενο το είδος μας σε αυτές τις περιοχές υπέστη πάρα πολλές επιρροές και προσαρμόστηκε ανάλογα με την περιοχή και τα ζητήματα τα οποία αντιμετώπιζε. Έτσι, μέσα στη διάρκεια των εκατομμυρίων χρόνων αυτής της μετακίνησης και προσαρμοζόμενο το είδος στις συνθήκες, ανέκυψαν και οι διάφορες μορφές τις οποίες απέκτησε το είδος μας και το χρώμα του δέρματός του. Σε άλλες περιοχές ήμασταν μαύροι, εξάλλου αυτό είναι και το φυσικό μας χρώμα, όπως μας εξηγούν οι επιστήμονες, είμαστε ένας μαύρος πίθηκος όπως λένε, μαύρος και γυμνός, χωρίς τρίχες παρά πολύ λίγες και τούτο διότι στην Αφρική το κλίμα δεν ήταν κρύο ώστε να χρειάζεται μεγάλο τρίχωμα.

Πάντως το ον αυτό καθώς διαχύθηκε μέσα στα εκατομμύρια χρόνια στην τριπλή αυτή ήπειρο, αλλού εξελίχθηκε σε ψηλότερο με λευκό χρώμα στο δέρμα του, αλλού σε κοντότερο με ακόμη πιο λευκό χρώμα, στα όρια του κίτρινου, [χάρτης 02:49] στα κεντρικά και ανατολικότερα της Ασίας, σε άλλες περιοχές είχε περισσότερο τρίχωμα στο σώμα του, όπως συμβαίνει στην περιοχή της Ευρώπης και της κεντρικής Ασίας, σε άλλες περιοχές είναι σχεδόν άτριχο όπως συμβαίνει σε περιοχές της ανατολικής Ασίας. Σε άλλες περιοχές τα μάτια του είναι μεγάλα και αμυγδαλωτά, σε άλλες περιοχές τα μάτια του είναι σχιστά και είναι χαρακτηριστικό μεγάλων περιοχών της Γης αυτό το σχιστό σχήμα στα μάτια.

Και δεν είναι τυχαίο γιατί έχουμε αυτές τις προσαρμογές π.χ. περιοχές οι οποίες είναι ζεστές και υγρές η μύτη του ανθρώπου είναι πλατύτερη για να μπορεί να αντιμετωπίζει αυτό το περιβάλλον ενώ σε σημεία που οι περιοχές είναι πολύ κρύες τότε η μύτη του ανθρώπου είναι λεπτή στο επάνω της τμήμα και γενικά το όλο σύμπλεγμα είναι έτσι καμωμένο ούτως ώστε να μπορεί να ζεσταίνεται, να μην περνά πολλές αέρας μέσα στα ρουθούνια ούτως ώστε να προλαβαίνει το ρινικό σύστημα του ανθρώπου των βορείων και κρύων περιοχών να εισπράττει τον κρύο αέρα και γρήγορα να τον μετατρέπει σε θερμό όταν θα φτάνει στο τέλος της ρινικής

---

⁵ Στην Ελλάδα, στην Χαλκιδική, βρέθηκαν, σχετικά πρόσφατα, οστά ανθρώπων τα οποία ο ανασκαφέας τοποθέτησε σε περίπου 900 χιλιάδες χρόνια πριν από σήμερα. Νέες έρευνες, ωστόσο, αμφισβήτησαν την εκτίμηση αυτή τοποθετώντας τα πολύ μεταγενέστερα.

διαδρομής και την είσοδό του στο εσωτερικό του ανθρωπίνου σώματος.

Έτσι διαμορφώθηκαν οι διάφορες φυλές των ανθρώπων και καλύφθηκε, περισσότερο ή λιγότερο, αυτό το σύμπλεγμα της Αφρικής, Ασίας και Ευρώπης και απ' όσο φαίνεται, οι επιστήμονες του είδους και των φαινομένων είναι βέβαιοι γι' αυτό, από αυτές τις περιοχές [χάρτης 05:05] και κυρίως πλέον από την Ασία μετακινήθηκαν τα άτομα τα οποία πέρασαν στις άλλες δύο ηπείρους δηλαδή στην Αυστραλία και στην Αμερική.

Από πού πέρασαν τα άτομα αυτά στην Αυστραλία και στην Αμερική: όσον αφορά την Αυστραλία, ως φαίνεται, ο άνθρωπος έφτασε εκεί εκκινώντας απ' την Αφρική, διασχίζοντας τη νότια Ασία, φτάνοντας στην περιοχή της νοτιοανατολικής Ασίας, περνώντας στην Ινδονησία και από την Ινδονησία στην Αυστραλία.

Αυτή η εμφάνιση του ανθρώπου στην Αυστραλία, μέσω των νησιών της Ινδονησίας, υπολογίζεται ότι έγινε πριν από 30 με 40 χιλιάδες χρόνια και φυσικά πρέπει να περιελάμβανε και ένα τμήμα θαλάσσιας διάσχισης. Εάν αυτό είναι πραγματικό τότε οι άνθρωποι που πέρασαν στην Αυστραλία, που είναι οι γνωστοί Αβορίγινες, τους οποίους αναφέραμε και σε προηγούμενό μας μάθημα, άνθρωποι εξαιρετικά μαύροι στο δέρμα τους, με χαρακτηριστικά πολύ πλατιάς μύτης και χαμηλής οφρυδικής κάλυψης.

Οι άνθρωποι αυτοί προφανώς προέρχονται [χάρτης 06:40] από περιοχές της Αφρικής, όπως σας είπα, όμως είχαν στο μεταξύ μέσα σε χιλιάδες χρόνια κάνει τη διαδρομή προς τα ανατολικά και έφτασαν κάποια στιγμή στην Ινδονησία. Για να περάσουν όμως στην Αυστραλία, εκεί γύρω στο 30-40 χιλιάδες χρόνια πριν από τώρα, προφανώς όπως είπαμε θα χρειάστηκε να περάσουν θάλασσα, άρα να κάνουν έναν πρώτο θαλάσσιο άθλο του ανθρώπου, πάντως πρέπει να 'χουμε στον νου ότι εκείνη την εποχή η ανθρωπότητα ζούσε μία ακόμη περίοδο παγετώνων. Είναι η πιο πρόσφατη περίοδος παγετώνων που έζησε η ανθρωπότητα, πριν 30-40 χιλιάδες χρόνια η εποχή των παγετώνων ήταν στην άνοδό της, στην ισχύ της και έτσι προφανώς μεγάλο τμήμα της θάλασσας που σήμερα περιβάλλει τα νησιά της Ινδονησίας θα ήταν πάγος και έτσι θα μπόρεσαν να περπατήσουν το μεγαλύτερο διάστημα προς την Αυστραλία και έφτασαν και αποίκισαν αυτή την απομακρυσμένη νότια ήπειρο, η οποία πολύ αργότερα από τους Ευρωπαίους ονομάστηκε Αουστράλια ακριβώς γιατί ήταν νότια.

Όσον αφορά δε την ήπειρο της Αμερικής: εκεί όλα τα στοιχεία δείχνουν και συγκλίνουν ότι οι κάτοικοι πέρασαν σε αυτή την ήπειρο από την Ασία⁶. Οι κάτοικοι της Αμερικής είναι ασιατικής καταγωγής που ως φαίνεται πέρασαν σε αλλεπάλληλα κύματα, όχι με μία μετακίνηση, προς αυτή την ήπειρο πριν από 20 χιλιάδες χρόνια υπολογίζεται ότι πρέπει να πέρασε ο άνθρωπος από την Ασία στην Αμερική.

Από την Ασία στην Αμερική είναι μακριά η μία ήπειρος από την άλλη; Όχι. Είναι πάρα πολύ κοντά σε αυτό το σημείο που είναι το ανατολικότερο άκρο της Ασίας και εδώ είναι το δυτικότερο άκρο της Αμερικής. Ανάμεσα σε αυτά τα δύο σημεία υπάρχει διώρυγα, μία θαλάσσια διώρυγα, που ονομάζεται ο Βερίγγειος πορθμός, είναι ο περίφημος Βερίγγειος πορθμός. Ονομάζεται έτσι από το όνομα ενός θαλασσοπόρου, του Μπέρινγκ, ο οποίος μισθώθηκε αρχές του 18ου αι. από τον Τσάρο της Ρωσίας να εξερευνησει και να χαρτογραφήσει αυτό το θαλάσσιο πέρασμα —ήταν Σκανδιναβός στην καταγωγή— και ο Μπέρινγκ πράγματι πέτυχε να καταγράψει αυτή εδώ πέρα —πολύ πρόσφατα έγιναν αυτά. Έτσι ονομάζουμε σήμερα αυτόν τον πορθμό Βερίγγειο πορθμό προς τιμήν του Μπέρινγκ.

Από αυτή τη θάλασσα του Μπέρινγκ πέρασαν λοιπόν άτομα από την Ασία και σταδιακά κάλυψαν με ανθρωπινό δυναμικό ολόκληρη αυτήν την ήπειρο στην οποία ήρθαν ξανά και ξανά από διαφορετικές αφετηρίες άτομα από την Ασία και εγκατοίκισαν σε διάφορα σημεία του.

V.1.1.6 : Ο άνθρωπος: Ένα ον ευπροσάρμοστο (10')

---

https://www.youtube.com/watch?v=ZiS2S_77cZQ

---

⁶ Ο άνθρωπος πέρασε στην Αμερική από την Ασία, την εποχή των παγετώνων, περπατώντας πάνω στον παγωμένο Βερίγγειο πορθμό.

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Μιλούσαμε για την αμερικανική ήπειρο και το γεγονός, ως φαίνεται για τους ειδικούς είναι βέβαιοι, ότι πριν περίπου 20 χιλιάδες χρόνια εδώ [χάρτης 00:09] εγκαταστάθηκαν άτομα προερχόμενα από την ανατολική Ασία, είναι κατά την γνώμη των ειδικών φανερό ότι προέρχονταν από εκεί από το γεγονός ότι... —Σας θυμίζω ότι οι Ευρωπαίοι έφτασαν στην Αμερική με τον Κολόμβο το 1492, αν και θα εξηγήσουμε όταν έρθουν τα πράγματα πως είχαν υπάρξει και οι Βίκινγκς είχαν φτάσει νωρίτερα κ.τ.λ. αλλά εν πάση περιπτώσει θεωρούμε ότι το 1492 είναι η χρονολογία ανακάλυψης της Αμερικής από τον δυτικό άνθρωπο— όταν συνάντησαν τους ντόπιους κατοίκους της αμερικανικής αυτής ηπείρου στο μεγαλύτερο τους τμήμα, εκτός από τους Εσκιμώους στο πολύ βόρειο σημείο, είχαν μια μορφή που συναντούμε κατά κάποιο τρόπο σε φυλές της Ασίας. Τι χαρακτηριστικό είχαν οι ντόπιοι και έχουν ακόμα οι απόγονοι αυτών των φυλών της Αμερικής; Έχουν μακρόστενο πρόσωπο, έντονα ζυγωματικά, σχιστά μάτια, γαμψή και λεπτή μύτη, ψηλό μέτωπο με την κόμη να ξεκινά σε ψηλό σημείο του μετώπου και οι άνθρωποι αυτοί δηλαδή έχουν χαρακτηριστικά που βρίσκουμε σε σημεία της Ασίας. Βέβαιο το χρώμα του δέρματός τους μέσα σε αυτά τα χιλιάδες χρόνια έγινε πιο κοκκινωπό γι' αυτό και ονομάζεται κόκκινη φυλή, είναι μελαχρινό προς το κοκκινωπό και άλλο τους ένα χαρακτηριστικό που τους συνδέει με φυλές της ανατολικής Ασίας είναι ότι το σώμα τους είναι άτριχο —των προ Κολομβιανών κατοίκων της Αμερικής.

Εκτός από τις περιοχές εδώ [χάρτης 02:32] της Σιβηρίας, της ανατολικής Ασίας, που ως φαίνεται τροφοδότησαν αυτή την περιοχή της Αμερικής, ως φαίνεται, με άλλες μετακινήσεις άτομα που προέρχονταν από την περιοχή περίπου της σημερινής Ιαπωνίας και Κορέας, σε άλλες μετακινήσεις, μέσω των Αλεούτων νήσων και των Κουρίλων νήσων πέρασαν στην περιοχή της Αλάσκας και εγκατεστάθησαν σε πολύ βόρεια σημεία και αυτοί εξελίχθηκαν στους κατοίκους των πολύ βόρειων σημείων που έχουν άλλη μορφή από το υπόλοιπο τμήμα της Αμερικής, με στρογγυλό πρόσωπο, μικρή και λεπτή μύτη, σχιστά μάτια, ψηλό μέτωπο και πάρα πάρα πολύ λευκό δέρμα.

Επομένως ο άνθρωπος μέσα στα τελευταία 30 χιλιάδες χρόνια —30-40 χιλιάδες χρόνια— πλέον κάλυψε όλη τη Γη. Ήταν ένας άθλος του ανθρωπίνου είδους. Το ανθρωπινό είδος κατάφερε να αντέξει εκατομμύρια χρόνια σε όλες τις εξελίξεις της Γης, να προσαρμοστεί, να προσαρμοστεί στο κλίμα, να προσαρμοστεί στις συνθήκες και δημιούργησε το ανθρωπινό του έπος, το οποίο είναι θαυμαστό διότι ο άνθρωπος αποδείχτηκε ότι μπόρεσε να βρει τρόπο να επιζήσει στο +50 και στο -50 δηλαδή να ζει από τις πολύ κρύες περιοχές του βορρά ή του πολύ νότου και στις πολύ θερμές περιοχές του Ισημερινού, των τροπικών και φυσικά στις πάρα πολύ θερμές περιοχές και ξηρές των ερήμων. Είμαστε δηλ. ένα είδος θαυμαστό από αυτή την πλευρά της αντοχής, της επέκτασης και της προσαρμοστικότητας. Δεν είμαστε μόνο εμείς και κάποια άλλα είδη έχουν προσαρμοστεί στο κρύο ή στη ζέστη, αλλά ο άνθρωπος πραγματικά έκαμε έναν άθλο μέσα σ' αυτή την πορεία αυτών των αιώνων.

Στη διάρκεια αυτών των εκατομμυρίων και εκατοντάδων χιλιάδων χρόνων, ο άνθρωπος ζούσε καρποσυλλέγοντας, ζώο ήταν και καρποσυνέλλεγε. Τα ζώα ζουν με δύο τρόπους: είτε καρποσυλλέγουν είτε κυνηγούν. Ο άνθρωπος για πάρα πολύ μακρύ διάστημα, το αποδεικνύουν και οι αρχαίοι αυτοί σκελετοί και η οδοντοστοιχία των αρχαίων αυτών σκελετών, ήταν καρποσυλλέκτης και ως φαίνεται εισέπραττε πρωτεΐνες μέσα από τους καρπούς της γης. Τι εννοώ μ' αυτό; Έτρωγε σκουλήκια, σκουληκιασμένα τρόφιμα, όπως κάνουν και τα ζώα για να παίρνουν και πρωτεΐνες. Δεν ξέρουμε αν στο βαθύ παρελθόν ήμασταν κυνηγοί αλλά γνωρίζουμε ότι κάποια εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια από τώρα ο άνθρωπος έγινε και κυνηγός δηλαδή άρχισε να κυνηγά χρησιμοποιώντας εργαλεία.

Το ότι ο άνθρωπος χρησιμοποιεί εργαλεία είναι άλλο ένα έπος, άλλος ένας άθλος του είδους μας. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να πούμε ότι δεν είμαστε το μοναδικό ον στη Γη που χρησιμοποιεί εργαλεία αλλά κανένα άλλο ον δεν έφτασε σε τέτοια τελειοποίηση χρήσης εργαλείων όπως ο άνθρωπος. Σας λέω χαρακτηριστικά ότι και πίθηκοι θέλοντας να φάνε ένα καρύδι παίρνουν μία πέτρα και σπάνε το καρύδι, άρα χρησιμοποιούν ως εργαλείο την πέτρα.

Άλλο καταπληκτικό πράγμα το οποίο παρατηρείται: τώρα γίνονται πάρα πολλές ζωολογικές μελέτες και πλουτίζεται η γνώση μας για τη συμπεριφορά των ζώων και είναι θαυμαστή αυτή η συνομιλία μεταξύ της ανθρωπολογίας και της ζωολογίας, κάποια είδη χιμπατζήδων οι οποίοι λατρεύουν τα αυγά των μυρμηγκιών, έχουν την συνήθεια να παίρνουν καλάμια και με αυτά να διατρυπούν τις φωλιές των μυρμηγκιών και να

εισροφούν από το καλάμι τα αυγά των μυρμηγκιών που θα πει ότι χρησιμοποιούν με πάρα πολύ ευφυή τρόπο εργαλείο για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Ο άνθρωπος λοιπόν ως καρποσυλλέκτης προφανώς χρησιμοποίησε εργαλεία αλλά έφτασε κάποια στιγμή στο σημείο να αξιοποιήσει στοιχεία τα οποία υπάρχουν στη φύση και ολόγυρά του δηλαδή οστά ζώων, λίθους, τένοντες είτε ζώων ή και στοιχεία φυτικά για να δημιουργήσει εργαλεία πιο περίπλοκα δηλαδή να δημιουργήσει ένα πρώτο είδος πέλεκυ, ένα πρώτο είδος σφυριού, να δέσει δηλαδή σε ένα ξύλο μια αιχμή που είτε θα ήταν από οστόν είτε θα ήταν από λίθο και έτσι να μπορεί να γίνει επικίνδυνος για τα υπόλοιπα έμβια όντα μετατρέποντας τον εαυτό του σε κυνηγό.

Αυτή η μετάβασή μας, το επόμενο μας βήμα, δηλαδή το γεγονός ότι γίναμε κυνηγοί έπαιξε μεγάλο ρόλο στην διαμόρφωση του είδους μας διότι μας ανάγκασε να τελειοποιήσουμε και να τελειοποιούμε τα εργαλεία μας όπως και να τελειοποιούμε τις μεθόδους της ομαδικής δράσης μας. Αυτό είναι ένα πάρα πολύ σημαντικό σημείο του είδους μας ότι είμαστε είδος κοινωνικό, ζούμε σε ομάδες και κάναμε το άλμα να γίνουμε ένα ον που ξέρει να συνεργάζεται. Το γεγονός ότι το ανθρώπινο είδος συνεργάζεται, επιμερίζει εργασίες, αναθέτει εργασίες, έπαιξε τεράστιο ρόλο στην επιτυχία του είδους μας διότι έτσι όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα το ανθρώπινο είδος είναι το πιο επιτυχημένο είδος αυτής της Γης, ζωικό είδος αυτής της Γης. Τόσο επιτυχημένο ώστε όπως γνωρίζουμε στον 20ό αι., στον 21ο αι., κατηγορούμαστε ως είδος ότι τείνουμε να καταστρέψουμε τη Γη με τη δράση μας και την επέμβασή μας.

1.2: Ο άνθρωπος: Από τον τροφοσυλλέκτη στον κυνηγό

V1.2.1 Το νομαδικό μας παρελθόν (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=YPEAdXDAmgw>

Απομαγνητοφώνηση Χρυσάνθη Μαρίτσα

Είπαμε λοιπόν ότι ο άνθρωπος είναι το πιο επιτυχημένο ον σ' αυτόν τον πλανήτη, έτσι μοιάζει, μέχρι σήμερα και έζησε για εκατομμύρια χρόνια ως τροφοσυλλέκτης και για μερικές εκατοντάδες ή δεκάδες χιλιάδες χρόνια ως κυνηγός και τροφοσυλλέκτης, διότι ποτέ δεν εγκατέλειψε και την μία και την άλλη του παλαιότερη διάσταση.

Καθώς ο κύριος στόχος του ήταν η εύρεση τροφής, ο άνθρωπος έπρεπε να μετακινείται για να βρίσκει την τροφή του· ως τροφοσυλλέκτης έπρεπε να τρυγεί μια περιοχή από τα βρώσιμα φυτά. Σ' αυτό το σημείο να κάνω μία παρένθεση για έναν άλλο άθλο του ανθρώπου: μέσα σε αυτά τα εκατομμύρια χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων έπρεπε να εντοπίσει εκείνα τα φυτικά είδη τα οποία ήταν βρώσιμα και δεν τον έβλαπταν, διότι δεν είναι όλα τα είδη της φύσεως βρώσιμα, κάποια από αυτά είναι δηλητηριώδη, κάποια από αυτά φέρνουν τον θάνατο ή φέρνουν μεγάλες αναταραχές ή τύφλωση ή παραζάλη ή... Έπρεπε επομένως να εντοπίσει από τα εκατομμύρια φυτικά είδη, ποια είδη είναι βρώσιμα και μέσω αυτών μπορεί να επιβιώσει.

Μέσα λοιπόν σ' αυτά τα εκατομμύρια χρόνια έκανε αυτόν τον έλεγχο της φύσης που ήταν ολόγυρά του και συνεχώς τον έκανε βεβαίως, ποιος ξέρει με πόσα θύματα από αυτήν την έρευνα... Και βέβαια για να μπορεί να επιζεί έπρεπε να μετακινείται ούτως ώστε να βρίσκει και το επόμενο σημείο στο οποίο θα υπήρχε τροφή και μετά σε άλλο και μετά σε άλλο και μετά σε άλλο. Είτε ως τροφοσυλλέκτης είτε ως κυνηγός στην συντριπτική πλειοψηφία των τμημάτων της Γης, με εξαίρεση κάποιων σημείων της Γης που παρέμειναν πάρα πολύ με καλό κλίμα και πάρα πολύ εύφορα έτσι ώστε δεν χρειαζόταν μεγάλης κλίμακας μετακινήσεις, ο άνθρωπος στην συντριπτική του πλειοψηφία, όλο αυτό το διάστημα, μέχρι περίπου πριν 15.000 χρόνια, δηλαδή χθες, ζούσε μετακινούμενος.

Υπήρξαμε, για εκατομμύρια και εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια, νομάδες δηλαδή δεν στεκόμασταν σε ένα σημείο αλλά μετακινούμασταν, όχι αναγκαστικά σε μια μεγάλη απόσταση αλλά μετακινούμασταν από ένα σημείο και πιθανόν μετά από άλλες μετακινήσεις να ξαναρχόμασταν περίπου στο ίδιο σημείο, αλλά στο μεταξύ τρυγούσαμε τα φυτικά προϊόντα τα οποία μέσα στον χρόνο ανανεώνονται και επομένως μπορούσαμε να επανερχόμαστε κ.λ.π.

Είμαστε δηλ. ένα είδος νομαδικό, για μεγάλο διάστημα της ιστορίας μας, και επειδή ήμασταν νομάδες αυτό σήμαινε δύο κύρια πράγματα: Ότι δεν μπορούσαμε να μετακινούμασταν σε μεγάλες ομάδες. Οι νομαδικοί πληθυσμοί ακόμα και σήμερα στην Γη υπάρχουν νομαδικοί πληθυσμοί, φθίνουν πλέον και χάνονται, αλλά υπάρχουν και μπορούμε να τους μελετήσουμε, μετακινούνται σε ομάδες 15-20 το πολύ 25 ανθρώπων, διότι όταν μετακινείσαι δεν μπορεί να είσαι μεγάλη και πολυπληθής ομάδα, δεν γίνεται, είναι αδύνατον, είναι εξαιρετικά δυσκίνητο και βέβαια επειδή μετακινείσαι δεν μεταφέρεις πολλά πράγματα μαζί σου, μετακινείσαι έτσι ώστε να ξαναστήνεις κάπου ένα ενδιαίτημα είτε για κάποιες εβδομάδες είτε για κάποιες μέρες, καμιά φορά και για κάποιους μήνες, αλλά μετά θα ξαναμετακινηθείς.

Υπήρξαμε δηλ. για ένα τεράστιο διάστημα της ζωής μας μετακινούμενοι, νομάδες, σε ομάδες, όπως είπαμε, των 15 το πολύ 25 ανθρώπων και κατοικούσαμε σε ό,τι ήταν πρόσφορο, εάν υπήρχε σπήλαιο ήταν μια χαρά πράγμα, διευκόλυνε, μπορούσες να το κλείσεις με κάποια στοιχεία της φύσεως, κλαδιά, πέτρες, για να προφυλαχτείς απ' τον καιρό, πολλές φορές αυτές οι ομάδες στήνανε κάποια μικρά καταλύματα με καλάμια, με δέρματα τα οποία μετέφεραν μαζί τους, με ξυλεία, ανάλογα τι υλικό υπήρχε στην περιοχή και βέβαια θα μπορούσε σε περιπτώσεις, όπως αυτό εδώ [εικόνα 05:05] που θα σας δείξω, αυτές τις εξαιρετικά ενδιαφέρουσες κατασκευές, που βρέθηκαν στην Ουκρανία δηλαδή στο τέλος των στεπών της Ασίας, στην περίοδο των παγετώνων, άνθρωποι οι οποίοι έστησαν καταλύματα από το υλικό των μαμούθ, με τεράστιους

χαυλιόδοντες και με τεράστια δόντια των μαμούθ, έστηναν τον σκελετό μιας σκηνής και την κάλυπταν με παχύτατες γούνες από ζώα της εποχής, ήταν εξάλλου κι η εποχή των παγετώνων και έτσι μπορούσαν να επιβιώσουν σε τόσο πολύ κρύο κλίμα.

Ο άνθρωπος δηλ. χρησιμοποίησε κάθε μέσο το οποίο έβρισκε στη φύση, εφάρμοσε την επινοητικότητα του για να μπορεί να βρίσκει ένα κατάλυμα σε αυτό το μακρύ κατάλογο των μετακινήσεών του και που όπως σας είπα στηρίζονταν στο γεγονός ότι ήταν μικρές μετακινούμενες ομάδες.

Αυτές, τώρα, οι μικρές μετακινούμενες ομάδες είχαν μια δικιά τους εσωτερική ζωή, αλλά ανά 20-30 ομάδες είχαν και μια επικοινωνία μεταξύ τους, κατά καιρούς βρίσκονταν, αντάλλασσαν πληροφορίες, μάθαιναν, συνευρίσκονταν ερωτικά, συνουσιάζονταν, έχει μεγάλη σημασία διότι εάν η αναπαραγωγή του είδους γίνονταν μέσα σε αυτή την μικρή ομάδα, όχι ότι δεν γίνονταν, ως φαίνεται υπήρχε τέτοια δράση, αλλά ήταν πολύ σπουδαίο για το ανθρώπινο είδος, αποδείχτηκε, δεν το ξέρανε ακριβώς αλλά κατάλαβαν ότι αυτό παίζει ρόλο στο να έχει κανείς ερωτική επαφή με άτομα ευρύτερου βιολογικού κλίματος, διότι έτσι μπορούσε να αναπαράγεται και να παραμένει ισχυρό το είδος.

Εξ αυτού άτομα διαφόρων ομάδων περισσότερων των 10-20-30 δημιουργούσαν αυτό που λέγεται φυλή. Δηλαδή τι έκαναν αυτά; Όπως είπαμε, κάποια σημεία του χρόνου βρίσκονταν, πιθανόν έκαναν και κάποιες τελετές σε κάποιους θεούς που είχαν στο νου τους, κάτω από δεισιδαίμονες καταστάσεις ή έκαναν χορούς ή είχαν τέλος πάντων την ανταλλαγή πληροφοριών και φυσικά είχαν και την ανταλλαγή DNA μέσω της ερωτικής συνεύρεσης, έτσι σταδιακά δημιουργήθηκαν φυλές, δηλαδή υπήρξαμε —στην διάρκεια αυτών των εκατομμυρίων και εκατοντάδων χιλιάδων χρόνων— νομαδικοί πληθυσμοί μικρών ομάδων που σε ένα τους αριθμό συγκροτούσαν φυλή.

V1.2.2 Οι ρόλοι των δύο φύλων (7')

<https://www.youtube.com/watch?v=5WehhFgzLbY>

Απομαγνητοφώνηση Χρυσάνθη Μαρίτσα

Αυτές οι νομαδικές καταβολές μας, μέχρι σήμερα παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση του ανθρώπου καθώς καλύπτουν το συντριπτικό διάνυσμα χρόνου που έχει ζήσει το είδος μας και εξ αυτού σ' αυτή τη διάρκεια, την τεράστια αυτή χρονική διάρκεια της διαμόρφωσής μας μέχρι σήμερα, διαμορφώθηκαν και οι ρόλοι των δύο φύλων ανάλογα με την περίοδο, δηλαδή του άντρα και της γυναίκας.

Είναι φανερό ότι οι γυναίκες, δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς, θα έδιναν χρόνο στην ανατροφή των παιδιών τους, στον θηλασμό, στη γέννα των παιδιών...

Κάνω σ' αυτό το σημείο μία παρένθεση: υπάρχει ένα ερώτημα πώς αυτές οι ομάδες παρέμεναν ολιγάνθρωπες... και μία απάντηση σ' αυτό από τους ειδικούς, μία απάντηση, διότι πολλές ακούγονται και θεωρίες υπάρχουν, είναι ότι οι γυναίκες, την εποχή εκείνη, θήλαζαν τα παιδιά τους για πολύ μεγάλο διάστημα, προφανώς γιατί η τροφή ήταν λίγη και ήθελαν να είναι βέβαιοι ότι θα επιζούν. Όμως καθώς η γυναίκα στην περίοδο του θηλασμού έχει μικρή δυνατότητα αναπαραγωγής, δηλαδή μειώνει τη δυνατότητα αναπαραγωγής της, αυτό ως φαίνεται προστάτευσε, ήταν σαν μία φυσική αντισύλληψη, θα έλεγε κανείς, αν και δεν είναι απόλυτη, μείωνε τις δυνατότητες αυτής της ομάδας να αναπτυχθούν βιολογικά και να πολλαπλασιαστούν, κάτι το οποίο θα έφερνε θέματα στην ομάδα. Δεν έγιναν βέβαιοι αυτά συνειδητά, αλλά έγιναν μέσα από την ανάγκη να τρέφονται τα παιδιά από το γάλα της μητέρας τους επί μακρόν χρόνο.

Τώρα, παράλληλα σε όλη αυτή τη διάρκεια του τεράστιου αυτού χρονικού διανύσματος δοκιμάστηκαν τα κεντρικά χαρακτηριστικά των δύο φύλων, του άνδρα και της γυναίκας, καθώς ο άνδρας έχει από τη φύση του περισσότερη δύναμη, έχει αλκή, έχει ρώμη, ενώ η γυναίκα έχει από τη φύση της μεγαλύτερη αντοχή. Έτσι στη διάρκεια των προκλήσεων που αντιμετώπισε το είδος μας σ' αυτές τις χιλιετίες και εκατομμύρια χρόνια, άλλοτε χρειαζόταν περισσότερο η αντοχή της γυναίκας, άλλοτε περισσότερο η ρώμη του άντρα και άλλοτε δεν έπαιζε ρόλο ειδικό το μεν ή το δε. Τι θέλω να πω με αυτό: στην περίοδο της καρποσυλλογής τα δύο φύλα προφανώς είχαν περίπου, υποθέτουμε, την ίδια δύναμη μέσα στην ομάδα, καθώς δεν χρειάζεται για την

καρποσυλλογή ούτε η αντοχή της γυναίκας ειδικά ούτε η ρώμη του άντρα ειδικά.

Ένα χαρακτηριστικό βέβαια της γυναίκας είναι ότι έχει λιγότερη κινητικότητα, λιγότερη ελευθερία κινήσεων λόγω του ότι γεννά και θηλάζει το παιδί, σε σχέση με τον άντρα, αλλά ως φαίνεται στην διάρκεια των εκατομμυρίων χρόνων που είμαστε καρποσυλλέκτες τα δύο φύλα πιθανότατα ήταν στην ίδια γραμμή της σχέσης και την ίδια δύναμη στο εσωτερικό της ομάδας.

Από την στιγμή όμως που μετακινήθηκαμε στο κυνήγι, με την έννοια ότι δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στο κυνήγι και σταδιακά τα προϊόντα του κυνηγιού έγιναν κεντρικά στη διατροφή μας σε σχέση με την καρποσυλλογή, αυτό το κομμάτι, το κομμάτι του κυνηγιού, δεν θα μπορούσαν να το κάνουν οι γυναίκες παρά οι άνδρες, οι άντρες οι οποίοι μπορούν να φεύγουν μακριά από το κατάλυμα, ενώ οι γυναίκες πρέπει να προσέχουν τα παιδιά, οι άνδρες να φεύγουν μακριά από το κατάλυμα, ένα, και δεύτερον, η ρώμη του άντρα ήταν απαραίτητη για το κυνήγι των ζώων.

Έτσι η άλλη μεγάλη πρόκληση του είδους μας, η πρόκληση του κυνηγιού, κινητοποίησε και αξιοποίησε περισσότερο, πολύ περισσότερο, από το θηλυκό, το αρσενικό σκέλος του ανθρώπου και ο άντρας χρειάστηκε να είναι αποτελεσματικός σε μία δράση, η οποία ήταν επικίνδυνη —η καρποσυλλογή δεν είναι επικίνδυνη κατά κανόνα, ενώ το κυνήγι είναι επικίνδυνο, ιδιαίτερα αν κανείς κυνηγά μεγάλο ζώο, τότε ο κίνδυνος είναι μεγάλος.

Αυτή η επίδοση στο κυνήγι που σταδιακά γινόταν βαθύτερη και βαθύτερη, ουσιαστικότερη και ουσιαστικότερη, απαίτησε από το ανθρώπινο είδος και ιδιαίτερα από τον άνδρα να γίνει συνεργατικός, να γίνει στρατηγικός, διότι το κυνήγι απαιτεί στρατηγική και απαιτεί, επίσης, την εγρήγορση του φύλου αυτού και τη βελτίωση των μέσων του κυνηγιού.

Επομένως την περίοδο που λειτούργησε το κυνήγι ως κύριος μοχλός της ανθρώπινης διατροφής και δράσης, το αρσενικό απέκτησε μεγαλύτερο ειδικό βάρος μέσα στις κοινότητες, σαφή υπεροχή σε σχέση με τα όσα παρείχε στη διατροφή και μέσω της δράσης των ανδρών επετεύχθησαν άθλοι του ανθρώπινου είδους, που αφορούσαν την καλύτερη οργάνωση, τη μεγαλύτερη στόχευση, τη μεγαλύτερη εφευρετικότητα, σε νέα είδη που θα μπορούσαν να βελτιώσουν το κυνήγι και να μειώσουν τον κίνδυνο, τον σωματικό κίνδυνο, που σήμαινε το κυνήγι για τον άνθρωπο και ιδιαίτερα τον άνδρα, ο οποίος έγινε και ο κυνηγός.

V1.2.3 Ο άνθρωπος ελέγχει την φωτιά (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=7xuGdozKsFw>

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Αυτή η δράση, η κυνηγετική δράση του ανθρώπου, όξυνε τις αισθήσεις του περαιτέρω. Τον έκανε περισσότερο αποτελεσματικό στην αναμέτρησή του με τη φύση και στην αναμέτρησή του και με το ζωικό βασίλειο, και δημιούργησε με τη σειρά του διάφορα φαινόμενα στις επιδόσεις του ανθρωπίνου είδους, καθώς οι άντρες —κατεξοχήν— απέκτησαν κάποια χαρακτηριστικά από αυτή την περίοδο, που ονομάζουμε «αταβιστικά χαρακτηριστικά», είτε στον άντρα είτε στη γυναίκα, που από αυτή τη μακρά περίοδο μας έχουν απομείνει, παρότι έχουμε διαφύγει από τους παλαιότερους τρόπους ζωής, ωστόσο είναι εγγεγραμμένα στον τρόπο της συμπεριφοράς μας διάφορα στοιχεία, τα οποία δεν κατανοούμε ότι πάνε στις προκλήσεις πίσω, στις προκλήσεις που μας είχε φέρει η ζωή στα εκατομμύρια χρόνια του είδους μας.

Παραδείγματος χάριν, οι άντρες, μέσα από τις διαδικασίες των αιώνων αυτών, κατέληξαν να έχουν καλύτερη αίσθηση της κατεύθυνσης από τη γυναίκα. Ο μέσος άντρας έχει καλύτερη αίσθηση προσανατολισμού στον μακρό ορίζοντα απ' ότι η γυναίκα. Η γυναίκα έχει καλύτερη αίσθηση στον μικρό ορίζοντα. Και τούτο διότι έπρεπε, κυνηγώντας η ανθρώπινη ομάδα ένα ζώο και το ζώο μπορούσε να τον φέρνει, καθώς το κυνηγούσε, σε μακρινή απόσταση από το σημείο εκκίνησης και από το σημείο που βρισκόταν η υπόλοιπη ομάδα, η ομάδα του. Αφού σκότωνε —ή δεν σκότωνε— το ζώο αυτή η ομάδα των ολιγάριθμων αντρών, έπρεπε να βρει τον δρόμο πίσω, στους υπόλοιπους της ομάδας του. Αυτό δεν ήταν απλό. Και προφανώς, μέσα στη διάρκεια αυτών των δεκάδων χιλιάδων και εκατοντάδων χιλιάδων χρόνων, οι άντρες οργάνωσαν τον εγκέφαλό τους ώστε να έχουν καλύτερο προσανατολισμό. Προφανώς επέζησαν εκείνοι οι άντρες οι οποίοι είχαν καλύτερο προσανατολισμό και έτσι το ανδρικό ας πούμε είδος, για να πω ένα αταβιστικό χαρακτηριστικό αυτού του φύλου, έχει καλύτερη αίσθηση προσανατολισμού. Όπως επίσης είναι περισσότερο στρατηγικό από το θηλυκό, το οποίο έχει, μέσα στη διάρκεια των εκατοντάδων χιλιάδων χρόνων, αποκτήσει άλλα αταβιστικά χαρακτηριστικά.

Στη διάρκεια αυτών των χρόνων, και ιδιαίτερα στην περίοδο του κυνηγιού, βλέπουμε ότι πια το ανθρώπινο είδος έχει προχωρήσει στον κόσμο του, την έκφρασή του, τη συναισθηματική και άλλη του έκφραση, και μπορούμε αυτή του την εξέλιξη να την ανιχνεύσουμε [εικόνα 03:22] μέσα από κάποιες βραχογραφίες και σπηλαιογραφίες που έχουν διασωθεί και έχουν μέχρι στιγμής βρεθεί σε δύο χώρες της Ευρώπης, την Ισπανία και τη Γαλλία⁷. Είναι σπηλαιογραφίες του 30.000 π.Χ., του 20.000 π.Χ. του 4000 π.Χ., είναι ωραιότατες σπηλαιογραφίες, θα έλεγε κανείς ότι καλλιτέχνες πραγματικά ζωγράφισαν ζώα στους βράχους και στις σπηλιές της Γαλλίας και της Ισπανίας, όπου έχουν εντοπιστεί. Και βέβαια είναι ζώα τα οποία κυνηγούσαν ή έβλεπαν στο περιβάλλον τους. Εδώ είναι η αποτύπωση, από σπήλαιο της Γαλλίας, αλόγου.

Έτσι, ο άνθρωπος προφανώς εξελίσσεται μέσα από όλες αυτές τις προκλήσεις και άντρες και γυναίκες, και στη γνώση του φυτικού κόσμου, τον οποίο τρυγούν για να τρων —και συνεχίζουν να το κάνουν αυτό—, οι γυναίκες συνεχίζουν την καρποσυλλογή, ως φαίνεται, ενώ οι άντρες περισσότερο έχουν το βάρος του κυνηγιού— και ταυτοχρόνως αναπτύσσουν τον συναισθηματικό τους κόσμο, τον εξελίσσουν, όπως και τη σύλληψή τους, και τον πνευματικό τους και τον διανοητικό τους κόσμο. Ο άνθρωπος συνεχώς προχωρά και μία από τις προκλήσεις στις οποίες ανταποκρίνεται επιτυχώς, δεν είναι μόνο η μετακίνησή του και στη δράση του κυνηγιού, αλλά είναι και εφευρέσεις στις οποίες προχωρά —δεν είναι μόνο η βελτίωση των μέσων του κυνηγιού— π.χ. εφευρίσκει το τόξο και το βέλος.

Στην περιοχή της βόρειας Αφρικής⁸ υπολογίζεται ότι δεκάδες χιλιάδες —σ.σ. χρόνια— πριν εφευρέθηκε το τόξο και το βέλος, αλλά και το δόρυ, και το κοντάρι, και οξυμένες αιχμές, και βελτίωση των σχημάτων.

⁷ Βραχογραφίες και σπηλαιογραφίες έχουν βρεθεί και σε άλλα σημεία της γης, όπως π.χ. στην Αυστραλία και αλλού.

⁸ Το αρχαιότερο τόξο βρέθηκε στην Αν. Σαχάρα, στην Αφρική, και τοποθετείται σε 40.000 – 50.000 χρόνια πριν την εποχή μας.

Αλλά εκτός αυτού, τιθασεύει τη φωτιά και ελέγχει τη φωτιά. Αυτό είναι πάλι ένας μεγάλος του άθλος τη μακρά αυτή περίοδο που αναπτύσσεται. Η φωτιά είναι φυσικό φαινόμενο, τη ζει, διότι τα δάση μπορεί να πιάνουν φωτιά με φυσικό τρόπο, με κεραυνούς κ.τ.λ.. Προφανώς προσπαθούσε να συντηρήσει για μακρό διάστημα τη φυσική φωτιά, τη φωτιά που προέκυπτε από φυσικά φαινόμενα, αλλά σε κάποια φάση αυτής της μακράς του διαδικασίας βρήκε τρόπο να παράγει τη φωτιά, τρίβοντας ξύλα ή χρησιμοποιώντας πέτρες οι οποίες δημιουργούσαν σπίνθες, και έτσι να βελτιώσει πολύ τη ζωή του και τη διατροφή του. Τη ζωή του διότι μπορούσε τις κρίνες ώρες να τη βελτιώνει με τη θαλπωρή της φωτιάς, δεύτερον να απομακρύνει άγρια θηρία με τη φωτιά και να κοιμάται περισσότερο ήσυχος, να ζει περισσότερο ασφαλής, τρίτον να βράζει και να μαγειρεύει την τροφή του. Αυτό άλλαξε τελείως και το σύστημα των εντέρων του και της πέψης του, διότι τα μαγειρεμένα φαγητά χωνεύονται ευκολότερα. Άλλαξε η οδοντοστοιχία του, διότι τα μαγειρεμένα φαγητά απαιτούν λιγότερη δύναμη και οξεία κατάληξη στις οδοντοστοιχίες —όλα αυτά τα βλέπουμε στους σκελετούς, ανθρώπινους σκελετούς αυτού του μακρού χρόνου. Και βέβαια βελτίωσε και τα εργαλεία του, διότι χρησιμοποιώντας συστηματικότερα τη φωτιά μπορούσε να καίει το ξύλο. Το ξύλο, καϊόμενο με έναν ορισμένο τρόπο, μπορεί να γίνει πάρα πολύ σκληρό, σχεδόν μεταλλικό, και να βελτιώνει και τα εργαλεία του.

Ο άνθρωπος δηλ. έκανε ένα μεγάλο βήμα, και μέσω της συνεργατικότητας και μέσω της ομαδικής δράσης και μέσω της βελτίωσης των εργαλείων του και μέσω της βελτίωσης της τροφής του, και φυσικά με τον έλεγχο της φωτιάς.

V1.2.4 Η γένεση των γλωσσών (10΄)

---

https://www.youtube.com/watch?v=k_jfcDT3zQ4

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Η μεγαλύτερη όμως κατάκτηση, αν μπορεί κανείς να αξιολογήσει τις τεράστιες κατακτήσεις, που βέβαια σε πολύ μακρό χρόνο και με βασανιστικό προφανώς ρυθμό κατέκτησε το είδος μας, ήταν η κατάκτηση της γλώσσας, της επικοινωνίας.

Τα ζώα επικοινωνούν με κραυγές, με ήχους, και σήμερα γνωρίζουμε ότι υπάρχουν ζωολόγοι οι οποίοι μελετούν την επικοινωνία διαφόρων ζώων μεταξύ τους και ξέρουν ότι μιλάμε πια και για γλώσσα επικοινωνίας, όχι μόνο ήχους. Δηλαδή κάποιοι ήχοι είναι συγκεκριμένοι και σημαίνουν κάτι στο άλλο ζώο.

Παραδείγματος χάριν, ένας ανθρωπολόγος μάς εξηγούσε πρόσφατα σε μία του μελέτη ότι κάποια ζώα τα οποία μελετούσε στην Αφρική, ένα είδος μικρού ζώου που μελετούσε στην Αφρική, μελετούσε τους ήχους που έβγαζαν αυτά τα ζώα, και κάποιος ήχος από αυτούς, κατά την εντύπωση του ζωολόγου, σήμαινε: «Προσοχή, φίδι». Και τούτο διότι το ζώο αυτό είχε ως μεγάλο του εχθρό το φίδι. Μας εξηγούσε λοιπόν ότι ζώντας πολύ κοντά σε αυτά τα ζώα και παρατηρώντας τα, είδε το εξής σκηνικό: Ένα από αυτά τα ζωάκια βρισκόταν πάνω σε ένα κλαδί δέντρου και εντόπισε από το κλαδί του δέντρου ότι κάτω από το δέντρο το οποίο βρισκόταν υπήρχε το φρούτο που αγαπούσαν να τρώνε, αυτό το είδος, πολύ. Ετοιμάστηκε να κατεβεί για να φάει ένα τέτοιο πεσμένο φρούτο, αλλά την ώρα που πήγαινε να το φάει, μία ομάδα του είδους του ερχόταν προς το μέρος του. Δηλαδή κατάλαβε αυτό το ζωάκι ότι τα ζώα του είδους του θα δουν αυτό το φρούτο που αγαπά, αυτή την οπώρα, και θα του το φάνε. Και έτσι, έβγαλε την κραυγή —ήταν πονηρό αυτό το ζωάκι— έβγαλε την κραυγή που σήμαινε: «Προσοχή, φίδι!». Και αμέσως τα ζώα έτρεξαν να φύγουν, φοβούμενα ότι είναι φίδι, και το ζώο μας αυτό κατέβηκε κάτω και έφαγε με την άνεσή του τον καρπό αυτό. Που θα πει ότι επικοινωνούν τα ζώα, επικοινωνούν με συγκεκριμένους ήχους, που σημαίνουν κάτι.

Φυσικά, πρωταθλητής, ως φαίνεται, μεταξύ των ζώων στην επικοινωνία και τη γλώσσα είναι το δελφίνι, του οποίου η επικοινωνία έχει μελετηθεί, μάλιστα έχει συγκροτηθεί και λεξικό της γλώσσας των δελφινιών, με ορισμένες εκατοντάδες φράσεις —φράσεις!— που σημαίνουν κάτι συγκεκριμένο, μετά από πολλή μελέτη που συνεχίζεται.

Ο άνθρωπος προφανώς, θα είχε κι αυτός την ίδια πορεία. Θα ξεκίνησε με ήχους, που σταδιακά όμως χρειάστηκε να γίνουν γλώσσα. Πότε ακριβώς ο άνθρωπος μπήκε σε αυτό το μεγάλο βήμα της γλώσσας δεν θα το μάθουμε προφανώς ποτέ μέσα στον χρόνο, αλλά προφανώς συνέβη κατά κύριο λόγο την περίοδο που

έγινε κυνηγός. Και τούτο διότι στη φάση του κυνηγού, του χρειάστηκε επισταμένα και επιτακτικά να επικοινωνεί για δύσκολες και περίπλοκες και επικίνδυνες καταστάσεις. Δηλαδή η ομάδα των κυνηγών έπρεπε να επικοινωνεί και να λέει ο ένας στον άλλον: «πρόσεξε από κει», «κινήσου προς τα δω», «το ζώο πάει προς τα κει», «χτύπα από δω», «κάλυψέ με από δω». Και ήταν επιτακτικό να υπάρχει αυτή η επικοινωνία, διότι το κυνήγι είναι επικίνδυνη δράση. Πόσες φορές κυνηγοί θα τραυματίστηκαν θανάσιμα ή μη από τα ζώα, ή θα φαγώθηκαν από τα θηράματά τους, δεν έχει καταγραφεί, αλλά προφανώς θα συνέβαινε αρκετά συχνά. Επομένως, από ένστικτο επιβίωσης θα χρειάστηκε οπωσδήποτε ο άνθρωπος στη φάση του κυνηγιού να αναπτύξει ένα πιο περίπλοκο, πιο ακριβόλογο σύστημα επικοινωνίας, για να καταλήξει στη γλώσσα.

Τώρα, πώς ακριβώς ξεκίνησε αυτό το πράγμα, το υποθέτουμε. Εκείνο που μπορούμε να ξέρουμε είναι ότι η ανάπτυξη της γλώσσας είναι αποτέλεσμα της ομαδικότητας του ανθρώπου. Επειδή είμαστε κοινωνικό ον, ζούμε σε ομάδες, και έτσι οι ομάδες μέσα τους έπλασαν αυτή την επικοινωνία. Οι ομάδες, όπως είπαμε, δεν ήταν μεμονωμένες, λειτουργούσαν σαν φυλές ταυτόχρονα, και προφανώς αυτό το ευρύτερο σχήμα των φυλών έπαιξε ρόλο στη διαμόρφωση των γλωσσών. Και προφανώς, μέσα στα χιλιάδες χρόνια, πιθανότατα ομάδες φυλών να κατευθύνθηκαν σε ένα παραπλήσιο συγκλίνον γλωσσικό σχήμα, ούτως ώστε να δημιουργηθεί αυτό που λέμε «γλώσσα», γλώσσα κάποιων ομάδων. Που δεν ήταν ένας και δυο, ήταν άτομα ευρύτερης περιοχής, που κατέληξαν σε ένα σχήμα επικοινωνίας και με κάποια πρώτη μορφή γλώσσας.

Το λέω αυτό διότι οι γλώσσες των ανθρώπων είναι χιλιάδες. Σήμερα ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών τις υπολογίζει σε περίπου 6-τόσες χιλιάδες γλώσσες στον κόσμο. Υπολογίζουν οι ειδικοί ότι η αποκορύφωση του αριθμού των γλωσσών των ανθρώπων πρέπει να ήταν γύρω στο 13.000 με 15.000 π.Χ., δηλαδή 15.000 χρόνια από τώρα, γιατί; διότι εκείνη είναι η περίοδος κατά την οποία λήγει το καρποσυλλεκτικό και κυνηγετικό μας στάδιο... δεν λήγει, απλώς ο άνθρωπος μπαίνει τότε στο επόμενο στάδιο, που είναι η γεωργία. Και μπαίνοντας στη γεωργία, οι γλώσσες των ανθρώπων συρρικνώθηκαν, μειώθηκαν, διότι δημιουργήθηκαν πολύ μεγαλύτερα σχήματα ομάδων και κοινών εγκατοικήσεων, και έτσι έσπασαν οι περισσότερες μικρότερες γλώσσες. Υπολογίζεται ότι εκεί γύρω στο 15.000-13.000 π.Χ. οι γλώσσες των ανθρώπων θα πρέπει να ήταν γύρω στις 13.000. Δηλαδή μέσα σε 13.000 χρόνια και 15.000 χρόνια, οι γλώσσες του κόσμου μειώθηκαν κατά το ήμισυ. Μάλιστα, επειδή πλέον έχουμε μπει στην επόμενη μεγάλη επανάσταση του ανθρώπου, τη Βιομηχανική Επανάσταση, και έχουμε μπει στη μεγάλη φάση του ανθρώπου που ονομάζεται «παγκοσμιοποίηση» — η παγκοσμιοποίηση δεν είναι τωρινή, είναι αιώνων, και βέβαια η ωρίμανσή της ήταν από τον 16ο αιώνα και μετά— καθώς ενώνεται η υφήλιος, μειώνεται και ο αριθμός των γλωσσών.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και η UNESCO μας εξηγεί ότι μία γλώσσα χρειάζεται τουλάχιστον 100.000 χρήστες για να μείνει ζωντανή και να μεταγγιστεί από γενιά σε γενιά, όμως —μας εξηγεί— οι μισές από τις σημερινές 6.800 γλώσσες του κόσμου ομιλούνται από πληθυσμιακές ομάδες μικρότερες των 2.500 ανθρώπων. Κάθε δύο εβδομάδες πεθαίνει μία γλώσσα στον σύγχρονο κόσμο. «Πεθαίνει» με την πλήρη έννοια, δηλαδή πεθαίνει ο τελευταίος χρήστης αυτής της γλώσσας. Και ποιες είναι οι γλώσσες που απορροφούν τις γλώσσες που πεθαίνουν; είναι οι πολύ μεγάλες γλώσσες της ανθρωπότητας στην ιστορική περίοδο, όπως είναι η κινέζικη, όπως είναι η ρωσική, όπως είναι η αγγλική, η γαλλική, η ισπανική γλώσσα, που είναι «γλώσσες-καταβόθρες» όπως λέγονται, δηλαδή καταπίνουν μικρότερες γλώσσες σε όλον τον κόσμο.

Είναι εντυπωσιακό ότι η περιοχή η οποία έχει και τη μεγαλύτερη γλωσσική ποικιλία στον κόσμο —όχι μόνο γλωσσική, αλλά και μεγαλύτερη πανίδας και χλωρίδας ποικιλία— είναι το νησί Παπούα- Νέα Γουινέα [χάρτης 09:24]. Η Νέα Γουινέα είναι αυτό το μεγάλο νησί πάνω από την Αυστραλία, το οποίο θεωρείται το θαύμα της ποικιλίας παγκοσμίως —όπως σας είπα— και πανίδας και χλωρίδας. Αλλά εδώ, από τις 6.800 γλώσσες του κόσμου, σε αυτό το νησί και μόνο, ομιλούνται 832 γλώσσες, σήμερα, σήμερα! Και ομιλούνται 832 γλώσσες προφανώς γιατί αυτό το νησί είναι πάρα πολύ ορεινό, με πολύ πυκνά δάση, ζούγκλες. Έτσι προφανώς, ομάδες έζησαν αποκομμένες η μία με την άλλη, δημιούργησαν άλλο γλωσσικό εργαλείο, και η Παπούα-Νέα Γουινέα έχει τη μεγαλύτερη ποικιλία γλωσσών στον κόσμο μέχρι σήμερα.

V1.2.5 Διαμόρφωση ομάδων γλωσσών (7')

<https://www.youtube.com/watch?v=uedM6G0V2SA>

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Μιλήσαμε, αναφερθήκαμε στο μεγάλο βήμα του ανθρώπου να βελτιώσει τον τρόπο της επικοινωνίας του και να διαμορφώσει γλώσσα στην πραγματικότητα διαμορφώθηκαν χιλιάδες γλώσσες.

Για όλα αυτά τα οποία λέμε εικασίες υπάρχουν, δεν πρόκειται ποτέ να μάθουμε με ακρίβεια τα πράγματα, αλλά μπορούμε, νομίζουμε, να καταλάβουμε με αρκετή ασφάλεια πώς συνέβη αυτή η διαδικασία των εξελίξεων και τούτο διότι σήμερα γνωρίζουμε —τα τελευταία 500 χρόνια, που παρατηρούμε πλέον το σύνολο του κόσμου και μπορούμε να κάνουμε συνολικότερες σκέψεις— ότι υπάρχουν γλώσσες στη Γη που μοιάζουν περίπου με άλλες, κυρίως στη σύλληψη της δομής και σε βασικά λεξιλόγια. Υπάρχουν ομάδες γλωσσών που μοιάζουν μεταξύ τους εδώ, ομάδες γλωσσών που μοιάζουν μεταξύ τους εκεί, κάποια γλώσσα που είναι πιο μακριά από αυτές τις ομάδες και μοιάζει με εκείνη την ομάδα...

Όλα αυτά δημιούργησαν ένα πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, τους τελευταίους αιώνες, μελέτης των ανθρωπίνων γλωσσών. Αναπτύχθηκε μια ειδική επιστήμη που ονομάζεται Γλωσσολογία. Η Γλωσσολογία, στην ουσία, ανάμεσα στις δουλειές που κάνει είναι να κάνει μια «αρχαιολογία της γλώσσας», δηλαδή να μπαίνει μέσα στη δομή των γλωσσών και να προσπαθεί να βρει τις παλαιότερες και τις παλαιότερες μορφές, ακόμα και αν δεν είναι καταγεγραμμένες. Όταν έχουμε γραφή —και τη γραφή την έχουμε μόνο τα τελευταία 5.000 χρόνια περίπου, όλα αυτά συνέβησαν πολύ βαθύτερα, σε πολύ βαθύτερο χρόνο από τα 5.000 και 5.500 χρόνια που λέμε τώρα— εικάζουμε λοιπόν ότι δημιουργήθηκε ένας πυρήνας μιας γλώσσας κάπου, που μετά διαχύθηκε. Δηλαδή ζούσαμε σε ομάδες, όπως είπαμε, νομαδικές, δηλαδή μετακινούμενες, και σε ομάδες και φυλές και σύστημα φυλών που περιφέρονταν σε κάποια περιοχή του κόσμου χοντρική, διαμορφώθηκε εκεί μια τάση γλωσσική, που περιελάμβανε ρήματα, υποκείμενο, αντικείμενο, επίθετα, ουσιαστικά, αυτό το οποίο συγκροτεί πλέον τον κόσμο της γλώσσας, με τον δικό τους τρόπο, παραπέρα μια άλλη ομάδα το άλλο, και μια άλλη ομάδα το άλλο.

Έτσι οι γλωσσολόγοι, μελετώντας τους τελευταίους αιώνες τις γλώσσες των ανθρώπων. Προφανώς χιλιάδες γλώσσες έχουν ήδη χαθεί τους αιώνες και τις χιλιετίες που πέρασαν. Εδώ, όπως σας είπα, η UNESCO υπολογίζει ότι χάνεται μία γλώσσα κάθε δύο εβδομάδες. Μπορούμε να φανταστούμε πόσες γλώσσες έχουν χαθεί μέσα στη διάρκεια των χρόνων. Οι γλωσσολόγοι, μελετώντας τις γλώσσες και πηγαίνοντας όσο μπορούν βαθύτερα στις ομάδες αυτές των γλωσσών, οργάνωσαν τις γλώσσες των ανθρώπων σε μεγάλα σχήματα.

Παραδείγματος χάριν, [χάρτης 03:55] μία ομάδα γλωσσών ονομάζεται ουραλοαλταϊκή ομάδα και τούτο διότι περιλαμβάνει γλώσσες αρκετά συγκλίνουσες —δεν είναι αναγκαστικό να είναι όμοιες και να κατανοεί ο ένας τον άλλον, αλλά συγκλίνουν— μεταξύ των Ουραλίων. Τα Ουράλια είναι μια οροσειρά σε αυτή εδώ πέρα τη ζώνη της σημερινής Ρωσίας, έρχεται εγκάρσια, κάθετα και κόβει τη γη σε αυτό εδώ πέρα το σημείο, και στο άλλο άκρο της Ασίας βρίσκεται η οροσειρά Αλτάι, άρα μεταξύ των Ουραλίων και των Αλτάι υπάρχουν ομάδες γλωσσών που όλες συγκλίνουν σε κάποιο κοινό πυρήνα και ονομάζονται ουραλοαλταϊκές γλώσσες, παραδείγματος χάριν⁹. Άλλη ομάδα γλωσσών παρουσιάζεται, εδώ, στη νοτιοανατολική Ασία, και είναι γλώσσες του νότου της Ασίας, της νοτιοανατολικής Ασίας, και αυτές συγκροτούν μια ομάδα γλωσσών.

Άλλη ομάδα γλωσσών συγκροτούν τα νησιωτικά συμπλέγματα εδώ στον Ειρηνικό Ωκεανό, δηλαδή αυτό που είναι η Ινδονησία, με τα χιλιάδες μικρά νησάκια τα σπαρμένα στον Ειρηνικό. Παραδόξως σε αυτή την ομάδα ανήκει και η Μαδαγασκάρη, που σημαίνει ότι κάτοικοι από την Ινδονησία πήγαν στη Μαδαγασκάρη, διότι η

⁹ Μία ξεχωριστά μεγάλη ομάδα γλωσσών της Ασίας αποτελεί η σινοθιβετιανή ομάδα, στην οποία ανήκει και η μεγαλύτερη γλώσσα του κόσμου, η κινεζική.

εγκατοίκηση στη Μαδαγασκάρη έγινε σχετικά πρόσφατα. Και κοιτάξτε αυτή η ομάδα τι τεράστιο εύρος γλωσσικό καλύπτει.

Άλλη ομάδα περιλαμβάνει πολλές γλώσσες της νότιας, της υποσαχάριας Αφρικής. Σε αυτό το σημείο να πούμε κάτι σημαντικό. Η Αφρική στην ουσία είναι δύο ήπειροι, είναι η υπερσαχάρια Αφρική και η υποσαχάρια Αφρική. Εδώ είναι δηλ. η μεγάλη έρημος Σαχάρα που κόβει την Αφρική στα δύο. Οι κάτοικοι της υπερσαχάριας Αφρικής ανήκουν στον ανθρώπινο τύπο που ονομάζεται καυκασιανός τύπος. Οι Ευρωπαίοι, οι κάτοικοι της Εγγύς και Μέσης Ανατολής μέχρι και την Ινδία και της βόρειας Αφρικής ανήκουν όλοι στον καυκασιανό τύπο, ενώ η υποσαχάρια Αφρική έχει κυρίως νεγροειδή τύπο. Η υπερσαχάρια Αφρική έχει άλλες ομάδες γλωσσών, η υποσαχάρια Αφρική έχει αρκετές ομάδες, αλλά μία μεγάλη είναι οι γλώσσες Μπαντού. Άλλη μία μεγάλη ομάδα γλωσσών είναι οι γλώσσες που ομιλούνται στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, αυτό που είναι σήμερα Συρία, Ιράκ, Σαουδική Αραβία, βόρεια Αφρική και Αιθιοπία και Σομαλία που ομιλούνται σημιτικές, όπως ονομάζονται, γλώσσες ή αφροασιατικές γλώσσες και άλλη μια μεγάλη ομάδα είναι η ινδοευρωπαϊκή ομάδα γλωσσών που ομιλείται σε διάφορες ζώνες από την Ινδία μέχρι και την Ευρώπη.

V1.2.6 Γλωσσικές ομάδες (7')

<https://www.youtube.com/watch?v=R7XFMCDLs9c>

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Αναφερθήκαμε στις ομάδες γλωσσών που συγκροτούν οι γλωσσολόγοι, κάνοντας ενδελεχή παρατήρηση των δομών των χιλιάδων γλωσσών του κόσμου, τις οποίες και ομαδοποιούν. Σας θυμίζω, [χάρτης 00:17] αναφερθήκαμε στις ουραλοαλταϊκές, στις σημιτικές, στις σινοθιβετιανές γλώσσες που περιλαμβάνουν την Κίνα και τμήματα των Ιμαλαΐων. Να πω στο σημείο αυτό ότι η λέξη "σινο-" σημαίνει: Κίνα. «Σινική μελάνη» σημαίνει: κινέζικη μελάνη, «σινικό τείχος» σημαίνει: κινέζικο τείχος.

Θα ήθελα να σας δείξω μια θαυμάσια αποτύπωση, την πιο σύγχρονη αποτύπωση που έχουμε. Δεν ξέρω βέβαια αν είναι και η ύστατη, γιατί όλα αυτά είναι σε επεξεργασία και σε τεράστια παγκόσμια συζήτηση μεταξύ των μελετητών, αλλά όλο και ωριμάζει το σχήμα των πραγμάτων. Κοιτάξτε εδώ [εικόνα 01:01] την αποτύπωση των σινοθιβετιανών γλωσσών. Εδώ είναι η Κίνα, το Βιετνάμ —για να προσανατολιστούμε: η θάλασσα είναι εδώ. Βρισκόμαστε στην ανατολική Ασία. Εδώ λοιπόν είναι η τελειότερη μέχρι σήμερα αποτύπωση της έκτασης στην οποία ομιλούνται σινοθιβετιανές γλώσσες.

Αντιστοίχως μπορούμε να δούμε μία αποτύπωση, πάλι από τις τελευταίες μελέτες [εικόνα 01:42] στις οποίες έχουν καταλήξει, για τις αυστρασιατικές γλώσσες. Σας θυμίζω ότι η λέξη "αυστρο-" —Australia—, σημαίνει: νότος. Άρα «αυστρασιατικές» θα πει: νότιες ασιατικές γλώσσες. Είναι αυτές οι οποίες έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή της Ινδοκίνας κυρίως, στο Βιετνάμ, στο Λάος, στην Καμπότζη και την Ταϊλάνδη. Και έχουν αυτή την περίπλοκη δομή, τρεις μεγάλες ομάδες μέσα σε ένα μεγάλο σύνολο γεωγραφικό.

Εδώ έχουμε την τελειότερη αποτύπωση [εικόνα 02:29] της μεγάλης αυστρονησιακής οικογένειας, στην οποία σας αναφέρθηκα λίγο πριν. Πάλι "αυστρο-", δηλαδή νότια-νησιακή οικογένεια και είναι το μεγάλο τμήμα των γλωσσών του Ειρηνικού, μεταξύ αυτών και της Νέας Ζηλανδίας —των νησιών της Νέας Ζηλανδίας—, της Ινδονησίας, όπως σας είπα και της Μαδαγασκάρης, που βρίσκεται σε πολύ μακρινό σημείο και φυσικά και των Φιλιππίνων. Αυτή η αυστρονησιακή οικογένεια περιλαμβάνει το μεγαλύτερο σε έκταση σύμπλεγμα συγκλινουσών γλωσσών, έχουσών μια αρχική ως φαίνεται γένεση του κόσμου.

Πάλι σε αυτή εδώ την αποτύπωση μπορούμε να δούμε [εικόνα 03:25] τη διάχυση των αφροασιατικών γλωσσών, που ονομάζονται αλλιώς και «σημιτικές γλώσσες». Οι σημιτικές γλώσσες παραμένουν ισχυρότατες σήμερα. Σήμερα η ισχυρότερη σημιτική γλώσσα στον κόσμο είναι η αραβική γλώσσα, η οποία ομιλείται σε 22 διαφορετικές χώρες, όλες μουσουλμανικές. Και κοιτάξτε σε ποια σημεία βρίσκεται η διάχυση των σημιτικών γλωσσών. Είναι η σημερινή αραβική χερσόνησος —της Αραβίας—, Συρία, Ιράκ κ.τ.λ., είναι η βόρεια Αφρική, και η Αιθιοπία με τη Σομαλία. Η υπερσαχάρια δηλαδή Αφρική. Η υποσαχάρια Αφρική έχει σαν κύριο χαρακτηριστικό της τις γλώσσες Μπαντού, που σας ανέφερα στην προηγούμενη μας ενότητα, όπως μια μεγάλη ομάδα είναι η νιγηροκονγκολέζικη ομάδα στο κέντρο της Αφρικής.

Και βέβαια μια μεγάλης σημασίας ομάδα –όπως λένε οι Εγγλέζοι «last but not least», τελευταία αλλά όχι η πλέον ασήμαντη– [χάρτης 04:47] είναι η ινδοευρωπαϊκή ομάδα γλωσσών, η οποία ομιλείται από τις Ινδίες μέχρι και τον Ατλαντικό στην Ευρώπη. Οι κύριες γλώσσες που ομιλούνται στην Ευρώπη, οι περισσότερες γλώσσες που ομιλούνται στην Ευρώπη είναι ινδοευρωπαϊκές. Και εδώ έχουμε μια θαυμάσια απεικόνιση των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών.

Να πω στο σημείο αυτό ότι οι γλωσσολόγοι όταν μελετούν τις γλώσσες, τις κατατάσσουν σε ένα σχήμα θα έλεγε κανείς ρομαντικό. Δηλαδή έχουν τον κορμό, ο κορμός έχει κλαδιά, και τα κλαδιά έχουν άλλα κλαδιά. Επομένως, ο μεγάλος κορμός θα λέγαμε σε αυτή την περίπτωση είναι ο πυρήνας των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, στη συνέχεια υπάρχει κλάδος, και αυτός ο κλάδος έχει άλλους κλάδους.

Τι θέλω να πω με αυτό [χάρτης 05:50] —αυτό συμβαίνει σε όλες τις ομάδες γλωσσών, αλλά επωφελούμαι αυτού του χάρτη που έχω των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών—: Βλέπετε ότι εδώ είναι ο κορμός, οι ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, που έχουν κλάδους. Ένας κλάδος είναι οι κέλτικες γλώσσες, που είναι ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, και αυτός ο κλάδος έχει άλλα κλαδιά. Εδώ είναι ένας άλλος κλάδος, οι λατινογενείς γλώσσες, που έχουν άλλα κλαδιά. Άλλος μεγάλος κλάδος είναι οι γερμανικές γλώσσες, που έχουν άλλα κλαδιά. Και άλλος μεγάλος κλάδος είναι οι βαλτοσλαβικές γλώσσες, με πολλούς υποκλάδους αυτές. Και άλλες γλώσσες είναι οι ινδοϊρανικές γλώσσες, δηλαδή οι γλώσσες που ομιλούνται στην περιοχή της Ινδίας, της Περσίας κ.τ.λ.

V1.2.7 Η ινδοευρωπαϊκή ομάδα γλωσσών (10')

<https://www.youtube.com/watch?v=ZPxUyPZKr2c>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Αναφερθήκαμε στους διάφορους λαούς που κατά διαστήματα εμφανίστηκαν, είχαν άνοδο, κατέρρευσαν, έπαιξαν ρόλο στην πρώτη μεγάλη κοιτίδα του ανθρώπινου πολιτισμού, όπως θεωρείται μέχρι σήμερα, δηλαδή την περιοχή της Μεσοποταμίας¹⁰, της Αιγύπτου, της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, όπου, σας θυμίζω, ότι υπολογίζεται ότι έγινε και η αρχή της Γεωργικής Επανάστασης, εκεί κοντά στα 10.000 και 13.000 π.Χ.

Σε αυτή λοιπόν την περιοχή εναλλάχθηκαν, όπως είπαμε και σε προηγούμενη ενότητα, πολλοί λαοί των περισσότερων πρώιμων δεν γνωρίζουμε τα ονόματά τους, αλλά από το 4000 περίπου π.Χ. αρχίζουμε και γνωρίζουμε τα ονόματά τους, θυμίζω τους σπουδαίους Αιγύπτιους στην περιοχή εδώ, νοτιότερη περιοχή της ζώνης που αναφερόμαστε, αλλά, σας θυμίζω, τους Αραμαίους, τους Χετταίους, κ.τ.λ., τους Σουμέριους, τους Ασσυρίους, τους Βαβυλώνιους. Από αυτούς τους λαούς, μετά το 4000 π.Χ. που γνωρίζουμε τα ονόματά τους, σε αρκετούς από αυτούς πια γνωρίζουμε και τη γλώσσα τους, λόγω του γεγονότος ότι αρχίζουμε να έχουμε γραπτά μνημεία από την 4η χιλιετία π.Χ., περίπου απ' το 3500 π.Χ. χοντρικά.

Έτσι μπορούμε να ξέρουμε ότι οι Σουμέριοι, ας πούμε, δεν ήταν Σημίτες, οι Αραμαίοι ήταν Σημίτες, οι Ακκάδιοι ήταν Σημίτες, οι Βαβυλώνιοι ήταν Σημίτες, οι Φοίνικες ήταν Σημίτες, οι Ασσύριοι ήταν Σημίτες, οι Εβραίοι ήταν Σημίτες. Δεν ήταν Σημίτες οι Μήδοι, οι Πέρσες, οι Χετταίοι, που ήταν Ινδοευρωπαίοι. Έτσι, σ' αυτή εδώ πέρα τη ζώνη, έχουμε κατά κύριο λόγο σημαντικούς λαούς, αλλά πολύ σημαντικοί λαοί όπως οι Σουμέριοι δεν ήταν σημαντικοί, και δεν ήταν σημαντικοί οι περίφημοι Μήδοι, οι Πέρσες, οι Χετταίοι, κ.τ.λ. οι οποίοι ανήκαν στον μεγάλο ινδοευρωπαϊκό κλάδο φυλών.

Γι' αυτήν την ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών [χάρτης 02:29] επίσης αναφερθήκαμε σε προηγούμενη ενότητά μας, αυτή η ινδοευρωπαϊκή οικογένεια σήμερα περιλαμβάνει περί τις 144 γλώσσες. Δεν είναι πάρα πολλές αν σκεφτεί κανείς ότι το αυστρονησιακό σύμπλεγμα, που είχαμε δείξει σε προηγούμενή μας ενότητα, [χάρτης 02:48] δηλαδή το σύμπλεγμα των γλωσσών που ομιλείται στην περιοχή της σημερινής Ινδονησίας, στα πάρα πολλά μικρά νησιά στον Ειρηνικό ωκεανό και στη Μαδαγασκάρη, αριθμεί περί τις 960 γλώσσες.

---

¹⁰ Η Γεωργική Επανάσταση συνέβη πριν 15.000 περίπου χρόνια στην Μέση Ανατολή. Εκεί άνθισαν λαοί όπως οι Σουμέριοι, Ακκάδιοι, Χετταίοι, Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Φοίνικες, Εβραίοι, Μήδοι, Πέρσες κ.τ.λ.

Όπως είπαμε επίσης σε προηγούμενη ενότητα, οι γλώσσες παριστάνονται από τους γλωσσολόγους ως ένας κορμός με κλάδους και υποκλάδους, και οι γλωσσολόγοι προσπαθούν να ανιχνεύσουν όσο πιο αρχαία στοιχεία μπορούν σ' αυτές τις γλώσσες, στην καθεμιά από αυτές τις μεγάλες ομάδες γλωσσών προσπαθώντας να βρουν τον πυρήνα της αρχικής τους διαμόρφωσης.

Στην περίπτωση των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, κάποιες γλώσσες από τις ζώσες γλώσσες αλλά και φυσικά και που είναι πολύ αρχαίες, είναι χρησιμότερες στους γλωσσολόγους, όπως είναι η αρχαία ελληνική, η αρχαία σανσκριτική γλώσσα, η αρχαία δηλ. γλώσσα των Ινδών, η περσική, η αρχαία περσική, η αρχαία αρμένικη γλώσσα, η αλβανική γλώσσα και φυσικά η αρχαία ελληνική γλώσσα, η οποία θεωρείται πολύτιμη για την αποκωδικοποίηση της βαθιάς πλευράς των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών.

Π.χ., να πω σ' αυτό το σημείο, καθώς η αρχαία ελληνική και η αρχαία σανσκριτική είναι τόσο χρήσιμες στους γλωσσολόγους, ένα μικρό παράδειγμα που όλοι θα το κατανοήσουμε: στην αρχαία σανσκριτική η λέξη για τον πατέρα ήταν "πίταρ" —*pítā-*, στην αρχαία ελληνική πατήρ. Είναι φανερό η σύνδεση μεταξύ τους. Η λέξη, ο όρος, για την μητέρα στα σανσκριτικά ήταν "μάταρ" —*mātā-*, στην πιο αρχαία ελληνική εκδοχή και στην νεότερη είναι μήτηρ. Στην σανσκριτική η λέξη για την θυγατέρα, για την κόρη, είναι "ντουχάτιρ", στα αρχαία ελληνικά θυγάτηρ. Επομένως εδώ έχουμε μια ευθεία σχέση των γλωσσών.

Με τέτοιες αναζητήσεις οι μελετητές θεωρούν ότι όσον αφορά τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες μελετώντας τις πολύ αρχαίες της εκδοχές μπορούν να ανιχνεύσουν αρκετά βαθιά, όχι πάρα πολύ, κάποιες χιλιετίες πριν, για να βρουν τις αρχικές δομές. Είναι μια συναρπαστική προσπάθεια των γλωσσολόγων στις οποίες όμως αναμειγνύονται και πολλές άλλες ειδικότητες που είναι σε εξέλιξη και γι' αυτό και κάθε τόσο μας παρουσιάζουν και νέες σκέψεις και νέα αποτελέσματα, καμιά φορά και θεωρίες που καμιά φορά ισχύουν αργότερα καταρρίπτονται, αλλά έτσι είναι η επιστήμη, ιδιαίτερα όσον αφορά τόσο αρχαίες εποχές που έχουμε ασαφή στοιχεία, το πράγμα δεν μπορεί παρά να είναι έτσι και να το δεχόμαστε με χαρά κάθε φορά, κάθε καινούργια συμβολή.

Έτσι εδώ [χάρτης 06:20] στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια των γλωσσών που θα δούμε αμέσως ότι μας χρησιμεύει διότι, σήμερα, τα τελευταία 500 χρόνια, αυτή η ινδοευρωπαϊκή ομάδα γλωσσών έχει εξελιχθεί στην ισχυρότερη ομάδα γλωσσών από πλευράς πολιτισμικής δηλαδή είναι η ομάδα εκείνη η οποία παίζει παγκοσμίως τον ισχυρότερο ρόλο χρήσης και επιβολής, ας πούμε, πολιτισμικών προτύπων μέσω της γλώσσας.

Αυτή η ινδοευρωπαϊκή ομάδα αποτελείται από κλάδους και υποκλάδους, στους οποίους αναφερθήκαμε σε προηγούμενη ενότητα, δηλαδή την κελτική ομάδα, την ιταλική δηλαδή τη λατινογενή, τη γερμανική, λέω αυτή τη στιγμή ότι στη γερμανική ομάδα γλωσσών ανήκει και η αγγλική γλώσσα, την βλέπετε εδώ ανήκει στη γερμανική ομάδα γλωσσών η αγγλική γλώσσα, η αγγλική γλώσσα η οποία είναι η ισχυρότερη πολιτισμικά γλώσσα του κόσμου τα τελευταία 300 χρόνια. Είναι κι αυτή μια ινδοευρωπαϊκή, φυσικά, γλώσσα. Υπάρχει η ομάδα των ανατολικών γλωσσών στις οποίες ανήκουν η χεττιτική γλώσσα η αρχαία και κάποιες της εκφάνσεις, η ομάδα των βαλτοσλαβικών γλωσσών, που είναι μεγάλη ομάδα, καθώς μέσα στους Ινδοευρωπαίους οι περισσότεροι, η μεγαλύτερη ομάδα είναι οι Σλάβοι, και οι Βαλτοσλάβοι και φυσικά η ινδοϊρανική ομάδα στην οποία ανήκουν οι Ινδοί, οι Πέρσες κ.τ.λ.

Προσέξτε όμως κάτι ενδιαφέρον: ότι σε αυτήν την ομάδα γλωσσών, την ινδοευρωπαϊκή, όπως και σ' όλες τις άλλες ομάδες, απλώς επιλέγω να σταθούμε στην ινδοευρωπαϊκή γιατί θα μας χρησιμεύσουν στοιχεία γι' αυτήν που αναφερόμαστε σ' αυτήν αργότερα. Κοιτάξτε κάποιες γλώσσες οι οποίες ανήκουν σ' αυτή την ομάδα, μάλιστα είναι αρχέγονες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, και δεν έχουν κοντινές τους γλώσσες, δηλαδή δεν έχουν υποκλάδους. Είναι μοναχικά κλαδιά. Ένα κλαδί μόνο του, ινδοευρωπαϊκό βέβαια πάντα. Κοιτάξτε σε αυτό εδώ το σημείο την ελληνική γλώσσα. Η ελληνική γλώσσα είναι μόνη της και έχει ως παιδί της τη σύγχρονη ελληνική γλώσσα, χωρίς κανέναν άλλον υποκλάδο.

Μοναχικός κλάδος, επίσης, στην ινδοευρωπαϊκή γλώσσα είναι η γλώσσα των Αλβανών και αυτή αρχέγονη ινδοευρωπαϊκή γλώσσα, μόνη της, ένα μόνο του κλαδί. Το ίδιο ισχύει και για την αρμενική γλώσσα η οποία δεν έχει υποκλάδους. Όλες οι άλλες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες έχουν κλάδους, έχουν υποκλάδους, και μάλιστα υποκλάδους των υποκλάδων. Επομένως σε αυτήν την ινδοευρωπαϊκή γλώσσα έχουμε ομάδες γλωσσών οι οποίες μέσα στην ιστορία έπαιξαν ρόλο, και στην αρχαιότητα αλλά κατά κύριο λόγο στην σύγχρονη εποχή μας, που οι Ινδοευρωπαίοι, εκκινούμενοι από την Ευρώπη ενοποίησαν πλέον ολόκληρη την

ανθρωπότητα, οι ινδοευρωπαϊκές γλώσσες έχουν γίνει τα τελευταία, όπως είπαμε, 300 χρόνια και οπωσδήποτε έχουν ξεκινήσει αυτή τους την ισχυρή επικράτηση παγκοσμίως τα τελευταία 500 χρόνια, έχουν γίνει η σπουδαιότερη ομάδα γλωσσών στον κόσμο.

V1.2.8 Οι γλώσσες σήμερα (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=Qf7W4P2NsL0>

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να δούμε, σε στοιχεία της τρεχούσης περιόδου, ποια είναι η εικόνα των μεγάλων γλωσσών της Γης, έτσι όπως μας τα δίδει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και η UNESCO, στο έτος 2000. Στο έτος 2000, επειδή άλλαζε η χιλιετία, έγιναν μεγάλες μετρήσεις παγκοσμίως σε διάφορα δεδομένα της Γης, και φυσικά ένα σπουδαιότατο δεδομένο που αφορούσε την ανθρωπότητα —πριν 15-16 χρόνια δηλ.— ήταν η κατανομή των γλωσσών, ποιοι μιλούν ποια γλώσσα, ποιες είναι οι πιο ισχυρές γλώσσες στον κόσμο α— από πλευράς ομιλούντων τη γλώσσα και β— φυσικά και από πλευράς διεισδυτικότητας πολιτισμικής.

Σε αυτό τον κατάλογο, πρώτη και ισχυρότερη γλώσσα στον κόσμο παρουσιάζεται η κινεζική Μανταρίν γλώσσα, η οποία και ομιλείται από 900 εκατομμύρια ανθρώπους ως μητρική γλώσσα —γιατί εδώ καταγράφονται οι μητρικές γλώσσες—. Η γλώσσα Μανταρίν της Κίνας ανήκει φυσικά στη μεγάλη σινοτιβητιανή οικογένεια. Και επειδή στην Κίνα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ανήκουν σε μία μεγάλη φυλή που ονομάζεται «η φυλή των Χαν», το 95% της Κίνας ανήκει σε αυτή τη φυλή, τη φυλή των Χαν, εκτός από τη γλώσσα Μανταρίν ομιλούνται και άλλες επτά γλώσσες από 300 εκατομμύρια περίπου Κινέζους οι οποίες είναι κοντά στη γλώσσα Μανταρίν. Δηλαδή η Κίνα έχει μια θαυμαστή ενότητα γλωσσική, εάν κανείς σκεφτεί την έκταση και το μέγεθος της χώρας. Εκτός από αυτό, έχει και ακόμη 130 γλώσσες, διάφορες μικρές γλώσσες. Πρώτη λοιπόν γλώσσα στον κόσμο η Μανταρίν κινεζική γλώσσα, με 900 —σ.σ. εκατομμύρια— περίπου ομιλητές, που ανήκει φυσικά στη σινοτιβητιανή ομάδα γλωσσών.

Δεύτερη ισχυρότερη γλώσσα, από πλευράς ομιλητών ως μητρική γλώσσα, είναι η αγγλική γλώσσα, η οποία ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια, όπως είπαμε μόλις, και ομιλείται από περίπου 450 εκατομμύρια ανθρώπους ως μητρική γλώσσα, αλλά είναι σαφώς η πιο ισχυρή γλώσσα στον κόσμο από πλευράς γενικής χρήσεως.

Τρίτη μεγαλύτερη γλώσσα παρουσιάζεται η Χίντι. Η Χίντι είναι η μεγαλύτερη από τις γλώσσες της Ινδίας. Στην Ινδία ομιλούνται πολλές γλώσσες. Η Ινδία δεν έχει το χαρακτηριστικό της Κίνας να αποτελείται από ένα πολύ μεγάλο ανθρώπινο στοιχείο, όπως είναι στην Κίνα η φυλή των Χαν. Έτσι στην Ινδία, η οποία από πλευράς κατοίκων συναγωνίζεται την Κίνα, η ισχυρότερη γλώσσα, η Χίντι, που ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια —είναι εξέλιξη της σανσκριτικής γλώσσας, την οποία αναφέραμε πριν λίγο— ομιλείται από περίπου 320 εκατομμύρια.

Τέταρτη είναι η ισπανική γλώσσα, ινδοευρωπαϊκή και αυτή. Προσέξτε τη δύναμη των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών και την επέκταση στον κόσμο, όπως σας ανέφερα πριν, στην προηγούμενη ενότητα. Η ισπανική γλώσσα καταγράφεται με 310 εκατομμύρια περίπου ομιλούντες ως μητρική γλώσσα. Είναι και αυτή μια γλώσσα η οποία ομιλείται ως δεύτερη γλώσσα από πάρα πολλούς ανθρώπους στον κόσμο. Γιατί τα ισπανικά: διότι μετά το 1500 μ.Χ. οι Ισπανοί κατέκτησαν την Κεντρική και Νότια Αμερική και μετέφεραν τη γλώσσα τους στην Κεντρική και Νότια Αμερική. Έτσι, ισπανικά δεν ομιλούν μόνο οι Ισπανοί, τότε δεν θα είχαμε τέτοια δεδομένα, αλλά μιλά η μισή αμερικανική ήπειρος και άλλα σημεία στη Γη. Όλα αυτά σχετίζονται με το γεγονός που σας είπα πριν, ότι δηλαδή τα τελευταία 500 χρόνια οι Ευρωπαίοι, και κυρίως οι Δυτικοευρωπαίοι, επεξέτειναν τον εαυτό τους σε όλη τη Γη και έτσι μετέφεραν τη γλώσσα τους, άρα ενισχύθηκε η μεγάλη ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών.

Πέμπτη η ρωσική, μια γλώσσα η οποία απέκτησε τεράστια δύναμη μετά το 1500 μ.Χ. και την εξέλιξη της Ρωσίας σε μεγάλη δύναμη της Ευρασίας. Η ρωσική είναι και αυτή ινδοευρωπαϊκή γλώσσα, είναι η ισχυρότερη από τις σλαβικές γλώσσες, που όπως σας είπα οι σλαβικές γλώσσες είναι η μεγαλύτερη δύναμη

στο εσωτερικό των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών. Η ρωσική έγινε πολύ ισχυρή γλώσσα μετά το 1500 μ.Χ., και ιδιαίτερα μετά το 1600 μ.Χ., όταν ανέβηκε στην εξουσία της Ρωσίας η περίφημη δυναστεία των Ρομανόφ, η οποία και επεξέτεινε τη Ρωσία και τη μετέτρεψε από χώρα της Ευρώπης σε χώρα της Ασίας, τη μετέτρεψε δηλ. στη μεγαλύτερη χώρα της Ευρώπης, της Ασίας και ολόκληρου του κόσμου, μια και —όπως θα δούμε σε επόμενα μαθήματα— η Ρωσία έλεγξε ακόμη και την Αλάσκα στην Αμερική. Έτσι, η ρωσική γλώσσα έχει γίνει μια από τις πολύ ισχυρές γλώσσες του κόσμου.

Έκτη, η αραβική γλώσσα, που ανήκει στις αφροασιατικές γλώσσες, δηλαδή είναι στις περίφημες σημαντικές γλώσσες, η οποία καταγράφεται το 2000 με περίπου 185 εκατομμύρια ομιλούντες. Η αραβική γλώσσα με τη σειρά της έγινε πολύ ισχυρή με την εξάπλωση του Ισλάμ. Μετά δηλ. τον 7ο αιώνα μ.Χ. και την εξάπλωση του Ισλάμ, περίπου μέσα στα 1.300 χρόνια που κύλησαν από αυτό το μεγάλο γεγονός, 22 χώρες του κόσμου ομιλούν αραβικά. Με αυτό τον τρόπο ενισχύθηκε πολύ αυτή η γλώσσα του κόσμου, και ενισχύθηκαν και οι σημαντικές μαζί γλώσσες, που ονομάζονται —όπως σας είπα— αλλιώς και «αφροασιατικές».

Έβδομη είναι μία άλλη γλώσσα της Ινδίας, η γλώσσα Μπενγκάλι, επίσης ινδοευρωπαϊκή, που ομιλείται το 2000 από περίπου 180 εκατομμύρια ομιλούντες.

Όγδοη γλώσσα τα πορτογαλικά, ινδοευρωπαϊκή και αυτή γλώσσα, η οποία επίσης έχει τον ίδιο λόγο εξάπλωσης, διότι μετά τον 15ο αιώνα οι Πορτογάλοι επεκτάθηκαν σε διάφορα σημεία του κόσμου, στον νότο της Αμερικής —όχι τόσο όσο οι Ισπανοί— και σε διάφορα σημεία του κόσμου. Έτσι, με την εμπορική και πολιτισμική τους επέκταση η πορτογαλική γλώσσα εξελίχθηκε σε μια από τις σημαντικές γλώσσες και μπορεί και καταλαμβάνει σήμερα την όγδοη θέση.

Και μετά από αυτό, ακολουθούν γλώσσες της Μαλαισίας, τα μαλαισιοϊνδονησιακά, η ιαπωνική γλώσσα, η γερμανική γλώσσα, η γαλλική γλώσσα —ινδοευρωπαϊκή φυσικά, που κι αυτή είναι μεγάλη, της τάξεως των 115 εκατομμυρίων, γιατί: γιατί η Γαλλία δημιούργησε αποικίες, κάποιες από αυτές ομιλούν γαλλικά μέχρι σήμερα— τα Ουρντού, τα Παντζάμπι κ.τ.λ.

Άρα από όσα σας εξέθεσα γίνονται φανερά δύο χαρακτηριστικά: Η ισχυρότερη γλώσσα στον κόσμο είναι η Μανταρίν, και ίσως είναι σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του κόσμου, τουλάχιστον στην Ιστορία —τα τελευταία 6.000 χρόνια του κόσμου— γιατί η Κίνα είχε πάντα πάρα πολύ πληθυσμό αναλογικά με τα υπόλοιπα τμήματα της Γης. Αλλά κρατούμε την ισχύ της αγγλικής γλώσσας, και φυσικά των ινδοευρωπαϊκών χωρών, είτε αυτά είναι Χίντι, αλλά κυρίως γλώσσες της δυτικής Ευρώπης, η οποία μετά το 1500 δημιούργησε αυτοκρατορία παγκόσμια στην ουσία, και η Αγγλία και η Γαλλία και η Πορτογαλία και η Ισπανία, και έτσι οι γλώσσες αυτές δεν ομιλούνται μόνο στον πυρήνα τους τον αρχικό αλλά σε πολλά άλλα σημεία τη Γης, και αυτό ισχύει και για τη Ρωσία, η οποία δημιούργησε μετά το 1500 το μεγαλύτερο χερσαίο κράτος στη Γη, όπως και παραμένει μέχρι σήμερα.

Εβδ. 2: Η γεωργική επανάσταση - Κοινωνία οικονομία

2.1: Η γεωργική επανάσταση: Τόπος και φυτά

V2.1.1 Η Γόνιμη Ημισέληνος (16')

<https://www.youtube.com/watch?v=IDK41H7Qsgo>

Απομαγνητοφώνηση (ioan)

Μιλήσαμε για τις γλώσσες δώσαμε και μια έμφαση στην ομάδα των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών και εξηγήσαμε, με μια πρωθύστερη διατύπωση, ότι αυτή η ομάδα των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών επρόκειτο στην εποχή μας να παίξει τον μεγαλύτερο ρόλο και να δημιουργήσει πανίσχυρες γλώσσες και μεταξύ αυτών την πιο ισχυρή γλώσσα του κόσμου, που είναι η αγγλική γλώσσα, που είναι πιο ισχυρή ακριβώς διότι ομιλείται από τις πιο ισχυρές και τις πιο επιτυχημένες, οικονομικά και πολιτισμικά, χώρες του κόσμου τα τελευταία 500 χρόνια, και επομένως απορροφά πολλές γλώσσες ανάμεσά της, παρότι η μεγαλύτερη γλώσσα, που ομιλείται ως μητρική γλώσσα, στον κόσμο παραμένει η κινέζικη γλώσσα.

Τώρα θα πρέπει να μπορούμε να μετακινηθούμε σε ένα μεγάλο επόμενο κύκλο της ενότητάς μας που αφορά τη μεγάλη τομή, τη μεγαλύτερη τομή όλων αυτών των μεγάλων τομών της ιστορίας του ανθρώπου που περιγράψαμε, που είναι η Γεωργική Επανάσταση ή Αγροτική Επανάσταση.

Αυτός ο όρος Γεωργική Επανάσταση αφορά το μεγάλο βήμα του ανθρώπου να πάψει να είναι καρποσυλλέκτης και κυνηγός —ή τουλάχιστον να είναι πολύ λιγότερο καρποσυλλέκτης και κυνηγός— και σταδιακά να γίνεται όλο και περισσότερο γεωργός. Αυτό σημαίνει πάρα πολλά επαναστατικά σημεία αλλαγής στη ζωή του, διότι γενόμενος ο άνθρωπος γεωργός εγκαθίσταται σε ένα μέρος. Τα πιο επαναστατικά που συμβαίνουν είναι ότι εγκαθίσταται σταθερά σε ένα συγκεκριμένο σημείο καθώς πλέον το χωράφι, τη γη, δεν μπορείς να το μετακινήσεις, να την φορτωθείς επάνω σου και να μετακινηθείς όπως έκανες επί εκατομμύρια χρόνια, να αλλάξεις τον κύκλο της διατροφής σου, να αλλάξεις τον τρόπο της διατροφής σου και βέβαια να αλλάξεις και πάρα πολλά από τα κοινωνικά δεδομένα που μέχρι τότε είχες. Γι' αυτό και η Γεωργική Επανάσταση θεωρείται μέχρι σήμερα η μεγαλύτερη και η σημαντικότερη επανάσταση στην οποία μπήκε ο άνθρωπος, καθώς θεωρείται ότι τον διαμόρφωσε για τις επόμενες χιλιετίες μέχρι σήμερα που πλέον έχουμε μπει στην Βιομηχανική —και όχι μόνο στη Βιομηχανική, αλλά και στην ηλεκτρονική— Επανάσταση και ποιος ξέρει στις χιλιάδες χρόνια που θα έρθουν και τα εκατομμύρια που θα κυλήσουν πόσες επαναστάσεις ακόμη θα συμβούν και προς τα πού θα οδηγήσουν το ανθρώπινο είδος.

Εμείς μπορούμε να μιλήσουμε μόνο για αυτά που ξέρουμε και θα μιλήσουμε γι' αυτό το πολύ μεγάλο γεγονός της ανθρώπινης ιστορίας που είναι η Γεωργική Επανάσταση. Αυτή, λέμε βασιζόμενη στα ευρήματα που έχουμε τα αρχαιολογικά αλλά και άλλα και γραπτά, γιατί ένα από τα μεγάλα συμπτώματα/επιπτώσεις της Γεωργικής Επανάστασης ήταν και η γραφή, επομένως αρχίζουμε μέσα στην Γεωργική Επανάσταση να έχουμε την ιστορία του ανθρώπου. Μέχρι την Γεωργική Επανάσταση δεν υπάρχουν γραπτά στοιχεία άρα σε ότι συμπεράσματα φτάνουμε και όλα όσα είπαμε μέχρι τώρα είναι κατά προσέγγιση συμπεράσματα από ενδείξεις και αποδείξεις¹¹ που προσπαθούμε να έχουμε μέσω της βιολογίας, μέσω της παλαιοντολογίας, μέσω των ανασκαφών, μέσω των δεκάδων επιστημών που συγκλίνουν να μας βοηθήσουν σε αυτό το δύσκολο εξερευνησιμο πεδίο.

Όμως η Γεωργική Επανάσταση μέχρι σήμερα, θεωρείται ότι ξεκινά σε μια μικρή περιοχή του κόσμου αναλογικά, που μάλιστα βρίσκεται και κοντά μας, εδώ στην ανατολική Μεσόγειο [χάρτης 04:36], την περιοχή που ονομάζεται Μεσοποταμία —η λέξη είναι ελληνική, χρησιμοποιείται παγκοσμίως διότι σημαίνει μεταξύ δύο ποταμών, στο μέσο δύο ποταμών: του Ευφράτη και του Τίγρη— και επομένως αφορά αυτή εδώ τη μικρή, θα έλεγε κανείς, ζώνη που σχετίζεται με τις περιοχές της σημερινής κεντρικής και ανατολικής Τουρκίας,

¹¹ Πριν από την γραφή, έχουμε την προϊστορία του ανθρώπου

Συρίας, Ιράκ, Παλαιστίνης, τμήματος της Σαουδικής Αραβίας και της Αιγύπτου¹². Στο σημείο αυτό θέλω να ξεκαθαρίσω στην ότι στη διάρκεια των μαθημάτων θα χρησιμοποιούμε όρους σημερινούς δηλαδή θα χρησιμοποιούμε όρους χωρών σημερινών (Πακιστάν, Κίνα, Ελλάδα, Βουλγαρία, Τουρκία, Ιράκ κ.τ.λ.) για λόγους οικονομίας και κατανόησης των πραγμάτων. Για τις εποχές που συζητούμε δεν υπήρχε τίποτε από αυτά, καμία χώρα, κανένα κράτος, τίποτα, υπάρχουν μόνο μετακινούμενες ομάδες και φυλές. Τα κράτη που βλέπουμε, ο χάρτης που βλέπουμε, είναι αποτέλεσμα των επομένων επαναστάσεων του ανθρώπου, δηλαδή της Γεωργικής Επανάστασης και βέβαια της Βιομηχανικής Επανάστασης των τελευταίων 300-200 τώσων χρόνων.

Η περιοχή αυτή φαίνεται καλύτερα στον χάρτη που σας δείχνω εδώ [χάρτης 06:12]: Παρατηρήστε εδώ είναι η Μαύρη Θάλασσα εδώ είναι η Τουρκία, Βουλγαρία, Ελλάδα, εδώ είναι η Μικρά Ασία (Τουρκία) και αυτή εδώ είναι η περιοχή στην οποία βρίσκονται οι παλαιότερες ενδείξεις του μεγάλου αυτού βήματος, δηλαδή της Γεωργικής Επανάστασης. Κοιτάξτε, περιλαμβάνει την κεντρική και ανατολική Τουρκία —δεν είναι παράξενο διότι ο Τίγρης και ο Ευφράτης πηγάζουν από την σημερινή Τουρκία— και περιλαμβάνει την Συρία το Ιράκ τον Λίβανο την Παλαιστίνη (τμήματα) και τμήματα του σημερινού Ιράκ .

Αυτή εδώ η περιοχή που βλέπουμε στον χάρτη, εδώ είναι η Αίγυπτος, εδώ είναι η Ερυθρά Θάλασσα, ονομάζεται Γόνιμη Ημισέληνος ακριβώς γιατί εδώ εγκλιματίστηκαν για πρώτη φορά τα φυτά και δαμάστηκαν. Η Γεωργική Επανάσταση ονομάζεται με άλλο τρόπο "η εξημέρωση των φυτών αλλά και των ζώων", δηλαδή στη διάρκεια της Γεωργικής Επανάστασης ο κύριος λόγος της προσπάθειας του ανθρώπου δόθηκε στην εξημέρωση των φυτών αλλά και στην εξημέρωση των ζώων.

Στη διάρκεια της Επανάστασης αυτής ο άνθρωπος αποκτά και άλλες κατασκευές, χτίζει κατοικίες, χτίζει μνημεία, ενώ για εκατομμύρια χρόνια ζούσε είτε σε σπήλαια είτε σε πρόχειρα καταλύματα τα οποία έχτιζε κατά τον νομαδικό του βίο.

Όταν βρίσκουμε στιβαρές, μεγάλες, κατασκευές —ακόμη και μικρότερες αλλά στιβαρότερες και μονιμότερες— τότε ξέρουμε ότι μιλούμε κατά πάσα πιθανότητα για μια περιοχή που έχει μπει στη Γεωργική Επανάσταση. Λέμε ότι η Γεωργική Επανάσταση ξεκίνησε στην περιοχή που δείξαμε γύρω στο 13.000, 15.000, 14.000, 13.000, πρέπει να σας πω ότι όσο παλιά πάμε στο χρόνο, μιλούμε για τα δισεκατομμύρια χρόνια με μεγάλη άνεση, καθώς κινούμαστε λίγο υστερότερα μιλούμε για εκατομμύρια χρόνια με μεγάλη άνεση, αργότερα μιλούμε για εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια με μεγάλη άνεση, όταν φτάνουμε περίπου στο επίπεδο της Γεωργικής Επανάστασης μιλάμε για χιλιάδες χρόνια, δηλαδή δεν είναι δύσκολο στους μελετητές και στους ειδικούς να λένε η Γεωργική Επανάσταση ξεκίνησε 15.000 με 13.000 χρόνια από τώρα και αυτά τα 2.000 χρόνια να μην τα θεωρούμε πολύ μεγάλη απόκλιση —άμα το δει κανείς προσεκτικά είναι πάρα πολλά και 2.000 και φυσικά τα εκατομμύρια και δισεκατομμύρια χρόνια, αλλά εν πάση περιπτώσει.

Γιατί το λέω αυτό: διότι στη διάρκεια της Γεωργικής Επανάστασης κάποια αρχαιολογικά ευρήματα έπαιξαν μεγάλο ρόλο για να χρονολογήσουμε τα πράγματα και παίζουν μεγάλο ρόλο και φυσικά κάθε τόσο βρίσκεται ένα εύρημα που σου αλλάζει την οπτική και σου μεταθέτει τον χρόνο και φυσικά είναι βέβαιο ότι θα βρεθούν και άλλα ευρήματα και θα ξανασυζητούμε τα πράγματα από την αρχή.

Να σας πω π.χ. μέχρι τώρα μιλούσαμε, και μιλούμε φυσικά, για τα μεγάλα ευρήματα που βρέθηκαν στην περιοχή της ροής του Τίγρη και του Ευφράτη στο σημείο πάνω από τον Περσικό Κόλπο, αυτό το οποίο δηλ. βρίσκεται στο σημείο αυτό [χάρτης 10:13] δηλαδή στον νότο του σημερινού Ιράκ και του σημερινού Ιράν, εκεί που αναπτύχθηκαν πολλοί σπουδαίοι πολιτισμοί και πόλεις όπως η Ουρούκ, αργότερα η Βαβυλώνα και πολύ αργότερα η Βαγδάτη, σε αυτά τα σημεία, αλλά μιλούμε για το 13.000 και το 10.000 και το 8000 π.Χ. Ας πούμε, στην περιοχή της σημερινής Παλαιστίνης, στο σημερινό Ισραήλ, υπάρχει η περίφημη πόλη της Ιεριχούς. Η Ιεριχώ γύρω στο 8500 π.Χ. ήταν ήδη μια πόλη 40 στρεμμάτων, σήμερα μοιάζει αστείο το μέγεθος αλλά για την εποχή εκείνη είναι πολύ μεγάλο, (κάνω μια παρένθεση εδώ: οι μελετητές πιστεύουν ότι γύρω στα 13.000 με 15.000 χρόνια από τώρα ο πληθυσμός όλης της Γης δεν πρέπει να ξεπερνούσε τα 15 εκατομμύρια, όλης της Γης! Το λέω αυτό διότι δεν μπορούμε να κρίνουμε αυτά τα μεγέθη που θα αντιμετωπίσουμε μιλώντας για αυτές τις εποχές με τα σημερινά μεγέθη που η Γη καλύπτεται με 7,5 δισεκατομμύρια κατοίκους και κάθε

¹²...και, βεβαίως, αυτό που σήμερα είναι Λίβανος και Ιορδανία.

είκοσι χρόνια διπλασιάζεται, αποκτά ακόμη ένα δισεκατομμύριο κατοίκων. Τότε δεν ήταν καθόλου έτσι τα πράγματα, ο άνθρωπος ήταν σπαρμένος σε όλη τη Γη, όπως είπαμε, με πολύ μικρή αριθμητική εκπροσώπηση αναλογικά με το σημερινό).

Γύρω στο 8500 π.Χ. η Ιερική καλύπτει μια έκταση 40 στρεμμάτων και έχει και τείχη· τείχη κτισμένα με τάρφο. Αυτά τα τείχη της Ιερικής φαίνεται ότι έκαναν πολύ μεγάλη εντύπωση στους ανθρώπους εκεί του γονίμου πετάλου της περιοχής της Μεσοποταμίας και πολύ αργότερα, όταν γράφτηκε η Παλαιά Διαθήκη ακόμα, ο θρύλος της Ιερικής αντανakλάται, από όσο γνωρίζουμε, στην ιστορία των τειχών της Ιερικής και της επίθεσής της εναντίον της με πνευστά όργανα κ.τ.λ. Η Ιερική, η Ουρούκ, το Τσατάλ Χουγιούκ (Çatalhöyük) και το Γκεμπεκλί Τεπέ (Göbekli Tepe), αυτές είναι δυο θρυλικές θέσεις αρχαιολογικές στη σημερινή Τουρκία για τις οποίες αξίζει να μιλήσουμε.

Η πιο εντυπωσιακή περίπτωση είναι η περίπτωση του Γκεμπεκλί Τεπέ (Göbekli Tepe) —το Γκεμπεκλί Τεπέ (Göbekli Tepe) είναι μία θέση...[εικόνα 13:19] Η ονομασία είναι σημερινή τουρκική ονομασία, δεν έχει σχέση με το παρελθόν, είπαμε, σε αυτές τις περιοχές δεν ξέρουμε τίποτα, ήταν άνθρωποι που δεν ξέραμε το όνομα τους ούτε οι λαοί τι γλώσσα μιλούσαν, τόσο παλιά. Αργότερα ξέρουμε. Τι θέλω να πω: σχετικά πρόσφατα πριν καμιά δεκαπενταριά χρόνια, στην περιοχή της νότιας σημερινής Τουρκίας, περιοχή Κούρδων, σχεδόν έξι χιλιόμετρα από τα σύνορα με τη Συρία, εντοπίστηκε από έναν βοσκό ένα σημείο, κάτι τον έκανε να νομίζει ότι κάτι κρύβεται από κάτω, πήγε στις Αρχές, τους εξήγησε ότι κάτι είδε..., οι Τουρκικές Αρχές έσπευσαν να δουν περί τίνος πρόκειται, κάλεσαν αρχαιολόγους και έκτοτε ξεκίνησαν εκεί, στο Γκεμπεκλί Τεπέ (Göbekli Tepe), οι σπουδαιότερες ανασκαφές του κόσμου του 20ού και 21ου αιώνα.

Γιατί είναι η σπουδαιότερη ανασκαφή; Διότι αυτή η ανασκαφή αποκαλύπτει κάθε χρόνο... —το σκάβουν αυτό το σημείο Γερμανοί αρχαιολόγοι σε συνεργασία με τούρκους αρχαιολόγους, σχολές αρχαιολογικές και πανεπιστήμια— ...καθώς σκάβουν κάθε χρονιά αποκαλύπτουν ένα συγκρότημα μεγάλων μνημείων, κυκλικών, σε αλληπάλληλους κύκλους οργανωμένων, που καλύπτουν μεγάλη περιοχή. Η έκπληξη ήταν ότι αυτό το εκπληκτικό συγκρότημα που αποκαλύπτεται χρονολογήθηκε αρχικά κοντά στις 10.000 π.Χ. και τώρα τοποθετείται στα 10.500 π.Χ. και 11.000 π.Χ. Αυτό είναι απίστευτο!

Μέχρι τώρα δεν πιστεύαμε ότι μπορούσαμε να έχουμε τέτοιου τύπου μνημεία, στη ζώνη της Αγροτικής Επανάστασης που λέγαμε ότι αυτή τα παρήγαγε, νωρίτερα από το 8000 και 9000 π.Χ. και τώρα μετακινούμαστε προς το 10.500 π.Χ. Το Γκεμπεκλί Τεπέ (Göbekli Tepe) μας έχει αλλάξει τα δεδομένα και μετακινεί το κέντρο βάρους των εξελίξεων και ως προς τον χρόνο, κατά μια δυο χιλιετίες πιο πριν, άρα θα πρέπει ενδεχομένως να υπολογίσουμε ότι η γεωργία άρχισε νωρίτερα από ότι το νομίζαμε όχι 13. 000 ίσως και 15.000 ίσως και πιο πριν —λίγο πιο πριν, ακόμα δεν μας έχουσε πείσει τα στοιχεία μας για κάτι άλλο. Μία δεύτερη θέση η οποία παίζει ρόλο στη γνώση μας των πραγμάτων προέρχεται επίσης από την Τουρκία και ονομάζεται Τσατάλ Χουγιούκ (Çatalhöyük).

V2.1.2 Πόλεις και κτίσματα (10')

<https://www.youtube.com/watch?v=DvMCdWIOAyY>

Απομαγνητοφώνηση Asimonia

Είμαστε λοιπόν στο σημείο που περιγράψουμε κάποια σημαντικά σημεία, δομημένα σημεία, που σχετίζονται με τη Γεωργική Επανάσταση. Δείξαμε το Γκεμπεκλί Τεπέ και εδώ τώρα [εικόνα 0:19] δείχνουμε μία αναπαράσταση του Τσατάλ Χουγιούκ.

Το Τσατάλ Χουγιούκ είναι μία θέση στην κεντρική προς κεντροανατολική Τουρκία, στη ζώνη που δείξαμε σε προηγούμενό μας χάρτη, και το Τσατάλ Χουγιούκ, και πάλι, είναι το όνομα ενός τουρκικού χωριού που είναι εκεί κοντά στην ανασκαφή αυτή, που σημαίνει τι; Ότι αυτό το εύρημά μας, στην περιοχή του Τσατάλ Χουγιούκ, δεν ξέρουμε ούτε πώς ονομαζόταν στην εποχή που είχε κτιστεί αυτή η [σ.σ. πόλη]... —γιατί πρόκειται περί πόλεως αυτή τη στιγμή. Μιλήσαμε για το Γκεμπεκλί Τεπέ, το Γκεμπεκλί Τεπέ είναι σύμπλεγμα μνημείων, έτσι μοιάζει, μπορεί κάτι ν' αλλάξει στο μέλλον σ' αυτήν την άποψη. Το Τσατάλ Χουγιούκ είναι οικισμός, είναι μια πόλη.

Το Τσατάλ Χουγιούκ αναπτύχθηκε γύρω στο 6500-6000 π.Χ. και έχει το εξής καταπληκτικό χαρακτηριστικό:

ότι είναι μία πόλη κτισμένη με τέτοιο τρόπο ώστε τα σπίτια είναι τελείως κολλημένα το ένα με το άλλο, δεν υπάρχουν δρόμοι δηλ., αλλά στα σπίτια μπαίνεις ανεβαίνοντας με σκάλες, προφανώς ξύλινες, φτάνοντας στις οροφές και οροφή την οροφή φτάνεις στο δικό σου σπίτι και από την οροφή του δικού σου σπιτιού μπαίνεις μέσα στο δικό σου σπίτι. Δηλαδή στο σπίτι σου δεν μπαίνεις από πόρτα, στο επίπεδο του δρόμου, αλλά από την οροφή [εικόνα 02:10], που σημαίνει ότι οι άνθρωποι αυτοί είχαν μεγάλο φόβο.

Όλο αυτό το σύμπλεγμα, στην ουσία, είναι ένα οχυρωμένο σύμπλεγμα διότι στο χαμηλότερο επίπεδο δεν υπάρχουν ανοίγματα, είναι συμπαγείς τοίχοι. Είναι διώροφα τα σπίτια, στο υψηλότερο επίπεδο, που φτάνεις με σκάλες, εκεί αρχίζουν και υπάρχουν ανοίγματα. Αυτό το οποίο βλέπουμε εδώ είναι ζωγραφική απεικόνιση του Τσατάλ Χουγιούκ, που αυτό όπως είπαμε είναι 2000 χρόνια αργότερα από την Ιεριχώ —υπήρξε μια πολύ μεγάλη πόλη με τα δεδομένα τότε του κόσμου, η Ιεριχώ, όπως σας είπα, κάλυπτε μια έκταση 40 στρεμμάτων· το Τσατάλ Χουγιούκ κάλυπτε μια έκταση 130 στρεμμάτων.

Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτή η ανασκαφή απεκάλυψε αυτά τα σπίτια δηλαδή σήμερα, ως φαίνεται, μπορεί κανείς να επισκεφτεί αυτήν την πόλη. Την λέμε Τσατάλ Χουγιούκ, αλλά δεν ξέρουμε ούτε το όνομα, όπως σας είπα, που είχε όταν κτίστηκε ούτε τι γλώσσα μιλούσαν οι άνθρωποι που την έκτισαν, ποιος λαός την κατοίκησε, τίποτε δεν ξέρουμε και προφανώς δεν θα το μάθουμε ποτέ, διότι τότε, κατά πάσα πιθανότητα, δεν υπήρχε η γραφή —λέμε ότι η γραφή ξεκινάει με τους Σουμερίους γύρω στο 3400 π.Χ. κι εδώ βρισκόμαστε στο 6500 π.Χ. Για να έχουμε μία αίσθηση των μεγεθών, των χρονικών μεγεθών που λέμε —λέμε ότι το Γκεμπεκλί Τεπέ είναι του 12.500 περίπου, το Τσατάλ Χουγιούκ είναι περίπου του 6500, η Ιεριχώ είναι περίπου του 8500— να έχουμε στο νου μας ότι οι Μυκήνες ας πούμε είναι του 1500 π.Χ., ο μινωικός πολιτισμός και ο πολιτισμός του Αιγαίου είναι γύρω στο 3000 και 2500 π.Χ. Εδώ δηλαδή είμαστε πολύ πολύ αρχαιότερα από αυτά τα δεδομένα γι' αυτό και επισύρουν τόση προσοχή όλα αυτά.

Σήμερα λοιπόν μπορεί κανείς να επισκεφτεί το Τσατάλ Χουγιούκ και να δει αυτές τις διώροφες κατοικίες, οι οποίες περιελάμβαναν εστία —ένα είδος τζακιού— ήταν διακοσμημένες και έχει σωθεί η διακόσμηση στους τοίχους με σκηνές κυνηγιού και σκηνές ανθέων, και είχαν και αποχέτευση. Επομένως εδώ έχουμε κάτι εντυπωσιακό της περιόδου της Γεωργικής Επανάστασης.

Άλλο ένα σημείο, που αφορά κτίσματα της Γεωργικής Επανάστασης στον κόσμο ολόκληρο, είναι και στην περιοχή πάλι που μας ενδιαφέρει, είναι η περιοχή της Μεσοποταμίας. Εδώ, [εικόνα 05:12] μπορώ να σας παρουσιάσω μία προσπάθεια αποτύπωσης της Βαβυλώνας στην περιοχή της Μεσοποταμίας, στον Ευφράτη και κοντά στον Τίγρη. Εδώ βλέπουμε την Βαβυλώνα, η οποία ήταν τειχισμένη με πολύ ισχυρά τείχη, γέφυρες πάνω στο ποτάμι και το περίφημο Ζιγκουράτ της Βαβυλώνας, το οποίο πολύ αργότερα καταγράφεται στον Εβραίων τη Βίβλο ως Πύργος της Βαβέλ.

Η Γεωργική Επανάσταση παρήγαγε πόλεις, κτίσματα, τείχη, ναούς, τα συμπλέγματα που σήμερα γνωρίζουμε περισσότερο. Καθώς η Γεωργική Επανάσταση, και θα εξηγήσουμε, από τη Μεσοποταμία εξελίχτηκε και σ' άλλες περιοχές του κόσμου, μεγαλιθικά και εντυπωσιακά μνημεία βρίσκουμε και σ' άλλες περιοχές της Γης.

Εδώ είναι ένα σπουδαίο μνημείο, παλαιολιθικό, της Μάλτας, [εικόνα 06:27] στο νησί της Μάλτας που λέγεται Γκότζο· είναι ένα αιγιματικό κτίσμα περίπου του 4000 π.Χ. και γίνονται συζητήσεις γιατί οι χώροι έχουν αυτό το σχήμα και τα συγκεκριμένα ανοίγματα που έχουν. Πολύ συχνά απαντάται αυτό το ερώτημα σε σχέση με τις αναζητήσεις των ανθρώπων όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο πέφτουν οι ακτίνες του ήλιου, συγκεκριμένες μέρες του χρόνου. Αυτή η αναζήτηση φαίνεται ότι ήταν σημαντική για τους ανθρώπους αυτής της περιόδου και αυτής της εποχής, των πρώιμων εποχών της Αγροτικής Επανάστασης.

Ένα τέτοιο κτίσμα, πάλι αιγιματικό, αυτό είναι περίπου του 2500–2800 π.Χ. είναι το περίφημο Στόουνχετζ [Εικόνα 07:31] στην Αγγλία¹³, μεγαλιθικό συγκρότημα κι αυτό, που γι' αυτό είμαστε βέβαιοι ότι τα ανοίγματά του αναζητούν την κατεύθυνση του ήλιου και παίζει κάθε στιγμή ρόλο το πέρασμα των ακτίνων του ήλιου σε σημεία τα οποία ήθελαν να αποτυπώσουν οι άνθρωποι αυτοί. Και βέβαια στην περίοδο αυτή, της Γεωργικής Επανάστασης, τα πρώτα χιλιάδες χρόνια, ο άνθρωπος κτίζει και προσπαθεί να καλύψει ανάγκες αναζήτησής του για το Σύμπαν, αλλά κυρίως φυσικά ανάγκες της εγκατάστασής του και της εξυπηρέτησης των αναγκών του.

¹³ Το Στόουνχετζ δημιουργήθηκε περί το 3000–2500 π.Χ.

Σε αυτή την περίοδο σε κτίσματα του 2500 π.Χ. —αλλά και στην Τσατάλ Χουγιούκ όπως σας είπα που είναι του 6500 π.Χ. στην Τουρκία— υπήρχε πρόβλεψη [εικόνα 10:08] για την απορροή των υδάτων, στο δε Μοχέντζο Ντάρο, Μοχέντζο Ντάρο και Χαράπα, δύο θέσεις στο σημερινό Πακιστάν [χάρτης 08:40], τότε περιοχή της Ινδίας, το 2500 περίπου π.Χ., αυτές οι πόλεις ήταν καταπληκτικές-το Μοχέντζο Ντάρο θεωρείται ότι πιθανόν εκεί στο 2500 π.Χ. να ήταν η μεγαλύτερη πόλη στον κόσμο. Οι κατοικίες στο Μοχέντζο Ντάρο έχουν ύδρευση, εσωτερική δυνατότητα ατομικής υγιεινής και αποχέτευση των υδάτων.

Από εκατομμύρια χρόνια νομαδικής ζωής κατά τα οποία ζούσαμε σε σπηλιές, σε πρόχειρα καταλύματα και ενδιαιτήματα, προσπαθώντας να ζεσταθούμε με μια φωτιά, στην καλύτερη περίπτωση, και με κάποια δέρματα, η Αγροτική Επανάσταση μας οδήγησε σε έναν καταπληκτικό καινούργιο τρόπο ζωής, εντυπωσιακό, όπου καλύπτουμε τις ανάγκες μας με στιβαρές κατασκευές, περίπλοκες, επεξεργασμένες, πραγματικά καινούργιου τύπου αναζητήσεις κάλυψης των προβλημάτων του ανθρώπου.

Η Αγροτική Επανάσταση μας άλλαξε και μας άλλαξε και στο δομημένο τοπίο.

V2.1.3 Η διάχυση της γεωργίας (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=nr7YFkgnd9g>

Απομαγνητοφώνηση Anna05

Αναφερθήκαμε στη Γεωργική Επανάσταση και θυμίζω ότι μέχρι σήμερα όλα τα δεδομένα, όλα τα ανασκαφικά δεδομένα και όχι μόνο, και τα ευρήματα της γραφής που έχουμε σ' αυτή την περιοχή δείχνουν ότι η Γεωργική Επανάσταση συνέβη [χάρτης 00:17] στις περιοχές που σήμερα είναι Τουρκία, Συρία κ.τ.λ. εδώ στην Εγγύς Ανατολή και στη Μέση Ανατολή, τμήμα του Ιράκ του σημερινού, τμήμα του Ιράν του σημερινού, της Σαουδικής Αραβίας και της Αιγύπτου και συνέβη ας πούμε γύρω στο 15.000 π.Χ. χοντρικά.

Από την περιοχή αυτή η γεωργία φαίνεται ότι διαχέεται. Κάποιες περιοχές φτάνουν στη γεωργία ως φαίνεται μόνες τους χωρίς να αντλήσουν τη σοφία των πρωτοπόρων περιοχών. Άλλες περιοχές μοιάζει ότι το πήραν με τη πληροφορία καθώς διαδιδόταν. [χάρτης 01:10] Η περιοχή της Κρήτης είναι εκείνη η οποία εισέπραξε ως φαίνεται νωρίτερα από όλες τις υπόλοιπες περιοχές της Ευρώπης τη Γεωργική Επανάσταση. Και στη συνέχεια η Γεωργική Επανάσταση προχώρησε προς αυτό που σήμερα είναι κυρίως Ελλάδα, Βαλκάνια, διαχύθηκε σε αυτό που σήμερα είναι Βουλγαρία, Σερβία, αυτό που είναι Ιταλία κ.τ.λ. κ.τ.λ. Μέσα στο χρόνο βεβαίως-βεβαίως δηλαδή σταδιακά, φτάσαμε στο 2000 και στο 3000 για να φτάσει η γεωργία σε πολύ βορειότερα σημεία της Ευρώπης. Αντιστοίχως, η γεωργία επεξετάθη και ανατολικά. Γύρω στο 7000 έχουμε γεωργία στη Κίνα, όπως έχουμε και στην Ελλάδα και στην Κρήτη. Αντίστοιχη περίοδο έχουμε τις πρώτες ενδείξεις γεωργίας στην περιοχή της Ινδίας.

Ας προσέξουμε κάτι που έχει ενδιαφέρον: Η Γεωργική Επανάσταση συμβαίνει στην περιοχή του Τίγρη και του Ευφράτη, στην Αίγυπτο είναι ο Νείλος ποταμός, στη περιοχή της Ινδίας οι πρώιμες εκδηλώσεις της γεωργίας συμβαίνουν σε αυτό που σήμερα είναι Πακιστάν —όμως το Πακιστάν είναι πολύ καινούργια χώρα μέχρι για χιλιάδες χρόνια αυτό ήταν Ινδία. Εδώ διαρρέει, το Πακιστάν, ο ποταμός Ινδός, εδώ είναι και οι περιοχές του Χαράπα και του Μοχέντζο Ντάρο που σας είπα σε προηγούμενη ενότητα ότι γύρω στο 2500 και 2000 π.Χ. είχαν πολύ εντυπωσιακό πολιτισμό να παρουσιάσουν. Πρέπει να πω στο σημείο αυτό ότι στις περιοχές του Χαράπα και του Μοχέντζο Ντάρο δε γνωρίζουμε ποιος λαός ήταν, τι γλώσσα μιλούσε κ.τ.λ. Και περίπου στο 7000 αρχίζει να αναπτύσσεται και η γεωργία στη περιοχή της Κίνας. Σε ποια σημεία της Κίνας; Στην περιοχή του Κίτρινου ποταμού που είναι το σημαντικό ποτάμι στον βορρά, κινείται βόρεια προς τα ανατολικά της Κίνας και στην περιοχή του Γιανγκτσέ, που είναι απ' τα πιο σημαντικά ποτάμια της Κίνας —με ιδιαίτερα σημαντικό τον Κίτρινο ποταμό.

Αντιστοίχως έχουμε ανάπτυξη της γεωργίας, προφανώς αυτόνομη —σε αυτή την περίπτωση είμαστε βέβαιοι ότι δε μπορεί να το είχε μάθει από πουθενά αλλού— στην περιοχή της Αμερικής. Στην Αμερική αναπτύσσεται η γεωργία στο κέντρο της Αμερικής, στις περιοχές που σήμερα είναι Μεξικό και κυρίως η χερσόνησος του Γιουκατάν. Σε αυτήν εδώ πέρα τη χερσόνησο αυτό που σήμερα είναι Μεξικό και Γουατεμάλα και σε περιοχές των Άνδεων —μπορούμε να το δούμε και σε άλλη αποτύπωση εδώ στο χαρτί μας [Χάρτης 04:18] — κοιτάξτε: είναι η περιοχή της Κεντρικής, της Μέσης Αμερικής εδώ [χάρτης 04:21] βρίσκονται οι περιοχές της πρώιμης γεωργίας και εδώ στην περιοχή που σήμερα είναι Περού, περίπου πάνω στις Άνδεις η ανάπτυξη της γεωργίας.

Υπολογίζεται ότι η γεωργία αναπτύχθηκε στην περιοχή αυτή το 2500 περίπου π.Χ. και επομένως εδώ έχουμε μια σημαντική εξέλιξη. Δεν είναι τόσο πρώιμη η εξέλιξη στη Μέση Αμερική, αλλά είναι σπουδαία. Παρακολουθήστε το χέρι μου για να δούμε σε ποια σημεία αναπτύχθηκε νωρίς η Γεωργική Επανάσταση στο κόσμο. [χάρτης 05:04] Είπαμε εδώ [σ.σ. Μεσοποταμία], εδώ στην Ινδία, εδώ στη Κίνα, εδώ στην Αμερική. Αν το προσέξουμε είναι περίπου στην ίδια ζώνη, είναι εύκρατη ζώνη. Η γεωργία, η πρώιμη γεωργία αναπτύχθηκε σε εύκρατη ζώνη. Σε αυτό το ευλογημένο κομμάτι δηλαδή της ανθρωπότητας που, από πλευράς κλίματος, έχει ισορροπία κρύου και ζέστης. Έχει φως. Και πού; Σε περιοχές με γλυκό νερό. Με ποτάμια. Τα ποτάμια και το κλίμα έπαιξαν τεράστιο ρόλο στην ανάπτυξη της γεωργίας όταν ο άνθρωπος διανοήθηκε να κάνει αυτό το τεράστιο άλμα, να αλλάξει ριζικά τη ζωή του και να γίνει γεωργός.

V2.1.4 Μέση Ανατολή: η εναλλαγή των λαών (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=Gw3dME-qs2Y>

Απομαγνητοφώνηση Anna05

Είδαμε πριν τις ζώνες στις οποίες αναπτύχθηκε η γεωργία, στις πρωιμότερες εκφάνσεις της. Παραμένει με απόσταση η πρωτοπόρα περιοχή, τουλάχιστον με τα μέχρι σήμερα ευρήματά μας, η περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και πλέον η ανθρωπότητα εκεί γύρω στο 8000, 7000, 6000, 5000, 4000 αυξάνει τις ζώνες στις οποίες υπάρχει γεωργία. Προσέξτε —και σε αυτό το σημείο είναι σοβαρό— η γεωργία δεν επεκτάθηκε με ταχύτητα και ούτε σε όλη τη γη. Παρέμειναν τμήματα της γης στα οποία η γεωργία δεν αναπτύχθηκε και παραμένουν και τμήματα της γης στα οποία η γεωργία έφτασε μέσω των Ευρωπαίων, των Ευρωπαίων εξερευνητών μετά το 1500 και το 1600 και το 1700, π.χ. η Αυστραλία, σας θυμίζω, ότι όταν ήρθαν οι Ευρωπαίοι, το 1600 οι Ολλανδοί και το 1770 οι Άγγλοι, οι κάτοικοι της Αυστραλίας δεν είχαν μπει στη Γεωργική Επανάσταση. Η Επανάσταση η Γεωργική έφτασε στην Αυστραλία πριν 400-300 χρόνια.

Αυτή τώρα η Γεωργική Επανάσταση συμβαίνει στην ύστατη φάση της μέχρι σήμερα ιστορίας των ανθρώπων. Η μεγάλη μας ιστορία —να το θυμίσω αυτό και να το τονίσω— είναι ιστορία καρποσυλλεκτών και κυνηγών. Ο David Brower έκανε μια θαυμάσια προσπάθεια να παραλληλίσει το διάνυσμα του χρόνου στο οποίο είμαστε καρποσυλλέκτες και κυνηγοί με τα γεγονότα που συνέβησαν στην αγροτική και μετά την αγροτική επανάσταση με τον εξής τρόπο: Συμπύκνωσε τον χρόνο της ανθρώπινης ιστορίας σε ένα χρόνο, ένα ηλιακό έτος, 365 ημέρες. Και μας λέει το εξής: ότι όταν φτάνουμε την 31η Δεκεμβρίου, ένα λεπτό πριν, ένα λεπτό(!) πριν τις δώδεκα τη νύχτα, δηλαδή πριν μπούμε στην 1η Ιανουαρίου, ένα λεπτό(!) πριν, η ανθρωπότητα μπαίνει στη Γεωργική Επανάσταση. Δηλαδή, η Γεωργική Επανάσταση σε ένα διάνυσμα χρόνου 365 ημερών, συμβαίνει το τελευταίο λεπτό πριν από τα μεσάνυχτα.

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία καταλαμβάνει σε αυτό το διάνυσμα πέντε δευτερόλεπτα και καταρρέει στις 11:59:50, δηλαδή σχεδόν στις 12 η ώρα. Και μας εξηγεί ότι τα τελευταία 2 δευτερόλεπτα είναι στη πραγματικότητα η σύγχρονη φάση, δηλαδή η Βιομηχανική Επανάσταση και αυτά που ζούμε. Δηλαδή η Γεωργική Επανάσταση συνέβη τώρα, τώρα(!). Η Βιομηχανική Επανάσταση αυτή τη στιγμή, εάν κανείς έχει στον νου του τον πολύ μακρό χρόνο της ανθρώπινης ιστορίας.

Και τώρα θα επανέλθουμε στην περιοχή της Γόνιμης Ημισελήνου, στη περιοχή που ως φαίνεται όλα αυτά άρχισαν, της Μεσοποταμίας, για να δούμε κάποιες περιοχές που θα μας απασχολήσουν στις επόμενες φάσεις της επεξεργασίας μας των θεμάτων που προέκυψαν από την Αγροτική Επανάσταση και των κατακτήσεων με τη σειρά τους. Είναι σημαντικό [χάρτης 04:14] να έχουμε στο νου μας την εμβληματική χώρα, αυτών των αλλαγών. Είναι δύο οι μεγάλες εμβληματικές περιοχές: η Αίγυπτος και η περιοχή των Σουμερίων στη Γόνιμη Ημισέληνο.

Να προσέξουμε το εξής: Γιατί αυτοί οι λαοί είναι σημαντικό, τονίζονται και μελετώνται ιδιαιτέρως; Διότι γι' αυτούς τους λαούς γνωρίζουμε αρκετά από γραπτά σημεία και στοιχεία και δεύτερον διότι επειδή έχουμε γραπτά στοιχεία και σημεία από αυτούς, ξέρουμε και το όνομά τους και τη γλώσσα τους. Σας θυμίζω ότι οι κάτοικοι του Τσατάλ Χουγιούκ, οι κάτοικοι του Γκεμπεκλί Τεπέ, οι κάτοικοι του Μοχέντζο Ντάρο, μας είναι άγνωστοι. Στο Μοχέντζο Ντάρο και στο Χαράπα, δηλαδή στη περιοχή του Ινδού ποταμού, βρέθηκε γραφή, βρέθηκαν κείμενα γραμμένα, αλλά δεν έχουμε καταφέρει να τα διαβάσουμε. Έτσι δεν ξέρουμε ποιος λαός κατοικούσε στο Μοχέντζο Ντάρο και στο Χαράπα.

Αλλά, στην περιοχή της Αιγύπτου ξέρουμε πολύ καλά πώς το ονόμαζαν, ότι ονομαζόταν Αίγυπτος, ότι ήταν Αιγύπτιοι, έχουμε στοιχεία γι' αυτό και επίσης γνωρίζουμε στην Γόνιμη Ημισέληνο ότι γύρω επίσης στο 4000, όπως και στην Αίγυπτο στο 4000 έχουμε πια αρκετά στοιχεία έτσι και στη Γόνιμη Ημισέληνο έχουμε στοιχεία για τους Σουμέριους.

Εδώ, στην περιοχή της Γόνιμης Ημισελήνου γνωρίζουμε από το 4000 π.Χ. και μετά το όνομα αρκετών λαών που αναπτύχθηκαν εδώ, ο ένας μετά τον άλλον. Λέω χαρακτηριστικά [χάρτης 06:13]: εδώ στην περιοχή, γύρω στο 4000 π.Χ., σε αυτή εδώ πέρα την περιοχή, έχουμε Σουμέριους. Σε ευρύτερη περιοχή λίγο αργότερα έχουμε τους Ακκάδιους. Αργότερα γύρω στο 2000-2500 έχουμε τους Χετταίους, οι οποίοι συγκροτούν και

αυτοκρατορία. Όπως συγκρότησαν και οι Ακκάδιοι αυτοκρατορία γύρω στο 2300 π.Χ. Ακολουθεί σειρά λαών, όπως είναι οι Μιτάννιοι, όπως είναι οι Ασσύριοι, όπως είναι οι Βαβυλώνιοι, όπως είναι οι Αραμαίοι, όπως είναι οι Ακκάδιοι, οι Χαλδαίοι, οι Φοίνικες, οι Εβραίοι, οι Αραμαίοι, οι Μήδοι, οι Πέρσες, δηλαδή σε αυτή εδώ την περιοχή εξελίσσεται το ανθρώπινο δυναμικό, παρουσιάζεται ο ένας λαός μετά τον άλλον, ενσωματώνεται ο ένας λαός στον άλλον, επιτίθεται ένας λαός και διαλύει τον άλλον και έτσι στη διάρκεια χιλιάδων χρόνων, χοντρικά από το 4000 π.Χ. έως και στους αιώνες μ.Χ. μπορούμε πλέον να ονομάσουμε τους λαούς που έδρασαν σ αυτή την περιοχή: Αιγύπτιοι, Σουμέριοι, Ακκάδιοι, Χετταίοι, Μιτάννιοι, Ελαμίτες, Εβραίοι, Φοίνικες, και όλοι οι υπόλοιποι λαοί που αναφέραμε, λαοί οι οποίοι έχουν μπει στην πορεία του θρύλου για όσα αφορούν την βάση της νέας εποχής του ανθρώπου. Όλοι στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και τη Μεσοποταμία.

V2.1.5 Το κλίμα και η γεωργία (7')

https://www.youtube.com/watch?time_continue=19&v=0YSZ0jT3UX4

Απομαγνητοφώνηση Luce

Είμαστε πάντα στο μεγάλο άλμα της ανθρωπότητας προς τη γεωργία και θυμίζω ότι η γεωργία σταδιακά επεξετάθη, ξεκινώντας από τη Μεσοποταμία, την Αίγυπτο, την Ανατολική Τουρκία, επεξετάθη στην Ινδία, στην Κίνα, στην Κρήτη, στην Ελλάδα, στα Βαλκάνια, στην Ευρώπη και στην Αμερική. Αυτές είναι οι πρώιμες, οι πρωιμότερες επεκτάσεις, είναι οι πρώτες τις οποίες αναφέραμε και σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να πω το εξής: η επέκταση της γεωργίας έγινε με αργό ρυθμό, μέσα σε χιλιάδες χρόνια. Καταρχήν οι γεωργικές περιοχές ήταν μία νησίδα μέσα σε κυνηγούς και τροφосуλλέκτες, δηλαδή φυλές και ομάδες οι οποίες παρέμεναν στην οικονομία την αρχέγονη του κόσμου, και σταδιακά επεκτείνονταν και επεκτείνονταν και επεκτείνονταν.

Χρειάστηκε να φτάσουμε στα τελευταία 500 χρόνια της ιστορίας της ανθρωπότητας, δηλαδή μετά το 1500, για να επεκταθεί η γεωργία σε όλη τη Γη. Βέβαια κάποιες περιοχές του κόσμου δεν μπορούν εκ των πραγμάτων να γίνουν γεωργικές, όπως είναι οι πάρα πολύ κρύες περιοχές που είναι κοντά στους Πόλους. Εκεί οι άνθρωποι τρέφονται με την αλιεία και το κυνήγι, μέχρι σήμερα, διότι οι Εσκιμώοι, οι άνθρωποι των πολύ βόρειων περιοχών δεν υπάρχει περίπτωση βεβαίως να καλλιεργήσουν τίποτε, αλλά τρώνε ψάρια, τα οποία και αλιεύουν, και επίσης σάρκες από σαρκοβόρα ζώα, τα οποία και κυνηγούν.

Εδώ έχουμε έναν ωραιότατο χάρτη [χάρτης 02:05], που δείχνει ποιες περιοχές του κόσμου είχαν φτάσει στη γεωργία στο 1500 και ποιες όχι. Κάποιες απ' αυτές, με την δράση των Ευρωπαίων, θα ενταχθούν στην Γεωργική Επανάσταση, επαναλαμβάνω μετά το 1500 μ.Χ. Στο 1500 μ.Χ., λοιπόν, ποιες περιοχές δεν έχουν φτάσει στη γεωργία και οι κάτοικοί τους ζουν ως κυνηγοί και καρποσυλλέκτες ή μόνο καρποσυλλέκτες; Αυτή είναι η περιοχή της Αυστραλίας, είναι (το) νότιο τμήμα της Νέας Ζηλανδίας, είναι σημεία στην καρδιά των μεγάλων νησιών της Ινδονησίας, το Βόρνεο, η Σουμάτρα, η Νέα Γουινέα, είναι φυσικά όλες οι πολύ βόρειες περιοχές, αυτές που αναφέραμε, αυτονόητο, οι σημερινές πολύ βόρειες περιοχές της Φινλανδίας, της Ρωσίας, θα λέγαμε με τα σημερινά μέτρα μας, στην περιοχή της Αφρικής, γύρω στο 1500, παραμένουν καρποσυλλέκτες και κυνηγοί φυλές στην υποσαχάρια Αφρική, όμως η περισσότερη Αφρική γνωρίζει τη γεωργία στο 1500 μ.Χ.

Ποια ήπειρος έχει μεγαλύτερα σημεία, μεγάλη ήπειρος, που δε γνωρίζουν τη γεωργία στο 1500 μ.Χ.; Είναι η αμερικανική ήπειρος. Σε αυτήν, την αμερικανική ήπειρο, η γεωργία, το είπαμε και σε προηγούμενή μας ενότητα, αναπτύχθηκε γρήγορα —αναλογικά— περί το 3000 με 2500 π.Χ., σε σημεία της μεσοαμερικανικής ζώνης, δηλαδή σε σημεία πολύ σημαντικά, στη σημερινή περιοχή του Μεξικού —της χερσονήσου του Γιουκατάν, στη Γουατεμάλα και στη ζώνη, την παράκτια ζώνη, των Άνδεων, αυτό που σήμερα είναι Περού και τμήμα της Χιλής, εκεί είχαμε γεωργία και επίσης γεωργία είχαμε σε περιοχές των σημερινών νοτιοανατολικών Ηνωμένων Πολιτειών και σε κάποια σημεία στον Μισισσιπή. Όμως, το μεγαλύτερο τμήμα της Βόρειας Αμερικής, στα 1500, αυτό που σήμερα είναι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και Καναδάς, ήταν περιοχές καρποσυλλεκτών και κυνηγών, όπως και ολόκληρες περιοχές στη Νότια Αμερική, όπως είναι το πολύ νότιο τμήμα της Αμερικής και σημεία μέσα στα δάση του Αμαζονίου και γενικά στα δάση της Βενεζουέλας και άλλων περιοχών, της Βολιβίας κ.τ.λ. όπου μέσα στα βαθιά αυτά δάση λειτουργούσαν κυνηγοί. Στη Νότιο

Αμερική, ολόκληρες περιοχές, αυτές που αποτυπώνονται με ένα πιο στρατιωτικό, έτσι, πράσινο, χακί, και σε αυτές είχε αναπτυχθεί η γεωργία, αλλά όχι η εξεζητημένη, επεξεργασμένη γεωργία, εδώ καλλιεργούνταν κονδυλοφόρα φυτά σχεδόν αυτονοήτως.

Έτσι, έχουμε ολόκληρες περιοχές της Γης, περί το 1500, στις οποίες δεν έχει αναπτυχθεί η γεωργία, δεν έχουν ενταχθεί στην Γεωργική Επανάσταση. Μετά το 1500 και η Αυστραλία και η νότια Νέα Ζηλανδία και ολόκληρη η αμερικανική ήπειρος, η Βόρεια Αμερική, θα μπει στην Γεωργική Επανάσταση —γιατί; Διότι θα έλθουν εκεί Ισπανοί, Πορτογάλοι, Άγγλοι, Ολλανδοί και θα μεταφέρουν τη γεωργία σε αυτές τις περιοχές που την αγνοούσαν.

V2.1.6 Τα φυτά (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=rDgOxd4RSe8>

Απομαγνητοφώνηση kallio67

Ένα μεγάλο σημείο της Γεωργικής Επανάστασης, που αξίζει να μας απασχολήσει, είναι τα φυτά τα οποία χρησιμοποιήθηκαν γι' αυτή τη μεγάλη αλλαγή της ζωής του ανθρώπου. Τα φυτά βεβαίως οι άνθρωποι τα γνώριζαν, από εκατομμύρια χρόνια, τα έτρωγαν σε άγρια μορφή, τα είχαν χαρτογραφήσει στις περιοχές που κινούνταν, πού υπάρχει τι, για να βρίσκουν να τρώνε κάτι, ανάλογα με την εποχή και φυσικά, προφανώς μέσα στα εκατομμύρια χρόνια, είχαν κατανοήσει ποια τους αρέσουν, ποια είναι πιο θρεπτικά, ποια τους καλύπτουν στις περιοχές που περίπου κινούνταν. Στην περίπτωση μας, στην περιοχή που πρώτα ξεκίνησε η γεωργία, το φυτό, το οποίο ως φαίνεται βρίσκονταν πιο διαδεδομένο, και εύκολα αναπτυσσόμενο και έτσι είχε παρατηρηθεί αυτό το φαινόμενο από τον άνθρωπο, ήταν το σιτάρι, το κριθάρι, η βρώμη, αυτό που λέμε δημητριακά. Πάνω στα δημητριακά λοιπόν βασίστηκε η Γεωργική Επανάσταση και έτσι στην περιοχή εδώ [χάρτης 01:32] της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, αυτό που σήμερα είναι ανατολική Τουρκία, Συρία, Ιορδανία, Ιράκ, τμήμα της Σαουδικής Αραβίας και Αιγύπτου, αυτό το φυτό κατά κύριο λόγο χρησιμοποιήθηκε και ενσωματώθηκε στην καθημερινή οικονομία.

Χρησιμοποιείται ο όρος "εξημερώθηκε", διότι η γεωργική μας δράση μετέτρεψε αυτά τα φυτά, τα μετέτρεψε από άγρια σε ήμερα, φυσικά μέσα στη διάρκεια χιλιάδων χρόνων, σε σημείο που ο σπόρος τους να μεταλλαχθεί, να μην είναι εκείνος που γνωρίζαμε από παλαιότερα. Η περιοχή μας εδώ [χάρτης 02:18] λοιπόν θα λέγαμε και η κρητική οικονομία και γεωργία, και η γεωργία του αρχαίου ελληνικού χώρου, και η γεωργία των Βαλκανίων και της υπόλοιπης Ευρώπης στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο μέσα σε αυτά τα χιλιάδες χρόνια της ανάπτυξης της γεωργίας, στα δημητριακά. Μιλάμε για τη ζώνη των δημητριακών αυτό δεν σημαίνει ότι ήταν το μόνο φυτό που καλλιεργούνταν ή καλλιεργήθηκε, αλλά κατά πάσα πιθανότητα, πάνω σε αυτό στηρίχθηκε η Γεωργική Επανάσταση εδώ, και γι' αυτό και το φυτό το οποίο κατά κύριο λόγο τρώμε σε αυτή την περιοχή του κόσμου, δηλαδή στη Μέση και Εγγύς Ανατολή και στην Ευρώπη και στη βόρεια Αφρική είναι το ψωμί, τα σιτηρά. Το λέμε και στην προσευχή μας: «τον άρτον ημών τον επιούσιον δωσ' ημίν», δηλαδή το ψωμί. Είμαστε ψωμάδες, είμαστε μακαρονάδες, οι Έλληνες είμαστε ψωμάδες, οι Ιταλοί είναι μακαρονάδες, οι Γερμανοί επίσης ψωμάδες, κ.τ.λ. γενικά τρώμε τα σιτηρά σε αυτή τη ζώνη της ανθρωπότητας.

Αυτό όμως δεν είναι απαραίτητο να ισχύσει και για τις άλλες ζώνες ανάπτυξης της γεωργίας. Μπορεί να προηγήθηκε η γεωργία στη ζώνη της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, όμως στις περιοχές που επίσης η γεωργία παρουσιάζεται νωρίς όπως είναι η περιοχή του Ινδού ποταμού, όπως είναι η περιοχή του Κίτρινου ποταμού στην Κίνα, όπως είναι —αργότερα αλλά πάντως πρώιμα— στην περιοχή της μέσο-Αμερικής τα φυτά στα οποία στηρίχθηκε η Γεωργική Επανάσταση δεν είναι τα σιτηρά —είναι και τα σιτηρά, τουλάχιστον στην περιοχή του Ινδού— αλλά αρχίζει ήδη να παίρνει κεφάλι στην περίπτωση των ανατολικότερων ζωνών της γεωργίας, το δεύτερο σημαντικότερο φυτό της ανθρωπότητας που είναι το ρύζι και τούτο διότι στις ανατολικότερες αυτές περιοχές το κλίμα είναι θερμό και υγρό, και υπάρχει πλούσια υδροφορία και υδροκάλυψη. Όπως γνωρίζουμε το ρύζι χρειάζεται ζεστό κλίμα και πολύ πολύ νερό για να αναπτυχθεί, έτσι στην περιοχή της ανατολικής Ασίας η Γεωργική Επανάσταση στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στο ρύζι αλλά και σε άλλα φυτά όπως είναι το κεχρί, όπως είναι το σόργο.

Στην βόρεια Αφρική η Γεωργική Επανάσταση στηρίχθηκε επίσης στα σιτηρά δηλαδή στη μεγάλη και σπουδαία Αίγυπτο και στη βόρεια Αφρική και Αιθιοπία και Σομαλία, στην υποσαχάρια Αφρική τα φυτά αλλάζουν. Εδώ,

κυρίως στηρίχθηκαν στο σόργο και στο κεχρί, ενώ στη μεσοαμερικάνικη ζώνη και στη ζώνη των Άνδεων όπου αναπτύχθηκε η γεωργία περί το 3000 και 2500 π.Χ. εδώ στηρίχτηκε σε δυνατά φυτά, εδώδιμα της Αμερικής, που είναι το καλαμπόκι, οι πατάτες, η κολοκύθα, τα φασόλια, οι πιπεριές, οι ντομάτες, για να πούμε μερικά από τα σημαντικότερα φυτά αυτής της ζώνης. Αν θα λέγαμε το σημαντικότερο τρόφιμο της περιοχής της μεσοαμερικανικής ζώνης και των Άνδεων θα λέγαμε ότι είναι το καλαμπόκι και οι πατάτες.

Στην περιοχή της Μεσοποταμίας και της εγγύς και ανατολικής Μεσογείου τα δημητριακά, στην ανατολική Ασία το ρύζι. Θα πρέπει να πούμε ότι μέσα στη διάρκεια των αιώνων που κύλησαν και των χιλιετιών, φυτά μετακινήθηκαν, μεταφέρθηκαν, σπόροι επιχειρήθηκε να εγκλιματιστούν στο ένα ή στο άλλο σημείο, και πράγματι μέσα στο κύλισμα των χιλιάδων χρόνων, οι περιοχές έμαθαν φυτά άλλων περιοχών, τα οποία εγκλιματίστηκαν.

Τώρα από την Κίνα και την ανατολική Ασία γνωρίσαμε τα βερίκοκα, τα ροδάκινα, τα διάφορα εσπεριδοειδή, τα οποία κινήθηκαν δυτικότερα, ενώ από την Αμερική γνώρισε η ανθρωπότητα μετά τον Κολόμβο το καλαμπόκι, τις πατάτες, τις ντομάτες, και άλλαξε η διατροφή μας, ενώ η Αμερική γνώρισε με τη σειρά της τρόφιμα της Ευρώπης και φυτά της Ευρώπης όπως το βαμβάκι, όπως το ζαχαροκάλαμο κ.τ.λ., η Ευρώπη γνώρισε τον καφέ. Μέσα στην ιστορία και στο κύλισμα των χρόνων, φυτά μετακινήθηκαν, έγιναν δοκιμές εγκλιματισμού, επέτυχαν, άλλα απέτυχαν και σήμερα έχουμε φτάσει σε ένα σημείο να τρώμε περίπου όλοι όλα, αλλά αυτό είναι πρόσφατο. Είναι πρόσφατο λόγω της οικονομικής/εμπορικής παγκοσμιοποίησης του κόσμου που κυρίως έλαβε χώρα μετά το 1500 μ.Χ.

V2.1.7 Η επεξεργασία της τροφής (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=KYtDL6qs2P8>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Μιλάμε πάντα για τα επιτεύγματα της γεωργίας. Μιλήσαμε ήδη για τα φυτά που κατά κύριο λόγο έπαιξαν ρόλο σ' αυτήν την Επανάσταση και θα είναι χρήσιμο να πούμε στο σημείο αυτό, ότι για όλα αυτά ο άνθρωπος χρειάστηκε χιλιετίες παρατηρητικότητας και εφευρετικότητας.

Κάνω σ' αυτό το σημείο μια παρέκβαση που είναι απαραίτητη, λέμε ότι η γεωργία αναπτύχθηκε γύρω στα 13.000 π.Χ., 15.000 π.Χ., ανάλογα τις εικασίες. Γιατί το τοποθετούμε τότε με βάση και κάποιες ενδείξεις; Διότι γύρω στο 25.000 π.Χ. άρχισαν να λιώνουν οι πάγοι από την τελευταία εποχή των παγετώνων, να γίνεται θερμότερο το κλίμα, να λιώνουν τα νερά,¹⁴ τα οποία: α) δημιούργησαν ένα τεράστιο πρόβλημα στη Γη αλλά και μία ευλογία, δηλαδή κατέκλυσαν με γλυκό νερό τη Γη, εκεί που υπήρχε πάγος, αυτό είναι καλό, το β) όμως ήταν ότι ανέβηκε πάρα πολύ η στάθμη των υδάτων κατά περίπου 140 μέτρα και δημιούργησε πλημμύρες, η Γη άλλαξε, στεριές ολόκληρες καλύφθηκαν, ποτάμια μετατράπηκαν σε ωκεανούς και τελικά η Γη βρήκε περίπου τη σημερινή της μορφή, ηρέμησε όλο το σύστημα, τα ποτάμια πήραν το σχήμα τους, οι ωκεανοί ισορρόπησαν, ό,τι είχε πνιγεί πνίγηκε κάτω από τη γη, για να μπορέσει να αρχίσει η διαδικασία της γεωργίας, σε μια γη που τώρα ήταν μαλακή, ήταν τρυφερή, που τα ποτάμια και τα γλυκά νερά είχαν βρει το δρόμο τους. Και στο μεταξύ η γη είχε ξανά καλυφθεί από δάση, που είχε χάσει.

Γιατί το λέω αυτό. Σχετίζεται με το επόμενο μεγάλο βήμα, γιατί η γεωργία στηρίχτηκε πάνω σ' αυτό το γεγονός. Ότι η γη πλέον δεν ήταν σκληρή ήταν μαλακή, ότι είχε στη διάθεσή του ο γεωργός γλυκό νερό. Είχε καταλάβει ότι για την ανάπτυξη των φυτών δεν του χρειάζεται, δεν μπορεί να τον βοηθήσει το αλμυρό νερό, το οποίο είναι και το περισσότερο σ' αυτήν τη γη, αλλά το γλυκό νερό. Έτσι έκανε τις προσπάθειές του κοντά σε ποτάμια, όπως είπαμε, κοντά στον Τίγρη, κοντά στον Ευφράτη, κοντά στον Νείλο, κοντά στον Ινδό ποταμό, κοντά στον Κίτρινο ποταμό κ.τ.λ. κ.τ.λ. Μία άλλη του όμως μεγάλη κατάκτηση ήταν εκτός από τον εγκλιματισμό των σπόρων των φυτών, στα οποία αναφερθήκαμε, ήταν και η επεξεργασία τους για να γίνουν βρώσιμα για να μπορεί να τα φάει. Και γρήγορα κατάλαβε ότι πρέπει να τα αλέσει, να τα μετατρέψει αν είναι δυνατόν σε λεπτότερα και λεπτότερα, ούτως ώστε να μπορεί να τα πλάθει και να χωνεύονται ευκολότερα

¹⁴ Αντί "τα νερά" να λιώνουν "οι πάγοι" / σημ. Domenica27

από τον στόμαχό του και το εντερικό του σύστημα.

Έτσι μία κατάκτησή του ήταν η συνεχής βελτίωση των εργαλείων, μέσω των οποίων θα μπορούσε να επεξεργαστεί αυτά τα φυτά και τους καρπούς ώστε να γίνουν κατάλληλοι για την διατροφή του. Μία από τις κατακτήσεις του [εικόνα 03:34] είναι το γουδί. Εδώ βλέπουμε από αρχαιολογικές ανασκαφές στη Μέση Ανατολή από τα πρώτα γεωργικά εργαλεία με τα οποία τρίβονταν οι σπόροι του σιταριού για να γίνουν αλεύρι και να ακολουθήσει η παρασκευή τροφίμων με βάση αυτά. Από την Αίγυπτο, επίσης, την πρωτοπόρα αυτή χώρα και της γεωργίας και ανθρώπινου πολιτισμού, έχουμε θαυμάσιες απεικονίσεις [εικόνα 04:15] σκηνών γεωργικής δράσης και εδώ μια γυναίκα φαίνεται να τρίβει σε ένα άλλου τύπου θα έλεγε κανείς γουδί, σπόρους σιταριού τους οποίους και συγκεντρώνει μετά στην λεπτότερη τους μορφή για τα περαιτέρω.

Πάλι μέσα στην ίδια διαδικασία αξιοποίησης των φυτών, καθώς κυλούν οι αιώνες και οι χιλιετίες, οι γεωργοί πλέον μπορούν καλύτερα να τα παράγουν, να έχουν λιγότερες απώλειες, παρατηρούν τον καιρό, παρατηρούν τα χαρακτηριστικά των φυτών και έτσι τα εξελίσσουν και εξελίσσουν τις ίδιες τους τις διαδικασίες. Μπορούμε να φτάσουμε και σε άλλα επιτεύγματα αυτών των πρώτων γεωργών, που ήταν και η δημιουργία των πρώτων αλκοολούχων φυτών. Πρέπει σ' αυτό το σημείο να πούμε ότι, ως φαίνεται, το πρώτο αλκοολούχο ποτό¹⁵, το οποίο χρησιμοποίησε η ανθρωπότητα και προέρχεται από το κριθάρι είναι ο ζύθος, αυτό που λέμε μύρα. Στη Μεσοποταμία όπως και στην Αίγυπτο προφανώς από ατύχημα, δηλαδή κάποιο αποθηκευμένο κριθάρι θα αφέθηκε, θα υπέστη ζύμωση, κάποιος θα γεύτηκε το αποτέλεσμα και θα του άρεσε. Εικάζουμε ότι κάπως έτσι θα έγινε και κατάλαβαν ότι το κριθάρι το οποίο έχει υποστεί ζύμωση είναι κάτι ενδιαφέρον και αξιόλογο. Οι Βαβυλώνιοι, οι λαοί της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, οι Αιγύπτιοι έπιναν μεγάλες ποσότητες μύρας, ζύθου δηλαδή, και εδώ [εικόνα 06:16] έχουμε πάλι μια αποτύπωση από την αρχαία Αίγυπτο, ένα αγαλματίδιο, στο οποίο πάλι γυναίκα, παρατηρήστε τον ρόλο της γυναίκας στην επεξεργασία των σπόρων και των καρπών, η οποία και πιέζει το κριθάρι για να δημιουργηθεί η ζύμωση, για να συγκεντρωθεί το υλικό, το περνάει μέσα από λεπτές οπές, για να μπορέσει να έχει το αποτέλεσμα το οποίο λάτρευαν αυτοί οι πρώτοι γεωργικοί πολιτισμοί, δηλαδή την μύρα.

Και επίσης να δείξουμε σταδιακά μία ακόμη μεγαλύτερη κατάκτηση του γεωργού της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου που είναι: [εικόνα 07:09] α) η χρήση του υνίου, το υνί το οποίο αρχικά για χιλιάδες χρόνια ήταν ξύλινο¹⁶, αργότερα μετά το 7000 π.Χ. που έχουμε πλέον και την ανακάλυψη και χρήση σκληρών μετάλλων, μετατρέπεται σε σκληρό.¹⁷ Η κατάκτηση αυτών των εργαλείων κάνει τη γη πιο παραγωγική, αυξάνει τις δυνατότητες των γεωργών και η όλη η διαδικασία γίνεται πιο τελεσφόρα όταν αργότερα, το υνί ανακαλύπτεται από Σουμερίους υποθέτουμε, γύρω στις 4000 π.Χ., διαδίδεται σε όλη την Εγγύς και Μέση Ανατολή και σταδιακά όπως σας είπα γίνεται και μεταλλικό. Μεγάλη εξέλιξη είναι αργότερα όταν εξημερώνονται τα βόδια και τότε ζευγνύονται αυτά σε ένα ζυγό, όπως λέμε σύζυγοι, δηλαδή δύο στον ίδιο ζυγό, δύο βόδια στον ίδιο ζυγό, σύζυγα, τα οποία και μπορούν να βοηθούν τον γεωργό να σκάψει βαθύτερα, αποτελεσματικότερα τα αυλάκια του για να φυτέψει το φυτό.

Αυτά τα επιτεύγματα βοήθησαν πάρα πολύ την εξέλιξη της Γεωργικής Επανάστασης, και συνέβησαν εκεί γύρω στο 4000, στο 3000 π.Χ., στις σπουδαίες περιοχές της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου.

¹⁵ Το πρώτο αλκοολούχο ποτό προήλθε από το κριθάρι.

¹⁶ Το υνί πέρασε από πολλές φάσεις βελτίωσης. Σε αυτές συνέβαλαν καθοριστικά οι αρχαίοι Έλληνες, οι Κινέζοι και άλλοι.

¹⁷ Κομβική για την χρήση μετάλλων στη Μέση Ανατολή είναι η ε' και δ' χιλιετία π.Χ.

2.2: Η γεωργική επανάσταση: Υπάλληλοι καταγράφουν, φυλάσσουν, κτίζουν

V2.2.1 Η αποθήκη (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=0MAdsk40N-M>

Απομαγνητοφώνηση (ioan)

Ας μπούμε τώρα στη διερεύνηση των εξελίξεων σε σχέση με την κοινωνική ζωή των γεωργών και τις αλλαγές που σ' αυτήν συνέβησαν λόγω της αλλαγής του τρόπου παραγωγής και των μέσων παραγωγής και των εργαλείων και των τροφών. Γιατί λέμε ότι η Γεωργική Επανάσταση άλλαξε τον κόσμο; Ελπίζουμε σήμερα με τα αλληπάλληλά μας μικρά μαθηματάκια να διερευνήσουμε αυτήν την πλευρά.

Ας πούμε ότι είμαστε σε ένα χωριό, πλέον, γεωργών, διότι μια μεγάλη τομή, όπως είπαμε και σε άλλο μας σημείο, ήτανε ότι πλέον ως γεωργός κατοικείς σταθερά σε ένα σημείο, οι άνθρωποι κατοικούν κοντά ο ένας στον άλλον, τα χωράφια τους είναι δίπλα του ενός του άλλου, έτσι δημιουργούνται χωριά γεωργών αυτό είναι μια τεράστια αλλαγή στην ανθρωπότητα —θυμίζω ότι για εκατομμύρια χρόνια δεν υπήρχαν σταθερές συγκατοικήσεις παρά μονίμως μετακινούμενοι πληθυσμοί με κάποιες, καμιά φορά, περισσότερο μόνιμες αλλά γενικά μετακινούμενες εγκαταστάσεις.

Στην περίπτωση μας, είναι πλέον σταθερή η εγκατάσταση αυτό αλλάζει τα πάντα διότι ζώντας σταθερά πρέπει να επιλύεις, με πολύ επιτακτικό τρόπο, προβλήματα τα οποία και μπορούν να διαλύσουν τον ιστό αυτού του τόσο πρωτοπόρου βήματος που έχεις κάνει αλλά και τόσο επικίνδυνου, διότι εμπεριέχει πολλά καινούργια και αχαρτογράφητα. Το ένα από αυτά είναι τι κάνεις με την παραγωγή σου στη γεωργία, μία φορά τον χρόνο, σε πάρα πολύ εύφορα εδάφη, μπορεί δύο φορές το χρόνο ή τρεις φορές το χρόνο ή στις εκβολές του Γάγγη τέσσερις φορές το χρόνο, που είναι το πιο εύφορο σημείο της Γης, άλλα κατά κανόνα μια φορά το χρόνο θερίζεις την τροφή σου, την παίρνεις και την αποθηκεύεις. Πού; Θα μπορούσε κανείς να την αποθηκεύει στο μικρό του κατάλυμα, στο δικό του σπιτάκι.

Τα πρώτα σπίτια των γεωργών είναι μεν στιβαρότερα από τις προηγούμενες κατασκευές των νομάδων, αλλά δεν είναι και τίποτα σπουδαία, σταδιακά βέβαια —βλέπουν οι αρχαιολόγοι από τις αρχαιολογικές ανασκαφές— βλέπουμε τις κατοικίες να γίνονται πιο περίπλοκες, πιο πλούσιες —σας θυμίζω το Τσατάλ Χουγιούκ (Çatalhöyük) με τα διώροφα σπίτια, η Ιεριχώ κ.τ.λ.— και αποκτούν ξεχωριστά δωμάτια κ.τ.λ. Θα μπορούσε ένα από αυτά τα δωμάτια να είναι χώρος αποθήκευσης των σιτηρών και των άλλων αγαθών της γης. Προφανώς θα συνέβη για κάποιες χιλιετίες, αλλά εκείνο το οποίο φαίνεται ότι έπαιξε μεγάλο ρόλο στα πράγματα είναι το εξής: καθώς οι γεωργικές εγκαταστάσεις ήταν μία κηλίδα ανάμεσα σε έναν κόσμο που ακόμα παρέμενε τροφοσυλλέκτης ή κυνηγός, το γεγονός ότι οι γεωργοί συλλέγουν την τροφή τους μία φορά τον χρόνο και την αποθηκεύουν και από αυτήν τρέφονται όλο τον χρόνο δημιούργησε ένα μεγάλο θέμα, διότι οι υπόλοιποι πληθυσμοί, οι μη γεωργικοί πληθυσμοί, παίρνοντας την πληροφορία, καταλαβαίνοντας ότι κάπου υπάρχουν αποθηκευμένα τρόφιμα, ήταν φυσικό να επιτίθενται στις κοινότητες των γεωργών για να τους λεηλατούν την τροφή.

Ως φαίνεται, από τα αρχαιολογικά δεδομένα εκεί στην Εγγύς και Μέση Ανατολή αλλά και στο Μοχέντζο Ντάρο και στους Χαράπα, οι πρώτοι αυτοί γεωργοί ζώντας αυτή τη δύσκολη περίπτωση και την επιθετικότητα των γύρω φυλών κατέληξαν ότι θα 'ταν προσφορότερο να δημιουργήσουν στο χωριό τους μια αποθήκη. Να κτίσουν δηλ. ένα κτίσμα όσο πιο ισχυρό μπορούσαν, με τα δεδομένα τα οποία γνώριζαν, ένα κτίσμα το οποίο να έχει παχείς τοίχους, πολύ καλά κλεισμένη πόρτα, να έχει ανοίγματα προσεγγμένα ούτως ώστε να μην μπαίνουν εύκολα πουλιά ή τρωκτικά, και αυτή η αποθήκη να φυλάσσεται επί εικοσιτετράωρου βάσεως ούτως ώστε να περιλαμβάνει μέσα σ' αυτή την αποθήκη όλη την παραγωγή του χωριού σε ασφαλέστερη προοπτική.

Για να είναι ασφαλής αυτή η αποθήκη προφανώς χρειάστηκε, όπως είπαμε, συνεχή φύλαξη και ποιος θα φύλαγε αυτή την αποθήκη; Προφανώς στιβαροί άνδρες από το χωριό —δεν θα επέλεγαν γυναίκες, η ρώμη του ανδρός χρειάζεται για τη φύλαξη των αποθηκών— στους οποίους θα τους ανέθεταν —σε δυο τρεις

άνδρες— να εναλλάσσονται επί εικοσιτετραώρου βάσεως και να φυλάσσουν την αποθήκη. Ας προσέξουμε στο σημείο αυτό: αυτοί οι άνδρες, κάνουμε την εικασία από αρχαιολογικά δεδομένα, δεν ξέρουμε με ακρίβεια αλλά μοιάζει ότι έτσι πρέπει να έγινε, αυτοί οι άνδρες αποκοπτόμενοι από την παραγωγή, μια και θα πρέπει να είναι στη φύλαξη της αποθήκης, πώς θα ζήσουν τη ζωή τους αφού δεν μπορούν να καλλιεργήσουν τα χωράφια; Προφανώς οι κάτοικοι του χωριού θα τους είπαν: εσύ θα φυλάς για μας τις αποθήκες και εμείς, ο καθένας μας, θα παίρνει ένα μικρό ποσοστό της παραγωγής του και θα σου τη δίνει ούτως ώστε να είναι σαν να καλλιεργούσες τη γη και να μπορείς και συ να ζεις τη ζωή σου.

Προσέξτε να δείτε αυτό το μικρό σημείο τι τομή για την ανθρωπότητα είναι! Αυτοί οι δυο τρεις άντρες του χωριού, οι οποίοι αποκόπτονται από την παραγωγή για να φυλάσσουν την αποθήκη, είναι οι πρώτοι δημόσιοι υπάλληλοι στην ιστορία της ανθρωπότητας. Αυτό το μικρό ποσοστό από την παραγωγή, που τους δίδουν οι υπόλοιποι χωρικοί ούτως ώστε να ζουν για να κάνουν το έργο αυτό της φύλαξης, είναι η πρώτη φορολογία στην ανθρώπινη ιστορία —γιατί αυτό είναι ο φόρος: δίνω ένα ποσοστό των κερδών μου σε κάποιο κεντρικό φορέα για να μου παρέχει συνολικότερη προστασία και ασφάλεια. Και βέβαια αυτό το ποσό που παίρνουν, στην αρχή δεν ήταν χρηματικό ήταν γεννήματα αυτά τα οποία έπαιρναν. Τι συνιστά για το δημόσιο υπάλληλο, τον φύλακα; Συνιστά τον πρώτο μισθό της παγκόσμιας ιστορίας.

V2.2.2 Η γραφή (13')

<https://www.youtube.com/watch?v=wyx601o4mgI>

Απομαγνητοφώνηση Nat-memo

Είμαστε στην αποθήκη! «Ένα μικρό βήμα του ανθρώπου, ένα μεγάλο βήμα για την ανθρωπότητα» όπως έλεγε και ο αστροναύτης που πάτησε πρώτος στη Σελήνη. Αυτό το μικρό πράγμα, θα έλεγε κανείς, το ότι δημιουργήθηκε μια φυλασσόμενη αποθήκη έφερε εξελίξεις, περαιτέρω απ' αυτές που είπαμε πριν, που δεν ήταν και μικρές αυτές που είπαμε, δηλαδή, το γεγονός ότι δημιουργήθηκαν δημόσιοι υπάλληλοι, ότι δημιουργήθηκε φόρος, ότι δημιουργήθηκε μισθός. Γιατί; Διότι καθώς, ως φαίνεται, όλοι οι κάτοικοι του χωριού, οι αγρότες, οι γεωργοί του χωριού, έφερναν στην αποθήκη, μέσα σε καλάθια, σε μικρά δοχεία, εκείνης της εποχής, τους καρπούς τους προς φύλαξη, ήταν προφανώς αναγκαίο αυτές οι ποσότητες να καταγραφούν, δηλαδή κάπου να φαίνεται ότι ο τάδε έφερε τόσα καλάθια σιτάρι, τότε, τόσα καλάθια βρώμη, τότε, ώστε, όταν θα έρθει να τα ζητήσει για τις ανάγκες του και τη διατροφή του, να ξέρει κάποιος, ο φύλακας και ο χειριστής της αποθήκης, ότι πράγματι δικαιούται να τα πάρει πίσω και να τα χρησιμοποιήσει. Διότι κάποιος μπορεί να ξεχνούσε πόσα καλάθια έφερε, κάποιος πονηρός να έλεγε ότι εγώ είχα φέρει περισσότερα καλάθια, κάποιος αφηρημένος να μη θυμόταν και να νόμιζε ότι είχε φέρει λιγότερα καλάθια, αλλά αυτό δεν μπορούσε να αφεθεί στην τύχη, διότι η καλή συμβίωση των γεωργών εξαρτιόνταν απολύτως απ' αυτήν την οργάνωση των πραγμάτων ούτως ώστε να μην υπάρχουν αμφισβητήσεις.

Τι έπρεπε επομένως να εφευρεθεί; Η γραφή. Ως φαίνεται αυτή η ανάγκη της καταγραφής του περιεχομένου των αποθηκών έφερε αυτό το τεράστιο βήμα για την ανθρωπότητα που είναι η εφεύρεση της γραφής. Μέχρι σήμερα τουλάχιστον, το λέω πάντα γιατί δεν ξέρει κανείς τα νέα δεδομένα και ευρήματα τι μπορεί να πουν πάνω στο θέμα, θεωρείται ότι η πρώτη περιοχή στον κόσμο στην οποία αναπτύχθηκε η γραφή είναι η περιοχή της Μεσοποταμίας, στην περίοδο των Σουμερίων, δηλαδή γύρω στο 3400 π.Χ., και ακριβώς την ίδια περίπου περίοδο, σε σημείο που υπάρχει αντιγνωμία αν πρώτοι οι Σουμέριοι ή οι Αιγύπτιοι βρήκαν τη γραφή, παρατηρείται και χρήση γραφής στην Αίγυπτο. Ποια ή τι τύπου γραφή; Μη φανταστούμε κάτι σημερινό· οι πρώτοι άνθρωποι, που σκέφτηκαν πώς να καταγράψουν τα καλάθια του χ και του τάδε και του δείνα, πάνω σε τι, το υλικό που είχαν —στην περιοχή της Μεσοποταμίας το υλικό ήταν ο πηλός, η γη, γη με νερό. Οι ζεστές θερμοκρασίες επέτρεπαν το ψήσιμο αυτών των πηλών, αργότερα το έψηναν και σε κλιβάνους. Στην Αίγυπτο χρησιμοποίησαν τον πάπυρο γιατί το είχαν, εν πάση περιπτώσει, εκεί τι καταγράφουν; πώς καταγράφουν; Με εικόνες. Η φυσική γραφή του ανθρώπου είναι οι εικόνες, είναι εικονογραφική γραφή.

Κάνω μια παρένθεση σ' αυτό το σημείο: η μεγαλύτερη γλώσσα του κόσμου, η κινέζικη γλώσσα γράφεται μέχρι σήμερα εικονογραφικά. Δεν είναι απαραίτητο δηλαδή να είναι αλφαβητικές οι γραφές, και φυσικά η

πρώτη γραφή του ανθρώπου ήταν εικονογραφική, δηλαδή πάνω σ' ένα κομμάτι πηλού κάποιος, γραφέας, στην αρχή, προφανώς, εφευρίσκοντας πράγματα, αργότερα τα κωδικοποίησαν οι γραφείς, σταδιακά οι γραφείς έγιναν επάγγελμα, έγιναν σπουδαίο τμήμα της κοινωνίας, και συνδέθηκαν και με το ιερατείο καθώς πέρασαν τα χρόνια, δηλαδή η γραφή έγινε τόσο κεντρική πλευρά της ζωής των πρώτων γεωργών.

Εν πάση περιπτώσει, ο πρώτος γραφέας προσπάθησε να σκεφτεί τι θα κάνει και τι αποτύπωσε πάνω στον υγρό πηλό; Καλάθια, κάτι που συμβόλιζε δοχεία, με κάποιο φυτό, που προφανώς έδειχνε αν είναι σιτάρι, αν είναι βρώμη, αν είναι κριθάρι, την ποσότητα και κάποια συμβολάκια που έδειχναν το άτομο. Στην περίπτωση μας εδώ [εικόνα 05:05], σ' αυτή την υπέροχη αποτύπωση, βλέπουμε ένα πήλινο τέτοιο τεμάχιο, σπάραγμα, που μας έχει διασωθεί από αρχαιολογικές ανασκαφές από τη Μέση Ανατολή, από τις πρώτες γραφές του ανθρώπου, είναι αυτό που βλέπουμε εδώ, στην περιοχή των Σουμερίων, και μπορεί κανείς να δει καθαρά εδώ ένα φυτό και κάποια τύπου αποτύπωση δοχείων, κάποια μικρά σημεία που σήμαιναν πράγματα, και που οι πρώτοι κώδικες συμφωνήθηκαν ότι θα λέει περίπου αυτό.

Δίπλα, στον πίνακα που βλέπουμε εδώ, που είναι βοηθητικός, μας δείχνει σε διάφορες φάσεις σ' αυτού του τύπου τη γραφή, την εικονογραφική, με ποιο τρόπο παρουσιάζονταν κάποια στοιχεία απαραίτητα. Βλέπουμε ο ουρανός, που είναι όπως δημιουργούμε σήμερα το άστρο, η γη, ο άντρας με ένα στοιχείο που δείχνει το φύλο του, το θήλυ με ένα στοιχείο που δείχνει το φύλο της γυναίκας, το βουνό, το σιτάρι —βλέπετε— φυσικό, το πρόβατο με ένα συν, το βόδι που είναι η μορφή του βοδιού, το ψάρι είναι το σχήμα του ψαριού, το πουλί, και πάει λέγοντας, το κεφάλι, το στόμα και τα λοιπά. Εικονογραφούν οι άνθρωποι για να δείξουν αυτό που θέλουν. Τούτο εδώ που βλέπουμε είναι προφανώς μια καταγραφή αποθήκης.

Πρέπει να πούμε στο σημείο αυτό ότι οι ειδικοί που μελετούν αυτές τις περιόδους και αυτά τα φαινόμενα πιστεύουν ότι δεν μπορεί παρά η γραφή να εφευρέθηκε μέσα από τη διαδικασία που σας είπα, για λογιστικούς λόγους δηλαδή, για την καταγραφή γεννημάτων, φόρων, μισθών, και τα λοιπά και τα λοιπά. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι το 90% των πινακιδίων που μας έχουν σωθεί απ' τους Σουμερίους, που είναι και ο πρωτοπόρος πολιτισμός στον τομέα αυτό σε πλήρινα πινακίδια, το 90 % των διασωθέντων πινακιδίων, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, είναι τέτοιου τύπου, είναι καταγραφές αποθηκών, καταγραφές ζώων, φόρων κ.τ.λ., κ.τ.λ. Το ίδιο συμβαίνει και στην Κρήτη, στη μινωική Κρήτη, στην οποία το 1/3 των πινακιδίων Γραμμικής Β που έχουν βρεθεί είναι λογιστικού χαρακτήρα, δηλαδή είναι επίσης καταγραφές, καταγραφές γεννημάτων ή καταγραφές ζώων.

Επομένως ως φαίνεται η γραφή είχε σχέση με το λογιστικό κομμάτι, τουλάχιστον στο ξεκίνημά της, και παρέμεινε προφανώς αυτό το λογιστικό κομμάτι του ανθρώπου πάρα πολύ σημαντικό, αλλά μπορεί να είναι πλέον σταδιακά και πιο προσωπική.

Κοιτάξτε [εικόνα 08:24] αυτό το συγκινητικό εύρημα από τη Μέση Ανατολή, από τη Μεσοποταμία, που είναι προσωπικής φύσεως, είναι σε σφηνοειδή γραφή. Σταδιακά κάποιες περιοχές απομακρύνθηκαν από την εικονογραφική γραφή και οδηγήθηκαν στη σφηνοειδή γραφή,¹⁸ στη Μέση Ανατολή, στη Μεσοποταμία —το λέω αυτό διότι στην Αίγυπτο συνέχισαν να χρησιμοποιούν κατά κύριο λόγο την εικονογραφική γραφή. Εδώ λοιπόν, σε σφηνοειδή γραφή και αυτό από τις παλαιότερες γραφές των ανθρώπων, ένα προσωπικό μήνυμα :«Η αγαπημένη σου γυναίκα που σου χάρισε ένα παιδί» γράφει αυτό το πήλινο πινακίδιο.

Βεβαίως, η Αίγυπτος, η οποία μπήκε πολύ γρήγορα στη γραφή, κατά κάποιους μελετητές προηγήθηκε των Σουμερίων, κατά άλλους οι Σουμεριοί προηγήθηκαν των Αιγυπτίων, παρήγαγαν τεράστιες ποσότητες γραπτών κειμένων, απ' το 3300 π.Χ., 3400 π.Χ. εικονογραφικών κειμένων και εδώ [εικόνα 09:40] βλέπουμε το περίφημο "Βιβλίο των Νεκρών" της Αιγύπτου και φυσικά εδώ υπάρχει εικονογραφία πλήρης, αλλά και η γραφή η ίδια, είναι εικονογραφική γραφή.

Τη γραφή, όπως είπαμε, την υπηρέτησαν σταδιακά, αυτό είναι βέβαιο —αν στην αρχή οι πρώτοι που έγραψαν ήταν εσείς κι εγώ, ο καθημερινός άνθρωπος— σταδιακά δημιουργήθηκαν ειδικευμένοι γραφείς, οι οποίοι και εξέλιξαν, παρατηρώντας και εργαζόμενοι, αυτό το νέο μέσο.

¹⁸ Η γραφή παρουσιάζεται με πολλούς τύπους στην μέχρι τώρα ιστορία του ανθρώπου: πικτογραφική, ιδεογραμματική, σφηνοειδής, συλλαβική, αλφαβητική, σύστημα κόμπων σε σχοινιά κ.τ.λ..

Να ένας γραφέας Αιγύπτιος [εικόνα 10:25], ένα άγαλμα από την αρχαία Αίγυπτο, καθισμένος, να γράφει — αυτή είναι η χαρακτηριστική στάση των γραφέων. Όποτε βρίσκουμε εικόνα γραφέων τους βλέπουμε να κάθονται σ' αυτήν τη στάση, που τους επέτρεπε στην ποδιά τους να μπορούν να ακουμπούν —στην περίπτωση της Αιγύπτου, επειδή χρησιμοποιούσαν πάπυρο, δηλαδή αυτό το υλικό που προκύπτει από τις καλάμιές της Αιγύπτου, στον Νείλο— να μπορεί να καταγράφει αυτά τα οποία επιθυμεί με μελάνι που προέκυπτε με διάφορα φυτικά ή ζωικά προϊόντα.

Σ' αυτήν εδώ την υπέροχη αποτύπωση [εικόνα 11:15] ενός ολόκληρου συμπλέγματος αγαλμάτων από την Αρχαία Αίγυπτο. Η αρχαία Αίγυπτος είναι πολύ μεγάλος πολιτισμός, πραγματικά εντυπωσιακός και ξεχωριστός πολιτισμός και πολύ πρώιμος. Θα αναφερόμαστε πολύ συχνά σ' αυτή την κοιτίδα του πολιτισμού του κόσμου, ολόκληρης της ανθρωπότητας. Κοιτάξτε εδώ μια υπέροχη αποτύπωση της καταγραφής. Εδώ είναι καθισμένοι, σ' αυτό εδώ το κιόσκι, σ' αυτό εδώ το περίπτερο, είναι καθισμένοι γραφείς στην κλασική στάση των γραφέων, οι οποίοι τι καταγράφουν; Προφανώς καταγράφουν τα βοοειδή, τα οποία περνούν από μπροστά τους, που θα ανήκουν σε ιδιοκτήτες και πρέπει προφανώς να είναι κάπου καταγραμμένο ότι πέρασαν τόσα ζώα του τάδε που ακολούθησαν τόσα ζώα του τάδε και τα λουπά και τα λουπά. Η γραφή λουπόν, μια τεράστια κατάκτηση της ανθρωπότητας που, ως φαίνεται, και αυτή προέκυψε μέσα από τις ανάγκες των γεωργών τόσο της περιοχής της Μεσοποταμίας όσο και της Αιγύπτου που προηγήθηκαν στον πολιτισμό.

V2.2.3 Συστήματα γραφής (7')

<https://youtu.be/qx1L8II0i6E>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Μιλώντας για την γραφή πρέπει να πούμε ότι είχε περιπέτειες και εξελίξεις ακόμη και στην ζώνη της Μεσοποταμίας. Όπως είπαμε ξεκίνησε ως εικονογραφική, πειραματίστηκαν με σφηνοειδείς γραφές, που σε κάποιους λαούς εκεί της Μέσης Ανατολής χρησιμοποιήθηκαν αρκετά μεγάλο διάστημα και εκεί στην Μέση Ανατολή ή στην Αίγυπτο, διότι δίστανται οι γνώμες των ειδικών εφευρέθηκε και ο αλφαβητικός τρόπος γραφής, που είναι σήμερα πολύ διαδεδομένος, όχι σε όλη την γη, αλλά είναι πολύ διαδομένος.

Μάλλον από σημιτικές καταβολές προέρχεται, άλλοι θεωρούν ότι οι Αιγύπτιοι όπως σας είπα το εφηύραν, άλλοι ότι είναι των Φοινίκων ή ότι είχε προηγηθεί μια τέτοια διαδικασία και στους λαούς τους Ακκαδίους, τους Χετταίους, αλλά κατά κύριο λόγο τοποθετείται στους Φοίνικες η εφεύρεση αυτού του τρόπου γραφής, όπου κάθε σύμβολο αντιστοιχεί σε έναν ήχο, κάτι το οποίο διευκόλυνε την καταγραφή. Βέβαια υπάρχουν πολλά συστήματα γραφής, να πούμε χαρακτηριστικά ότι η γραφή πέρασε αρκετά γρήγορα ή εφευρέθηκε και αυτονόμως και στις περιοχές προς την Ελλάδα, στην Κρήτη, στην Κύπρο, σ' αυτό που σήμερα είναι κεντρική Ελλάδα και νησιωτική Ελλάδα. Έχουμε αποτυπώσεις ελληνικής γραφής στην δεύτερη χιλιετία, σπουδαίες είναι οι πινακίδες Γραμμικής Α' και Γραμμικής Β' που έχουν βρεθεί.

Η Γραμμική Β', η οποία έχει γίνει δυνατόν να διαβαστεί, να αποκωδικοποιηθεί, απεδείχθη ότι είναι ελληνική γλώσσα. Για την Γραμμική Α' δεν γνωρίζουμε ακριβώς, περί ποιας γλώσσας πρόκειται γιατί δεν έχει γίνει δυνατόν να διαβαστεί, αλλά πιθανόν να είναι ελληνική, θα φανεί όταν διαβαστεί. Έχουμε τον Δίσκο της Φαιστού [εικόνα 02:25], ένα υπέροχο εύρημα γύρω του 1700 π.Χ. στο οποίο και είναι αποτυπωμένο ένα κείμενο, το οποίο όμως είναι τυπωμένο, δηλαδή τα σχήματα και τα σύμβολα επάνω στον Δίσκο της Φαιστού είναι τυπωμένα. Δηλαδή υπήρχε κάπου μια μήτρα και πάνω στον πηλό όταν ήθελες να γράψεις αυτό που ήθελες, το πατούσες. Θεωρείται το πρώτο τυπωμένο κείμενο στον κόσμο.

Αργότερα οι Κινέζοι ανακάλυψαν την τυπογραφία γύρω στο 800 μ.Χ. Θα γνωρίζετε ίσως ότι είναι η σημερινή τυπογραφία κινέζικη εφεύρεση, και γύρω στο 1450 μ.Χ., πάντα, την ανακάλυψε την τυπογραφία στην Ευρώπη για δεύτερη φορά, εκ νέου, ένας Γερμανός τεχνίτης, ο Γκούτενμπεργκ, και έτσι άρχισε η γραφή πια

ως εκτύπωση, αλλά ο Δίσκος της Φαιστού είναι το πρώτο τυπωμένο, τουλάχιστον από όσα έχουμε βρει. Τα λέμε με μεγάλα λόγια όλα αυτά, γιατί όλα εξαρτώνται από τι καινούργιο θα βρεθεί, εν πάση περιπτώσει, δεν παύει να είναι ένα καταπληκτικό εύρημα και μια υπέροχη υπόθεση, ότι μπορεί να είναι το πρώτο τυπωμένο κείμενο στον κόσμο.

Τώρα γραφές δημιουργήθηκαν και σε άλλα μέρη του κόσμου, και στην Αμερική. Εκεί ένας λαός και ένας καταπληκτικός πολιτισμός που μέχρι πρόσφατα τοποθετούνταν η έναρξή του γύρω στο 400 π.Χ., αλλά ήδη νέα ευρήματα το πάει πιο πίσω και το τέλος του γύρω στο 900 μ.Χ. Είναι ο περίφημος πολιτισμός των Μάγιας. Οι Μάγιας είχαν επίσης δημιουργήσει γραφή την οποία έχουμε διαβάσει και μας έδωσαν πολλά κείμενα δυστυχώς τα περισσότερα τα κατέστρεψαν οι Ισπανοί κατακτητές, οι κονκισταδόρες, όταν μετά το 1500 ανακάλυψαν την Αμερική, την κατέκτησαν και δημιούργησαν μεγάλες καταστροφές και σε ανθρώπους και σε στοιχεία του πολιτισμού.

Πάντως και μετά τους Μάγιας, στην Αμερική, υπάρχει γραφή που όμως για κάποιο λόγο μοιάζει σαν να χάθηκε των Μάγιας αυτή η μνήμη της γραφής μετά τον κύκλο των Μάγιας, που όπως σας είπα τελειώνει γύρω στο 900 μ.Χ., οι επόμενοι αμερικανικοί πολιτισμοί αυτής της ζώνης, της μέσο-Αμερικής, δεν χρησιμοποιούν πια τα στοιχεία γραφής των Μάγιας αλλά ως φαίνεται γράφανε με έναν τρόπο παράξενο, που συνίσταται σε ένα ξύλινο ραβδί από το οποίο κρέμονται σχοινιά και πάνω σ' αυτά τα σχοινιά, σε διάφορα σημεία, υπάρχουν κόμπι. Η θέση αυτών των κόμπων φαίνεται ότι συγκροτεί κάποιο είδους κείμενο. Υπάρχουν δηλαδή πολλών τύπων γραφές στην ανθρώπινη ιστορία και ακόμη εξελίσσονται, απλώς να πούμε και είναι πολύ σημαντικό ότι μέχρι το 1500 μ.Χ... —δηλαδή είναι κομβικό το 1500 μ.Χ., γιατί μετά από αυτό οι Ευρωπαίοι ενοποίησαν πλήρως τον κόσμο και επέβαλλαν το μεγάλο τους δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό— ...μέχρι το 1500 μ.Χ. δεν υπήρχε γραφή: στην Αυστραλία, στα νησιά του Ειρηνικού καθόλου, στην Αφρική γραφή υπήρχε —αρχαιότατα βέβαια στην Αίγυπτο στην περιοχή της Αιθιοπίας, οι Αιθίοπες είναι επίσης Σημίτες και αυτό που είναι σήμερα Σομαλία και τμήμα του Σουδάν, και στην Βόρεια Αφρική επίσης η γραφή αργότερα επεξετάθη— αλλά στην υποσαχάρια Αφρική δεν υπήρχε γραφή μέχρι το 1500, κάτω από τον Ισημερινό, και στην Αμερική η γραφή ήταν άγνωστη σχεδόν στο συντριπτικό τμήμα αυτής της τεράστιας ηπείρου, με την εξαίρεση της μέσο-Αμερικής εδώ, τον πολιτισμό των Μάγιας και τους Αζτέκους και Ίνκας, που είχαν κάποιου τύπου γραφής που είπαμε, οι Μάγιας είχαν κανονική γραφή, σας θυμίζω ότι οι Μάγιας έλαμψαν από περίπου το 500 π.Χ. έως περίπου το 900 περίπου μ.Χ. Όλη η υπόλοιπη Αμερική αγνοούσε τη γραφή μέχρι περίπου το 1500 μ.Χ., δηλαδή χθες.

V2.2.4 Το έπος του Γκιλγκαμές (12')

<https://youtu.be/r34G5CA09eo>

Απομαγνητοφώνηση gkyr

Πριν αφήσουμε το κεφάλαιο για τη γραφή θα ήθελα να σταθούμε σε ένα εμβληματικό κείμενο αυτών των πρώτων λαών, των πρώτων γεωργικών λαών της Μέσης Ανατολής. Στο σημείο αυτό ισχύει ό,τι είπαμε και για τους Αιγύπτιους. Οι Σουμέριοι, οι Χετταίοι, οι Βαβυλώνιοι, οι Ασσύριοι, οι Φοίνικες κ.τ.λ., οι λαοί εκεί παρήγαγαν πάρα πολλά κείμενα. Από την πρώτη στιγμή έχουν διασωθεί χιλιάδες πινακίδες, μα χιλιάδες, εκατοντάδες χιλιάδες πινακίδων που βρίσκονται σε ανασκαφές. Οι περισσότερες από αυτές, που είναι του 3000, του 2000, του 2500, του 1500 π.Χ., —σας θυμίζω πάλι για να έχουμε μια αίσθηση των πραγμάτων, έτσι για τον χρόνο, ότι οι Μυκηναίοι, ο Μυκηναϊκός πολιτισμός είναι του 1500 περίπου π.Χ. για να έχουμε μια αίσθηση του χρόνου— σε αυτές τις περιοχές της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου παρήχθησαν χιλιάδες κειμένων. Εξ αρχής! Τα περισσότερα βέβαια είναι κείμενα που αφορούν όπως είπαμε λογιστικά θέματα, καταγραφές, φόρους, διοίκηση κ.τ.λ. Διοίκηση! Σταδιακά έχουμε κείμενα της διοίκησης, νομικά κείμενα, καταγραφές νόμων και φυσικά έχουμε και πολλές ιστορίες και θρύλους και μύθους και καταγραφές των δράσεων των βασιλέων, τις περισσότερες φορές διανθισμένες με διάφορα μυθικά και άλλα στοιχεία. Οι άνθρωποι αυτοί μπήκαν στη γραφή και έγραφαν συνεχώς, συνεχώς. Με μεγάλους, πολλούς ρυθμούς, δυνατούς ρυθμούς.

Τώρα, ένα εμβληματικό κείμενο αυτής της περιοχής, το οποίο και έχουμε σε Ακκαδική γραφή, οι Ακκάδιοι είναι πολιτισμός ο οποίος διαδέχθηκε τους Σουμέριους σε αυτή την εναλλαγή —αρχαίος πολιτισμός και αυτός, ο οποίος έφτασε σε μεγάλη ακμή γύρω στο 2500 π.Χ.— και εκεί γύρω στο 2500 με 2000 π.Χ., η ακκαδική γλώσσα ήταν, η οποία είναι σημιτική γλώσσα δηλαδή ανήκει στις αφροασιατικές γλώσσες, η ακκαδική γλώσσα ήταν η πρώτη lingua franca θα λέγαμε, δηλαδή η γλώσσα επικοινωνίας όλων των λαών της περιοχής. Πώς έγινε αργότερα η ελληνική, πώς έγινε αργότερα η λατινική, πώς είναι σήμερα η αγγλική, με τα μέτρα της εποχής η ακκαδική γλώσσα ήταν η πρώτη γλώσσα γενικότερης επικοινωνίας αυτών των λαών του ευρύτερου χώρου της Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

Σε ακκαδική γλώσσα μας έχει διασωθεί ένα εμβληματικό κείμενο που ονομάζεται το Έπος του Γκιλγκαμές. Το Έπος του Γκιλγκαμές, το διαβάσαμε σε ακκαδική γλώσσα, ευρέθη αρχαιολογικά, αποτελεί από τα σπουδαιότερα ευρήματα της ανθρωπότητας, στάθηκε δυνατόν να μελετηθεί και να διαβαστεί. Ευτυχώς σπουδαίοι Βρετανοί, Γάλλοι, Γερμανοί αρχαιολόγοι και λόγιοι κατάφεραν και ασχολήθηκαν και μπόρεσαν να αποκωδικοποιήσουν και να διαβάσουν αυτές τις αρχαίες γλώσσες. Εξάλλου, στα δικά τους μουσεία, δηλαδή στο Βρετανικό Μουσείο, στο Παρίσι ή στο Βερολίνο βρίσκονται τα περισσότερα από αυτά τα ευρήματα της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, σημαντικότερα. Τώρα, το Έπος του Γκιλγκαμές είναι ένα έπος που ξέρουμε ότι γράφηκε στην τρίτη χιλιετία π.Χ., καταγράφηκε και το βρήκαμε εμείς, αλλά οι ειδικοί πιστεύουν ότι η δημιουργία του πάει πολύ πιο πίσω, ότι είναι σουμεριακό έπος και όχι ακκαδικό και ότι ενδεχομένως μας πάει πολύ πίσω στις δομές της λειτουργίας του λόγου και των συλλήψεων των πρώτων αυτών πολιτισμών και των αρχαιοτάτων αυτών γεωργών του κόσμου.

Τι είναι το Έπος του Γκιλγκαμές; Όταν μελετήθηκε το Έπος του Γκιλγκαμές, στον 20ό αιώνα, οι ειδικοί έμειναν με το στόμα ανοιχτό όταν είδαν ποιες αναλογίες υπάρχουν μεταξύ του Έπους του Γκιλγκαμές και άλλων επών που καταγράφηκαν, τουλάχιστον γράφηκαν, πολύ πολύ αργότερα μετά το Έπος του Γκιλγκαμές. Περί τίνος πρόκειται, τι είναι το Έπος του Γκιλγκαμές; Είναι η ιστορία του Γκιλγκαμές, ενός πολύ κακού βασιλιά ο οποίος βασανίζει τους υπηκόους του και τότε οι θεοί αναθέτουν στη θεά Αρούρου —προσέξτε το όνομα της θεάς αυτής, Αρούρου, η θεά της γης, η θεά των υποχθονίων, της χθόνας δηλαδή της γης, τον έχουμε και εμείς αυτόν τον όρο, “άροτρο”, “αρουραίος”, σχετίζονται με τη γη— ...η θεά λοιπόν Αρούρου, της ανέθεσαν οι θεοί να πάρει πηλό και να πλάσει έναν άνθρωπο, να του φυσήσει ζωή στο στόμα, του πηλού, αυτός ο άνθρωπος είναι ο Ενκιντού ο οποίος θα γίνονταν ο εχθρός του Γκιλγκαμές. Πράγματι, η θεά Αρούρου έπλασε τον Ενκιντού —κοιτάξτε να δείτε, απόλυτος συνδυασμός με τον πάρα πολύ αργότερα γραμμένο εβραϊκό μύθο, θρύλο, του Αδάμ— δημιουργείται από χώμα λοιπόν και του εμπνέεται, παίρνει πνοή μέσα από το στόμα. Ο Ενκιντού λοιπόν ζει, αναπτύσσεται και ζει μέσα σε ένα περιβάλλον καρποσυλλεκτικό, μέσα στη φύση, τρέφεται από τη φύση, κάπως άγριος δηλαδή —και εδώ παραπέμπει στον Αδάμ ο οποίος ζούσε σε

καρποσυλλεκτικό περιβάλλον, δηλαδή, στον Παράδεισο, όμως επαναλαμβάνω ότι η Παλαιά Διαθήκη γράφηκε 2000 χρόνια περίπου μετά από αυτό το κείμενο που έχουμε μπροστά μας— και ο Ενκιντού λοιπόν ζώντας μέσα σε καρποσυλλεκτικό περιβάλλον, ανέμελος και ωραίος, συναντά μια γυναίκα με την οποία και συνουσιάζεται, ενδιαφέρουσα πάλι και αυτή η πλευρά, διότι και στην Παλαιά Διαθήκη έχουμε 2000 χρόνια αργότερα πάλι την ίδια ιστορία με την Εύα, φεύγει από αυτό το καρποσυλλεκτικό περιβάλλον ο Ενκιντού, πλέον, —αντιστοιχεί και αυτό με τον Αδάμ και την Εύα που διώχθηκαν από το καρποσυλλεκτικό περιβάλλον, δηλαδή τον Παράδεισο— ο Ενκιντού λοιπόν διώχεται από αυτή την περιοχή και τότε θυμάται ότι έχει μια αποστολή σε αυτή τη ζωή, να συγκρουστεί με τον Γκιλγκαμές. Έτσι, στο Έπος του Γκιλγκαμές, συνεχίζεται η ιστορία. Ο Ενκιντού συγκρούεται με τον Γκιλγκαμές. Στην αρχή είναι εχθροί αλλά σταδιακά αποκτούν μια σχέση μεταξύ τους. Ο Γκιλγκαμές αλλάζει συμπεριφορά και οι δύο άνδρες πορεύονται τη ζωή ως φίλοι, μάλιστα αναζητούν και το μυστικό της αθανασίας, το οποίο και δεν το βρίσκουν, δυστυχώς, και έτσι όλοι πεθαίνουμε, όπως γνωρίζετε, αμείλικτα.

Εν πάση περιπτώσει, σε αυτόν τον κύκλο του Έπους του Γκιλγκαμές, οι ειδικοί πιστεύουν ότι αποτυπώνεται μια απελπισία των γεωργών —απελπισία;— ένα αίσθημα των γεωργών ότι έχασαν τον Παράδεισο, δηλαδή την ανέμελη ζωή που είχαν ως κυνηγοί και καρποσυλλέκτες, διότι η γεωργία έχει πολλά θέματα να επιλύσει. Είναι μια υπέροχη πρόκληση, σου αλλάζει τη ζωή, σου την αλλάζει καθέτως σε όλες τις πλευρές, σου δίνει απόθεμα τροφής αλλά ταυτοχρόνως έχει μεπελάδες ενώ πριν ζούσες ανέμελα. Το ίδιο φαίνεται, ως φαίνεται, αποπνέει η ιστορία του Αδάμ και της Εύας. Αυτό φαίνεται το έχουμε οι άνθρωποι, όλο κλαιγόμαστε για τον πολιτισμό που έχουμε και νοσταλγούμε τον προηγούμενο πολιτισμό που χάσαμε αλλά ποτέ δε γυρίζουμε στον προηγούμενο πολιτισμό. Το κάθε βήμα του πολιτισμού μάς καλύπτει, μας καλύπτει πολλές νέες ανάγκες και έτσι μένουμε μόνο στη γκρίνια. Εν πάση περιπτώσει.

Θα σας διαβάσω ένα απόσπασμα από το Έπος του Γκιλγκαμές για να δούμε τι εντυπωσιακές αντιστοιχίες έχει με κάτι το οποίο θα μας θυμίσει πάρα πολύ, πάρα πολύ. «Για αυτόν που όλα τα αγνάντεψε στον κόσμο θα μιλήσω». Αυτή είναι η εισαγωγή του Έπους του Γκιλγκαμές. «Για αυτόν που κάθε τι δοκίμασε, τον κόσμο θα διδάξω. Αυτός που όλα τα γεύτηκε και γνώση απέχτησε πολύ. Χώρες πολλές ερεύνησε, ξεσκέπασε όλα τα κρυφά και τα αφανέρωτα. Για τους πριν τον κατακλυσμό καιρούς, θρύλους μάς έφερε πολλούς. Σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε. Ύστερα, από την κούραση βαρύς και τσακισμένος, ιστόρησε τον μόχθο του σε πέτρινο μνημείο. Τα τείχη της περίφρακτης Ουρούκ επύργωσε, το ιερό του πάναγνου Αιάνα» κ.τ.λ. Όλοι μας θα αναγνωρίσαμε αντιστοιχίες με την εισαγωγή της Οδύσσειας. Καθώς φαίνεται, μέσα στο Έπος του Γκιλγκαμές υπάρχουν ιστορίες που συναντώνται πολύ αργότερα στον Όμηρο, ιστορίες που συναντώνται πολύ αργότερα στην Παλαιά Διαθήκη και αυτό έκανε τους ειδικούς να αναρωτηθούν και να σκεφτούν, να καταλήξουν σε μια υπόθεση αρκετά ισχυρή, ότι στο Έπος του Γκιλγκαμές αντανακλώνται θρύλοι και μύθοι που ήταν διάχυτοι στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, που από αυτούς οι λαοί αντλούσαν και τους μετέπλαθαν, έτσι ώστε να γνωρίζουμε ότι τελικά υπήρχε κάποια αρχική διαδρομή τέτοιων μύθων που έπλασαν υπέροχα μεταγενέστερα έργα ποίησης ή λογοτεχνίας, ανάμεσα στα οποία βέβαια είναι και η Βίβλος και οι ομηρικοί ύμνοι, η ομηρική ποίηση, η οποία όπως γνωρίζουμε, θεωρούμε ότι γράφτηκαν τον όγδοο αιώνα π.Χ., δηλαδή εκεί γύρω στο 800, 750 π.Χ., δηλαδή 1500 χρόνια αργότερα από το Έπος του Γκιλγκαμές.

2.2.5 Κοινωνική διαστρωμάτωση (7')

<https://www.youtube.com/watch?v=n7CWMYXjq4c>

Απομαγνητοφώνηση Rico

Προσθετικά σε όσα είπαμε για την γραφή να πούμε το εντυπωσιακό στοιχείο, ότι εκεί στην Μεσοποταμία, ο βασιλιάς των Ασσυρίων, ο Ασσυρμπανιμπάλ, γύρω στο 700 π.Χ., είχε στην βιβλιοθήκη του 25.000 πλήρινα βιβλία, πινακίδες. Ποιος; Ο βασιλιάς της Ασσυρίας, που οι Ασσύριοι θεωρούνταν ιστορικά οι πιο άγριοι από τους λαούς αυτούς, τους πρώιμους αναγνωρίσιμους λαούς της γεωργικής ζώνης.

Τώρα μετακινούμαστε σε ένα άλλο ζήτημα, που πάντα αφορά τη Γεωργική Επανάσταση: Έχουμε αφήσει την αποθήκη μας, σωστά; Αναφερθήκαμε στην αποθήκη, την οποία φυλάσσουν φύλακες, προφανώς οι φύλακες αυτοί θα ήταν και ένοπλοι, για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των κακόβουλων εχθρών και ληστών. Εκείνο

το οποίο δείχνουν οι ανασκαφές είναι ότι παρατηρούνται τειχισμένες περιοχές. Αναφερθήκαμε σε προηγούμενη ενότητα στην Ιεριχώ, η οποία εκεί γύρω στο 8300 π.Χ. παρουσιάζεται ως πόλη 40 στρεμμάτων περίπου, τειχισμένη και με τάφρο κ.τ.λ. Αντιστοίχως, παρουσιάζονται σε ανασκαφικά δεδομένα περιφράξεις, πρώιμες περιφράξεις χώρων εγκατάστασης των γεωργών. Φαίνεται ότι αυτός ο κίνδυνος λεηλασίας, επίθεσης από άγριους, ανεξέλεγκτους πληθυσμούς που περιέβαλλαν τη γεωργική ζώνη, ανάγκασε τους γεωργούς να προστατεύσουν τα καταλύματά τους, τα χωριά τους, με κάποιου είδους περίφραξη που αρχαιολογικά μοιάζει να είναι στην αρχή κάτι απλούστερο, αλλά σταδιακά γίνεται περισσότερο εξεζητημένο και περισσότερο επεξεργασμένο, με καλύτερα υλικά και μεγαλύτερη γνώση κατασκευής.

Αυτό τι σημαίνει; Σημαίνει: α. Ότι δημιουργούνται τεχνίτες, τεχνίτες οι οποίοι σταδιακά από τον τρόπο της κατασκευής, φαίνεται ότι είναι πλέον εξειδικευμένοι, δεν είναι εσείς κι εγώ που πήραμε ένα πηλό και πέντε πέτρες και κάνουμε κάτι στον αέρα, χωρίς να έχουμε βαθιά γνώση. Με την εξέλιξη των χιλιάδων χρόνων και των αιώνων, οι άνθρωποι βελτιώνουν τον τρόπο της δόμησης, βελτιώνουν τα υλικά τους, την επεξεργασία τους, την προετοιμασία τους και βέβαια αυτό φαίνεται και στις κατοικίες και σε μνημεία και σε άλλες κατασκευές, αλλά φαίνεται και στην περίφραξη. Οι περιφράξεις γίνονται τείχη, γίνονται πιο επεξεργασμένες.

Και αυτό τι σημαίνει; Σημαίνει ότι οι γεωργικές κοινωνίες αποκτούν εξειδίκευση —εξειδικευμένοι φύλακες, εξειδικευμένοι τεχνίτες— που βέβαια, προφανώς αυτά τα τείχη φυλάσσονταν από ενόπλους και όσο μεγαλύτερη περιοχή προστάτευαν αυτά τα τείχη, τόσο περισσότερο επιτακτική ήταν η ανάγκη κάποια άτομα να αποσπώνται επίσης από τον πληθυσμό, να παύουν να καλλιεργούν και να ασχολούνται με την φύλαξη, την ένοπλη φύλαξη.

Αυτό τι σημαίνει; Αναφερθήκαμε στους φύλακες της αποθήκης, στους γραφείς, αναφερθήκαμε στους κατασκευαστές των τειχών, αναφερθήκαμε στους ενόπλους που φυλάσσουν τις περιοχές. Ήδη αποσπώνται από τον κορμό των γεωργών νέες ομάδες, νέες ομάδες. Γιατί αποσπώνται αυτές; Για να προασπίζονται τους γεωργούς και να τους επιτρέπουν να κάνουν το έργο τους. Αλλά εδώ πολλαπλασιάζεται αυτό το οποίο είπαμε πριν: Νέα άτομα γίνονται δημόσιοι υπάλληλοι, δηλαδή πληρώνονται από την κοινότητα, από τον δήμο και έτσι δημιουργείται μια περίπλοκη διαστρωμάτωση κοινωνική.

Προσέξτε να δείτε: Μέχρι τώρα, για εκατομμύρια χρόνια, οι άνθρωποι είχαν ζήσει πολύ απλά. Σε ομάδες των 15, των 20, των 25 ανθρώπων. Αυτές οι ομάδες δεν είχαν περίπλοκη δομή, απλές ομάδες ήταν των δύο φύλων, άντρες, γυναίκες, παιδιά, κάποιοι γέροντες. Μετακινούνταν, συζητούσαν μεταξύ τους πέντε πράγματα, οργάνωναν κάποια δράση —να μαζέψουμε από δω, να κυνηγήσουμε από κει— δεν υπήρχε περιπλοκότητα. Αλλά τώρα, οι γεωργικές κοινωνίες αρχίζουν να έχουν διαστρωμάτωση κοινωνική, εξειδίκευση και την δημιουργία ενόπλων. Σταδιακά ο γεωργός δηλαδή θα χρειαστεί επαγγελματίες τεχνίτες, επαγγελματίες πολεμιστές, επαγγελματίες γραφείς. Και από αυτούς, οι επαγγελματίες πολεμιστές θα γίνουν ένα χαρακτηριστικό κομμάτι της Γεωργικής Επανάστασης, διότι η Γεωργική Επανάσταση πρέπει να προστατέψει το «έχει» της. Τα «έχει» της. Στην περίοδο των εκατομμυρίων προηγούμενων χρόνων, ως κυνηγοί ή τροφουσυλλέκτες δεν είχαμε δα και τίποτα. Μετακινούμασταν σε μικρές ομάδες με πέντε πραγματάκια, ένα ρουχάκι εκεί πέρα... ό,τι να 'ταν... και για να φάμε, τρώγαμε αυτά τα οποία μαζεύαμε. Σιγά την περιουσία που είχε κανείς... τίποτα. Τώρα ο γεωργός έχει πράγματα, έχει εργαλεία, έχει αποθηκευμένες τροφές. Και επειδή μένει σταθερά, μπορεί και σωρεύει πράγματα και κατασκευάζει και βρίσκει καινούργιες κατασκευές: για να καλύψει το σώμα του, για να λύσει τις ανάγκες του, να δημιουργήσει έπιπλα, να δημιουργήσει εργαλεία...

Ο γεωργός δηλαδή έχει σκευή, έχει ειδικευμένες ομάδες και η κοινωνία του γίνεται όλο και πιο περίπλοκη. Άρα χρειάζεται φύλαξη και χρειάζεται και διοίκηση.

2.3: Η Γεωργική Επανάσταση: Νέες κοινωνικές, διοικητικές και οικονομικές πραγματικότητες

V2.3.1 Η θέση των δύο φύλων (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=NbtQaXMPqL0>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Βλέπουμε την εξελισσόμενη περιπλοκότητα των γεωργικών κοινωνιών οι οποίες, εκτός από όσα αναφέραμε, χρειάζονται τεχνίτες και εξειδίκευση και για έναν άλλο λόγο. Τα ποτάμια, δίπλα στα οποία αναπτύσσουν αυτή την πρωτοποριακή τους δραστηριότητα οι γεωργοί, δεν είναι φερέγγυα. Ένα ποτάμι τον χειμώνα μπορεί να έχει πολύ νερό και το καλοκαίρι να μην έχει καθόλου ή πάρα πολύ λίγο νερό. Άλλα ποτάμια έχουν συνεχώς νερό π.χ. ο Νείλος δεν έχει αυτό το πρόβλημα, έχει συνεχή παροχή νερού, αλλά ο Τίγρης και ο Ευφράτης τον χειμώνα έχουν πολύ υψηλότερη στάθμη, το καλοκαίρι όμως η στάθμη τους πέφτει εντυπωσιακά. Ο Ινδός ποταμός έχει σταθερή ροή νερού και το ίδιο και ο Κίτρινος ποταμός και ο Γιανγκτσέ.

Όμως στην περιοχή της Μεσοποταμίας, ακριβώς επειδή ο Τίγρης και ο Ευφράτης δεν έχουν σταθερή ροή και έχουν πλημμύρες, απρόσμενες πλημμύρες, στο σημείο αυτό ο Νείλος υπερέχει γιατί είχε πάρα πολύ ακριβείς πλημμύρες. Ήξερες ακριβώς, μα ακριβώς, πότε θα ανεβούν τα νερά του Νείλου και θα γίνει η πλημμύρα. Σήμερα δεν έχει πλημμύρες γιατί χτίστηκε το φράγμα του Ασουάν, τώρα στην δεκαετία του 1950, και πια ο Νείλος δεν μπορεί να έχει τις πλημμύρες του στην περιοχή της Αιγύπτου κάτι το οποίο η Αίγυπτος πληρώνει ακριβά σήμερα. Εν πάση περιπτώσει η φυσική ροή του Νείλου είναι να έχει πλημμύρες ακριβείς. Οι πλημμύρες στον Τίγρη και τον Ευφράτη δεν ήταν ακριβείς. Ο Κίτρινος ποταμός πάλι στην Κίνα ήταν ο πιο αφερέγγυος ποταμός από όλους, πολύτιμος, ονομάζεται Κίτρινος ποταμός της Κίνας διότι —βρίσκεται εδώ πέρα σας θυμίζω στην περιοχή ας πούμε κέντρο-βόρεια περιοχής της Κίνας— ο Κίτρινος ποταμός είναι πολύτιμος διότι είναι κίτρινος. Γιατί λέγεται Κίτρινος διότι συμπαρασύρει ιλύ, είναι το ποτάμι της γης που συμπαρασύρει την περισσότερη ιλύ στον κόσμο δηλαδή λάσπη. Ι-λ-ύ-ς. Και το σημείο στο οποίο εκβάλλει στον ωκεανό ονομάζεται Κίτρινη Θάλασσα, σήμερα εδώ ακριβώς. Γιατί; Γιατί εκεί η θάλασσα γίνεται κίτρινη από τα κίτρινα νερά του ποταμού.

Γιατί αναφέρομαι στον Κίτρινο ποταμό, διότι στην περίπτωση του Κίτρινου ποταμού το γεγονός ότι μεταφέρει ιλύ όπως και τα άλλα ποτάμια βέβαια, αλλά αυτός την περισσότερη στον κόσμο, τον κάνει πολύτιμο για τη γεωργία, δεν είναι τυχαίο ότι η Κίνα μπήκε στη γεωργία πολύ γρήγορα σε σχέση με τις άλλες χώρες που ακολούθησαν την περιοχή της Μεσοποταμίας, γιατί; γιατί είχε αυτόν τον πλούτο της ιλύος του Κίτρινου ποταμού. Όμως ο Κίτρινος ποταμός είναι ταυτοχρόνως ένας μεγάλος κίνδυνος για τους αγρότες, διότι αυτό το ποτάμι αλλάζει εύκολα κοίτη. Δηλαδή, γιατί αλλάζει κοίτη; έχει υπολογιστεί ότι έχει αλλάξει κοίτη 26 φορές. Και τούτο διότι το ποτάμι αυτό διασχίζει βουνά τα οποία είναι εύθρυπτα και κατρακυλούν ολόκληροι βράχοι και ολόκληρα βουνά πάνω στην κοίτη του ποταμού, οπότε κάθε τόσο το ποτάμι αυτό αναγκάζεται να βρει καινούργιες διαδρομές, έτσι η κοίτη του δεν ήξερες αν θα 'ναι εκεί. Δεν ήταν σταθερή και δεν ήξερες αν θα 'ναι εκεί. Θέλω να πω ότι τα ποτάμια και το γεγονός ότι εξαρτάσαι απόλυτα από αυτά απ' το γλυκό τους νερό, εξαρτάσαι από την καλή τους ροή, διότι όταν πλημμυρίζουν αν δεν έχεις λάβει τα μέτρα σου μπορεί η παραγωγή σου να καταστραφεί.

Το καλοκαίρι που τα νερά τους μειώνονται σε κάποιες περιοχές τότε είναι που τα χρειαζόσαι περισσότερο, άρα οι γεωργοί έπρεπε να κάνουν έργα, πάνω και με αφορμή τα ποτάμια τους. Τι έργα θα ήταν αυτά; Θα ήταν διώρυγες, κανάλια ούτως ώστε —πρώτα-πρώτα ποτιστικά κανάλια— για να μπορεί το νερό των ποταμών να μπορεί να ποτίζει χωράφια σε χ αποστάσεις χιλιομέτρων. Κανάλια ποτιστικά και επίσης τρόπους να κόβεται το νερό όταν ήταν στην άνοδό του ή να αποθηκεύεται νερό ούτως ώστε να χρησιμοποιηθεί τις εποχές που το νερό ελλείπει. Όλα αυτά τι σήμαιναν; Σήμαιναν την εργασία χιλιάδων ανθρώπων, ποιου φύλου; Ανδρών! Γιατί οι άνδρες είναι που έχουν τη ρώμη —έχει σημασία αυτό που λέμε εδώ— οι οποίοι θα έχτισαν και έχτισαν κανάλια αρδευτικά χιλιάδων χιλιομέτρων.

Αυτές τις χιλιετίες της πρώτης ανάπτυξης της γεωργίας τόσο στην Μεσοποταμία και στην Εγγύς και Μέση Ανατολή όσο και στην Αίγυπτο και φυσικά και στις υπόλοιπες περιοχές της Γεωργικής ανάπτυξης αργότερα. Αυτό τι σημαίνει; Δύο πράγματα: α. τη χρησιμοποίηση και άλλων ατόμων τα οποία ειδικεύονται σ' αυτό το τεράστιο έργο της δημιουργίας καναλιών, τα άτομα αυτά πρέπει να συντονίσουν τη δράση τους ούτως ώστε να έχουν καλύτερο αποτέλεσμα και στην ουσία αποκόπτονται από την παραγωγή για να εξυπηρετήσουν την αγροτική παραγωγή. Έτσι και άλλα άτομα πρέπει να πληρώνονται με προϊόντα από τους αγρότες, αυτό που είπαμε πριν έτσι καταχρηστικά "φόρους" και βέβαια περαιτέρω εξειδίκευση της κοινωνίας και πάντα άνδρες. Προσέξτε στο σημείο αυτό, η Γεωργική Επανάσταση θα έλεγε κανείς ότι θα είχε ισότητα ανδρός και γυναικός, διότι οι αγροτικές εργασίες είναι μεν σκληρές αλλά στη συντριπτική πλειοψηφία αυτών των εργασιών των αγροτικών μπορεί να τις κάνουν και γυναίκες. Δεν χρειάζεται τόσο η ρώμη του ανδρός.

Όμως η Γεωργική Επανάσταση έφερε πλήρη διαχωρισμό της θέσεως της κοινωνικής μεταξύ ανδρός και γυναικός γιατί; Γιατί ο άνδρας χρειάστηκε στην Επανάσταση αυτή, για την φύλαξη, για την άμυνα, για τις σκληρές εργασίες της δομήσεως, για τα κανάλια και έτσι η Γεωργική Επανάσταση συνδυάζεται με την υπερίσχυση του άρρενος έναντι του θήλεος, ενώ και αυτό είναι λίγο τραγική ειρωνεία, οι μελετητές εικάζουν, με έντονη έτσι τάση να θεωρούν βέβαιο, ότι κατά πάσα πιθανότητα η Γεωργική Επανάσταση είναι αποτέλεσμα της παρατηρητικότητας των γυναικών τη μακρά περίοδο που η ανθρωπότητα ήταν καρποσυλλέκτης και κυνηγός. Γιατί; Γιατί σε εκείνη τη μακρά περίοδο οι άνδρες έφευγαν μακριά για κυνήγι ή άλλες δράσεις, ενώ οι γυναίκες αναγκαστικά κινούνταν σε μικρότερο πεδίο, έτσι είχαν την δυνατότητα των λεπτομερέστερων παρατηρήσεων ή πειραμάτων στο μικρότερο χώρο. Αυτή είναι βέβαια μια εικασία ότι κατά πάσα πιθανότητα την εξημέρωση των φυτών υποβοήθησε περισσότερο το θήλυ παρά το άρρεν, αλλά στην πράξη όταν μπήκαμε στην μεγάλη Γεωργική Επανάσταση χρειάστηκε το άρρεν για πάρα πολλές από τις καίριες πλευρές ζωής και δράσης αυτών των κοινωνιών. Έτσι έχουμε την υπεροχή του άρρενος έναντι του θήλεος, κάτι το οποίο ανατράπηκε πολύ αργότερα στη Βιομηχανική και κυρίως στην Ηλεκτρονική Επανάσταση που ζούμε τώρα, η οποία λόγω των μηχανημάτων δεν χρειάζεται τη ρώμη του ανδρός ούτε ακριβώς την αντοχή της γυναικός, διότι χρησιμοποιεί εργαλεία και άλλα μέσα. Και έτσι έχουμε μπει σε μία φάση πλήρους εξισώσεως των δύο φύλων στην πρόσφατη εποχή.

V2.3.2 Το Δίκαιο (7')

<https://www.youtube.com/watch?v=JSdGtZGKrbE>

Απομαγνητοφώνηση Rico

Χρειάζονται λοιπόν τεχνίτες. Χρειάζεται επιμερισμός και καταμερισμός καθηκόντων και εργασίας. Και βέβαια, χρειάζεται να δημιουργηθούν κανόνες. Οι κανόνες είναι απαραίτητοι. Όταν ήμασταν για εκατομμύρια χρόνια καρποσυλλέκτες και κυνηγοί σε μικρές ομάδες, όχι ότι δεν θα υπήρχαν απόψεις ηθικής και κανόνων, αλλά θα ήταν προφανώς λίγοι και χαλαροί. Αλλά τώρα, που ζούμε σταθερά στις αγροτικές αυτές εγκαταστάσεις, ο ένας δίπλα στον άλλον και είμαστε πια πολύ περισσότεροι, διότι η Αγροτική Επανάσταση έφερε αύξηση του πληθυσμού, επειδή έφερε καλύτερη, πλουσιότερη διατροφή και ασφαλέστερη διατροφή, παρ' όλες τις ασθένειες που έφερε η εγκατοίκηση του ενός δίπλα στον άλλον.

Έχει σημασία αυτό: Όταν ήμασταν νομάδες και καρποσυλλέκτες δεν ήταν εύκολο να διαδοθούν οι ασθένειες, διότι οι άνθρωποι ζούσαν απομακρυσμένοι σε μικρές ομάδες. Όταν οι άνθρωποι ζουν κοντά ο ένας στον άλλον, οι ασθένειες... χορεύουν και βρίσκουν πρόσφορο έδαφος εξάπλωσης. Αφήστε δε, που ζώντας ο ένας δίπλα στον άλλον σταθερά, η ανθρωπότητα απέκτησε ένα άλλο πρόβλημα, που είναι και το μεγαλύτερο πρόβλημα όλων των δημάρχων της γης μέχρι σήμερα: Η διαχείριση των απορριμμάτων και των ανθρωπίνων περιττωμάτων. Αυτό οι πρώτοι γεωργοί, αυτές τις χιλιετίες της Γεωργικής Επανάστασης, έπρεπε να το λύσουν. Και σας θυμίζω ότι είναι θαυμαστό ότι στον Ινδικό πολιτισμό, εκεί των Χαράπα και των Μοχέντζο Ντάρο του 2500 π.Χ., αλλά και στο Τσατάλ Χουγιούκ του 6500 π.Χ., υπήρχε αποχέτευση. Στο Μοχέντζο Ντάρο και στους Χαράπα, στον Ινδό ποταμό, στο 2500 και 2000 π.Χ., εκεί στην περιοχή του σημερινού Πακιστάν, υπήρχαν αφοδευτήρια, υπήρχε αποχέτευση και υπήρχαν χώροι αποκομιδής των απορριμμάτων. Οι γεωργοί δηλαδή, χρειάστηκε να λύσουν προβλήματα, που μέχρι και σήμερα μας απασχολούν και ψάχνουμε να

βρούμε και άλλες λύσεις, κι άλλες λύσεις, καθώς βέβαια και η ανθρωπότητα τώρα πια αυξάνεται με τεράστιους αριθμούς.

Την εποχή λοιπόν εκείνη, η ανθρωπότητα ζούσε πια ο ένας κοντά στον άλλον, στα σημεία που είχε υπάρξει η Γεωργική Επανάσταση και εκεί στην Μεσοποταμία, στην Αίγυπτο, στην Ανατολική Τουρκία, χρειάστηκε να οργανωθούν οι κοινωνίες και να αποφασίσουν τους κανόνες τους. Ήταν σημαντικό, διότι πλέον ζώντας πολλοί άνθρωποι ο ένας δίπλα στον άλλον, έπρεπε να μπου κανόνες, κανόνες και νόμοι. Και μάλιστα αυτοί οι κανόνες και οι νόμοι να τηρούνται. Δεν είναι τυχαίο, ότι γύρω στο 2200 π.Χ. από την περιοχή της Ουρ στη Μεσοποταμία έχει διασωθεί σύνολο νόμων, δηλαδή ένα σύνολο νόμων περίπου 1.000 χρόνια νωρίτερα από τις Δέκα Εντολές των Εβραίων, που κι αυτές είναι ένα σύνολο κανόνων —υπολογίζεται ότι αυτοί οι δέκα κανόνες υπήρχαν στη ζωή των Εβραίων εκεί γύρω στο 1200-1100 π.Χ.— χίλια χρόνια πριν από αυτούς τους κανόνες στη Μεσοποταμία, σ' αυτό που σήμερα είναι Ιράκ, διασώζονται ομάδες κανόνων και νόμων. Και όχι μόνο, αλλά διασώζεται και η μνεία δικαστηρίων, που μάλιστα λειτουργούν με δικαστή, μάρτυρες κατηγορίας και μάρτυρες υπεράσπισης. Δηλαδή αυτοί οι γεωργοί, όχι μόνον χρειάστηκε να δημιουργήσουν κανόνες, νόμους, αλλά και όλα όσα επιφέρουν οι κανόνες και οι νόμοι. Δηλαδή τιμωρία, φυλακή, ραβδισμούς και φυσικά, δικαστήρια που θα αποφανθούν ποιος είναι αθώος και ποιος είναι ένοχος και πώς θα τιμωρηθεί, εφ' όσον δεν τήρησε τους νόμους.

Μια περίφημη συλλογή νόμων είναι εκείνη των Βαβυλωνίων, του Χαμουραμπί, οι περίφημοι νόμοι του Χαμουραμπί, εκεί γύρω στο 1800 π.Χ. Οι νόμοι του Χαμουραμπί είναι περίπου 300 και προβλέπουν απαγορεύσεις και τιμωρίες για διάφορους τύπους αδικημάτων, μεταξύ των οποίων μεγάλο ρόλο, κεντρική θέση, έχει η έννοια του «κλέβω».

Κλέβω... Γιατί δημιουργείται αυτή η έννοια του «κλέβω»; Γιατί έχει δημιουργηθεί η έννοια του «έχω». Όταν ήμασταν, για εκατομμύρια χρόνια νομάδες και ως καρποσυλλέκτες και κυνηγοί, δεν υπήρχε περιουσία για να ελκυστεί ο άλλος να κλέψει. Μόνο αυτή η τροφή, που και πάλι την έτρωγες εκείνη την ώρα, άντε καμιά-δυο μέρες αργότερα. Αλλά τώρα ο γεωργός έχει αποθέματα, αποθηκεύει, έχει αντικείμενα κ.τ.λ., άρα δημιουργείται η έννοια του «έχω», της κατοχής, της ιδιοκτησίας. Και εξ αυτού, μεγάλη αγωνία αυτών των γεωργικών πολιτισμών είναι πώς θα προστατεύσουν την περιουσία και γι' αυτό προβλέπονται τιμωρίες για τους ληστές, τους κλέφτες, τους ασκούντες βία, τους φονεύοντες κ.τ.λ., κ.τ.λ.

Το λέω αυτό γιατί στους 300 νόμους περίπου του Χαμουραμπί, του Κώδικα του Χαμουραμπί —είναι του 1800 π.Χ., είναι παλαιότεροι από τις Μυκήνες δηλαδή— προβλέπονται τιμωρίες με ακρίβεια... κάποιον που έκλεψε τέτοιο... τέτοιο... έβλαψε αυτό... και βέβαια οι τιμωρίες είναι πολύ βαριές για τα σημερινά μέτρα. Είναι βέβαια και ποινές σε αμοιβή, πρόστιμο δηλαδή, περιλαμβάνουν και φυλάκιση¹⁹, αλλά κυρίως είναι τιμωρίες με ραβδισμούς, με αποκοπή χεριών, μελών κ.τ.λ.. του σώματος κ.τ.λ.. Ήταν στο κλίμα της εποχής.

Έτσι την εποχή αυτή ο άνθρωπος αρχίζει και κωδικοποιεί και πλέον... και γράφει βέβαια, διότι όταν δημιουργούνται πια αυτοί οι νόμοι, καταγράφονται κιάλας —έχει βρεθεί η γραφή— και μπορούμε να παρακολουθήσουμε το αίσθημα δικαίου και τις αγωνίες για την λειτουργία της κοινωνίας, αυτών των κοινωνιών που ζούσαν σε ασφάλειες, αλλά και ανασφάλειες.

V2.3.3 Ένα σταθερό κράτος: Η Αίγυπτος (6')

<https://www.youtube.com/watch?v=qstOMQJpmgI>

Απομαγνητοφώνηση angelina

Να λοιπόν που οι κοινωνίες μας πια έχουν αποκτήσει πολλά, πολλές δεξιότητες, πολλές ειδικεύσεις και ανάμεσα σ' αυτές σημαντική είναι και η πλευρά της άμυνας και της επίθεσης. Οι γεωργικές κοινωνίες ζούσαν μέσα στον πόλεμο, είτε ως αμυνόμενοι, είτε ως επιτιθέμενοι, αυτό δεν ισχύει για την Αίγυπτο πρέπει να πούμε σ' αυτό το σημείο, [χάρτης 0:31] ενώ στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής ο πόλεμος ήταν κατάσταση, διότι λαοί έρχονταν, συγκρούονταν, συνέτριβαν προηγούμενους, άλλοι ενσωματώνονταν στους

---

¹⁹ προβλεπόταν φυλάκιση ως εγκλεισμός μέχρι την διεξαγωγή της δίκης

καινούργιους ή ζούσαν παραλλήλως με τους καινούργιους λαούς, η Αίγυπτος απετέλεσε ένα ενιαίο κράτος, μια ενιαία κοινωνική ομάδα, από το περίπου 4000 π.Χ. τουλάχιστον, και ήταν αρκετά ασφαλής διότι δεν είχε να αντιμετωπίσει ισχυρούς εχθρούς, επειδή περιβάλλεται από θάλασσα, η θάλασσα την προστατεύει στη Μεσόγειο, την προστατεύει η Ερυθρά Θάλασσα στα ανατολικά της και στα δυτικά της είναι η Σαχάρα, η οποία λειτουργεί σαν ανάχωμα σε πιθανό επιτιθέμενο, στο δε νότο της η διόδος, η είσοδος για την Αίγυπτο θα περνούσε μέσα από τις ροές του Νείλου, αλλά ο Νείλος νοτιότερα από το Ασουάν περίπου, δηλαδή καθώς κινείται προς το σημερινό Σουδάν, έχει αλλεπάλληλους, άγριους καταρράκτες οι οποίοι δεν επιτρέπουν την εύκολη είσοδο προς την Αίγυπτο. Έτσι η Αίγυπτος δεν έζησε ισχυρές δονήσεις από εισβολές εχθρών, γύρω στο 1600 της επιτέθηκαν με επιτυχία οι Υξώς, ας πούμε, οι οποίοι και την διοίκησαν για ένα διάστημα, άγριοι λαοί που ήρθαν από την Ασία.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ήρθαν με άλογα και άρματα και συνέτριψαν την άμυνα των Αιγυπτίων οι οποίοι δυσκολεύτηκαν να τους απωθήσουν. Βέβαια η Αίγυπτος αργότερα κατακτήθηκε απ' τους Πέρσες γύρω στο 500 π.Χ., από τους Μακεδόνες γύρω στο 300 π.Χ., και από τους Ρωμαίους γύρω στο 30 π.Χ. αλλά η Αίγυπτος έχει το μεγάλο φαινόμενο να λειτουργεί με σχετική ασφάλεια και ενιαία για χιλιάδες χρόνια. Αντίθετα εδώ [χάρτης 2:53] έχουμε συγκρούσεις και μάχες και επομένως χρειάζονται και στην Αίγυπτο βέβαια στρατιώτες.

Στην περιοχή της Μεσοποταμίας, στην περιοχή της σημερινής ανατολικής Τουρκίας κ.τ.λ. λαοί και οι ομάδες παράγουν, δημιουργούν ένοπλους πολεμιστές από τους οποίους οι φοβερότεροι θεωρούνται οι Ασύριοι [εικόνα 03:16]. Οι Ασύριοι ήταν ένας λαός που έζησε περίπου παράλληλα με τους Βαβυλωνίους, δηλαδή αναπτύχθηκαν εκεί γύρω στο 2000 - 1800 π.Χ. και η πορεία τους κράτησε για μεγάλο διάστημα. Οι Ασύριοι —εδώ βλέπουμε έναν Ασύριο πολεμιστή, με το χαρακτηριστικό του, τη χαρακτηριστική προφύλαξη του σώματος του.

Αναφέρομαι στους Ασυρίους διότι απ' όλους τους λαούς της Μεσοποταμίας οι Ασύριοι θεωρούνταν οι φρικτότεροι, όχι απλώς ικανότεροι, οι φρικτότεροι πολεμιστές, ήταν αιμοδιψείς και χρησιμοποιούσαν μεθόδους ανήκουστης βίας, σε σημείο που όταν το 612 περίπου π.Χ. συνεργάστηκαν Χαλδαίοι, Σκύθες, Μήδοι για να χτυπήσουν τους Ασυρίους και τελικά τους κατενίκησαν, όλη η Εγγύς Ανατολή χάρηκε χαράν μεγάλην απ' το τέλος αυτών των φρικτών ανδρών, όταν ασκούσαν την πολεμική τους τέχνη.

Έχουμε λοιπόν πολεμιστές, έχουμε πολεμιστές οι οποίοι βελτιώνουν τον τρόπο της μάχης τους, βελτιώνουν τα δόρατα, βελτιώνουν τις αιχμές, χρησιμοποιούν και μέταλλα διότι σταδιακά ο άνθρωπος, ο γεωργός, αξιοποιεί και τα μέταλλα και έχει μπει στην εποχή των μετάλλων και εκτός αυτού χρησιμοποιείται εκεί γύρω στο 1800 π.Χ. για πολεμικούς σκοπούς και το άλογο.

Η χρήση του αλόγου για πολεμικούς σκοπούς θα φέρει αλλαγές σε όλο το σύστημα του αναπτυσσόμενου αυτού γεωργικού κόσμου, μάλιστα η χρήση δίτροχων αρμάτων μάχης [εικόνα 5:20] που χρησιμοποίησαν κάποιοι λαοί της περιφέρειας της Μεσοποταμίας και τη χτύπησαν, όπως οι Υξώς που είπαμε πριν, που χτύπησαν την Αίγυπτο, πάλι χρησιμοποιούν σύζυγα άλογα, πολλές φορές είναι διπλά τα άλογα, και στην ουσία είναι τα άρματα μάχης της εποχής, δηλαδή κάτι αντίστοιχο με τα τανκς που έχουμε σήμερα. Αυτή η χρήση επαγγελματιών, στρατιωτών, η αξιοποίησή τους σε δράσεις αμυντικές ή επιθετικές, ο εξοπλισμός τους, τα ειδικά ρούχα που φορούν, η διατροφή τους, η εκπαίδευσή τους και τα λοιπά, προσθέτει ακόμη ένα τεράστιο σημασία στοιχείο στην οργάνωση των πρώτων αυτών γεωργικών πολιτισμών, οι οποίοι και πλησιάζουν όλο και περισσότερο σ' αυτό που έχουμε στο νου μας σαν μια σύγχρονη κοινωνία με διαστρωματώσεις, ειδικότητες και βέβαια πόλεμο.

V2.3.4 Το εμπόριο (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=NbtQaXMPqL0>

Απομαγνητοφώνηση Anna05

Να τι άλλο χρειάζεται τώρα αυτός ο γεωργός. Τεχνίτες χρειάζονται υλικά για να χτίσουν. Χρειάζονται ξυλεία. Χρειάζονται μέταλλα. Είναι σημαντικό αυτό που λέμε διότι στη Μέση Ανατολή οι περιοχές εκεί δεν έχουν δάση. Μόνο στην περιοχή του Λιβάνου υπήρχαν, πάνω στα βουνά του Λιβάνου, δάση κέδρου. Γι' αυτό και οι

μεγάλες κατασκευές που έγιναν στην Εγγύς και Μέση Ανατολή κατά κανόνα ήταν από πηλό, πλιθιά δηλαδή. Ακόμη και τα ανάκτορα, τα υπέροχα αυτά ανάκτορα που χτίστηκαν στους Βαβυλώνιους από τους Ασυρρίους, από Χετταίους —οι Χετταίοι είχαν υλικά γιατί ήταν βορειότερα προς την Τουρκία— αλλά χτίστηκαν με λάσπη, με πηλό. Χρειάζονταν όμως και ξυλεία, βέβαια μπορούσαν να χρησιμοποιούν καλάμια, καλάμιες, γιατί στις περιοχές των εκβολών του Τίγρη και του Ευφράτη υπήρχαν τεράστιες εκτάσεις με λιμνοθάλασσες θα έλεγε κανείς και ρηχές λίμνες στις οποίες φύονταν και μέχρι πρόσφατα υπήρχε αυτό το τοπίο στη Μέση Ανατολή.

Σχετικά πρόσφατα επί Σαντάμ Χουσεΐν στο Ιράκ έγιναν εκτεταμένα προγράμματα απομάκρυνσης αυτών των υγροτόπων και έτσι έχει μειωθεί κατά πολύ αυτό το τοπίο, αλλά ήταν χιλιάδες τετραγωνικών στρεμμάτων τέτοιων ελών θα έλεγε κανείς στις περιοχές εκεί. Έτσι τα καλάμια ήταν σε αφθονία, αλλά ξυλεία ισχυρή δεν υπήρχε. Γιατί το λέω αυτό. Σε άλλες περιοχές δεν υπήρχαν καν καλάμια, στη Μεσοποταμία και στην Εγγύς και Μέση Ανατολή. Επίσης και στην Αίγυπτο. Η Αίγυπτος δεν έχει αποθέματα ξυλείας, μόνο σε ελάχιστα σημεία έχει πιο σκληρή βλάστηση. Γιατί το λέω αυτό: όλα αυτά τα έργα τα οποία λέμε και στα οποία αναφερόμαστε και η κατασκευή τειχών και τα δόρατα και τα κτίσματα και οι υποστυλώσεις και τα φράγματα, χρειάζονται υλικά. Στην περιοχή της Μεσοποταμίας χρειάζονται και πέτρες από κάπου, διότι ολόκληρες περιοχές δεν έχουν πέτρα. Ποιος θα τα φέρει αυτά; Κάποιοι από τις κοινότητες πρέπει να αποσπαστούν και να φέρνουν υλικά από αλλού εκεί που χρειάζεται. Έχουμε επομένως και την δημιουργία εμπόρων.

Να, ένα άλλο φαινόμενο που προκύπτει από τη Γεωργική Επανάσταση. Έμποροι. Ο έμπορος γίνεται ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της Γεωργικής Επανάστασης και είναι ένας άνθρωπος ο οποίος ξέρει τους δρόμους, μετακινείται, φορτώνει, αντιμετωπίζει στους δρόμους ληστές, αντιμετωπίζει τις διαφορές των τιμών, διαμορφώνει τιμές. Ένα προϊόν το παίρνει από κάπου και το πουλάει κάπου. Οι ανταλλαγές γίνονταν για μεγάλα διαστήματα ως ανταλλαγές προϊόντων. Αργότερα δημιουργήθηκαν και νομίσματα και άλλοι τρόποι ανταλλαγής. Εν πάση περιπτώσει δημιουργούνται οι έμποροι, οι οποίοι είναι έμποροι της ξηράς, σε όλες αυτές τις πρώτες ζώνες των γεωργών οι έμποροι θα δράσουν στην ξηρά αλλά και έμποροι της θάλασσας. Η θάλασσα και το υγρό στοιχείο προσφέρεται για τις μετακινήσεις, είναι ευκολότερο να μετακινείσαι πάνω στο υγρό στοιχείο παρά στη στεριά γιατί η στεριά έχει πολλά απρόοπτα, η θάλασσα λιγότερα, όχι ότι είναι απλό. Να πούμε στο σημείο αυτό [χάρτης 03:50] ότι οι πολιτισμοί της Μεσοποταμίας και της Εγγύς Ανατολής, αυτοί οι πρώτοι πολιτισμοί και της Αιγύπτου, δεν ήταν θαλασσοπόροι. Γνώριζαν την κίνηση στο ποτάμι. Εκεί έδωσαν έμφαση. Οι Αιγύπτιοι δεν ήταν θαλασσοπόροι. Δεν είχαν σχέση με τη θάλασσα παρά επιπόλαιη. Όμως είχαν μεγάλη σχέση με την κίνηση του Νείλου —και μετέφεραν πάνω στον Νείλο προϊόντα και όλα τα απαραίτητα— και τις διάφορες πλευρές του Νείλου.

Το λέω αυτό γιατί στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να πούμε ότι σύμφωνα με τους ειδικούς, κατά πάσα πιθανότητα, καθώς κινούνταν στην Αίγυπτο πάνω στον Νείλο, οι Αιγύπτιοι κάποια στιγμή γύρω στη 3^η-4^η χιλιετία π.Χ. πρέπει να σκέφτηκαν την κίνηση με πανί και έτσι δημιουργήθηκαν ιστιοφόρα του ποταμού. Όμως, στην Ανατολική Μεσόγειο, επίσης εκεί γύρω στη 3^η χιλιετία στο 2500 – 2000 π.Χ. δημιουργήθηκαν θαλασσοπόροι. Οι Φοίνικες σας θυμίζω ότι ήταν ξακουστοί θαλασσοπόροι, όπως και οι Έλληνες στη συνέχεια μετά το 1000 π.Χ., οι Έλληνες, γίνονται σπουδαίοι θαλασσινοί και χρησιμοποιούν ιστίο²⁰. Υπολογίζεται ότι κατά πάσα πιθανότητα το ιστίο της θαλάσσης²¹ είναι μια κρητική, μινωική εφεύρεση του 2000 περίπου π.Χ. Βέβαια είναι εικασίες αλλά και για την Αίγυπτο και για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, είναι σαφές ότι εκεί γύρω στο 2000 είχαμε ναυτικούς με ιστίο στη θάλασσα και βέβαια και στα ποτάμια. Και φυσικά εμπόρους στην ξηρά. Αυτοί, παίρνουν τα προϊόντα των τεχνιτών, διότι πλέον εξειδικεύονται και δημιουργούνται τεχνίτες κάλυψης διάφορων αναγκών. Να μια όμορφη αποτύπωση [εικόνα 06:15] τεχνιτών από την αρχαία Αίγυπτο, οι οποίοι επεξεργάζονται αντικείμενα από ύαλο, για να παράξουν κοσμήματα.

Βλέπουμε ότι έχουν δημιουργηθεί εργαλεία. Ο άνθρωπος στη Γεωργική Επανάσταση βελτιώνει και βελτιώνει τα εργαλεία του, με την παρατηρητικότητά του και την προσοχή του και εφαρμόζει την ευφυΐα. Η ανάγκη σε οδηγεί σε λύσεις. Βλέπετε αυτός εδώ χρησιμοποιεί βελόνα για να περάσει, εδώ χρησιμοποιεί ένα είδος άξονα

²⁰ Οι Φοίνικες δρουν ως ναυτικοί από τη 7^η χιλιετία π.Χ., όπως και οι Κρήτες και οι κάτοικοι του Αιγαίου. Από τη 6^η χιλιετία π.Χ. οι Έλληνες θα στραφούν στη θάλασσα, θα λάμψουν ως ναυτικοί στην 5^η χιλιετία π.Χ. και θα παραμείνουν, για μακρύ διάστημα, ανάμεσα στους ναυτικότερους λαούς στον κόσμο.

²¹ Το ιστίο της θάλασσας χρησιμοποιείται από τους ναυτικούς του Αιγαίου και της Κρήτης περί το 2200 π.Χ.

για να τρίψει και βέβαια η Αίγυπτος η οποία ανάμεσα στα άλλα πρωτοπόρησε και στην δημιουργία ενός άλλου υλικού που είναι η ύαλος. Την ύαλο οι Αιγύπτιοι την έφτασαν σε υψηλότερο επίπεδο γνώσης και τέχνης. Η Αίγυπτος είχε γίνει σχεδόν συνώνυμη της εξαγωγής υάλου επί χιλιάδες χρόνια αν και η τέχνη της υάλου μεταφέρθηκε και στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, στη περιοχή των Φοινίκων κ.τ.λ. Κοιτάξτε [εικόνα 07:31] ένα υπέροχο ψάρι από ύαλο από την αρχαία Αίγυπτο. Τι θέλω να πω με αυτό; ότι οι έμποροι είτε της ξηράς είτε των ποταμών είτε της θάλασσας είχαν να μεταφέρουν προϊόντα —εξειδικευμένα προϊόντα— γιατί είχαν δημιουργηθεί τεχνίτες, είχε η γνώση συνεχώς προχωρήσει. Αυτή η κατάκτηση των δρόμων που πλέον γίνεται κατάκτηση εμπορικών δρόμων, και δεν είναι μόνο, δε μένουν εκεί, διότι οι δρόμοι γίνονται και δρόμοι πολεμικοί, αποτυπώνεται σε αυτές τις χιλιετίες στη 4^η, 3^η, 2^η, χιλιετία π.Χ. και μάλιστα σας θυμίζω ότι σε αυτές τις χιλιετίες παρουσιάζονται στην Ανατολική Μεσόγειο οι περίφημοι "λαοί της θάλασσας", έτσι αναγράφονται σε κείμενα της Μέσης Ανατολής που δεν ξέρουμε ακριβώς από που προέρχονται. Μια εικασία είναι ότι προέρχονται από τις περιοχές της Κρήτης και των ανατολικών σημείων της Μεσογείου. Θέλω να πω υπάρχει μια κινητικότητα η οποία κατακτά και άλλα μέσα και άλλους στόχους και ανοίγει δρόμους για την οικονομία αλλά και για τις επιθετικότητες ανθρώπου προς άνθρωπο.

Εβδ. 3: Οι κοινωνίες των γεωργών / Οι κοινωνίες των κτηνοτροφών

3.1: Η γεωργική επανάσταση: Το κράτος και η διοίκηση

V3.1.1 Οι βασιλείς (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=7V5nZ7oNeMQ>

Απομαγνητοφώνηση Asimienia

Θα συμφωνήσουμε πλέον ότι οι κοινωνίες, μέσα σ' αυτά τα πρώτα 5.000-6.000 χρόνια της εξέλιξης της γεωργίας, εκεί στο 4000 π.Χ., στο 3000 π.Χ., στην Εγγύς και Μέση Ανατολή όπου όλα τα φαινόμενα είναι τόσο πρώιμα, έχουν γίνει πολύ περίπλοκες.

Διαστρωμάτωση, εξειδίκευση, στρατός, ανάγκη πληρωμών, ανάγκη καταγραφών, φύλαξη, έργα, κανάλια, κάποιος πρέπει να τα συντονίζει αυτά, δεν γίνεται, και μέσα στην μικρή κοινότητα. Στις πρώτες κοινότητες προφανώς θα χρειάστηκε να δημιουργηθεί κάποιου είδους διοίκηση, κάποιος δηλ. ο οποίος να φροντίζει να παίρνει από τους αγρότες αυτό το μικρό ποσοστό της παραγωγής τους που θα δίδονταν στους φύλακες της αποθήκης ή στους κατασκευαστές, τους τεχνίτες που θα ασχολούνταν με τον περίβολο και με τη φύλαξη.

Βέβαια όταν τα κανάλια και οι διώρυγες γίνονται απαραίτητες και τεράστιες και χιλιάδες και χιλιόμετρα κ.τ.λ., δεν υπάρχει περίπτωση, εδώ χρειάζεται συντονισμός. Για να συντονιστούν όλα αυτά πρέπει να υπάρξει διοίκηση. Και όσο το πράγμα επεκτεινόταν τόσο η διοίκηση γίνεται πιο απαραίτητη. Μάλιστα, στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής επειδή ο Τίγρης και ο Ευφράτης για να δαμαστούν ήταν δύσκολο, αυτά δεν ήταν ποτάμια σαν τον Νείλο. Ο Νείλος ήταν καλού χαρακτήρος ποτάμι, ήταν προβλέψιμος, ήξερες ακριβώς τη συμπεριφορά του, τότε θα πλημμυρίσει —κι επειδή ακριβώς το ήξερες δεν ήταν τόσο επικίνδυνο, είχες φροντίσει γι' αυτό— και οι πλημμύρες του Νείλου ήταν και ευλογία, διότι όταν υποχωρούσε το νερό είχε εναποθέσει την ιλύ και γέμιζε με καινούργιο εύφορο υλικό τα χωράφια. Ο Τίγρης όμως κι ο Ευφράτης είναι απρόβλεπτα ποτάμια, επομένως εκεί χρειάζονται ακόμα περισσότερα έργα για να αντιμετωπίσεις την οργή του ποταμού ή την ύφεση του ποταμού.

Αυτό τι σήμαινε; ότι δεν αρκούσε σ' ένα χωριό ή σε μια ομάδα χωριών να κάνουν κανάλια για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του Τίγρη ή του Ευφράτη. Για να δαμάσεις τέτοια θεριά σαν τον Τίγρη και τον Ευφράτη ήταν σπουδαίο να συντονιστούν πολλά χωριά κατά μήκος της ροής. Όσο πιο επεξεργασμένα και αρχικά σχεδιασμένα έργα είχες κάνει τόσο πιο αποτελεσματικά θα αντιμετωπίζες τις δυσκολίες αυτών των ποταμών, οι οποίοι θα μπορούσαν να είναι... ήταν η ευλογία αλλά και η κατάρα μαζί, αν δεν είχες κάνει τα κατάλληλα έργα.

Όλα αυτά δηλ. απαίτησαν κεντρική κυβέρνηση η οποία σταδιακά έγινε κυβέρνηση μεγάλων τμημάτων και έτσι δημιουργήθηκαν κράτη. Εδώ σε αυτήν την περιοχή του κόσμου δημιουργούνται τα πρώτα κράτη στη Γη, με κεντρικό ηγεμόνα που ονομάζεται βασιλιάς. Ο θεσμός του βασιλιά είναι ο αρχαιότερος επιζών πολιτικός θεσμός στη Γη. Μέχρι σήμερα όπως γνωρίζετε υπάρχουν πολλά κράτη που έχουν βασιλέα και στην Ευρώπη ακόμη, που θεωρείται το πιο προχωρημένο τμήμα του κόσμου, υπάρχουν κράτη με βασιλέα: η Σουηδία, η Νορβηγία, η Δανία, η Ολλανδία, η Αγγλία, το Βέλγιο, θα ξεχνάω ίσως... και η Ισπανία έχουν βασιλέα.

Παρουσιάζονται λοιπόν τα κράτη, παρουσιάζονται οι βασιλείς ως κεντρικοί διοικητές. Βέβαια η χώρα η οποία πρώτη παρουσιάζεται να οργανώνεται σε σταθερή κυβέρνηση και να συγκροτεί κράτος και μάλιστα διηνεκές είναι η Αίγυπτος, η μεγάλη Αίγυπτος. Η Αίγυπτος από περίπου το 4000 π.Χ. —παλιότερα λέγαμε 3100 π.Χ. αλλά τώρα τα ευρήματα μάς πάνε πιο πίσω, τουλάχιστον στο 3500 π.Χ.— είναι κράτος με Φαραώ, δηλ. με κεντρικό ηγεμόνα, με βασιλέα, και διοικείται ενιαία από αυτούς τους Φαραώ από αλληπάλληλες 29

δυναστείες²². Εδώ πέρα έχουμε ένα φαινόμενο πολιτικής οργάνωσης και σ' αυτό η Αίγυπτος ευνοήθηκε όπως είπαμε και λόγω του Νείλου, της σταθερότητας των νερών, του γεγονότος ότι είναι προβλέψιμος, λόγω του γεγονότος ότι ολόγυρα οι εχθροί δύσκολα μπαίνουν στην Αίγυπτο, άρα η Αίγυπτος είχε κι αυτό το προσόν να είναι σχετικά ασφαλής.

Λέω απλώς σ' αυτό το σημείο ότι η Αίγυπτος όχι απλώς δημιούργησε εγκαίρως μεγάλο κράτος, αλλά το επεξέτεινε και πέραν της Αφρικής. Η Αίγυπτος σε ένα μεγάλο διάστημα [χάρτης 05:38] έλεγχε και τμήματα που σήμερα είναι Συρία, Ιορδανία, Ισραήλ, Παλαιστίνη κ.τ.λ. γιατί είχε γίνει μια μεγάλη δύναμη της περιοχής.

Κράτος λοιπόν η Αίγυπτος, Το κράτος θα έλεγε κανείς, αλλά και πρώιμα κράτη στη Μεσοποταμία, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή το κράτος των Σουμερίων, εκεί στην 4^η χιλιετία π.Χ., Βαβυλώνιοι, Ασσύριοι, δημιούργησαν κράτη με βασιλέα, με υπουργούς, γιατί; γιατί ο βασιλέας έπρεπε να συντονίζει μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων, να συντονίζει θέματα στρατιωτικά, να συντονίζει τις εργασίες στα κανάλια, δημόσια έργα δηλαδή. Τα κανάλια δεν τα κτίζεις μόνο, συνεχώς πρέπει να τα βελτιώνεις και να τα εκβαθύνεις διότι τείνουν να στομώσουν από ύψος η οποία επικάθεται, τα έργα οχύρωσης που κι αυτά θέλουν συνεχή συντήρηση, καινούργια που πρέπει να χτιστούν, εργάτες που πρέπει να πληρωθούν, μισθοί που πρέπει να δοθούν, φόροι που πρέπει να ληφθούν για να πληρώνονται όλα αυτά, ποιος θα τα συντονίσει; θα τα συντονίσει ο βασιλέας/ο ηγεμόνας με τη βοήθεια ατόμων που ο ίδιος επιλέγει και τοποθετεί —θα λέγαμε σήμερα— υπουργούς, που κι αυτοί για να εξειδικεύσουν περαιτέρω υποχρεώσεις και έργα τα αναθέτουν σε γραμματείς και σε υπηρεσίες που κι αυτές... που κι αυτές... που κι αυτές... Δηλαδή τι στήνεται: η πυραμίδα διοίκησης κι επομένως κι όλος ο γραφειοκρατικός εξοπλισμός και σύλληψη που εμπεριέχεται σ' αυτήν την πλευρά.

Τα κράτη σταδιακά εξελίσσονται σε αυτοκρατορίες, δεν είναι απλώς κράτη. Δηλαδή ελέγχουν ευρύτερες περιοχές, ενσωματώνοντας μέσα στον αρχικό πυρήνα του κράτους και άλλους λαούς τους οποίους και υποτάσσουν και απ' τους οποίους παίρνουν φόρους για να λειτουργούν τα πράγματα.

Η πρώτη αυτοκρατορία του κόσμου θεωρείται εκείνη των Ακκαδίων. Σας θυμίζω, οι Ακκάδιοι είναι ο λαός που θεωρείται ότι διαδέχτηκε τους Σουμερίους γύρω στο 2500 π.Χ. και γύρω στο 2300 π.Χ. οι Ακκάδιοι έχουν όχι απλώς συγκροτημένο κράτος αλλά και αυτοκρατορία με πρώτο τους αυτοκράτορα τον Σαργών —το "Σαργών" το γράφουμε με ωμέγα— τον Σαργών τον Α', να τος ο Σαργών ο Α' [εικόνα 08:40], ο οποίος Σαργών ο Α' σύμφωνα με τους θρύλους και τα έργα που γράφτηκαν γι' αυτόν —γιατί σας είπα ότι στην Μέση Ανατολή γράφτηκε πληθώρα, πληθώρα, γραπτών έργων απ' το 3000 π.Χ. είναι κάτι το καταπληκτικό, το απaráμιλλο παγκοσμίως— ο Σαργών μαθαίνουμε ότι όταν γεννήθηκε η μητέρα του τον έβαλε σε καλάθι και τον άφησε στο ποτάμι και καθώς κύλησε στο ποτάμι τον βρήκε κάποιος και τελικά έγινε βασιλιάς. Μας θυμίζει όλους την ιστορία του Μωυσέως που κι αυτή βρίσκεται στην Παλαιά Διαθήκη γραμμένη 2.000 – 1.500 χρόνια αργότερα από τον Σαργών. Σας θυμίζω και σε παλαιότερό μας σημείο που αναφερθήκαμε σε θρύλους των Ιαπώνων αυτή η ιστορία, γεννάω ένα παιδί, το βάζω σε καλάθι, το αφήνω στο ποτάμι να κυλίσει και η ζωή του εξελίσσεται λαμπρά γενόμενος βασιλιάς, είναι ένα πασπαρτού, εκεί πέρα αυτήν την εποχή. Ο Σαργών λοιπόν γίνεται ο εμβληματικός πρώτος αυτοκράτορας της Μέσης Ανατολής και στην πραγματικότητα ο πρώτος αυτοκράτορας της παγκόσμιας ιστορίας.

Να τι φέρνει το ένα μετά το άλλο, χωρίς βέβαια να υπάρχει προγραμματισμός: οι ανάγκες γεννούν αποτελέσματα. Και η διοίκηση, οι βασιλείς, οι ηγεμόνες, και όλο το προσωπικό διοίκησης συνδυάζονται με την απαραίτητη ανάγκη να συντονιστούν οι παραγωγικές δραστηριότητες, κυρίως, ούτως ώστε να επιβιώνουν —αυτές οι κοινωνίες ήταν γεωργικές κοινωνίες— αλλά και να επιμεριστούν όλα τα άλλα ώστε να λειτουργούν, και ό,τι πλαισιώνει αυτές τις κοινωνίες από τεχνίτες και φύλακες μέχρι δικαστικούς και στρατιωτικούς.

V3.1.2 Το κράτος των Περσών (6')

<https://www.youtube.com/watch?v=1mkKcPZLhKo>

---

²² Ανάλογα με την ερμηνεία γεγονότων της αιγυπτιακής ιστορίας, οι προελληνιστικές δυναστείες των Φαραώ της Αιγύπτου μετρώνται άλλοτε σε 29, άλλοτε σε 31.

Απομαγνητοφώνηση kristal

Μιλάγαμε για κράτη. Η Γεωργική Επανάσταση έφερε τη δημιουργία κρατών, που σταδιακά αυτός ο τρόπος οργάνωσης των ανθρωπίνων κοινωνιών διαχύθηκε μέσα στα χιλιάδες χρόνια που ακολούθησαν σε όλη τη γη, —όχι όλη όμως— διότι μέχρι το 1700 μ.Χ., δηλαδή μέχρι πριν τριακόσια χρόνια περίπου δεν δημιουργήθηκαν κράτη στην περιοχή της Αυστραλίας [χάρτης 00:38], —εδώ δημιουργήθηκε κράτος όταν ήρθαν οι Εγγλέζοι και δημιούργησαν ευρωπαϊκού τύπου κράτος— σε διάφορα σημεία του Ειρηνικού και βέβαια στη Βόρεια Αμερική. Εκεί κράτος δημιούργησαν πάλι οι Εγγλέζοι όταν ήρθαν και δημιούργησαν τις αποικίες τους μετά το 1600. Όμως αυτή η δημιουργία κρατών και η δημιουργία διοίκησης και γραφειοκρατίας θα διαχυθεί σε όλη την ανθρωπότητα, εκεί απ' την περίοδο της Γεωργικής Επανάστασης και ιδιαίτερα μετά το 4000 και 3000 π.Χ.

Στο σημείο αυτό θα σταθούμε σε ένα εμβληματικό κράτος της αρχαίας ιστορίας, της περιοχής που μας απασχολεί —γεωργικό βέβαια κράτος, δεν το συζητούμε— το οποίο και θεωρείται ότι είναι το κράτος που έφερε την πρώτη παγκοσμιοποίηση. Δεν ήταν απλώς κράτος, ήταν αυτοκρατορία και αναφέρομαι στην αυτοκρατορία των Πέρσων. Ο Πέρσες είναι λαός ινδοευρωπαϊκής καταγωγής και η γλώσσα των Πέρσων θεωρείται αρχαιοπρεπής ινδοευρωπαϊκή γλώσσα. Συγγενείς τους είναι οι Μήδοι οι οποίοι είχαν φανεί στην Εγγύς και Μέση Ανατολή πρωιμότερα από τους Πέρσες και κοντά τους είναι οι Σκύθες²³ οι οποίοι υπήρχαν στην ευρύτερη περιοχή [χάρτης 02:20] μεταξύ των περιοχών του Ευφράτη και των ανατολικότερων περιοχών προς τον Καύκασο και προς την Κασπία. Οι Σκύθες, οι Μήδοι και Πέρσες —αυτή είναι η σειρά τους— έπαιξαν ρόλο στη Μέση Ανατολή, κυρίως μετά το 1000 π.Χ., και οι Πέρσες τελικά θα αναδειχθούν στο ισχυρότερο στοιχείο της περιοχής στον 6ο αι. π.Χ., εκεί γύρω στο 550 π.Χ. σε μια δυναστεία που ονομάζονται Αχαιμενίδες και με εμβληματικό αυτοκράτορα τον Δαρείο, στον 6ο αι. π.Χ.

Οι Πέρσες αποδείχτηκαν εξαιρετικά επιτυχημένοι διοικητές και στρατιωτικοί και δημιούργησαν μια αυτοκρατορία η οποία στην ακμή της [χάρτης 03:23] ξεκινούσε από περίπου το σημερινό (Πακιστάν), περιελάμβανε τμήματα του σημερινού Πακιστάν, του σημερινού Αφγανιστάν, την Περσία, το Ιράκ, όλη την περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, αυτό που σήμερα είναι Τουρκία δηλαδή τη Μικρά Ασία και κατέλαβαν και την Αίγυπτο. Στην Αίγυπτο, κατέλαβαν ένα μεγάλο τμήμα της Αιγύπτου, ολόκληρο το καίριο σημείο της Αιγύπτου και επιτεθήκαν όπως γνωρίζουμε στον 5ο αι., αρχές του 5ου αι. και πέρασαν στην Ευρώπη, χτύπησαν τους Έλληνες, απωθηθήκαν, ηττήθηκαν δύο φορές από τους Έλληνες, έτσι δεν μπόρεσαν να προχωρήσουν στην Ευρώπη περαιτέρω αλλά έλεγχαν τμήματα της Θράκης που ήταν κοντά στη Μικρά Ασία. Αυτοί λοιπόν δημιούργησαν εκεί στον 6ο αι. π.Χ. μια αυτοκρατορία η οποία ένωσε τρεις περιοχές του κόσμου. Την Ασία, τμήματα της Ασίας, τμήματα της Αφρικής και μικρό τμήμα της Ευρώπης.

Αυτό τώρα το κράτος χαρακτηρίστηκε από καταπληκτικές δραστηριότητες οργάνωσης και βελτίωσης των συνθηκών κίνησης και καλλιέργειας. Πρώτα-πρώτα η Περσική Αυτοκρατορία ήταν μια αυτοκρατορία υψηλής γεωργικής γνώσης διότι πλέον βρισκόμαστε στον 6ο αι. π.Χ., η Γεωργική Επανάσταση είναι στην ωριμότητά της, οι Πέρσες βασιλείς κάνουν μεγάλα τεχνικά έργα, έχουν μείνει στην ιστορία γι' αυτά. Το ένα τους μεγάλο τεχνικό έργο, απaráμιλλο, [χάρτης 05:22] είναι το να ενώσουν τη Μεσόγειο με την Ερυθρά Θάλασσα μέσω καναλιών τα οποία δημιούργησαν αξιοποιώντας τον Νείλο. Το περίφημο κανάλι που ένωνε τη Μεσόγειο με την Ερυθρά Θάλασσα δεν ήταν ακριβώς στη θέση του σημερινού Σουέζ αλλά προηγήθηκε του Σουέζ, στην ουσία οι Πέρσες πέτυχαν αυτό που είχαν προσπαθήσει και οι Φαραώ να κάνουν, εκείνοι το επέτυχαν και δημιούργησαν ένα κανάλι 145 χιλιομέτρων μήκους και 45 μέτρων πλάτους έτσι ώστε να μπορούν να κινούνται τα πλοία και να διασταυρώνονται. Αυτό το σπουδαιότατο τεχνικό έργο βελτίωσε πάρα πολύ ολόκληρο τον κύκλο του εμπορίου και της κίνησης στην περιοχή μεταξύ Ασίας και Αφρικής. Το δεύτερο μεγάλο τεχνικό έργο των Πέρσων ήταν η Βασιλική Οδός του Δαρείου στην οποία θα αναφερθούμε στην επόμενη μας ενότητα.

---

²³ Οι Σκύθες λαός νομαδικής καταγωγής της Κεντρικής Ασίας, που έδρασε δυτικότερα, προς την Κασπία και την Μαύρη Θάλασσα, και ήρθε σε επαφή με τους Μήδους.

V3.1.3 Οι Πέρσες και τα έργα τους (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=7HkOO3L1I7A>

Απομαγνητοφώνηση Lemonia9

Είπαμε, λοιπόν, πως θα αναφερθούμε στη Βασιλική Οδό του Δαρείου. Ίσως το θρυλικότερο τεχνικό έργο αυτής της βαθιάς αρχαιότητας της περιοχής της Μεσοποταμίας.

Τώρα, πριν πούμε αυτό, θα πρέπει να αναφερθούμε στο εξής: οι Σκύθες, οι Μήδοι, οι Πέρσες χρησιμοποιούσαν πάρα πολύ τα άλογα. Κι όχι μόνο τα χρησιμοποιούσαν, τα ίππευαν κιόλας. Έχει σημασία αυτό, διότι στη Μεσοποταμία και στην Αίγυπτο, ως φαίνεται, είχαν άλογα σχετικά νωρίς, αλλά δεν τα καβάλησαν. Τελικά κάποιος —ποιος ξέρει ποιοι— εκεί στην περιοχή μάλλον μεταξύ Κασπίας θαλάσσης και Καυκάσου, κάπου στα βόρεια της Περσίας ενδεχομένως της σημερινής, πρέπει να σκέφτηκαν να καβαλήσουν τα άλογα και σταδιακά να βρουν και εξάρτυση για το άλογο, δηλαδή σέλα, αναβολέα και κάτι το οποίο δημιούργησε τις δυνατότητες της καλύτερης επίθεσης επάνω σ' αυτά και καλύτερης κίνησης του αλόγου²⁴.

Οι Πέρσες —οι Μήδοι— χρησιμοποιούσαν πάρα πολύ τα άλογα. Τα χρησιμοποιούσαν και ως έφιπποι, υπεύοντάς τα, τα χρησιμοποιούσαν και για τις ανάγκες της αυτοκρατορίας και για τον πόλεμο. Τους χρειαζόταν δρόμος. Τους χρειαζόταν ένας μεγάλος δρόμος, μια και είχαν τόσο μεγάλη αυτοκρατορία —που δείξαμε στην προηγούμενη μας εικόνα—, να μπορεί να κινείται με ταχύτητα και η διοίκηση και ο στρατός και οι εμπορευόμενοι. Όλα αυτά συνέβαλαν στον πλούτο της αυτοκρατορίας και στην καλύτερη διοίκηση και οι ηγεμόνες, οι βασιλείς της Περσίας, των Περσών, έδιναν πολύ μεγάλη έμφαση σ' αυτό.

Έτσι, δημιουργήθηκε [χάρτης 02:22] η Βασιλική Οδός του Δαρείου, όπως λέγεται, στον 6ο αιώνα π.Χ., που ξεκινούσε από τα παράλια της Ιωνίας —εκεί ήταν οι περίφημες ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, οι οποίες είχαν πολέμους και συγκρούσεις με τους Πέρσες για μακρά διαστήματα, όπως γνωρίζουμε και απ' τα σχολικά μας βιβλία. Η Βασιλική Οδός του Δαρείου κάλυπτε 2.700 χιλιόμετρα, 2.700 χιλιόμετρα! Ξεκινούσε από τις Σάρδεις, από τα παράλια, δηλαδή, σχεδόν της Ιωνίας, διέσχισε τη Λυδία, όλη τη Μεσοποταμία, περνούσε απ' τα όρη του Ζάγρου και έφτανε στα Σούσα και συνεχιζόταν προς την Περσέπολη, στις Πασαργάδες και τμήμα της έφτανε και στη Βακτριανή, δηλαδή στο σημερινό Αφγανιστάν.

Μιλάμε για ένα κολοσσιαίας σημασίας έργο, το οποίο ενοποίησε περιοχές και οικονομικά και πολιτικά, που μέχρι τότε δεν ήταν ενοποιημένες, γι' αυτό και οι Πέρσες και η δράση των Περσών ονομάζεται η πρώτη παγκοσμιοποίηση.

Αυτή η Βασιλική Οδός του Δαρείου, την οποία ειδικευμένοι τεχνίτες συνεχώς επιμελούνταν, ώστε να είναι καλή η πορεία των πεζών, αλλά και των εφίππων πάνω σ' αυτή, περιελάμβανε το εξής άλλο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό: περιελάμβανε μία πρόβλεψη, που πρώτοι οι Πέρσες βασιλείς σκέφτηκαν. Αυτή η πρόβλεψη ήταν: ανά 25 χιλιόμετρα σ' αυτά τα χιλιάδες χιλιόμετρα του δρόμου να υπάρχει ένα κατάλυμα. Ένα κατάλυμα ασφαλές για τους πεζοπόρους και τους εφίππους ανά 25 χιλιόμετρα. Σε αυτή εδώ πέρα την εικόνα [04:16] αναδημιουργείται με θαυμάσιο τρόπο, αποτυπώνεται, ένα τέτοιο κατάλυμα από τα εκατοντάδες που υπήρχαν στη διάρκεια αυτής, ήταν κάθε 25 χιλιόμετρα σ' αυτή τη μεγάλη διαδρομή. Και τι στόχο είχαν αυτά τα καταλύματα; Να βρίσκει ξεκούραση ο πεζοπόρος, να βρίσκει ξεκούραση ο έφιππος, να βρίσκουν ξεκούραση τα ζώα, να βρίσκουν νερό, άνθρωποι και ζώα, να βρίσκουν τροφή, άνθρωποι και ζώα. Γι' αυτό και αν θα δείτε, το κατάλυμα αυτό είναι χωρισμένο σε δύο: στο σημείο που σταβλίζονται τα ζώα και στο σημείο που ξεκουράζονται οι άνθρωποι και υπάρχουν προβλέψεις για τις ανάγκες ζώων και ανθρώπων.

Τώρα, αυτά τα καταλύματα ήταν καταλυτικά για τη δημιουργία μιας άλλης υπηρεσίας, για την οποία ο περσικός πολιτισμός είναι ξακουστός —για πολλά, ένα από αυτά είναι αυτό που θα σας πω. Οι Πέρσες είναι οι πρώτοι, οι Πέρσες βασιλείς είναι οι πρώτοι που στον 6ο αιώνα π.Χ. οργάνωσαν πλήρη ταχυδρομική

²⁴ Το άλογο πρέπει να καβαλήθηκε στην 8' χιλιετία π.Χ. βόρεια της Περσίας, στις στέπες του Καζακστάν.

υπηρεσία για την μεταφορά των μηνυμάτων και για τη μεταφορά και άλλων, μικρών αντικειμένων που θα μπορούσαν να μεταφερθούν πάνω σε άλογα. Ήταν έφιπποι, οι ταχυδρόμοι ήταν έφιπποι, υπήρχαν βάσεις σε όλες τις μεγάλες πόλεις και, καθώς αυτοί κινούνταν για να μεταφέρουν από τη μία πόλη στην άλλη, έβρισκαν κατάλυμα σε αυτά τα καταλύματα και μάλιστα, για να είναι η υπηρεσία πιο γρήγορη, άλλαζαν άλογο. Δηλαδή, σε αυτά τα καταλύματα, τους σταθμούς ανά 25 χιλιόμετρα, υπήρχαν έτοιμα άλογα, ξεκούραστα, ούτως ώστε ο ταχυδρόμος να το πάρει, το ξεκούραστο άλογο, να συνεχίσει και έτσι να κάνει τη δουλειά του πιο γρήγορα και πιο αποτελεσματικά.

Είμαστε στον 6ο αιώνα π.Χ. και έχουμε μια τέτοια, θαυμάσια πρόβλεψη λειτουργίας ενός κράτους, που δεν είναι πια κράτος. Είναι αυτοκρατορία και είναι αυτοκρατορία με τα όλα της, δηλαδή με κεντρική διοίκηση, με αποκέντρωση ταυτοχρόνως διοικήσεως, με ένα ευέλικτο σχήμα συνύπαρξης των λαών μέσα σ' αυτήν την αυτοκρατορία —από τους πιο άγριους λαούς πάνω στα βουνά, μέχρι τους πιο εκλεπτυσμένους λαούς στις πεδιάδες και στις μεγάλες πόλεις— και βέβαια αυτή η αυτοκρατορία, η αυτοκρατορία των Περσών, συνδυάστηκε με τη δημιουργία εκπληκτικών ναών και ανακτόρων για τους μεγάλους αυτούς βασιλείς.

Εδώ βλέπουμε [εικόνα 07:18] το μεγάλο ανάκτορο στην Περσέπολη, στην οποία προβλέπεται ένας τεράστιος χώρος μπροστά από το ανάκτορο, στον οποίο συγκεντρώνονταν τουλάχιστον 10.000 άνθρωποι μία φορά τον χρόνο, όταν ήταν η εαρινή ισημερία, οπότε οι Πέρσες έχουν την αρχή του νέου τους έτους μέχρι σήμερα. Συγκεντρώνονταν εδώ χιλιάδες υπήκοοι του μεγάλου βασιλέως —υπολογίζεται περί τις 10.000— απ' όλες τις πλευρές του βασιλείου, που έρχονταν να αποτίσουν φόρο τιμής στον μεγάλο βασιλέα και να του φέρουν και δώρα.

Τα περσικά ανάκτορα, σε διάφορες πόλεις της αυτοκρατορίας, συνδυάστηκαν και με ένα άλλο επίτευγμα των Περσών, που είναι η δημιουργία υπέροχων κήπων, κήπων οργανωμένων. Δεν είναι οι πρώτοι που μπαίνουν σ' αυτό —σας θυμίζω ότι και οι Βαβυλώνιοι είχαν μπει σε τέτοιες δράσεις και στην αρχαία Αίγυπτο υπήρχαν περιποιημένοι κήποι κ.τ.λ.— αλλά τα ανάκτορα των Περσών [εικόνα 08:33] έχουν μείνει στην ιστορία τους για τον τρόπο φύτευσης των δέντρων, το αισθητικό σύστημα των κήπων, τον τρόπο άρδευσης των κήπων, που ήταν πάρα πολύ επιτυχημένος, με οικονομία νερού και θαυμάσιο αποτέλεσμα. Οι Πέρσες αγαπούσαν το κελάρυσμα του νερού, οπότε προέβλεπαν και σημεία στα οποία έτρεχε το νερό και ακουγόταν το γαργάρισμά του. Αυτοί οι υπέροχοι κήποι που δημιούργησαν οι Πέρσες έχουν μείνει στην ιστορία με τον όρο «παρντίζ» ή «παραντίζα», που θα πει «Παράδεισος». Ο όρος «Παράδεισος», που χρησιμοποιούμε και βρίσκεται στην Παλαιά Διαθήκη και τον πήραν κι οι χριστιανοί από τους εβραίους, που τον πήραν από τους Πέρσες, είναι περσικός όρος, που σημαίνει κήπος περιφραγμένος με λουλούδια και οπωροφόρα δέντρα και τρεχούμενα νερά.

Έτσι, αυτή η Περσική Αυτοκρατορία στον 6ο και 5ο αιώνα π.Χ. —οπότε ήταν στην ακμή της— δείχνει σε ποια επίπεδα μπορούσε να φτάσει ένα κράτος και μια αυτοκρατορία εκείνης της εποχής και τι τεχνικά έργα μπορούσε να κάνει. Πλέον, η Γεωργική Επανάσταση είναι ώριμη, οι θεσμοί της, τα επιτεύγματά της είναι προχωρημένα και η Περσική Αυτοκρατορία αποτελεί ένα θαυμάσιο δείγμα ωρίμανσης όλων αυτών των κατακτήσεων των λαών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου. Σας θυμίζω, εξάλλου, ότι οι Πέρσες κατέλαβαν την Αίγυπτο, την διοίκησαν για αιώνες και, επομένως, ετρύγησαν γνώσεις και από τους Αιγυπτίους και από τους λαούς της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και από τους Έλληνες, διότι στην Αίγυπτο υπήρχαν εγκαταστάσεις Ελλήνων στα παράλια και επομένως ήρθαν σε επαφή με τους Έλληνες. Και ήρθαν σε επαφή με τους Έλληνες και στα παράλια της Μικράς Ασίας.

Έτσι, Πέρσες και Έλληνες βρέθηκαν σε στενή συνομιλία μεταξύ τους. Ήταν δύο μεγάλες πλευρές του πολιτισμού, του γεωργικού πολιτισμού: οι Έλληνες εκεί στον 6ο και 5ο αιώνα εκτινάσσονταν στην περιοχή των Βαλκανίων, της νοτιοανατολικής Ευρώπης, οι Πέρσες δημιουργούσαν αυτοκρατορία ήδη το 600, το 500 π.Χ. από την Ευρώπη μέχρι τα βόρεια της Ασίας.

V3.1.4 Η μέτρηση του χρόνου (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=IG7Z-F3tWuQ>

Απομαγνητοφώνηση (ioan)

Τώρα θα μπούμε σε άλλες πλευρές της γεωργικής ζωής. Διότι αυτοί οι γεωργοί που μπήκαν σε αυτή την αποκοτιά να πάψουν να κινούνται καρποσυλλέγοντας και κυνηγώντας και να καλλιεργούν τη γη σήμαινε ότι μπαίνουν σε έναν άλλο κύκλο ο οποίος κύκλος έπρεπε να οριοθετηθεί και να τεμαχιστεί διότι η ζωή του γεωργού μέσα στον χρόνο έχει μερικές περιόδους που είναι αδυσώπητα επιτακτική η ανάγκη να γίνουν συγκεκριμένα πράγματα.

Όταν ήμασταν καρποσυλλέκτες και κυνηγοί δεν υπήρχε τέτοια ανάγκη, φυσικά πάντα υπήρχε η ανάγκη της παρατήρησης, το κρύο τον χειμώνα, η ζέστη το καλοκαίρι, ο κύκλος βέβαια ανάλογα με την περιοχή που κινούνταν κανείς, ο κύκλος του κλίματος του χρόνου ήταν στο μυαλό των ανθρώπων αλλά κάπως χαλαρά.

Τώρα στην περίοδο της γεωργίας πρέπει αυτός ο κύκλος που ήξερε ο άνθρωπος, από εκατομμύρια χρόνια ήξερε ότι υπάρχει ένας κύκλος, κύκλος της ημέρας και της νύχτας, κύκλος των θερμών και ψυχρών εποχών του χρόνου, κύκλος της ζωής όλα είχαν ένα κύκλο που έπρεπε να τον έχει στον νου του.

Τώρα όμως μέσα στον χρόνο αυτό, τον κύκλο του χρόνου, ότι επανέρχονταν οι εποχές και έφευγαν, έπρεπε να τον τεμαχίσει με κάποιο τρόπο και να ξέρει κάθε στιγμή πού βρίσκεται, πού βρίσκεται; Διότι δεν σπέρνεις όποια εποχή του χρόνου, ούτε καν, σπέρνεις σε μια συγκεκριμένη εποχή του χρόνου ανάλογα με τον τόπο που βρίσκεσαι και το κλίμα και τα νερά, τα έχεις αυτά παρατηρήσει, ξέρεις για να πάει καλά αυτό πρέπει να το σπείρω τώρα από τότε μέχρι τότε, αν αργήσω να το σπείρω θα χάσω το παιχνίδι, θα έχω μικρότερη παραγωγή αν σπείρω πρώιμα.

Έκαναν μεγάλες παρατηρήσεις και στο βάθος που σπέρνεις, σε πόσο βάθος το σπέρνεις για να έχεις καλό αποτέλεσμα, τους πήρε χιλιάδες χρόνια προφανώς για αυτές τις παρατηρήσεις πόσο συχνά τα ποτίζεις, όλα αυτά τεμαχίζουν τον χρόνο, σε ζητούν μέσα στον χρόνο να είσαι σε επιφυλακή τότε θα χαράξεις το έδαφος, τότε θα βγάλεις τα χόρτα, τα ζιζάνια, τότε θα αφήσεις τη γη να ηρεμεί, τότε θα έρθεις να περιποιηθείς ώστε να έχεις τον θερισμό, τότε έρχεται κάθε φορά ο τρύγος, ο θερισμός όλων των πραγμάτων, όλα αυτά είναι μέσα στον χρόνο.

Επομένως χρειάστηκε ο άνθρωπος να παρατηρήσει τον κύκλο του χρόνου και αυτός ο πρώτος γεωργός στις χιλιετίες που κύλησαν χρειάστηκε μια βοήθεια. Από πού θα μπορούσε να ορίσει τον κύκλο του έτους ο άνθρωπος; Κοιτώντας κάποια σταθερά στοιχεία του ουρανού. Δύο μεγάλα στοιχεία του ουρανού ο ήλιος και το φεγγάρι έμοιαζαν να είναι οι σύμμαχοι του εκτός από αυτό και κάποιοι αστερισμοί πάνω στον ουρανό.

Στην Αίγυπτο ειδικά που είναι η χώρα που πρωτοπόρησε στην αποκωδικοποίηση του κύκλου του χρόνου, του έτους, δεν ήταν μόνο ο ήλιος, το φεγγάρι και οι αστερισμοί αλλά και του Νείλου οι πλημμύρες οι οποίες ήταν τόσο πολύ συνεπείς την ημέρα και την ώρα και το σημείο που συνέβαιναν, ώστε βοηθήθηκαν με αυτές τις παρατηρήσεις να καταλήξουν πρώτοι στο ποιος είναι ο σωστός κύκλος κάθε φορά του έτους.

Το σημείο που πιο εύκολα παρατηρεί κανείς σε σχέση με τον κύκλο των πραγμάτων είναι η Σελήνη, η Σελήνη ως ουράνιο στοιχείο έχει το χαρακτηριστικό ότι γεμίζει και αδειάζει, γεμίζει και αδειάζει, γεμίζει και αδειάζει. Αν το παρατηρήσει κανείς αυτό, γεμίζει ο κύκλος της Σελήνης, το άδειασμα και το γέμισμα ένας κύκλος της Σελήνης καλύπτει 29,5 ημέρες. Δηλαδή επειδή γνωρίζουμε σήμερα ότι ο κύκλος είναι 365 ημέρες ο σεληνιακός κύκλος του έτους είναι 354 ημέρες, σε οδηγεί σ' ένα έτος 354 ημερών. Επειδή σε οδηγεί σ' ένα έτος 354 ημερών εσύ το τεμαχίζεις αυτό το έτος σε επιμέρους. Είναι ο κάθε μήνας σου είναι 29 ημέρες, είναι μήνας φεγγαριού γι αυτό και λέγεται month στα Αγγλικά, ινδοευρωπαϊκή γλώσσα month δηλαδή από το moon, ο κύκλος μιας φοράς της σεληνιακής πορείας.

Όμως αυτό το σεληνιακό έτος σε πετάει έξω από τον πραγματικό κύκλο του έτους που είναι 365 ημέρες και 6 ώρες της ημέρας κατά 11 ημέρες τον χρόνο. Έτσι επειδή οι πρώτοι αυτοί πρωτοπόροι λαοί της Μεσοποταμίας χρησιμοποίησαν την Σελήνη ως οδηγό τους κατέληξαν σε ένα κύκλο 354 ημερών και στη δημιουργία μηνών, 12 μηνών, που ο κάθε μήνας είχε τέσσερις εβδομάδες από επτά ημέρες $4 \times 7 = 28$ δηλαδή ήταν η εγγύτερη διαίρεση του μήνα, του σεληνιακού μήνα που ο σεληνιακός μήνας έχει 29 ημέρες, η εγγύτερη διαίρεση του ήταν 4×7 , έτσι πορεύτηκαν και πορεύονται οι λαοί της Μέσης Ανατολής. Μέχρι σήμερα οι Άραβες που κατοικούν ακριβώς σε αυτή την περιοχή μετρούν το κύλισμα του έτους με τη Σελήνη, έχουν σεληνικό έτος και οι εβραίοι στο Ισραήλ σήμερα χρησιμοποιούν σεληνιακό έτος δεν το έχουν εγκαταλείψει ποτέ αν και το σεληνιακό έτος έχει το μειονέκτημα το μεγάλο μειονέκτημα ότι σε πετάει έξω κατά 11 περίπου ημέρες το χρόνο επομένως πώς το λύνεις αυτό το ζήτημα.

Αυτοί οι λαοί το παρατήρησαν ότι τους πετάει έξω, ότι δεν πάει καλά το πράμα καθώς κυλάει ο χρόνος και έτσι βρήκαν μια λύση που κατά κανόνα είναι ότι κάθε τρία χρόνια δημιουργούν έναν ένθετο μήνα 34 περίπου ημερών για να φέρουν ξανά το σύστημα στο σωστό σημείο, το κρατούν μέχρι σήμερα αυτοί οι λαοί.

V3.1.5 Η συγκρότηση του ημερολογίου (14')

<https://www.youtube.com/watch?v=eQsELnmpXHI>

Απομαγνητοφώνηση gkyr

Αν οι άνθρωποι στη Μεσοποταμία κρατήθηκαν στο σεληνιακό ημερολόγιο, μέχρι σήμερα όπως είπαμε —να κάνω σε αυτό το σημείο μια παρέκβαση, και οι αρχαίοι Έλληνες σεληνιακό ημερολόγιο χρησιμοποιούσαν. Το πράμα άλλαξε επί των Ρωμαίων όταν ο Ιούλιος Καίσαρας, το 46 π.Χ., υιοθέτησε το ημερολόγιο των Αιγυπτίων —θα τα πούμε αμέσως αυτά. Το ημερολόγιο λοιπόν το σεληνιακό είναι ένα ημερολόγιο 354 ημερών. Όμως — και έτσι όπως είπαμε έχει το πρόβλημά του το οποίο και αντιμετωπίζεται με ένθετους μήνες 33 ή 34 ημερών κάθε τρία χρόνια. Μέχρι σήμερα συνεχίζει αυτό. Λύνεται το πρόβλημα με αυτό το θέμα. Τώρα οι Αιγύπτιοι όμως, πρωτοπόρησαν παγκοσμίως, ως φαίνεται, στη σωστή μέτρηση του χρόνου, χρησιμοποιώντας ταυτοχρόνως ως οδηγούς των μετρήσεών τους τον Ήλιο, τη Σελήνη —κυρίως όμως τον Ήλιο— τον αστερισμό του Σείριου και το ποτάμι, τον Νείλο, με τις πολύ ακριβείς του πλημμύρες. Έχοντας δηλαδή τρία-τέσσερα σκονάκια στα χέρια τους, έφτασαν περί το 4000 π.Χ.²⁵ στο συμπέρασμα ότι ο κύκλος του έτους, του ηλιακού έτους, γιατί οι Αιγύπτιοι ακολουθούσαν το ηλιακό έτος —το οποίο είναι, θα έλεγε κανείς, σωστότερο κατά ένα τρόπο— είναι 365 ημέρες και με τη συνέχιση των παρατηρήσεών τους κατέληξαν ότι δεν είναι 365 ημέρες μόνο αλλά 365 ημέρες και ένα τέταρτο της ημέρας, και έξι ώρες δηλαδή. Όπως γνωρίζετε και σήμερα, επειδή ακολουθούμε το ηλιακό ημερολόγιο, κάθε τέσσερις μήνες —επειδή ο κύκλος του έτους δεν είναι 365 μέρες πραγματικά αλλά είναι 365 ημέρες και 6 ώρες— κάθε τέσσερα χρόνια έχουμε ένα δίσεκτο έτος, όπως λέγεται, κατά το οποίο προσθέτουμε μία πλήρη ημέρα για να έρθουμε στο σωστό σημείο. Άρα και το ηλιακό ημερολόγιο δεν είναι χωρίς προβλήματα. Και αυτό χρειάζεται διόρθωση, μικρότερης κλίμακας απ' ότι το σεληνιακό, αλλά χρειάζεται διόρθωση.

Αυτή την προσπάθεια μέτρησης του χρόνου μάς την αποδίδουν και τα διάφορα μνημεία, τα οποία δείξαμε σε άλλο σημείο. Το Στόουνχεντζ, ας πούμε στην Αγγλία, εκεί στην 3^η χιλιετία π.Χ., τα μνημεία, τα προϊστορικά μνημεία της Μάλτας της 4^{ης} χιλιετίας π.Χ., δείχνουν ότι είναι προβληματισμοί πάνω στη μέτρηση του ηλίου, των ηλιακών ακτίνων, προκειμένου ενδεχομένως να τοποθετούν καλύτερα τον κύκλο του έτους και του φωτός μέσα στη ροή του χρόνου. Πρέπει να πούμε στο σημείο αυτό ότι τις μεγαλύτερες επεμβάσεις στη μέτρηση του χρόνου εδώ, στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας, έκαναν δύο φορείς. Ο ένας είναι ο Ιούλιος Καίσαρας ο οποίος, το 46 π.Χ., με τη Ρώμη σε ακμή, βλέποντας ότι το σεληνιακό ημερολόγιο που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι υστερεί σε σχέση με το ηλιακό ημερολόγιο που χρησιμοποιούσαν οι Αιγύπτιοι, απεφάσισε να αλλάξει το ημερολόγιο των Ρωμαίων και της αυτοκρατορίας του και επέβαλε το ονομαζόμενο Ιουλιανό ημερολόγιο, από το όνομά του, Ιούλιος Καίσαρ. Προκειμένου να πετύχει αυτή την αλλαγή κάλεσε, από την Αίγυπτο, τον περίφημο Έλληνα αστροφυσικό της Αλεξάνδρειας, τον Σωσιγένη, και του είπε κάνε καλά, φέρε τα πράματα στα σωστά τους. Ο Σωσιγένης προκειμένου να διορθωθεί η απόκλιση που ήδη είχε το ρωμαϊκό ημερολόγιο, απεφάσισε ότι θα δημιουργήσει, καταρχήν, ένα έτος τεράστιο, 445 ημερών. Δηλαδή, το πρώτο έτος εφαρμογής αντί για 365 ημέρες εμπεριείχε 445 ημέρες και εμβόλισε μήνες δηλαδή και ημέρες για να μπορέσει να φέρει στα ίσια το πράμα. Έτσι μετά τον Ιούλιο Καίσαρα, ακολουθείται αυτό το ημερολόγιο του Έλληνα αστροφυσικού²⁶, του Σωσιγένη. Και αυτό, το Ιουλιανό ημερολόγιο, όμως παρουσίαζε επίσης αδύναμα σημεία τα οποία αργότερα στον 16ο αιώνα μ.Χ., το 1582, αποφάσισε να επιλύσει ένας πάπας της Ρώμης, ο Γρηγόριος ο 13ος, ο οποίος, αφού πήρε τη γνώμη ειδικών, απεφάσισε να αφαιρέσει δέκα ημέρες. Αυτό είναι γνωστό ως Γρηγοριανό ημερολόγιο και αυτό το ημερολόγιο ακολουθείται μέχρι σήμερα. Κάποιες περιοχές το υιοθέτησαν γρήγορα, άλλες αργότερα. Η Ελλάδα το υιοθέτησε στον 20ο αιώνα για αυτό και σε πολλές χρονολογίες της ιστορίας μας λέμε με το παλιό ημερολόγιο, γιατί ακόμη δεν είχαμε υιοθετήσει το καινούργιο ημερολόγιο. Μέσα δηλαδή στην πορεία του χρόνου υπήρξαν διορθώσεις τόσο στο σεληνιακό όσο και στο ηλιακό ημερολόγιο.

²⁵ ...το α' ηλιακό ημερολόγιο δημιούργησαν οι Αιγύπτιοι στην 3^η χιλιετία π.Χ.

²⁶ [αστρονόμου / σημ. gkyr]

Με τους Μάγιας στη μεσο-Αμερική, γύρω στο 300 π.Χ. Αυτοί ήταν ένας πολύ προικισμένος ως φαίνεται λαός στα θέματα της αστροφυσικής²⁷ και των μαθηματικών. Από τους ειδικούς θαυμάζεται στις επιδόσεις τους αυτές. Οι Μάγιας λοιπόν γύρω στο 300 π.Χ., αυτοί παρατηρούσαν τον ήλιο και συνδύαζαν τις παρατηρήσεις τους του κύκλου του ηλίου με εκείνες τις παρατηρήσεις τους σε σχέση με τη θέση της Αφροδίτης. Συνδυάζοντας αυτές τις δύο παρατηρήσεις κατέληξαν σε έναν κύκλο 365 ημερών και ο κύκλος στον οποίον κατέληξαν έχανε —σήμερα με τα ηλεκτρονικά μέσα που χρησιμοποιούμε στη μέτρηση του χρόνου χάνουμε επτά δευτερόλεπτα— οι Μάγιας με τη μέτρησή τους έχαναν δύο δευτερόλεπτα τον χρόνο. Τόσο, τόσο πολύ προχωρημένη ήταν η μέτρηση του χρόνου που παρουσίασαν, γύρω στο 300 π.Χ.

Η μέτρηση του χρόνου λοιπόν ήταν μια σπουδαία πρόκληση για τον άνθρωπο στην οποία ανταποκρίθηκε εδώ, στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, στην Αίγυπτο, στην Ελλάδα, στη Φοινίκη, με θαυμαστό τρόπο και αργότερα οι επόμενοι πολιτισμοί ήρθαν να χτίσουν πάνω σ' αυτό. Πρέπει στο σημείο αυτό να πούμε ότι, γενικά, η παρατήρηση του κύκλου του χρόνου σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των μαθηματικών και της γεωμετρίας που αυτό επέφερε, η Γεωργική Επανάσταση ανάγκασε τον άνθρωπο να γεωμετρήσει —τα χωράφια έχουν όρια, πρέπει να σχεδιαστούν, να τοποθετηθούν, ο κόσμος είναι γεωγραφημένος— και φυσικά οι παρατηρήσεις και οι μετρήσεις σε σχέση με το ηλιακό σύστημα, τη Σελήνη κ.τ.λ. απαιτούσαν μαθηματικές δεξιότητες που σιγά-σιγά τις εξέφρασαν οι άνθρωποι αυτοί.

Πρέπει να πούμε ότι το 2000 π.Χ. πρώτοι οι Βαβυλώνιοι θεωρείται ότι έφτασαν στην έννοια του μηδενός, κάτι το οποίο είναι πολύ σημαντικό. Επίσης, προβληματίστηκαν στα συστήματα μέτρησης. Οι Βαβυλώνιοι υιοθέτησαν ένα εξαδικό σύστημα μέτρησης που έδινε έμφαση στο έξι και στο δώδεκα. Αντιθέτως, άλλες περιοχές υιοθέτησαν το δεκαδικό σύστημα μέτρησης όπως έγινε, ας πούμε, στις Ινδίες κ.τ.λ. Τώρα, το σύστημα αυτό περιλαμβάνει τη μέτρηση 1, 2, 3 και εδώ βλέπουμε [εικόνα 09:37] στο πώς οι Αιγύπτιοι σχεδίαζαν το 1, περίπου όπως σήμερα εμείς που χρησιμοποιούμε τους περίφημους αραβικούς αριθμούς, που όμως δεν είναι αραβικοί. Είναι ινδικοί αριθμοί που τους πήραν οι Άραβες τον 8ο αιώνα μ.Χ. από τους Ινδούς και εμείς το πήραμε από τους Άραβες. Οι Άραβες στο μεταξύ δεν κράτησαν αυτούς τους αριθμούς. Χρησιμοποιούν άλλους. Εν πάση περιπτώσει, οι Αιγύπτιοι το 1 το σχεδίαζαν περίπου έτσι, οι Βαβυλώνιοι το 1 περίπου σαν αυτή την αιχμή δόρατος, οι Μάγιας το 1 σαν με μια κουκίδα. Το 100 οι Αιγύπτιοι το σχεδίαζαν περίπου σαν το παπάκι σήμερα που έχουμε στον υπολογιστή, οι αρχαίοι Ρωμαίοι με το C απ' το centum δηλαδή το εκατό.

Στη διάρκεια αυτών των αιώνων έγιναν τεράστιες παρατηρήσεις από τους Φοίνικες και τους Έλληνες. Και οι δύο αυτοί λαοί υπήρξαν σπουδαιότατοι ναυτικοί λαοί, έχει σημασία. Οι ναυτικοί παρακολουθούν πάρα πολύ τον έναστρο ουρανό για να κατευθυνθούν. Οι παρατηρήσεις τους αυτές παίζουν ρόλο και σε άλλες τους συλλήψεις. Οι Φοίνικες προηγήθηκαν, ως θαλασσοπόροι, περίπου χίλια χρόνια, των Ελλήνων, αλλά και οι Έλληνες εξελίχθηκαν σε σπουδαίους θαλασσοπόρους —και φυσικά γύρω στο 1000 και στο 600 και στο 800 π.Χ. ήταν πια σπουδαιότατοι θαλασσοπόροι. Αυτό έπαιξε ρόλο στις παρατηρήσεις τους. Οι Φοίνικες κατέληξαν, γύρω στο 2500 π.Χ., στο ότι η Γη είναι σφαιρική. Ο Αρίσταρχος ο Σάμιος το 300 π.Χ. σπουδαιότατος Ίωνας, Έλληνας φιλόσοφος, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Γη γυρνά γύρω από τον Ήλιο. Ο Ερατοσθένης, Έλληνας φιλόσοφος και βιβλιοθηκάριος της βιβλιοθήκης της Αλεξανδρείας, πάλι στον τρίτο αιώνα π.Χ., μέτρησε πρώτος εκείνος την περίμετρο της Γης σε 39.375 χλμ., δηλαδή με ελάχιστη απόκλιση από την ακριβή μέτρηση που κάνουμε σήμερα με τα πιο τέλειά μας μηχανήματα. Ο Ίππαρχος, αστρονόμος της Αλεξανδρείας της Αιγύπτου, υπολόγισε την απόσταση Γης - Σελήνης σε 384.400 χλμ., πάλι με ελάχιστη απόκλιση από τον σωστό αριθμό χιλιομέτρων που γνωρίζουμε σήμερα.

Άρα, σε αυτή την περίοδο της αρχαιότητας, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Ινδοί, Έλληνες, Φοίνικες, Ρωμαίοι συνέβαλαν στο να —και θα πούμε αργότερα και για τους Κινέζους που και αυτοί έπαιξαν ρόλο και οι Μάγιας στη Μέση Αμερική— συνέβαλαν στο να κατακτηθούν γνώσεις τεράστιας σημασίας. Για το αν η Γη είναι πλανήτης ή όχι, αν κινείται ή όχι, αν κινείται εκείνη γύρω απ' τον Ήλιο ή ο Ήλιος γύρω απ' τη Γη και φυσικά να γίνουν όλο και σωστότερες μετρήσεις του γύρου²⁸ του έτους.

²⁷ [αστρονομίας / σημ. gkyr]

²⁸ [του κύκλου / σημ. gkyr]

Πριν κλείσουμε να πω χαρακτηριστικά ότι οι Βαβυλώνιοι έχοντας το εξαδικό σύστημα το χρησιμοποίησαν στη διαίρεση της ημέρας, διαίρεσαν την κάθε ημέρα σε 24 ώρες, δηλαδή τέσσερις φορές το έξι, κάθε ώρα την διαίρεσαν σε εξήντα λεπτά, κάθε λεπτό σε εξήντα δευτερόλεπτα. Τον κύκλο σε 360 μοίρες. Όλα για τους Βαβυλωνίους συνδέονταν με το εξαδικό τους σύστημα και αυτό το έχουμε κρατήσει μέχρι σήμερα.

3.2: Οι άνθρωποι της στέπας

V3.2.1 Η εξημέρωση των ζώων (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=I8p3kW2s-m8>

Απομαγνητοφώνηση Staxtis

Μιλήσαμε μέχρι τώρα για τους γεωργούς, χωρίς να πούμε μία άλλη παράμετρο της Γεωργικής Επανάστασης.

Η Γεωργική Επανάσταση υπήρξε μια επανάσταση εστιασμένη στην εξημέρωση των φυτών, όπως λέμε, κι αυτό έκαμαν. Όμως, παράλληλα, εστιάστηκε και στην εξημέρωση των ζώων και τούτο διότι, επί τόσο μακρό χρόνο οι άνθρωποι είχαν ζήσει ως κυνηγοί, είχαν εθιστεί να τρώνε κρέας, κυνηγώντας το. Τώρα, όμως, δημιουργώντας μια εστία, μία σταθερή εγκατοίκηση δεν μπορούν να είναι κυνηγοί, παρά σε μικρή κλίμακα, ούτε καρποσυλλέκτες παρά σε μικρή κλίμακα. Είναι πλέον γεωργοί κι επομένως είναι αναγκαίο γι' αυτούς να έχουν κρέας, τυροκομικά από τα ζώα κοντά τους. Δεν μπορούν πλέον να τα κυνηγούν, δεν μπορούν να λείπουν από τα χωράφια τους κι από τις δράσεις τους επί μακρόν. Επομένως πρέπει να εξημερώσουν τα ζώα. Έτσι η Γεωργική Επανάσταση δεν είναι μόνο εξημέρωση φυτών, αλλά και εξημέρωση ζώων.

Ως φαίνεται ο άνθρωπος στον μακρό χρόνο είχε εξημερώσει, είχε επιχειρήσει να εξημερώσει ζώα. Μάλιστα στις εικασίες του πιο φύλο, πιο πολύ εξημέρωσε τα φυτά, όπως σας είπα τείνουν οι ειδικοί να πιστεύουν ότι μάλλον η εξημέρωση των φυτών οφείλεται, ως επί το πολύ, στις παρατηρήσεις γυναικών. Αλλά, όσον αφορά την εξημέρωση των ζώων, πιστεύεται ότι πιο μεγάλο ρόλο έπαιξε ο άνδρας σε σχέση με τα δύο φύλα. Πάντως αυτά είναι εικασίες.

Εκείνο πάλι που πιστεύεται, είναι ότι σε βαθύ χρόνο, το πρώτο ζώο που πρέπει να εξημερώθηκε είναι ο λύκος, και προέκυψε ο σκύλος. Ζώο το οποίο ήταν χρήσιμο στους κυνηγούς και φαίνεται ότι υπήρξε σύντροφος τους από πολύ μακρά. Το ζώο, όμως, τα ζώα τα οποία στη ζώνη της Γεωργικής Επανάστασης εξημερώθηκαν κι είναι σχεδόν, είναι τα σημαντικότερα ζώα, τα εξημερωμένα ζώα τα οποία γνωρίζουμε έκτοτε και μετέχουν της ζωής μας και της διατροφής μας, είναι καταρχήν τα πρόβατα. Στη ζώνη της μεγάλης γεωργίας, πρώιμης γεωργίας, όπως είναι η Μέση κι Εγγύς Ανατολή, το πρόβατο ήταν το καταλληλότερο ζώο για εξημέρωση και τούτο γιατί το πρόβατο είναι πρόβατο. Δηλαδή αν, όπως γνωρίζουμε τα πρόβατα κινούνται σε ομάδες με έναν αρχηγό, τον οποίο κι ακολουθούν τυφλά. Έτσι αν κάποιος ελέγξει αυτόν τον αρχηγό, τότε στην ουσία ελέγχει όλο του το κοπάδι κι αυτό έκανε το πρόβατο πολύ πρόσφορο ζώο για εξημέρωση. Υπολογίζεται ότι η εξημέρωσή του πρέπει να έγινε γύρω στις 8000 π.Χ. Από το πρόβατο, ο γεωργός μπορούσε να έχει κρέας, γαλακτοκομικά, οστά, δέρμα, το τομάρι του προβάτου και φυσικά να έχει και το μαλλί του προβάτου, το οποίο κι αξιοποίησε στην υφαντική την οποία εφήυρε. Μέσα στις κατακτήσεις του γεωργού ήταν κι η υφαντική κι η κεραμική και διάφορες άλλες πλευρές δράσεως. Στο Τσατάλ Χουγιούκ έχουμε ίχνη υφαντικής κ.τ.λ. Άρα ο άνθρωπος αξιοποιεί το υλικό από το πρόβατο. Κοντά στο πρόβατο εξημερώνεται η αίγα, δηλαδή το κατσίκι, που είναι κι αυτό ζώο εδώ της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της νοτιοδυτικής Ασίας. Ως φαίνεται, ο χοίρος είναι επίσης, ένα ζώο που εξημερώθηκε γρήγορα. Ίσως η χώρα εξημέρωσής του να ήταν η Κίνα κι η Ιαπωνία, χώρες οι οποίες έχουν παράδοση στην κατανάλωση του χοίρου. Πάντως ο χοίρος διαδόθηκε και στην νοτιοδυτική Ασία και πρώιμως. Η αγελάδα γύρω στο 6000 στην νοτιοδυτική Ασία, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή δηλαδή στην Ινδία. Το άλογο, το οποίο πρέπει να εξημερώθηκε γύρω στα 4000 π.Χ., εκεί στον νότο της Ουκρανίας κοντά προς την Κασπία θάλασσα και τη Μαύρη Θάλασσα. Ο γαϊδαρός που εξημερώθηκε στην Αίγυπτο πάλι γύρω στο 4000 π.Χ.

Τα ζώα δηλαδή αυτά πια εξημερωνόμενα ζουν κοντά στον γεωργό, για να βοηθήσουν τη ζωή του. Ζουν κοντά στον γεωργό σε θέσεις κοντινές στο ενδιαίτημά του. Πολλές φορές ζουν μαζί μέσα στον χώρο που ζει κι ο γεωργός ή σε διπλανό χώρο απ' αυτόν. Αυτό θα φέρει πολλά. Πρώτο-πρώτο θα φέρει μεγάλη ενίσχυση της διατροφής του γεωργού, που ήδη έχει ενισχύσει τη διατροφή του θαυμάσια με την ποικιλία των σιτηρών ή των άλλων φυτών που καλλιεργεί. Δεύτερον θα τον διευκολύνει σε πολλές δράσεις του. Είδαμε ότι τα βόδια θα τα ζέψει ο γεωργός για να αρόσει τη γη, τα άλογα για να τρέχει και να μετακινείται πιο γρήγορα, για να πολεμάει κ.τ.λ. Αλλά κυρίως, τα ζώα θα του φέρουν τροφή, οστά, μαλλί κ.α. Μαζί με αυτά θα του φέρουν όμως κι ασθένειες. Πολλές απ' τις φοβερές ασθένειες του ανθρωπίνου είδους αποδίδονται σ' αυτήν την

συνύπαρξη ζώων κι ανθρώπων, τη στενή συνύπαρξη ζώων κι ανθρώπων που έφερε η εξημέρωση των ζώων από το 8000 π.Χ. περίπου. Σε αυτή τη συνύπαρξη αποδίδονται η ευλογία, η φυματίωση, η ιλαρά, η γρίπη, η πανώλης, η χολέρα, η ελονοσία οι οποίες ασθένειες μέχρι σήμερα είναι επιθετικές κι αφαιρούν εκατομμύρια ζωές ανθρώπων. Μόνο στον 20ο αιώνα έχουν αρχίσει να βρίσκονται κάποια φάρμακα που μειώνουν την επιθετικότητα αυτών των ασθενειών.

Να σας πω χαρακτηριστικά, ότι στη Ρώμη, στην περίοδο του Αντωνίνου, ενέσκηψε ο φοβερός λοιμός του Αντωνίνου όπως λέγεται —το λοι με “οι” δηλ. ασθένεια επιθετική—, που υποθέτουμε ότι ήταν ευλογία κι αφαίρεσε τη ζωή σε ολόκληρη τη Ρώμη και τα περίχωρά της και τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία εκατομμυρίων ανθρώπων. Η βουβωνική πανώλης εμφανίζεται στα ανατολικά της Ευρώπης, ως λοιμός του Ιουστινιανού, τον 6ο αιώνα μ.Χ. Αλλά, η μεγαλύτερη εισβολή πανώλους είναι εκείνη, η οποία συνέβηκε τον 14ο αιώνα μ.Χ. στην Ευρώπη κι ήταν η βουβωνική κι η πνευμονική πανώλης²⁹. Όλες αυτές οι επιθέσεις προέρχονται από ασθένειες που κατά κανόνα δημιουργήθηκαν στην Ασία, είτε στην ανατολική κατά κύριο λόγο Ασία, αλλά και στην νοτιοδυτική Ασία και που στη συνέχεια επιτέθηκαν σε ολόκληρη την ανθρωπότητα κι η αφετηρία τους είναι η συνύπαρξη ανθρώπων με ζώα.

V3.2.2 Κτηνοτρόφοι και γεωργοί (6')

<https://www.youtube.com/watch?v=DWlvzshxu3U>

Απομαγνητοφώνηση Areti07

Να λοιπόν που μπήκε και η κτηνοτροφία στο παιχνίδι, μια καινούργια ενασχόληση του ανθρώπου που κι αυτή όπως είπαμε συνέβαλε στη βελτίωση της διατροφής του, απλώς σε αυτό το σημείο να πούμε ότι μια περιοχή με γεωργία μπορούσε να θρέψει 10 φορές τουλάχιστον περισσότερους ανθρώπους απ' ότι μπορούσε η ίδια περιοχή στη φάση του κυνηγιού και τώρα η εξημέρωση των ζώων βελτιώνει πάρα πολύ τις δυνατότητες μιας περιοχής να εκθρέψει αριθμό ατόμων, επομένως μπορεί σε μια μικρή περιοχή να κατοικήσουν πολλοί περισσότεροι άνθρωποι απ' ότι στο μακρό χρόνο των προηγούμενων τρόπων διατροφής.

Όμως η δημιουργία της κτηνοτροφίας δημιούργησε κι ένα άλλο φαινόμενο. Στις πεδιάδες οι γεωργοί χρησιμοποιούσαν την κτηνοτροφία σαν συμπλήρωμα της διατροφής τους άρα και της οικονομικής τους δραστηριότητας, δεν θα μπορούσε να είναι κι αλλιώς γιατί ο χώρος στις πεδιάδες είναι εύφορος και οι γεωργοί επιθυμούν να τον αποδίδουν, να τον αξιοποιούν για τη γεωργία όχι για την τροφή των ζώων τους. Όμως όσο ανεβαίνει κανείς σε πιο ορεινά σημεία, η γη γίνεται λιγότερο εύφορη και φτάνοντας κανείς σε υψηλότερα ορεινά τότε η γη είναι κατά κανόνα από λίγο έως καθόλου εύφορη, με την εξαίρεση κάποιων ορεινών κοιλάδων που μπορεί να έχουν χαρακτηριστικά ευφόρου γης. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι όσο προχωρούμε από τα πεδινά στα ορεινά τόσο οι γεωργοί γίνονται περισσότερο κτηνοτρόφοι και λιγότερο γεωργοί και όταν φτάνουμε στα ψηλά ορεινά πια, οι κάτοικοι είναι κατά κύριο λόγο κτηνοτρόφοι και λιγότερο γεωργοί στα λίγα σημεία στα οποία υπάρχουν εύφορα μέρη για την καλλιέργεια γης και το επιτρέπει και ο καιρός.

Έτσι διαμορφώνονται δύο ζώνες, οι ζώνες των γεωργών στα εύφορα πεδινά και ημιορεινά και οι ζώνες των κτηνοτρόφων στα ψηλά ορεινά. Μάλιστα σε αρκετές περιοχές του κόσμου και βέβαια στην περιοχή που ζούμε εμείς εδώ, στη Μεσόγειο και στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Ευρώπη, οι κτηνοτρόφοι των ψηλών ορεινών αναγκάζονται να μετακινούνται το καλοκαίρι, να μετακινούν τα ποίμνια τους προς τα πεδινά γιατί τον χειμώνα τα ποίμνια τους στα ψηλά ορεινά δεν μπορούν να ανταποκριθούν —πρόβατα, αίγες κ.τ.λ.—, έτσι μέσα στον χρόνο ζουν στην πραγματικότητα μια ημι-νομαδική ζωή και καθώς μετακινούν τα ποίμνια τους, τα οποία είναι μεγάλα επειδή στηρίζονται στην κτηνοτροφία, περνούν μέσα από τα χωράφια των γεωργών, τα ζώα τσαλαπατούν τα χωράφια, τρέφονται από τα σπαρτά των γεωργών, με αποτέλεσμα από αυτό τον βαθύ χρόνο της ανθρωπότητας να δημιουργείται ένα μίσος το οποίο διατρέχει μέχρι σήμερα την ιστορία της ανθρωπότητας, ένα μίσος μεταξύ κτηνοτρόφων και γεωργών, μία σύγκρουση μεταξύ των ανθρώπων του βουνού και της πεδιάδας, μία σύγκρουση η οποία αντανακλάται και σε θρύλους όπως π.χ. η ιστορία του Άβελ

²⁹ Η πανώλη ρήμαξε την Ευρώπη τον 14ον αι. μ.Χ.

και του Κάιν στην Παλαιά Διαθήκη κ.τ.λ.

Οι κτηνοτρόφοι σε αντίθεση με τους γεωργούς ζώντας δίπλα στα ζώα τα οποία συνεχώς κινούνται και οι ίδιοι κινούνται για να τα ακολουθούν σε δύσκολες συνθήκες και καιρού και κλίματος και σε βουνά και σε χαράδρες ή σε δύσκολα εδάφη, γενικά αποκτούν μέσα στους αιώνες πολύ ισχυρό σώμα, γίνονται άνθρωποι σκληροτράχηλοι, σκληραγωγημένοι, ευέλικτοι και βέβαιοι επειδή ζουν πολλές ώρες μόνοι τους με τα ζώα, αντιμέτωποι με κινδύνους, λύκους, αρκούδες που επιτίθενται, ληστές που επιτίθενται πάνω στα βουνά, οι ίδιοι είναι σκληροτράχηλοι πολεμιστές, οι ίδιοι επίσης μπορεί να επιτίθενται σ' έναν άλλο κτηνοτρόφο αλλά να δέχονται και επιθέσεις και από άλλους κτηνοτρόφους να αντιμετωπίζουν τα ζώα γενικά, οι άνθρωποι που σχετίζονται με τα ζώα και είναι αφοσιωμένοι στην κτηνοτροφία είναι σκληροτράχηλοι, είναι δυναμικοί, είναι επιθετικοί, έχουν εξοικειωθεί με την πείνα, με το κρύο, με τη δίψα, με τη μοναξιά και αυτό τους κάνει να θεωρούν τους γεωργούς, οι οποίοι κατοικούν σε σχετικά εύκολες γι' αυτούς —κατά τους κτηνοτρόφους— συνθήκες και ζουν μια ήρεμη ζωή που κυλάει στον κύκλο του έτους, να θεωρούν τους γεωργούς ανθρώπους, έτσι, άμαχους, μαλακούς και ασήμαντους και οι ίδιοι τους εαυτούς τους πολεμικούς και σκληροτράχηλους, όπως και ήταν. Σε αυτή τη σύγκρουση κτηνοτρόφων και γεωργών, θα δούμε ότι η κορυφαία μορφή θα έλθει μέσα από τη δημιουργία απόλυτων κτηνοτρόφων, οι οποίοι δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά μόνο την κτηνοτροφία και ζουν νομαδική ζωή.

V3.2.3 Το φυσικό περιβάλλον της στέπας (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=x7vPtFSDJAg>

Απομαγνητοφώνηση Rico

Αν οι κτηνοτρόφοι είναι σκληροτράχηλοι, σκληραγωγημένοι, επιθετικοί, περιφρονούν τους γεωργούς, ξέρουν να επιτίθενται, ξέρουν ν' αμύνονται, ξέρουν να αντέχουν στη δίψα, στη μοναξιά και στο κρύο, ξέρουν να χειρίζονται το μαχαίρι και να σφάζουν —μια και η δουλειά τους είναι αυτή, τα ζώα τα έχουν για να τα σφάζουν, να τα αξιοποιούν κ.τ.λ. ως κρέας, ως δέρμα κ.τ.λ.— τότε εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα κομμάτι του ανθρωπίνου είδους, το οποίο θα παίξει ρόλο στις πολεμικές συγκρούσεις και καταστάσεις σ' όλο τον κόσμο.

Λέω σε παρένθεση ότι, κατά κανόνα, οι πιο επιτυχημένοι στρατιώτες των διαφόρων χωρών στην ιστορία της ανθρωπότητας προέρχονταν από τα βουνά. Τα πιο επιθετικά τμήματα των στρατών και της Περσικής Αυτοκρατορίας, οι πιο επικίνδunami λαοί, οι οποίοι χτύπησαν τους πρώτους γεωργούς προέρχονταν είτε από τα βουνά, είτε από στέπες. Και θα εξηγήσουμε τώρα ακριβώς γιατί οι άνθρωποι των στεπών της Ασίας, της Ευρασίας εξελίχθηκαν στους πιο επικίνδunους πολεμιστές, που γνώρισε η ανθρωπότητα στην ιστορία της. Ακριβώς γιατί δεν ήταν απλώς κτηνοτρόφοι, ήταν οι απόλυτοι κτηνοτρόφοι.

Πρώτα-πρώτα να τοποθετήσουμε το θέμα μας. Θα μιλήσουμε για τους απόλυτους κτηνοτρόφους στην ιστορία της ανθρωπότητας, που είναι οι άνθρωποι των στεπών. Στέπες δεν υπάρχουν μόνο στην κεντρική Ασία, υπάρχουν παρόμοιες διαμορφώσεις και αλλού, αλλά η μεγαλύτερη στέπα στον κόσμο βρίσκεται ακριβώς εδώ [χάρτης 02:04] το κέντρο της Ασίας. Η καρδιά της είναι στο σημείο από τη Μογγολία μέχρι περίπου στο Καζακστάν, αλλά συνεχίζονται οι στέπες ανατολικότερα και δυτικότερα αλλάζοντας σταδιακά το έντονο του χαρακτήρα τους.

Και ποιος είναι ο χαρακτήρας της στέπας³⁰; Τι ονομάζουμε στέπα; Στέπα ονομάζουμε μια περιοχή με διαμόρφωση εδάφους κατά κανόνα πεδιάδας, αναπεπταμένης πεδιάδας, της οποίας όμως το έδαφος δεν είναι καθόλου γόνιμο. Είναι σκληρό σαν ατσάλι, το υνί δεν μπορεί να το διαπεράσει. Και είναι σκληρό σαν ατσάλι το έδαφος σ' αυτήν εδώ τη ζώνη της κεντρικής Ασίας, διότι το κλίμα εδώ —φυσικά δεν είναι ενιαίο, γιατί ανάλογα με το ύψος είτε ανατολικά, είτε δυτικά, είτε βόρεια, είτε νότια έχουμε διακυμάνσεις— αλλά το κλίμα εδώ είναι πάρα πολύ κρύο τον χειμώνα, με τον πάγο να καλύπτει τα πάντα. Στη συνέχεια έρχεται το καλοκαίρι, απότομα ν' ανεβαίνει η θερμοκρασία περί τον Μάιο μήνα, τα νερά να γεμίζουν το παν και να

³⁰ Στις στέπες υπάρχουν ύδατα. Κατά τόπους διασχίζονται από ποτάμια. Αλλού, υπάρχουν λίμνες και υδροτόποι.

μετατρέπονται οι πεδιάδες αυτές, αυτές οι στέπες, σε βούρκους, σε σημεία γεμάτα νερό. Η γη σταδιακά καταπίνει αυτό το νερό και έτσι, προς το τέλος του Μαΐου, οι στέπες γεμίζουν πράσινο. Τι είναι αυτό το πράσινο; Είναι χορτάρι, χορτάρι από πέρα έως πέρα. Στη συνέχεια, μετά τον Σεπτέμβριο μήνα, αρχίζουν οι θερμοκρασίες να κατεβαίνουν -ενώ το καλοκαίρι οι θερμοκρασίες είναι ψηλές, έως πολύ υψηλές, με υγρασία σε αρκετά σημεία, αλλού πολύ ξηρές —όμως από τον Σεπτέμβρη μήνα αρχίζουν οι θερμοκρασίες ξανά, σταδιακά, να πέφτουν, τον Οκτώβριο περισσότερο, τον Νοέμβριο πολύ και πλέον ξανά η γη καλύπτεται με πάγο. Σ' αυτή δηλαδή εδώ τη ζώνη έχουμε μια διακύμανση θερμοκρασιών από το +50 C στο -50 C, με επίμονα μεγάλα διαστήματα παραμονής σε υψηλά ή σε χαμηλά θερμοκρασιακά επίπεδα, με αποτέλεσμα το όλο πράγμα να γίνεται αποτρεπτικό για την οργάνωση γεωργικής ζωής, για την οργάνωση της καλλιέργειας. Εξάλλου, το σκληρό του χώματος δεν επιτρέπει να εφαρμοστεί εδώ γεωργία, τουλάχιστον στον κεντρικό [χάρτης 05:00], μεγάλο, σκληρό πυρήνα των στεπών. Όταν πάμε προς τα άκρα των στεπών, είτε ανατολικά είτε δυτικά είτε πιο νότια, αρχίζουμε να έχουμε λιγότερο έντονα αυτά τα φαινόμενα και η γη να γίνεται λίγο περισσότερο εύφορη, άρα σταδιακά, κάποιος να μπορεί να την καλλιεργήσει. Και πάλι όμως το κύριο, ακόμα και στα ξεφτίσματα της στέπας, η κύρια ενασχόληση των ανθρώπων παραμένει η κτηνοτροφία.

Τώρα, σ' αυτή την στέπα, δηλαδή όπως σας την περιέγραψα, τι έχουμε; Έχουμε χορτάρι για κάποιους μήνες. Στην στέπα δεν βλέπεις υψηλή βλάστηση. Κανένας ψωροθάμνος φουκαράς σε ένα σημείο, χιλιόμετρα μακριά ένας άλλος φουκαριάρικός θάμνος, κάποιο φουκαριάρικο δέντρο κάπου, χιλιόμετρα μακριά κάποιο επίσης φουκαριάρικο δέντρο. Στη στέπα δεν βλέπεις ψηλή βλάστηση. Χορτάρι. Πέρα ως πέρα. Για 4 μήνες τον χρόνο. Μάιο σχεδόν, Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο, εκεί κάποιο τμήμα του Σεπτεμβρίου και μετά αρχίζουν τα προβλήματα πάλι.

Σε ένα τέτοιο κλίμα δεν μπορεί να επιβιώσει παρά μόνο ζωή ανθρώπου, που να στηρίζεται στην κτηνοτροφία. Στη γεωργία δεν μπορεί να στηριχθεί. Στο κυνήγι επίσης δεν μπορεί να στηριχθεί, διότι η στέπα δεν έχει πλούσια ούτε χλωρίδα, ούτε πανίδα, γιατί δεν υπάρχει τροφή για πολλά ζώα. Επομένως οι άνθρωποι εδώ, στη στέπα, εξελίχθηκαν σε δεινούς κτηνοτρόφους. Για την ακρίβεια στους πιο απόλυτους κτηνοτρόφους στον κόσμο.

Η στέπα της Ασίας λοιπόν, παρήγαγε για χιλιάδες χρόνια —και μέχρι σήμερα— κτηνοτρόφους, οι οποίοι επειδή είναι απλώς κτηνοτρόφοι και τίποτε άλλο, δεν κατοικούν σε ένα σημείο. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να κατοικούν σε ένα σημείο, αντιθέτως υπάρχουν όλοι οι λόγοι για να μετακινούνται, διότι οι άνθρωποι στη στέπα της Ασίας ζουν από τα κοπάδια τους και με τα κοπάδια τους, τα οποία τρέφονται με το χορτάρι το οποίο φύεται εκεί 4-5 μήνες το χρόνο. Και στη συνέχεια, τον χειμώνα τρέφονται από το χορτάρι που έχουν φροντίσει οι κάτοικοι των στεπών να έχουν μαζέψει τους καλούς μήνες για να θρέψουν τα ζώα τους, τους σκληρούς μήνες του χειμώνα. Οι ίδιοι, οι κάτοικοι των στεπών, τρέφονται από τα κοπάδια τους. Δηλαδή με κρέας, με γαλακτοκομικά και άντε, με κανένα άγριο φυτό, από αυτά που φυσικά βγαίνουν ανάμεσα στα χορτάρια, τα οποία και συμπληρώνουν το διαιτολόγιό τους.

V3.2.4 Οι νομάδες της στέπας και τα ζώα τους (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=U4JiQ49B9y4>

Απομαγνητοφώνηση Olvia

Αυτοί λοιπόν οι απόλυτοι νομάδες και κτηνοτρόφοι των στεπών της κεντρικής Ασίας, στήριξαν τη ζωή τους κατά κύριο λόγο σε δύο ζώα. Το ένα είναι το πρόβατο, το πρόβατο της στέπας. Το πρόβατο της στέπας δεν είναι σαν τα άλλα πρόβατα. Είναι βραχύσωμο και πλατύ, με μακρύ και πλούσιο τρίχωμα και σπλές αρκετά ανεπτυγμένες. Τα πόδια τους δηλαδή, τα ακρόποδά τους, είναι αρκετά ανεπτυγμένα ούτως ώστε να μπορούν να κινηθούν πάνω στον πάγο το χειμώνα και στους βούρκους με το λιώσιμο των χιονιών. Είναι ανθεκτικά στο κρύο και στη ζέστη και γι' αυτό αποδείχθηκαν πολύτιμος σύντροφος του ανθρώπου εκεί σε αυτή τη σκληρή ζώνη —γιατί είναι σκληρή η ζωή στις στέπες του πλανήτη μας.

Το δεύτερο πολύτιμο ζώο είναι το άλογο. Στις στέπες το άλογο αποδείχθηκε ό,τι σπουδαιότερο για τη διαχείριση του όλου συστήματος της οικονομίας. Το άλογο ως φαίνεται εξημερώθηκε εκεί στα όρια των στεπών, όπως είπαμε πριν, κάπου προς τη νότια Ουκρανία υποτίθεται, γύρω στο 4000 π.Χ. και ως φαίνεται, άνθρωποι εκεί, στα όρια των στεπών, είναι εκείνοι οι οποίοι σκέφτηκαν να το καβαλήσουν ως ζώο και να το

αξιοποιήσουν στη δράση τους ως κτηνοτρόφων. Εξ αυτού οι άνθρωποι των στεπών εξελίχθηκαν σε δεινούς υπεείς, διότι από τη γέννησή τους, το πρώτο πράγμα που κάνουν οι γονείς όταν λίγο μεγαλώσει το νεογέννητο, είναι να το βάλουν πάνω στο άλογο, να εξοικειωθεί με την κίνηση του αλόγου και το υπεύειν. Είναι δευτερεύον το να μάθει κανείς να περπατάει, πρωτεύον είναι να μάθει κανείς να υπεύειν.

Οι άνθρωποι στις στέπες είναι δεινοί υπεείς, δεν χρησιμοποιούμε καν για αυτούς τη λέξη υπεύεις, διότι είναι τόσο αυτονόητο, είναι οι καλύτεροι υπεείς στον κόσμο, στην ιστορία της ανθρωπότητας. Δεν υπάρχει για αυτό αμφιβολία διότι ζουν πάνω στο άλογο, δεν χρησιμοποιούν το άλογο. Οι Μογγόλοι για χιλιάδες χρόνια ζουν πάνω στο άλογο, μπορούν να μην κατεβούν καθόλου από το άλογο. Να κάνουν όλες τις ανάγκες πάνω στο άλογο, να τρώνε, να κοιμούνται, όλα να τα κάνουν πάνω στο άλογο. Και βέβαια, είναι τόσο καταπληκτική η εξοικειώσή τους με το άλογο, ώστε μπορούν άνετα να παρακολουθούν κάθε του κίνηση λες και είναι πάνω στο έδαφος. Έχει σημασία αυτό που σας λέω για άλλα σημεία τα οποία θα θίξουμε σε σχέση με τους νομάδες, αυτούς τους κτηνοτρόφους της κεντρικής ζώνης της Ασίας, οι οποίοι όπως είπαμε στηρίζονται για τη διατροφή τους κυρίως στα πρόβατα και το άλογο. Το άλογο τους δίνει επίσης γάλα. Οι κάτοικοι των στεπών λατρεύουν το γάλα της φοράδας το οποίο και πίνουν και μάλιστα το γάλα της φοράδας που έχει υποστεί ζύμωση λέγεται Αϊράγκ ή Κουμής. Αϊράγκ στα μογγόλικά και Κουμής στα τούρκικα το οποίο και πίνουν ως οιοπνευματώδες. Το οιοπνευματώδες των ανθρώπων της στέπας είναι αυτό, το γάλα της φοράδας.

Εκτός από το πρόβατο το οποίο τους θρέφει, σε διάφορα σημεία των στεπών ανάλογα με το κλίμα και τις θερμοκρασίες, πολύτιμο ζώο μπορεί να είναι και η καμήλα, αλλά η βακτηριανή καμήλα, δηλαδή η καμήλα με τις δύο καμπούρες. Όμως κατά κύριο λόγο το σπουδαιότερο ζώο σε αυτή τη ζώνη είναι το πρόβατο. Το πρόβατο της στέπας που σας είπα ότι είναι βραχύσωμο και ανεπτυγμένο, μοιάζει σαν να είναι παχύ, και το άλογο της στέπας, διότι το άλογο το οποίο ανέφερα πριν, δεν είναι σαν τα άλογα που έχουμε στον νομό μας, τα αραβικά, τα λεπτόκορμα με τα λεπτά πόδια και την ταχεία επέλαση. Είναι το άλογο της στέπας. Το άλογο της στέπας είναι επίσης βραχύσωμο, στο ψηλότερο σημείο των αυτιών του φτάνει το 1.55 —δηλαδή κάπου εδώ για μένα που είμαι 1.65. Έχουν πλούσιο τρίχωμα, είναι σχετικά παχιά, έτσι μοιάζουν, και έχουν πόδια στιβαρά, όχι λεπτά, σχετικά κοντά, με απλωμένες τις σπλές τους. Δεν είναι ταχείας κινήσεως ζώα, δεν τρέχουν πολύ γρήγορα όταν κινούνται. Όχι όμως ότι δεν τρέχουν, απλώς δεν είναι σαν τα αραβικά άτια που τρέχουν με μεγάλες ταχύτητες. Όμως είναι εξαιρετικά ανθεκτικά. Όπως και τα πρόβατα, και τα άλογα της στέπας είναι εξαιρετικά ανθεκτικά.

Το ενδιαφέρον είναι, ότι περίπου την ίδια κοψιά έχουν και οι άνθρωποι στη στέπα. Δεν είναι ψηλόκορμοι, τα μέλη τους μοιάζουν πλατιά, είναι στιβαρά, τα ακροπόδαρά τους είναι πλατιά για να ακουμπούν καλά πάνω στη γη και να μην γλιστρούν. Οι κάτοικοι στη στέπα ανάλογα με το σημείο που βρίσκονται έχουν ή δεν έχουν τρίχωμα. Οι φυλές προς στα ανατολικότερα ανήκουν σε αυτό που είπαμε σε άλλο σημείο, στους άτριχους λαούς και δεν έχουν τρίχωμα αλλά προς το κέντρο της στέπας και προς τα δυτικά το τρίχωμα πάνω στους ανθρώπους είναι περισσότερο.

Αυτή είναι η εικόνα των ζώων με τα οποία ζουν οι άνθρωποι στη στέπα. Και πρέπει να σας πω ότι το άλογο είναι τόσο πολύτιμο ζώο για τους ανθρώπους της στέπας, ώστε οι Μογγόλοι που είναι οι πιο χαρακτηριστικοί κάτοικοι της στέπας της κεντρικής Ασίας, κεντροανατολικής Ασίας, για το άλογο έχουν 169 όρους. Άλλον όρο για το ψηλό μελαχρινό άλογο, άλλο για το κοντό μελαχρινό άλογο, άλλο όρο για το άλογο που έχει μακρύ τρίχωμα, άλλο για το... 169 όρους. Για να σας πω χαρακτηριστικά τον εκλεπτυσμό των όρων των Μογγόλων για το άλογο, έχουν ειδικό όρο για το «ανοιχτό καστανοκόκκινο άλογο που διαγράφεται κομψό στον ορίζοντα όταν τρέχει ερχόμενο από μακρινό πεδίο». Όλο αυτό που σας περιέγραψα το έχουν με έναν όρο, «μπιριμπούμ» ας πούμε. Και όταν ακούς αυτόν τον όρο, καταλαβαίνεις ότι είναι ένα «ανοιχτό καστανοκόκκινο άλογο που διαγράφεται κομψό στον ορίζοντα όταν τρέχει ερχόμενο από μακρινό τόπο». Τι λέμε τώρα, λογικό είναι, όπως οι Εσκιμώοι έχουν δεκάδες όρους για να περιγράψουν τον πάγο, αυτοί έχουν 169 όρους για να περιγράψουν το άλογο.

Και φυσικά έχουν 150 είδη γαλακτοκομικών. Η διατροφή τους στηρίζεται στο γάλα, στηρίζεται στο βούτυρο, στηρίζεται στο κρέας και έχουν αντιστοίχως ποικιλία τρόπων παρασκευής και 150 είδη γαλακτοκομικών. Γιαούρτια, αϊράν, πιο αραιά, πιο πυκνά, τυριά διαφόρων τύπων, βούτυρα ανάμικτα κ.τ.λ.. Τρώνε κρέας και γαλακτοκομικά. Θα έλεγε κανείς ότι θα ήταν αυτό ο εφιάλτης του καρδιολόγου. Κανονικά θα έπρεπε οι άνθρωποι αυτοί να είχαν πεθάνει από την πολύ χοληστερίνη —θα λέγαμε με τα σημερινά μέτρα. Καμία χοληστερίνη. Οι άνθρωποι αυτοί δεν έχουν πρόβλημα με το σύστημά τους, αποδείχτηκε και από μελέτες, και

τούτο διότι είναι ολιγόφαγοι και επίσης διότι κινούνται πολύ. Αντιθέτως είναι γεροί και στιβαροί.

V3.2.5 Η στέπα και οι φυλές της (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=xKnFRVg71gc>

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Όντας νομάδες οι άνθρωποι αυτοί, ζουν —όπως περιγράψαμε ότι ζούσαν για εκατομμύρια χρόνια οι πρόγονοί μας— ως κυνηγοί και καρποσυλλέκτες. Δηλαδή σε μικρές ομάδες, 15, 20, το πολύ 25 ατόμων... Μέχρι σήμερα, αν πάει κανείς στις στέπες της Ασίας, ακόμη μπορεί να δει αυτή την εικόνα. Αν και βέβαια τώρα στον 20ο αιώνα τα πράγματα αλλάζουν, αλλά ακόμη υπάρχουν παραδοσιακοί κτηνοτρόφοι της στέπας. Ζουν λοιπόν σε μικρές ομάδες, ευρείας συγγένειας μεταξύ τους, κινούνται με τα ποιμνιά τους, και ανά 20-30 ομάδες συγκροτούν μία φυλή, που μπορεί και αυτή να έχει έναν σύνδεσμο με μια ακόμη συγγενική φυλή και να υπάρχει δηλαδή μια ευρύτερη φυλή. Γενικά στις στέπες αυτό το οποίο χαρακτηρίζει την κοινωνική ζωή των ανθρώπων είναι: ομάδες, νομαδικές ομάδες, και φυλές.

Τώρα, μέσα στην εξέλιξη της ιστορίας, στην τεράστια αυτή στέπα, που καλύπτει περίπου 6.000 χιλιόμετρα κατά μήκος, διαμορφώθηκαν εκατοντάδες φυλών. Κάνω σε αυτό το σημείο μία παρένθεση. Η στέπα δεν είναι πολυάνθρωπη, δεν είναι σε θέση να θρέψει πολλούς ανθρώπους, όμως έχει πολυάριθμες φυλές, οι οποίες είναι ολιγάριθμες στη σύνθεσή τους αναλογικά. Αυτές οι φυλές, όσο πιο δυτικά κινούμαστε στη στέπα είναι κατά το πλείστον τουρκομανικές, τουρκικές δηλαδή, τουρκομανικές φυλές, ενώ από το κέντρο και ανατολικότερα των στεπών αρχίζουν να παρουσιάζονται οι μογγολικές φυλές, και πολύ ανατολικά και βόρεια άλλες φυλές, των Κους. Κατά κύριο όμως λόγο οι φυλές της στέπας είναι τουρκομανικές, μογγολικές και ανάμικτες, τουρκο-μογγολικές. Και αυτές δεν είναι ομοιόμορφες, παρουσιάζουν ποικιλία. Απλώς να πούμε ότι οι μογγολικές φυλές κατά κύριο λόγο έχουν τα μογγολικά χαρακτηριστικά που γνωρίζουμε —κατά κύριο λόγο— γιατί κι εκεί υπάρχουν αναμειγνύσεις, δηλαδή είναι πάλλευκοι, πάρα πολύ χλωμοί, με κοντό και ευρύ κρανίο, με λεπτή μύτη και πολύ σχιστά μάτια, έντονο το μέτωπό τους και πλούσια κώμη, γυμνότριχοι είναι, δεν έχουν τρίχα στο σώμα τους κατά κανόνα. Ενώ όσο πηγαίνουμε δυτικότερα, που αρχίζουν και αναπτύσσονται οι τουρκικές φυλές, τα τουρκομανικά φύλα, αυτά έχουν μία κεντρική μορφή, αλλά και πολλές άλλες, είναι πιο μελαχρινά φύλα, με μακρόστενο πρόσωπο αρκετά από αυτά, με γαμπή και λεπτή μύτη, έντονα ζυγωματικά —έντονα ζυγωματικά έχουν και οι Μογγόλοι—, ελαφρά σκιστά μάτια, και δυτικότερα σχεδόν καθόλου σχιστά μάτια, ψηλό μέτωπο και πλούσια κώμη. Και σταδιακά αρχίζουν να έχουν και τρίχες στο σώμα τους.

Αυτές τώρα οι φυλές, όπως περιγράψαμε, είναι νομαδικές φυλές, στηρίζονται στις νομαδικά κινούμενες ομάδες, και αυτή η μετακίνηση γίνεται με τα άλογά τους βεβαίως, αλλά και βοηθιούνται από το γεγονός ότι έχουν βρει έναν τρόπο [εικόνα 04:18] να στήνουν κάθε τόσο, γρήγορα και επιτυχημένα, μια κατοικία, η οποία αποδεικνύεται αποτελεσματική και στη ζέστη και στο κρύο. Λέγεται «γιουρτ» στη γλώσσα της στέπας και αποτελείται από καλάμια. Στις στέπες, ξέχασα να σας πω, υπάρχουν σημεία με καλαμιώνες. Γιατί η στέπα δεν είναι έρημος, να το προσέξουμε αυτό. Η έρημος είναι στεγνή, τελείως στεγνή. Βέβαια, σε αυτή την τεράστια ζώνη υπάρχουν και κάποιες έρημοι, αλλά η στέπα δεν είναι έρημος, όπως σας είπα καλύπτεται από πάγο τον χειμώνα και έχει χορτάρι το καλοκαίρι.

Η γιουρτ λοιπόν συγκροτείται από τεμάχια έτοιμα. Τα (ξε)στήνουν, τα τυλίγουν, και όταν φτάνουν στο σημείο της στάσης τους, όπου μπορεί να παραμείνουν από μέρες έως και βδομάδες, ακόμη και μήνα άμα λάχει, αμέσως η ομάδα —τα έχει φορτωμένα αυτά τα υλικά πάνω στα άλογα— πηδάει, τα στήνουν, με συνεργασία όλα τα μέλη της ομάδας, καλύπτουν τον σκελετό, τον καλαμένιο σκελετό με κετσέ. Αυτό που βλέπετε είναι κετσές. Τι είναι ο κετσές: είναι μαλλί του προβάτου, έτσι άπλυτο με όλο του το λίπος, το οποίο και βάζουν κάτω στο έδαφος και το χτυπούν πάρα πολύ δυνατά, έτσι ώστε να κολλήσει το μαλλί μεταξύ του. Κολλώντας έτσι το μαλλί, γίνεται αδιάβροχο, επειδή έχει και το λίπος του ζώου, και έτσι δεν μπορεί να το διαπεράσει η βροχή. Με αυτό λοιπόν τον κετσέ, που και αυτόν τον έχουν έτοιμο και τυλιγμένο, περιβάλλουν τον σκελετό τον καλαμένιο, τον δένουν με σχοινιά που έχουν δημιουργήσει από υλικό επίσης ζωικό.

Εδώ στην κορυφή αφήνουν κενό, και ας μπαίνει η βροχή άμα λάχει, αν βρέξει ή χιονίσει. Και τούτο διότι τους χρειάζεται να υπάρχει ένα άνοιγμα γιατί μαγειρεύουν ακριβώς κάτω από αυτή την οπή. Εδώ, στο κέντρο δηλαδή αυτής της καλύβας, είναι η εστία, η φωτιά που μαγειρεύουν, που ζεσταίνονται, και αυτοί κοιμούνται

ολόγυρα. Τον χειμώνα επενδύουν αυτή τη γιουρτ στο εσωτερικό με χαλιά. Οι κάτοικοι των στεπών έχουν υφαντική και παράγουν ωραιότατα χαλιά από τα μαλλιά των ζώων που έχουν, και από πλούσιες βαφικές ουσίες που βρίσκουν στα φυτά, τα άγρια φυτά που υπάρχουν ολόγυρα. Και έτσι, ρίχνουν και κάτω χαλιά, και τον χειμώνα και στους τοίχους εσωτερικά χαλιά. Με τον τρόπο αυτό δίνουν και λίγο χρώμα στη ζωή τους, γιατί η στέπα δεν έχει μεγάλη ποικιλία, είναι μεγαλειώδης αλλά όχι ποικίλη, και προστατεύονται και από τη ζέστη και από το κρύο, ανάλογα με την εποχή.

Και βέβαια κινούνται, σαλαγούν τα ποιμνιά τους με τα άλογά τους. Εδώ είναι τα άλογα τα οποία σας περιέγραψα. Να ένας κάτοικος της στέπας [εικόνα 07:47], ένας Μογγόλος, με το άλογό του. Το άλογο της στέπας κοιτάζτε το πόσο κοντοπόδαρο είναι, χονδροπόδαρο, κοιτάζτε ο άντρας πόσο ψηλότερος είναι από το άλογο. Που οι κάτοικοι των στεπών δεν είναι ψηλοί, άρα ας φανταστούμε την αναλογία του ύψους των ανθρώπων αυτών.

Οι Μογγόλοι λάτρευαν τα άλογά τους, και όταν πέθαιναν τα έθαβαν τα προσωπικά τους άλογα σαν να ήταν μέλη της οικογενείας τους. Γιατί ζούσαν με αυτά, πάνω σε αυτά έκαναν τη δουλειά τους σε σχέση με τα ζώα, δηλαδή να τα μαζεύουν, να τα ελέγχουν, να τα καθοδηγούν και βέβαια πάνω σε αυτά πολεμούσαν, αντιμετώπιζαν τους λύκους —στη στέπα υπάρχουν λύκοι, γκρίζοι κατά κανόνα λύκοι, πολύ επιθετικοί, και χρησιμοποιούσαν γι' αυτές τους τις ανάγκες το περίφημο μογγολικό τόξο. Οι κάτοικοι των στεπών διαμόρφωσαν ένα τόξο πάρα πολύ δύσκολο να το τεντώσεις, διότι δημιουργούνται από οστά και από τένοντες ζώων, αλλά όταν εκτοξευόταν το βέλος, εκτοξευόταν στη μεγαλύτερη απόσταση που εκτοξεύεται ποτέ βέλος και μπορούσε να διαπερνάει σε απόσταση 1 χιλιομέτρου πανοπλία. Ήταν δηλαδή δυνατό και πολύ σκληρό βέλος.

Αυτά, η υποσύνη τους, δηλαδή η άνεσή τους στο άλογο, η σκληρή ζωή την οποία ζουν, η αντοχή τους στο +50 και στο -50, η αντοχή τους στην πείνα... Η οποία ήταν θρυλική, ξεχνούσανε να φάνε, το πολύ-πολύ να έτρωγαν ένα κομμάτι κρέατος, αυτό ήταν το τσιπς τους. Έκοβαν ένα κομμάτι ωμό κρέας, το έβαζαν κάτω στη σέλα καθώς ίππευαν, και καθώς το σώμα τους χτυπούσε αυτό το κρέας, αυτό το κρέας γινόταν ένα είδος ας πούμε τσιπς, και άμα πεινούσαν λίγο έκαναν μία κίνηση έτσι, τσαπ, έκοβαν ένα κομματάκι, το 'βαζαν στο στόμα τους, αυτό ήταν.

Οι άνθρωποι αυτοί ήταν θρυλικοί στην αντοχή στην πείνα, στη δίψα κ.τ.λ. και έτοιμοι για κάθε επίθεση και για κάθε κίνδυνο. Δηλαδή, πιο μεγάλο κίνδυνο πολεμικό στην ανθρώπινη ιστορία από αυτούς τους ανθρώπους δεν θα μπορούσε κανείς να φανταστεί και δεν έχει υπάρξει άλλος. Αυτό θα το πούμε στην επόμενη μας ενότητα.

V3.2.6 Οι γεωργικοί πολιτισμοί και η στέπα (13')

<https://www.youtube.com/watch?v=-DqoOy2LByQ>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Οι Μογγόλοι λοιπόν, οι Τουρκομάνοι, οι Τουνγκούζιοι οι άνθρωποι των στεπών, του κεντρικού πυρήνα των στεπών ήταν απόλυτοι νομάδες, απόλυτοι κτηνοτρόφοι ζούσαν σε ομάδες, μικρές ομάδες μετακινούμενοι, και σε φυλές. Η ζωή τους είχε μία ρέγουλα καθημερινή, άνθρωποι σκληροτράχηλοι της δουλειάς προσπαθούσαν να επιβιώσουν σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες, κάθε τόσο κάναν κάποια γιορτή, η φυλή συναντιόνταν, έκαναν ασκήσεις πάλευαν, άλειβαν το σώμα τους με λίπος και πάλευαν, γυμνοί άνδρες έπαιζαν παιχνίδια έφιπποι ένα είδος παιχνιδιού με μπάλα, αλλά η μπάλα ήταν κομμένο κεφάλι προβάτου το οποίο και πετούσαν οι παίκτες έφιπποι κ.τ.λ. Αυτή ήταν η ζωή τους και τις νύχτες τραγουδούσαν τραγούδια της στέπας τα οποία μπορείτε να ακούσετε αυτή τη στιγμή ένα τραγούδι της στέπας, και προσέξτε τους λαρυγγισμούς των τραγουδιστών οι οποίοι στην ουσία μιμούνται τους ήχους του αλόγου. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες τραγουδούσαν εκεί στις στέπες με ένα παράξενο για μας τρόπο³¹ [01:44].

Αυτή τώρα η διαδικασία της ζωής τους, το τέμπο της ζωής τους μπορούσε να έχει δύσκολες καταστάσεις διότι

---

³¹ [ακούγεται το τραγούδι με προβολή εικόνων]

αν ο χειμώνας παρατείνονταν και τα αποθέματα τροφής εξαντλούνταν τότε οι φυλές μπορούσαν να χαθούν από την πείνα και από τις δυσκολίες γι' αυτό σε τέτοιες περιστάσεις δεν δίσταζε η μία φυλή να επιτεθεί στην άλλη για να αρπάξει ζώα ή αποθέματα τροφής. Αυτό ήταν μέσα στις αναμενόμενες καταστάσεις γι' αυτό και η επιθετικότητα στους ανθρώπους αυτούς ήταν φυσική. Από την ώρα της γέννησης τους μάθαιναν να πολεμούν, να αμύνονται και οι φυλές είχαν ένα πλάνο πολέμου. Δεν είναι απαραίτητο ότι πολεμούσαν συνεχώς, αλλά ήταν ετοιμοπόλεμοι και όταν πολεμούσαν ήταν ανελέητοι και σκληρότατοι ο ένας ενάντια στον άλλο. Η μία φυλή μπορούσε να έχει εχθρότητα πάγια με την άλλη, άλλες φυλές πάλι μπορεί να κάνουν συμμαχία αυτό το καλοκαίρι εναντίον μιας ομάδας άλλων φυλών που και αυτές οι φυλές την άλλη χρονιά να άλλαζαν συμμαχίες.

Δεν ήταν ενιαίοι, λέμε ήταν τουρκομανικά φύλα, μογγολικά φύλα, Τουνγκούζ φύλα αλλά αυτό δεν σήμαινε ότι μεταξύ τους είχαν σύμπνοια. Όχι, μεταξύ τους υπήρχαν εχθρότητες και μεταξύ των τουρκομανικών φύλων και μεταξύ των μογγολικών και μεταξύ των τουρκομογγολικών, όπως και συμμαχίες. Η ζωή τους θα έλεγε κανείς ότι στην καθημερινότητα τους θα κυλούσε απλά και δεν ήταν απαραίτητο να γίνονται μεγαλύτεροι τάξεως πόλεμοι. Όμως, όταν η στέπα ενώνονταν, αν δηλαδή προέκυπτε μία προσωπικότητα που θα μπορούσε να τους ενώσει —δεν ήταν απλό πράγμα να ενώσεις τους ανθρώπους της στέπας, γιατί ήταν ανεξάρτητοι και σκληροτράχηλοι και η μόνη τους αναγωγή ήταν η φυλή τους, για τη φυλή τους δίναν τα πάντα αλλά για τα υπόλοιπα δεν είχαν μεγάλες αγωνίες— τότε τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα.

Τώρα αυτό το οποίο έχει σημασία για τα θέματα μας είναι το εξής: οι άνθρωποι αυτοί στον κεντρικό τους πυρήνα, συνήθως βρίσκονται μακριά από τις γεωργικές περιοχές και ζουν τη ζωή που ζουν. Όμως η στέπα είναι τεράστια και στο περίγραμμα της, στις περιοχές δηλαδή που είναι νοτιότερα, ανατολικότερα, δυτικότερα κ.τ.λ., είναι κοντά στις ζώνες των γεωργών, διότι από το 10.000 π.Χ. αρχίζει και αναπτύσσεται εδώ η γεωργία, όπως είπαμε, —που στο 7000 π.Χ. έρχεται στον Ινδό στην Κίνα κ.τ.λ. και εδώ στήνεται το οικοδόμημα της γεωργίας, το μεγάλο οικοδόμημα της γεωργίας. Η ζώνη των κτηνοτρόφων δηλαδή αναπτύσσεται πάνω από αυτό το θαύμα της ανθρωπότητας, αυτοί στήνουν τον δικό τους άθλο, τον άθλο του απόλυτου κτηνοτρόφου.

Καθώς η Γεωργική Επανάσταση προχωρά και ωριμάζει, αυτό σημαίνει ότι δημιουργούνται κράτη, βασιλεία, αυτοκρατορίες, ηγεμονίες, πλούσιες με αποθέματα, με τροφές, με μεταξωτά, με ρούχα, με χρυσό, με μέταλλα κ.τ.λ., οι κάτοικοι της στέπας αξιοποίησαν τη μεταλλουργία και κείνοι την έμαθαν και στη στέπα υπήρχαν όχι μόνο κτηνοτρόφοι αλλά και σε κάποια σημεία σιδεράδες. Τους σιδεράδες τους είχαν μεγάλη εκτίμηση, διότι αυτοί δημιουργούσαν τα εργαλεία που χρειαζόταν και κυρίως τα μέσα του πολέμου. Οι άνθρωποι λοιπόν, των στεπών στο φρύδι, στην περιφέρεια της σκληρής τους ζώνης, εκεί που ακουμπούν στις ζώνες των γεωργών δεν ήταν δύσκολο να καταλάβουν ότι εδώ υπάρχει θαυμάσιο πεδίο επίθεσης και λεηλασίας.

Οι κάτοικοι των στεπών, ο σκληρός πυρήνας είναι ολιγάριθμοι —όπως είπαμε— αλλά είναι πολύ αποτελεσματικοί όταν πολεμούν. Είναι ακατάβλητοι στην επίθεση τους, είναι εξαιρετικά αποτελεσματικοί όταν χτυπούν με τα άλογα τους, έγιναν πάρα πολύ επικίνδυνοι πολεμιστές/ ιππείς διότι εκείνοι (χρησιμοποίησαν) εφηύραν τη σέλα και τον αναβολέα και έτσι μπορούσαν να κινούνται πολύ αποτελεσματικά επάνω στο άλογο, να πατούν το πόδι τους και να φέρνουν κόντρα και καθώς είχαν απόλυτο έλεγχο, απόλυτη ταύτιση της κίνησης του σώματος τους με την κίνηση του ζώου ήταν σε θέση να στοχεύουν ενώ κάλπαζε το άλογο προς κάθε κατεύθυνση, ακόμη και να στρέφονται και να στοχεύουν προς τα πίσω με απόλυτη ακρίβεια, γιατί οι άνθρωποι αυτοί εκπαιδεύονταν από την παιδική τους ηλικία στη στόχευση, στη χρήση του δύσκολου αυτού τόξου της στέπας. Και μικρή λοιπόν, ομάδα να φύγει από τη στέπα και να επιτεθεί σε μία περιοχή γεωργική, μπορεί να κάνει μεγάλες καταστροφές. Τι συνήθως έκαναν; Ορμούσαν τον καλό καιρό στις περιοχές των γεωργών και έσφαζαν ολόκληρα χωριά, πόλεις και κωμοπόλεις, λεηλατούσαν, ήταν ακούραστοι λεηλάτες και επέστρεφαν με τα κλοπιμαία πίσω στα γιατάκια τους. Έτσι αποτελούσαν το πρόβλημα νούμερο ένα για τις περιοχές των γεωργών, αφήστε δε, που κάποιες φορές μεγαλύτερες ομάδες εξ αυτών κινούνταν πιο συντονισμένα και χτυπούσαν κεντρικότερα περιοχές των γεωργών.

Κάποιες χώρες ήταν ιδιαίτερα εκτεθειμένες στην επιθετικότητα των ανθρώπων της στέπας με κορυφαία την Κίνα, η οποία είχε την ατυχία να μην έχει κανένα εμπόδιο να (μη) μεσολαβεί —η Κίνα μια μεγάλη χώρα της Γεωργικής Επανάστασης με λαμπρό πολιτισμό από το 7000 π.Χ., γεωργικό πολιτισμό και συνεχώς αναπτυσσόμενο, είναι μεγάλη προς το βορρά της. Η χώρα αυτή είναι εκτεταμένες πεδιάδες και ποτίζεται από

τον Κίτρινο ποταμό, εδώ βρίσκονται οι σημαντικότερες της πόλεις και τα διοικητικά της κέντρα και εδώ στον βορρά η Κίνα από πεδιάδα —καθώς πηγαίνει προς τον Βορρά το έδαφος της, η πεδιάδα από εύφορη σιγά-σιγά γίνεται λιγότερο εύφορη, λιγότερη εύφορη και τελικά γίνεται στέπα. Δηλαδή η ίδια η πεδιάδα εξελίσσεται σε στέπα. Και έτσι βορειότερα πια από την Κίνα, στις βορειότερες περιοχές της στέπας, από την Κίνα κινούμενοι, πια κατοικούν —κατοικούν/ περιφέρονται— Μογγόλοι κατά κανόνα νομάδες, —απλώς σας λέω ότι οι Μογγόλοι θεωρούνταν οι πιο άγριοι κάτοικοι της στέπας όχι, ότι και οι υπόλοιποι δεν ήταν— αλλά οι Μογγόλοι θεωρούνταν οι πιο σκληροτράχηλοι.

Η Κίνα λοιπόν συνορεύει με τους ανθρώπους της στέπας και ζει την κόλαση από τις επιδρομές αυτών των δεκάδων και εκατοντάδων φυλών. Αποτέλεσμα λοιπόν είναι η Κίνα κάποια στιγμή να μην αντέξει αυτή την ιστορία και να πει τη φράση, —προφανώς ένας αυτοκράτορας Τσιν την είπε— «θα χτίσουμε ένα τείχος για να μη μπορούν να περάσουν αυτοί οι δαίμονες». Και η Κίνα εκεί στο 200 περίπου π.Χ. απέκτησε την πρώτη μορφή του μεγαλύτερου τεχνικού έργου στην ιστορία της ανθρωπότητας, τουλάχιστον μέχρι τον 20ο αι., του Σινικού τείχους. Το Σινικό τείχος, το κινέζικο δηλαδή τείχος, σήμερα υπάρχει η σημερινή μορφή του κινέζικου τείχους είναι του 16ου αιώνα μ.Χ. αλλά η πρώτη του μορφή —απλούστερη απ' την σημερινή— είναι του 220-200 π.Χ. Ξεκίνησε ως ένα τείχος 4.000 χιλιομέτρων εξελίχθηκε σε ένα τείχος 6.500 χιλιομέτρων, ένα ασύλληπτης έκτασης τεχνικό έργο το οποίο καβαλάει βουνά, κυλάει σε πεδιάδες, πέφτει σε χαράδρες δεν σταματά προκειμένου να απαλλάξει την Κίνα από την επιθετικότητα των ανθρώπων της στέπας και ιδιαιτέρως των Μογγόλων.

Οι χώρες όμως, και άλλες χώρες ήταν σταθερά εκτεθειμένες στην επιθετικότητα των Μογγόλων όπως είναι η Ρωσία, όπως είναι και η ίδια η Ευρώπη, όπως είναι και Μέση Ανατολή, η Περσία και η Ινδία διότι οι Μογγόλοι και οι Τουρκομάνοι έβρισκαν διέξοδο για να χτυπήσουν αυτές τις γεωργικές περιοχές.

3.3: Η στέπα επιτίθεται

V3.3.1 Η Χρυσή Ορδή (13')

<https://www.youtube.com/watch?v=jSIn3TPQpgA>

Απομαγνητοφώνηση kristal

Οι ορδές αυτές των ανθρώπων της στέπας, Τουρκομάνων, Μογγόλων, Τουρκομογγόλων, όπως είπαμε επηρέασαν τη ζωή της ευρύτερης Ευρασίας και επηρέασαν τη ζωή ολόκληρης της ανθρωπότητας λόγω της αποτελεσματικότητας των στρατιών τους. Στην εικόνα που βλέπουμε εδώ [εικόνα 00:28] φαίνεται μια στιγμή ανάπαυλας στην καθημερινότητα των ανθρώπων της στέπας, ο άλλος ετοιμάζει φαγητό, άλλος προετοιμάζει τα φλασκιά του κ.τ.λ., πλένονται, εδώ μπορούμε να δούμε τα περίφημα βέλη τους, να μια στιγμή ειρηνική.

Όμως οι άνθρωποι αυτοί μπορούσαν να κινηθούν όποτε ενώνονταν σε μεγαλύτερες ομάδες, γίνονταν πραγματικά πολύ επικίνδυνοι και μπορούσαν να κινηθούν σε στρατιές οι οποίες ήταν παντός καιρού θα έλεγε κανείς διότι κινούνταν και πάνω στον πάγο και πάνω στις λάσπες και πάνω στους βούρκους, διέσχιζαν ποτάμια και λίμνες χρησιμοποιώντας, αν βλέπετε εδώ [εικόνα 01:30] τομάρια ζώων φουσκωμένα με αέρα ως ασκιά δηλαδή και έτσι μπορούσαν να περνούν και οι ίδιοι, δημιουργούσαν δε, μπορούσαν να δημιουργούν με ασκιά και με σανίδες πρόχειρες γέφυρες ούτως ώστε να περνούν διάφορα αναχώματα και δύσκολα σημεία ποταμών, λιμνών, ρυακιών κ.τ.λ. και έτσι να κινούνται προς τις περιοχές της επίθεσής τους. Εδώ [εικόνα 01:57] στο τοπίο που αποτυπώνεται, βλέπουμε την εικόνα της στέπας που σας περιέγραψα σε άλλα σημεία, που είναι γυμνή, εδώ περιέχει και βουνά διότι σε κάποια σημεία υπάρχουν και βουνά αλλά κατά κύριο λόγο είναι εκτεταμένες πεδιάδες γυμνές στις οποίες φύεται το χορτάρι όπως σας είπα, και άντε και κανένα πολύ αδύναμο φυτό.

Αυτές τώρα οι στρατιές κινούνται προς τις γεωργικές περιοχές, εκεί τους περιμένουν οι επαγγελματίες στρατιώτες των γεωργικών περιοχών και κρατών που όμως αποδείχτηκε για μεγάλο διάστημα ότι οι επαγγελματίες στρατιώτες των γεωργικών κρατών δεν ήταν επαρκείς για να αντιμετωπίσουν την λαίλαπα αυτών των επιτιθεμένων και τις μεθόδους αυτών των επιτιθεμένων οι οποίοι αντλούσαν σοφία στον τρόπο της πολεμικής τους δράσης από τον λύκο. Στη στέπα ο γκριζός λύκος εκτιμάται πολύ ως ζώο, —παρότι τους κάνει καταστροφές στα πρόβατά τους— γιατί τον θαυμάζουν για την αντοχή του και κυρίως για την πονηρία του, τον τρόπο που βρίσκει πάντα να επιτυγχάνει το αποτέλεσμά του και να ξεγελά και να κλέβει το πρόβατο, να το σφάζει κ.τ.λ. Επίσης θαυμάζουν τους αετούς, γιατί πάνω στη στέπα πετούν πολλοί αετοί —ίσως το είδατε στην προηγούμενη εικόνα— [εικόνα 03:43] σας το ξαναδείχνω. Μάλιστα ένα αγαπημένο άθλημα των Μογγόλων είναι η εκπαίδευση των αετών και θα συγκρουστούν με επαγγελματίες στρατιώτες όπως είναι της Κίνας, εδώ μια εικόνα στρατιώτη της Κίνας [εικόνα 04:00]. Η Κίνα όπως είπαμε είναι χώρα η οποία υπέφερε πάρα πολύ από αυτές τις επιθέσεις των Μογγόλων, των Τουρκομάνων και άλλων δυνάμεων της στέπας.

Τώρα η επιθετικότητα αυτή των Μογγόλων κάποιες φορές θα φτάσει στο ζενίθ της και των ανθρώπων της στέπας διότι κατά καιρούς θα παρουσιαστούν ηγέτες οι οποίοι όπως είπα και σε άλλη στιγμή θα καταφέρουν να ενώσουν πολλές ομάδες της στέπας μαζί. Δεν ήταν απλό πράγμα, διότι υπήρχαν οι αντιπαλότητες που περιγράψαμε σε άλλη στιγμή, υπήρχε η αναφορά του καθενός στη φυλή του αλλά κάποιες φορές αυτό έγινε δυνατό να ξεπεραστεί και να δημιουργηθούν μεγάλες στρατιές οι οποίες να αντιπροσωπεύουν μερικές απ' αυτές όλη τη στέπα και να κινηθούν σε μεγάλες δυνάμεις και σε εκτεταμένες περιοχές στοχεύοντας μακρινούς στόχους. Η στέπα, όπως σας είπα, καλύπτει μια ευθεία έκταση περίπου έξι χιλιάδων χιλιομέτρων [χάρτης 5:35]. Στα άκρα της σας θυμίζω, στα σημεία που τα άκρα της αρχίζουν να συναντούν τις ευφορότερες γαίες, υπάρχουν και φυλές οι οποίες είναι ημινομαδικές, δηλαδή είναι και κτηνοτρόφοι και γεωργοί και στη συνέχεια πια όταν τα εδάφη γίνονται εύφορα εκεί πια είναι η ζώνη των καθαρών γεωργών. Η στέπα αν κανείς την ακολουθήσει από τα ανατολικά προς τα δυτικά, διασχίζει περιοχές που σήμερα είναι Κίνα, Μογγολία, Καζακστάν, Τατζικιστάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν, Κιργιστάν, Αζερμπαϊτζάν, αν και εκεί δεν έχουμε τόσο πολύ έντονα τα φαινόμενα.

Η στέπα πρέπει να πούμε ότι υπάρχει, συνεχίζεται και σε ζώνες της σημερινής Ρωσίας και Ουκρανίας αλλά προς τα εκεί στην ουσία σβήνει, όμως εξελίσσεται σε πεδιάδα και αυτό επιτρέπει τα άλογα των ανθρώπων

της στέπας να συνεχίζουν τον καλπασμό τους προς τους στόχους της επίθεσής τους. Η φυσική εκπνοή της κίνησης αυτής της στέπας όταν κανείς φτάνει στις περιοχές της κεντρικής Ευρώπης είναι οι σημερινές πεδιάδες της Ουγγαρίας γι' αυτό κατά κανόνα αυτές οι στρατιές όποτε έφυγαν και κινηθήκαν δυτικά για να φτάσουν στην Ευρώπη σταματούσαν ενώ κάλπαζαν στις προηγούμενες διαδρομές τους, όταν έφταναν στις πεδιάδες της Ουγγαρίας μπροστά τους έβλεπαν τις Άλπεις, ένα μεγάλο όγκο. Εκεί λοιπόν έκαναν στάση για να δουν πως μπορούν να συνεχίσουν τον δρόμο τους. Οι άνθρωποι αυτοί δεν τρόμαζαν από τα ορεινά αλλά φυσικά δεν ήταν ο καλός τους χώρος πολέμου διότι εκείνοι πολεμούν πάρα πολύ αποτελεσματικά στην πεδιάδα, με τα άλογά τους.

Χρειαζόταν λοιπόν να βρουν διόδους μέσα στα βουνά. Μπαίνοντας στα βουνά ήταν λιγότερο αποτελεσματικοί άρα εκεί μπορούσε κανείς να τους αντιμετωπίσει πιο επιτυχημένα, πάλι όμως έβρισκαν κοιλάδες, κινούνταν χτυπούσαν πεδιάδες κ.τ.λ. Έτσι μέσα στην Ιστορία, σε αλληπάλληλες περιπτώσεις κυρίως μετά το 200 μ.Χ., αυτές εδώ οι περιοχές, [χάρτης 8:18] οι δυτικότερες περιοχές της Ευρώπης θα υποστούν την επιθετικότητα των ανθρώπων των στεπών με χαρακτηριστικές ομάδες οι οποίες και θα μείνουν στην παγκόσμια ιστορία για τη σκληρότητα των επιθέσεών τους και τις επιπτώσεις που έφερε η δράση τους στα πράγματα.

Σας θυμίζω, Ούννοι. Οι Ούννοι ήταν ομάδες που προέρχονταν από τις στέπες κυρίως μογγολικής συνθέσεως αλλά αυτό δεν σημαίνει πολλά γιατί στη στέπα αυτές οι μεγάλες στρατιές που έφευγαν εμπεριείχαν και φυλές και από τους Τούρκους και από τους Τουρκομάνους και τους Τουνγκούζιους αλλά κυρίως Τουρκομάνους. Οι Ούννοι ήταν ως φαίνεται περισσότερο Μογγόλοι. Οι Τάταροι, οι Τάταροι είναι ομάδα της σημερινής νότιας Ρωσίας που σχετίζεται με το ημινομαδικό τμήμα, που είπαμε ότι υπάρχει στα ξέφτια της στέπας προς τα δυτικά. Εν πολλοίς Τούρκοι αλλά ανάμεικτοι και με Μογγόλους. Οι Πετσενέγκοι αν τους θυμόσατε και από τα σχολικά μας βιβλία που χτύπησαν το Βυζάντιο αλληπάλληλες φορές, στον 6ο, 7ο, 8ο αι. Οι Πετσενέγκοι, επίσης κάτοικοι της στέπας κυρίως Τουρκομάνοι, οι Άβαροι, επίσης κυρίως Τουρκομάνοι αλλά και ανάμεικτοι, οι Μαγυάροι και αυτοί χτυπούν την Ευρώπη και από όλους αυτούς όμως, η σημαντικότερη και η μεγαλύτερη στρατιά που χτύπησε ποτέ την Ευρασία, ποτέ την Ευρασία —είναι η στρατιά της Χρυσής Ορδής. Η στρατιά της Χρυσής Ορδής χτύπησε ολόκληρη την Ευρασία στον 13ο αι. Αρχηγός της ήταν ο θρυλικότερος άντρας που παρήγαγε ποτέ η στέπα, ο Τζενγκίς Χαν. Το όνομά του το κανονικό ήταν Τεμουτζίν Τσενγκίς είναι το προσωνύμιό του, θα πει: άνθρωπος που τον έστειλε η μοίρα. Ο Τζενγκίς Χαν λοιπόν ηγήθηκε της μεγαλύτερης στρατιάς που παρήγαγε ποτέ η στέπα στον 13ο αι. μ.Χ. και με την δράση του δημιούργησε την μεγαλύτερη αυτοκρατορία στην ιστορία της ανθρωπότητας. Αυτοκρατορία —διορθώνω σε αυτό το σημείο—, η μεγαλύτερη αυτοκρατορία στην ιστορία της ανθρωπότητας είναι η Βρετανική Αυτοκρατορία του 19ου αι. δηλαδή πριν από 150 χρόνια, που όμως δεν είχε κατακτηθεί με πόλεμο αλλά εν πολλοίς με οικονομική, διπλωματική, πολιτική διεϊσδυση και πόλεμο. Όμως η αυτοκρατορία του Τζενγκίς Χαν είναι η μεγαλύτερη αυτοκρατορία που δημιουργήθηκε ποτέ με πόλεμο και σας δείχνω την έκτασή της για να έχουμε μια εικόνα των πραγμάτων, είναι αυτή εδώ [χάρτης 11:46]. Κοιτάξτε σε αυτό τον χάρτη η περιοχή με μοβ είναι η αυτοκρατορία του Τζενγκίς Χαν την οποία δημιούργησε ο ίδιος το πρώτο μισό του 13ου αι. και εδώ ελπίζω να προσανατολίζεστε, εδώ είναι η Κίνα, εδώ είναι η Τουρκία, το Βυζάντιο γράφει ο χάρτης. Αυτή εδώ η έκταση που βλέπουμε είναι τρεις φορές μεγαλύτερη από την αυτοκρατορία των Ρωμαίων και πέντε φορές μεγαλύτερη από την αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Αφήστε δε που οι διάδοχοί του ήταν προκομμένοι επίσης και επεξέτειναν τα σύνορα της αυτοκρατορίας της Χρυσής Ορδής, όπως ονομάζονταν αυτή η φοβερή στρατιά. Κοιτάξτε οι Μογγόλοι στον 13ο, 14ο αι. κατέχουν μια τεράστια ζώνη της Ευρασίας την οποία και θα επεκτείνουν μέχρι και τον 15ο αι. οπότε πια θα ολοκληρωθεί αυτός ο κύκλος και πια η αυτοκρατορία του Τζενγκίς Χαν και των επιγόνων του θα αρχίσει να μπαίνει σε παρακμή.

V3.3.2 Ο κύκλος της βίας (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=MPmO-r-1g4k>

Απομαγνητοφώνηση Rico

Ας μείνουμε λίγο ακόμη στον χάρτη της εξάπλωσης της ισχυρότερης στρατιάς της στέπας απ' τον 13ο αιώνα μέχρι και τον 15ο αιώνα.

Είδαμε στην προηγούμενή μας ενότητα τις περιοχές που κατέκτησε ο Τζενγκίς Χαν. Όμως... και βλέπουμε ότι ήδη ο Τζενγκίς Χαν είχε κατακτήσει τμήμα της Κίνας. Την Κίνα την χτύπησε γρήγορα ο Τζενγκίς Χαν, μετά την άνοδό του στο αξίωμα του Χαν όλης της στέπας, με τρομερή βία, απίστευτη βία. Και χρειάστηκε στους Μογγόλους πάνω από 30 χρόνια για να μπορέσουν να κατακτήσουν ολόκληρη την Κίνα. Και μετά τον θάνατο του Τζενγκίς Χαν συνεχίστηκε αυτή η επίθεση. Τελικά η Κίνα ολόκληρη ελέγχθηκε από τους Μογγόλους, όπως και η χερσόνησος της Κορέας.

Πρέπει να πούμε στο σημείο αυτό, ότι οι Μογγόλοι, η Χρυσή Ορδή επιχείρησε να κατακτήσει και την Ιαπωνία. Πέρασε με πλοία για να χτυπήσει το σύμπλεγμα της Ιαπωνίας. Η Ιαπωνία δεν είχε ποτέ δεχτεί επίθεση από κανέναν, είναι νησιωτική χώρα και δεν ήξερε αυτό το σπορ, δηλαδή να της επιτίθενται άνθρωποι από αλλού. Όμως εκείνη τη στιγμή, στον 13ο αιώνα, έμοιαζε πολύ επικίνδυνο, διότι οι Μογγόλοι πιθανότατα να την κατελάμβαναν. Όμως -τα πλοία βέβαια δεν ήταν δικά τους, τα πήρανε από τους ανθρώπους των παραλίων και τους ανάγκαζαν να τους μεταφέρουν προς την Ιαπωνία— όμως όταν έφταναν... προσέγγιζαν τα πλοία των Μογγόλων στην Ιαπωνία, φύσηξε ένας άνεμος παραδοσιακός, ένας ετήσιος άνεμος που φυσάει στην Ιαπωνία -πώς είναι εμάς τα μελτέμια; -ο οποίος ονομάζεται στα ιαπωνικά «κάμι κάζε». Αυτός λοιπόν ο κάμι κάζε φύσηξε τόσο δυνατά, που έπνιξε τον στόλο της Χρυσής Ορδής και έτσι η Ιαπωνία σώθηκε από την επίθεση των Μογγόλων. Έκτοτε οι Γιαπωνέζοι θεωρούσαν αυτόν τον άνεμο, «άνεμο της ελευθερίας». Γι' αυτό και θα θυμάστε ότι το όνομα αυτό χρησιμοποιήθηκε από την ομάδα των εθελοντών νέων αυτοκτονίας στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι οποίοι με μικρά αεροπλανάκια έπεφταν πάνω στα μεγάλα πλοία των Αμερικανών στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, προκειμένου να αποτρέψουν την κατάκτηση της Ιαπωνίας από τους Αμερικανούς. Κι αυτοί ονομάζονταν κάμι κάζε, από αυτόν τον άνεμο.

Επίσης, η Χρυσή Ορδή χτύπησε τη Βαγδάτη φτάνοντας εδώ, στην Εγγύς Ανατολή. Μάλιστα επειδή θεωρήθηκε από την πλευρά των Μογγόλων, ότι είχαν προσβληθεί από συμπεριφορά του ηγεμόνα της Βαγδάτης, αποφασίστηκε η εξάλειψη των κατοίκων της Βαγδάτης απ' τον χάρτη. Έτσι, το 1258 η Βαγδάτη κατελήφθη μέσα σε ένα όργιο βίας και αίματος, απ' τα φοβερότερα στην παγκόσμια ιστορία.

Και στη συνέχεια, η Χρυσή Ορδή κινήθηκε προς την Παλαιστίνη, με στόχο να περάσει προς την Αφρική και να χτυπήσει την Αίγυπτο. Αλλά εκεί, στην περιοχή της Παλαιστίνης το 1260 μ.Χ., τους περίμεναν οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου, μια ομάδα τουρκικής καταγωγής, τουρκοσλαβικής καταγωγής πολεμιστών, οι οποίοι είχαν γίνει ηγεμόνες της Αιγύπτου και ήταν εξαιρετικοί πολεμιστές κι αυτοί. Και εκεί, το 1260, για πρώτη φορά η Χρυσή Ορδή ηττάται στην Παλαιστίνη.

Η περιπέτεια της Χρυσής Ορδής είχε ξεκινήσει απ' το 1206. Επί σχεδόν 50 χρόνια η Χρυσή Ορδή ήταν ανίκητη. Σας λέω σ' αυτό το σημείο, ότι η Χρυσή Ορδή χτύπησε τη Ρωσία το 1237 και την κατέλαβαν, τα ρωσικά εδάφη εκείνης της εποχής, τα κατέλαβαν τον χειμώνα. Είναι η μόνη φορά που η Ρωσία κατακτήθηκε χειμώνα, με τα άλογά τους να κινούνται πάνω στον πάγο. Θέλω να πω μ' αυτό, ότι οι άνθρωποι αυτοί ήταν πολύ μεγάλης αποτελεσματικότητας στις επιθέσεις τους.

Και βέβαια, η Χρυσή Ορδή έφτασε και στην Ευρώπη στον 13ο αι. μ.Χ. Μετά Χριστόν ευρισκόμαστε, όλα αυτά είναι μετά Χριστόν. Στον 13ο λοιπόν αιώνα, χτύπησε και την Ευρώπη, έφτασαν στην Ουγγαρία. Άρχισαν να χτυπούν και να διεισδύουν στις περιοχές γύρω απ' την Ουγγαρία, προς την Αυστρία, ήρθαν και στα Βαλκάνια, χτυπούσαν και τα Βαλκάνια. Όμως, για καλή τύχη της Ευρώπης, την εποχή που γίνονταν οι δράσεις στο έδαφός της, πέθανε ο Χαν —όχι ο Τζενγκίς Χαν, ο διάδοχός του— και σύμφωνα με το έθιμο της στέπας, οι αρχηγοί των διαφόρων ομάδων έπρεπε να συναντηθούν σε κάποιο σημείο, που είναι ορισμένο, εκεί στην περιοχή της στέπας, για ν' αποφασίσουν για τον διάδοχο. Έτσι, έφυγαν οι ισχυρότεροι αρχηγοί του πολέμου κι επέστρεψαν στη στέπα και η Ευρώπη στον 13ο αιώνα την γλίτωσε φθηνά, διότι η Χρυσή Ορδή δεν επανήλθε και άφησε τα πράγματα να κυλήσουν εδώ στα ευρωπαϊκά, τα δυτικοευρωπαϊκά εδάφη.

Όμως, στην περιοχή της υπόλοιπης Ευρασίας η παρουσία της στέπας ήταν ισχυρή και το 1300 και το 1400. Από το 1500 και μετά, όπως είπαμε, πλέον η στέπα ξεθυμαίνει και μάλιστα το ενδιαφέρον είναι ότι από τον 16ο αιώνα και μετά, πλέον η στέπα παύει να είναι επικίνδυνη, δεν επιτίθενται πια οι άνθρωποι της στέπας. Μετά από 2.000 και 3.000 χρόνια τρομερής επιθετικότητας σε διάφορες περιοχές της Ευρασίας, δεν συνεχίζουν πλέον την επιθετικότητά τους. Και τούτο διότι αναπτύχθηκαν άλλου τύπου όπλα πλέον, τα οποία χρησιμοποιούσαν οι εχθροί τους, πολυβόλα όπλα, με τα οποία και δεν μπορούσαν εκείνοι να υπερέχουν. Διότι οι Μογγόλοι και οι Τουρκομάνοι των στεπών ήταν καταπληκτικοί πολεμιστές, όταν πολεμούσαν σώμα

με σώμα, σε αυτό ήταν πάρα πολύ επιτυχημένοι.

Ένας από τους διαδόχους του Τζενγκίς Χαν, ο Τιμούρ Λεγκ (στα ελληνικά τον λέμε Ταμερλάνο), συνέχισε σχεδόν με την ίδια ζέση, που ο προπάππος του ο Τζένγκις Χαν είχε δράσει στην Ευρασία και επεξέτεινε τα όρια του ελέγχου σ' εκείνη τη φάση της Χρυσής Ορδής. Αυτή είναι η αυτοκρατορία του Τιμούρ Λεγκ. Είναι πλέον μικρότερη από εκείνη του Τζενγκίς Χαν, αλλά κρατάει ακόμη δυνάμεις και μάλιστα επεκτείνει σε κάποια σημεία... κοιτάζετε... εδώ είναι... το Οθωμανικό... πλέον... Ο Τιμούρ Λεγκ, ο Ταμερλάνος, έδρασε γύρω στο 1400. Και χτύπησε και τους Οθωμανούς Τούρκους και τους νίκησε, ήταν ένας φοβερός πολεμιστής της στέπας. Λεγόταν Τιμούρ, επειδή ήταν κουτσός. Και η αυτοκρατορία του περιλαμβάνει, αν δούμε στον χάρτη, αυτά που σήμερα είναι Ιράκ, Περσία, Αφγανιστάν, τμήμα του Πακιστάν και φυσικά ελέγχει τμήματα της στέπας της κεντρικής. Αυτή είναι η αυτοκρατορία του Ταμερλάνου, του οποίου και μόνον η σκηνή του δείχνει την δύναμη και την αίσθηση εξουσίας που είχε. Αυτή είναι η σκηνή του Τιμούρ Λεγκ, υπέροχα υφασμένη και χρυσοκεντημένη. Και μπορεί κανείς να καταλάβει την εντυπωσιακή όψη της, εάν δει το μέγεθος των ανθρώπων που παριστάνονται στη σκηνή. Μέσα σε μία τέτοιου μεγάλου μεγέθους σκηνή —έργο τεχνικής όχι ασήμαντο, δεν είναι απλό να στήσεις μια τόσο μεγάλη σκηνή— μπορούσε ο Τιμούρ Λεγκ να δέχεται τμήματα του στρατού του, να τους απευθύνει τον λόγο, να συζητά με πολυάριθμα μέλη της διοίκησης κ.τ.λ., κ.τ.λ.

Η Ευρασία δηλαδή έζησε... ένωσε την καυτή πνοή των ανθρώπων της στέπας επί χιλιετίες, αλλά εκείνες οι περίοδοι που έδειξαν ιδιαίτερη κινητικότητα ανθρώπων της στέπας —τόσο προς Ανατολάς, αλλά και προς Δυσμάς, δηλαδή προς την Ευρώπη, τη Ρωσία, τη δυτική και κεντρική και ανατολική Ευρώπη— κυρίως σχετίζονται από τις εποχές μετά τον 3ο αιώνα μ.Χ., οπότε έχουμε και εξελίξεις και σε άλλα ζητήματα.

V3.3.3 Οι Ούννοι συμπαράσφουρν Γερμανούς (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=3c3zoxYIJ6c>

Απομαγνητοφώνηση angelina

Η δράση των ανθρώπων της στέπας από περίπου το 300 μ.Χ. μέχρι περίπου το 1500 μ.Χ. άφησε αποτυπώματα στη μνήμη των γεωργικών πληθυσμών, ιδιαίτερα έμεινε αποτυπωμένη η ωμότητα και η αγριότητα, η ταχύτητα σφαγής την οποία επεδείκνυαν. Το ανελέητο των επιθέσεών τους, οι αιφνιδιασμοί τους και βέβαια η τεράστιας κλίμακας βιασμοί στους οποίους προχωρούσαν. Πρέπει στο σημείο αυτό να πούμε ότι έχει υπολογιστεί, πως ένα ποσοστό των σημερινών κατοίκων της Ευρασίας, εμπεριέχει γενετικό υλικό των ανθρώπων της στέπας, από τις επιδρομές αυτών των αιώνων. Μάλιστα σχετικά πρόσφατα δημοσιεύτηκε επισήμως σε σοβαρό περιοδικό βιολογίας και ιατρικής, έρευνα η οποία έγινε στο γενετικό υλικό ατόμων της Ευρασίας, ιδιαίτερα από την ανατολική πλευρά της Ευρώπης και την Ασία και υπελογίσθη ότι 16 εκατομμύρια άνδρες σήμερα, 16 εκατομμύρια άνδρες, όχι γυναίκες, αυτό είναι άλλο ποσοστό, άλλος αριθμός, εμπεριέχουν γενετικό υλικό από έναν άνδρα.

Η ομάδα η οποία έκαμε αυτή την έρευνα, καθώς έψαχνε το DNA και έκαμε αναγωγές, βρήκε ότι αυτός ο άνδρας, ο ένας άνδρας, ήταν κάπου στον 13ο αιώνα, έδρασε κάπου στον 13ο αιώνα, γιατί έβγαине μαθηματικά αυτό. Ταιριάζει, γιατί τότε οι Μογγόλοι ήταν στην πολύ μεγάλη τους δράση και η Χρυσή Ορδή και σας θυμίζω ότι στη Χρυσή Ορδή ήταν και Τούρκοι και Μογγόλοι και Τουρκομογγολικές φυλές, ανάμεικτες φυλές, κυρίως όμως Μογγόλοι και μάλιστα όταν εντοπίστηκε αυτό το εύρημα, όπως λένε οι επιστήμονες οι οποίοι εξηγούν πώς κινήθηκαν, περιγράφουν τους εαυτούς τους ότι όταν κατάλαβαν ότι είναι του 13ου αιώνα, αυτό το γενετικό ενός μόνο άνδρα, όχι περισσότερων, φανταστείτε πόσοι άλλοι είναι για τους υπόλοιπους, σκέφτηκαν αμέσως τον Τζενγκίς Χαν, ότι δεν μπορεί να ήταν ο Τζενγκίς Χαν αυτός ο οποίος είχε βιάσει τόσες πολλές γυναίκες ώστε να έχουμε αυτό το αποτέλεσμα. Βέβαια μπορεί να μην ήταν ο Τζενγκίς Χαν και να ήταν κάποιος άλλος Μογγόλος, επίσης δυναμικός σε αυτή τη δράση. Πάντως η δράση των Μογγόλων έχει αφήσει —όπως είπαμε, και της Χρυσής Ορδής— δεινές εντυπώσεις και εδώ [εικόνα 03:19] μπορούμε να δούμε μία αποτύπωση ευρωπαϊκή —σε χειρόγραφο— το πώς έβλεπαν οι Ευρωπαίοι της εποχής την δράση των ανδρών της Χρυσής Ορδής. Και εδώ βλέπουμε κάτι το οποίο δεν ισχύει.

Εν πάση περιπτώσει παρουσιάζονται οι Μογγόλοι να ψήνουν έναν άνθρωπο σαν να είναι αρνί σε φωτιά, άλλος να τρώει ωμό, ένα φρεσκοκομμένο πόδι απ' το οποίο ξεπετιέται αίμα και ήδη το ένα να το τρώει, το άλλο να το περιμένει να το φάει, άλλος να κόβει τα κεφάλια με τσεκούρι κ.τ.λ. Πρέπει να πούμε ότι δεν

ισχύει, οι Μογγόλοι δεν ήτανε ανθρωποφάγοι, αλλά οπωσδήποτε ήταν βιαιότατοι στις επιθέσεις τους, αλλά από τον πολύ του τρόμο -τον τρόπο για αιώνες όταν έλεγες τη λέξη Μογγόλος, Τουρκομάνος το στόμα σου, γέμιζε από φρίκη, διότι οι άνθρωποι αυτοί ήταν εξαιρετικά —όπως είπαμε— αποτελεσματικοί, επιθετικότεροι και γρήγοροι στη σφαγή, στη λεηλασία και στον βιασμό. Από αυτές τις ομάδες, εκείνη που θα παίξει έναν ρόλο κομβικό στην αρχή των πραγμάτων, τουλάχιστον όσον αφορά τη ζωή της Ευρώπης, είναι η ομάδα των Ούννων. Οι Ούννοι, να εδώ [εικόνα 05:04], βλέπουμε έναν Ούννο πολεμιστή σε αποτύπωση. Προσέξτε την μορφή του, αν και ο ζωγράφος εδώ την αποτύπωσε με σκοτεινά χρώματα, οι Ούννοι είχαν χαραγμένα πάνω τα πρόσωπά τους για να είναι φοβερότεροι, με χαρακιές από μαχαίρια —από παιδιά— κι έτσι το πρόσωπό τους ήτανε τρομερό. Εδώ το δείχνει, δεν ξέρω αν φαίνεται στο φακό σας, και κοιτάξτε τα πόδια του: οι κάτοικοι της στέπας, του κεντρικού κορμού της στέπας, δηλαδή εκεί που είναι οι απόλυτοι νομάδες, επειδή ιππεύουν από την ώρα σχεδόν που θα γεννηθούν τα άλογα, είχαν στραβά πόδια. Τα πόδια τους ήταν κυκλικά, διότι τα κόκκαλά τους έπαιρναν το σχήμα της ράχης του αλόγου.

Οι Ούννοι λοιπόν είναι μια ομάδα περίπλοκη, οι μελετητές προσπαθούν να καταλάβουν εάν σχετίζονται με τους Χσιουνγκ Νου. Οι Χσιουνγκ Νου ήταν ομάδες Μογγόλων που χτύπαγαν την Κίνα για αιώνες. Η σημερινή άποψη είναι ότι μάλλον σχετίζονται και είναι μετεξέλιξη των Χσιουνγκ Νου, μάλιστα δεν υπήρχε μία ομάδα Ούννων, αλλά υπήρχαν και οι λευκοί Ούννοι οι οποίοι λεγόταν Εφθαλίτες και αυτοί δεν είχαν σχιστά μάτια, όμως —εν πάση περιπτώσει— οι Ούννοι είναι κάτι ρευστό. Κατά κύριο λόγο ήταν Μογγόλοι, οι περιοχές τους βρίσκονταν σε ζώνες μογγολικών εδαφών που βρίσκονται στη σημερινή Ρωσία προς τη Σιβηρία αλλά και περιοχές της σημερινής Μογγολίας και αυτοί κτυπούσαν ολόγυρα τις γεωργικές περιοχές, αλλά για κάποιο λόγο μετά το 200 μ.Χ. άρχισαν να κινούνται συστηματικά, δυτικότερα, σε μεγάλες ορδές, σε μεγάλες ομάδες, χτυπώντας, κινούμενοι στη ζώνη της στέπας. Οι Ούννοι εκεί στον 3ο αιώνα μ.Χ. πήραν μία πορεία κινούμενοι³² —αν δείτε αυτό το χέρι μου [07:32]— σε μία βορειότερη θα έλεγε κανείς γραμμή, πέρασαν πάνω από την Κασπία θάλασσα και κινήθηκαν προς την Ευρώπη, περνώντας και στη ζώνη μεταξύ Μαύρης Θάλασσας και Κασπίας θαλάσσης. Στην διαδρομή τους αυτή, οι Ούννοι, συνάντησαν μία ομάδα Γερμανών, αρχικά. Εδώ στα ανατολικά τμήματα οι Γερμανοί —θα μιλήσουμε γι' αυτούς—, είναι φυλές που αναπτύχθηκαν στη βόρεια και βορειοκεντρική Ευρώπη, αλλά όχι στα ανατολικά, τόσο ανατολικά. Όμως μία ομάδα Γερμανών —ιστορικά— είχε αναπτυχθεί στη ζώνη μεταξύ της Μαύρης Θάλασσας και της Κασπίας θάλασσας βορειότερα θα 'λεγε κανείς της Κασπίας θαλάσσης, και αυτοί λεγόταν ανατολικοί Γερμανοί.

Στα γερμανικά ανατολή είναι Osten, (-Osten) και ήταν Γότθοι «Ostgoten» Οστρο-γότθοι, αυτό που λέμε Οστρογότθοι. Οστρογότθοι θα πει ανατολικοί Γερμανοί. Καθώς λοιπόν εδώ σάρωναν οι Ούννοι εκεί στον 3ο -τέλος του 3ου αιώνα, στην ουσία χτύπησαν και διέλυσαν τους Οστρογότθους και οι Οστρογότθοι κινήθηκαν κι εκείνοι με τα δικά τους άλογα προς τα δυτικά για να αποφύγουν την βία των Ούννων. Έτσι στο τέλος του 4ου και στις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. θα συμβεί στην Ευρώπη και ιδιαίτερα ανατολική και δυτική, μια ανατροπή των ισορροπιών και θα ακολουθήσει ένα φαινόμενο ντόμινο, καθώς οι άνθρωποι των στεπών θα σπρώχνουν τα γερμανικά φύλα δυτικότερα, και έτσι η δυτική Ευρώπη θα ζήσει ταυτοχρόνως την επέκταση και δράση των γερμανικών φύλων μαζί με την επιθετικότητα των ανθρώπων της στέπας. Έτσι μετά τον 3ο αιώνα, μπαίνοντας δηλαδή πια στον 4ο αιώνα, απ' το 300 δηλαδή και μετά, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία πρέπει να αντιμετωπίσει τον πιο μεγάλο κίνδυνο της ιστορίας της, την συνδυασμένη —προσέξτε όχι συνδυασμένη απλώς στον χρόνο συνέβαινε μαζί— δράση Ούννων και Γερμανών. Αποτέλεσμα ήταν η διάλυσή της. Δεν είναι μικρό δηλαδή το αποτέλεσμα.

V3.3.4 Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=b8KFegK9z9w>

Απομαγνητοφώνηση Lemonia9

Όταν οι Ούννοι φτάνουν στα σύνορα της Ευρώπης —όποιοι και να 'ταν ακριβώς αυτοί οι Ούννοι, γιατί, όπως

³² Η δράση των Ούννων ξεκινά ενωρίς. Ωστόσο, στις περιοχές δυτικότερα των Ουραλίων δρουν κυρίως στον 4ο και 5ο αι. μ.Χ. Την ίδια την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κτυπούν στο β' μισό του 4ου και, κυρίως, στον 5ο αι. μ.Χ.

σας είπα πριν, ήταν κάποιο συνονθύλευμα φυλών, όχι τόσο ευκρινές, αλλά στην εποχή ονομάζονται Ούννοι—φτάνουν, λοιπόν, στα σύνορα της Ευρώπης. Ποια είναι η μεγάλη δύναμη, με την οποία θα συγκρουστούν και η οποία θα τους αντιμετωπίσει; Δεν είναι άλλη από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν εκείνη την εποχή η μεγαλύτερη δύναμη στον κόσμο και κάλυπτε μία έκταση εντυπωσιακή, που περιελάμβανε από τη Βρετανία και τη Γαλλία —μιλώ με σημερινούς όρους, τότε Γαλατία— την Ιβηρική χερσόνησο, την Ιταλία, απ' την οποία και πήγασε η ρωμαϊκή δύναμη, γιατί από εδώ ξεκίνησε η Ρώμη, απ' την περιοχή του Λατίου, εκεί γύρω στο 400 π.Χ. γίνεται μεγάλη δύναμη και εμφανίζεται στην Ιστορία ενσωματώνοντας στοιχεία πάρα πολλά από τον ελληνικό πολιτισμό, ο οποίος ήταν κυρίαρχος στην περιοχή της Ιταλίας. Σας θυμίζω, εξάλλου, ότι οι Έλληνες είχαν κατοικήσει τη νότια Ιταλία και τη Σικελία για αιώνες και ονομάζονταν —και μέχρι σήμερα ονομάζεται— Magna Grecia η περιοχή αυτή. Επίσης, οι Ρωμαίοι είχαν εισπράξει στη γέννησή τους πάρα πολλά στοιχεία από τους Ετρούσκους, έναν λαό που είχε προϋπάρξει των Ρωμαίων στην κεντρική και βόρεια Ιταλία. Ξεκινώντας, λοιπόν, από εκεί κατέκτησαν σταδιακά περιοχές, ολόκληρη την Ιταλία, ενισχύθηκαν, κατέκτησαν τις περιοχές της Ιλλυρίας και Δαλματίας —εδώ σ' αυτό που σήμερα είναι Κροατία, Σερβία κ.τ.λ. —, ολόκληρη την περιοχή των Μακεδόνων και της Ελλάδας νοτιότερα, αυτό που σήμερα είναι Βουλγαρία, αυτό που σήμερα είναι Ρουμανία, δηλαδή έφτασαν στην περιοχή της Δακίας, κατέλαβαν τη Μικρά Ασία, τα παράλια της Μεσογείου ολόκληρα εδώ στην Εγγύς Ανατολή, την Αίγυπτο και όλα τα παράλια της Αφρικής, συγκρούονταν με τους Πέρσες.

Αυτή η μεγάλη αυτοκρατορία είχε βρεθεί στο απόγειο της δύναμής της στον 1ο αιώνα π.Χ. και στον 1ο αιώνα μ.Χ. Στο σημείο αυτό να διευκρινίσω κάτι που είναι πολύ χρήσιμο: όταν λέμε 3ος αιώνας, δεν εννοούμε χρονολογίες που αρχίζουν με το 300. Συνήθως γίνεται αυτό το λάθος. Ή λέμε 2ος αιώνας δεν είναι χρονολογίες που ξεκινούν με το 200, διότι ο 1ος αιώνας είναι 1-100, ο 2ος είναι 100-200. Είναι λίγο δύσκολο, αλλά μπορούμε να εκπαιδευσουμε τον εαυτό μας και να μην μπερδεύομαστε τόσο πολύ. Οι Ρωμαίοι, λοιπόν, είχαν φτάσει σε μεγάλη ακμή, την μέγιστη ακμή τους, σ' αυτά τα 200 χρόνια, 100 χρόνια πριν τον Χριστό, 100 χρόνια μετά τον Χριστό, αλλά, βέβαια, ήταν για αιώνες πάρα πολύ μεγάλη δύναμη.

Κάθε αυτοκρατορία έχει κάποια δυνατά σημεία και κάποια άλλα αδύναμα. Οι Ρωμαίοι, που αποδείχθηκαν για περίπου 600 χρόνια ισχυρότατοι, στηριζόμενοι στον τρόπο της διοίκησής τους, την πολιτική τους ζωή, που —παρότι ήταν ταραγμένη— αποδείχθηκε ότι λειτούργησε για μεγάλο διάστημα αποτελεσματικά, αλλά, βέβαια, τον εξαιρετικό τους στρατό. Οι περίφημες ρωμαϊκές λεγεώνες ήταν ξακουστές για την πειθαρχία τους, για τον τρόπο του πολέμου τους, την αποτελεσματικότητα της δράσης τους και για το ανυποχώρητο της δράσης τους.

Βέβαια, οι Ρωμαίοι είναι επίσης ξακουστοί για τους δρόμους τους οποίους έκτιζαν, τα τεχνικά έργα —σ' αυτά ήταν καταπληκτικοί— σπουδαία είναι η Εγνατία Οδός, που τη γνωρίζουμε κι εμείς, γιατί διασχίζει τμήματα της Ελλάδος σήμερα. Η Εγνατία Οδός, οι δρόμοι που έκτιζαν οι Ρωμαίοι ήταν πλακοστρωμένοι, με καταπληκτικά γεφύρια, που κάθε τόσο γεφύρωναν τα δύσκολα σημεία, και τόσο καλά καμωμένοι, που, παρότι έχουν κυλήσει 2.000 χρόνια και από τότε που χτίστηκαν, οι δρόμοι αυτοί παραμένουν και αρκετά τους σημεία είναι λες και χτίστηκαν πρόσφατα.

Επίσης, οι Ρωμαίοι έκτιζαν και άλλα έργα. Έδιναν έμφαση στα υδραγωγεία —αυτό έχει σημασία— δίνουν μεγάλη έμφαση στην ανάπτυξη των πόλεων και εξ αυτού θεωρούσαν ότι είναι σπουδαίο το να υπάρχει ύδρευση και μάλιστα υψηλής ποιότητας ύδρευση, γι' αυτό δημιουργούσαν εξαιρετικά τεχνικά έργα — διαθέτουμε και στην Ελλάδα, στην Καβάλα, διασώζονται και σε άλλα σημεία παρόμοια, καταπληκτικά τεχνικά έργα των Ρωμαίων—, ούτως ώστε το νερό των βουνών να κυλά και να κινείται προς τις πόλεις που συνήθως ήταν χαμηλότερα.

Επίσης, σπουδαίο τεχνικό έργο, ας πούμε —είναι και πολύ διαδεδομένο— τα δημόσια λουτρά, τα οποία αυτοί έκτιζαν ακριβώς με το νερό το οποίο έφερναν στις πόλεις. Οι άνθρωποι μπορούσαν να απολαμβάνουν αυτή τη χαρά του θερμού λουτρού. Τα δημόσια λουτρά των Ρωμαίων είναι αποτέλεσμα της επαφής τους με τους Έλληνες, γιατί οι αρχαίοι Έλληνες διέθεταν δημόσια λουτρά, που τα ονόμαζαν «Βαλανεία». Οι Ρωμαίοι εμπνεύστηκαν από αυτά και δημιούργησαν τις «Θέρμες» τους, τα θαυμάσια ρωμαϊκά λουτρά, που και αυτά τα είδαν οι Άραβες και τα αξιοποίησαν και τα υιοθέτησαν και που τα είδαν οι Τούρκοι και που τα αξιοποίησαν... Θέλω να πω, ο πολιτισμός δίνει σαν σκυτάλη ιδέες ο ένας στον άλλον και ο καθένας το βελτιώνει, το κινεί προς άλλες κατευθύνσεις κ.τ.λ.

Σπουδαίο, επίσης, οι Ρωμαίοι έκτισαν εξαιρετικά κάστρα και οχυρωματικά έργα και μάλιστα οι αρχιτέκτονές τους μπορούσαν να φτάσουν σε θαύματα αρχιτεκτονικής, όπως είναι η περίπτωση του «Πάνθεον» στη Ρώμη, του οποίου ο θόλος μέχρι σήμερα μελετάται και θαυμάζεται για το μέγεθός του και για τις ευρηματικές λύσεις αυτών των αρχιτεκτόνων και των στατικών και μηχανικών που μπόρεσαν να βρουν λύση στήριξης ενός τέτοιου μεγάλου εντυπωσιακού θόλου.

Τώρα, εμάς αυτή η αυτοκρατορία μας ενδιαφέρει στο συγκεκριμένο σημείο σε σχέση με το θέμα μας, που είναι η δράση των ανθρώπων των στεπών και τα αποτελέσματα που επέφερε η δράση τους αυτή στην αλλαγή, στην αλλαγή της πορείας της ανθρώπινης ιστορίας στο σκέλος της Ευρασίας.

Ένα απ' τα χαρακτηριστικά αποτελέσματα που έφερε η δράση των ανθρώπων αυτών των στεπών —που δεν ήταν, όμως, μόνοι σ' αυτή τους τη δράση, γιατί υπήρχαν και άλλες φυλές που χτυπούσαν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία— έφερε τη διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Γι' αυτήν θα μιλήσουμε στην επόμενη ενότητά μας και θα προσπαθήσουμε να συνδυάσουμε τις δυνάμεις, οι οποίες έπαιξαν ρόλο στα πράγματα.

V3.3.5 Τα γερμανικά φύλα (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=uM2ncHgaASU>

Απομαγνητοφώνηση έγινε Mirella

Μιλάγαμε λοιπόν για τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τα χτυπήματα που πρόκειται να δεχθεί μετά το 300, δηλαδή στον 4ο και 5ο αιώνα, τα χτυπήματα τα οποία και θα την διαλύσουν. Βέβαια, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για αιώνες είχε ζήσει... Αυτός είναι ένας μόνιμος μπελάς όλων των αυτοκρατοριών δεν γίνεται, δηλαδή όταν είσαι αυτοκρατορία τα σύνορά σου είναι μεγάλα, είναι αναπεπταμένα και εκτίθεται στην επιθετικότητα πληθώρας λαών που βρίσκονται ολόγυρα, αυτό είναι μέσα στις κανονικότητες των αυτοκρατοριών.

Για την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επί αιώνες το μεγάλο της πρόβλημα ήταν οι άγριοι λαοί [χάρτης 00:46] που βρίσκονταν βορειότερα από το ποτάμιο σύνορό της. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για αιώνες είχε ως σύνορο ένα σύμπλεγμα ποτάμιων οδών, που περιλαμβάνουν τον ποταμό Μοζέλα, τον Ρήνο και μεγάλο τμήμα του Δουνάβεως. Αυτά ήταν τα περίφημα «όριοι του Ρήνου», «όριοι του Δουνάβεως». Σε αυτή τη ζώνη τα ρωμαϊκά στρατεύματα βρίσκονταν στρατοπεδευμένα σε ένα στρατόπεδο μετά το άλλο, για να αντιμετωπίσουν τους άγριους λαούς που ήταν βορειότερα.

Ποιοι ήταν αυτοί οι άγριοι λαοί, βορειότερα και ανατολικότερα; Όσον αφορά τον κεντρικό κορμό της Ευρώπης, βορειότερα απ' το Δούναβη, βορειότερα απ' τον Ρήνο και τον Μοζέλα, ήταν γερμανικά φύλα. Αυτά τα γερμανικά φύλα, δεν είναι καινούργια. Πρώτα-πρώτα οι Γερμανοί, τα γερμανικά φύλα, είναι ανθρώπινες ομάδες οι οποίες έχουν αναπτυχθεί στη βόρεια Ευρώπη και ιδιαίτερα στην περιοχή της Σκανδιναβίας. Η γενέτειρα των Γερμανών είναι η Σκανδιναβία. Αυτό που σήμερα είναι Νορβηγία, Σουηδία, Δανία και βέβαια βόρεια Γερμανία· εκεί αναπτύχθηκαν τα γερμανικά φύλα.

Τα γερμανικά φύλα είναι ινδοευρωπαϊκά φύλα. Οι Μογγόλοι και οι Τουρκοκόμοι στους οποίους αναφερόμασταν στις προηγούμενες ενότητες, είναι άνθρωποι των στεπών, δηλαδή ανήκουν στα ουραλοαλταϊκά φύλα. Αλλά οι Γερμανοί δεν έχουν σχέση, είναι εδώ πέρα, της Ευρώπης φυλές και ανήκουν στους Ινδοευρωπαίους, η γλώσσα τους είναι ινδοευρωπαϊκή. Τα φύλα αυτά, βέβαια, το λέει και ο πληθυντικός, δεν είναι ένα φύλο, ήταν πολλά φύλα. Τα γερμανικά φύλα αναπτύχθηκαν μέσα σε άλλο ανθρώπινο και κυρίως γεωφυσικό περιβάλλον. Το γεωφυσικό περιβάλλον στο οποίο αναπτύχθηκαν οι Γερμανοί είναι τα ψηλά βουνά, τα δάση· οι Γερμανοί είναι άνθρωποι των δασών και άνθρωποι των υδάτων. Διότι, οι περιοχές στις οποίες μέσα στις χιλιετίες αναπτύχθηκαν, είναι περιοχές, όπως είπαμε, δασών, που περιλαμβάνουν λίμνες, ποτάμια κ.τ.λ., αλλά και νερού. Διότι οι περιοχές στις οποίες αναπτύχθηκαν περιλαμβάνουν [χάρτης 03:45] την Βόρεια θάλασσα, τον Ατλαντικό ωκεανό, τη Βαλτική θάλασσα, επομένως τα γερμανικά φύλα ήταν εξοικειωμένα με το κρύο —διότι είναι βόρεια φύλα— και τις άγριες συνθήκες ενός πυκνού δάσους και ενός ορεινού τοπίου. Τα γερμανικά φύλα εξ αυτού ήταν εξοικειωμένα να πολεμούν σε όλα τα είδη εδαφών και τα υγρά και τα στεγνά, και τα ορεινά και τα πεδινά, εξ αυτού ήταν πάρα πολύ δύσκολοι αντίπαλοι για τους Ρωμαίους. Αυτά τα γερμανικά φύλα βρίσκονταν σε συνεχή σύγκρουση με τα

ρωμαϊκά στρατεύματα και βέβαια, τα ρωμαϊκά στρατεύματα, όσο η Ρώμη ήταν ισχυρή, έδιναν ανελέητες μάχες με Γερμανούς και κατά κανόνα πετύχαιναν να τους κρατήσουν στο όριο αυτών των ποταμίων οδών.

Ποια ήταν αυτά τα γερμανικά φύλα; Ων ουκ έστι αριθμός: τα φύλα αυτά ήσαν οι Άγγλοι, οι Σάξονες, οι Βουργουνδοί, οι Λομβαρδοί, οι Αλεμαννοί, (τους Λομβαρδούς τους είπα, δεν θυμάμαι) οι Φράγκοι, βεβαίως· η λέξη Γότθοι, όταν λέμε τη λέξη «Γότθοι», αναφερόμαστε σε φυλές, αλλά χρησιμοποιείται η λέξη «Γότθοι» πολλές φορές για όλους τους Γερμανούς, αλλά ήταν φυλή· οι Φριζιοί, οι Σουηβοί (όχι οι Σουηδοί, οι Σουηβοί), οι Θουρίγγιοι, οι Γιούτοι [Ιούτοι], οι Βαυαροί, είναι μια σειρά γερμανικών φύλων, τα οποία προέρχονταν από τα βορειότερα, αλλά βρίσκονταν, είχαν πλέον κινηθεί ακόμη νοτιότερα [χάρτης 05:49] μέσα στους αιώνες και έτσι συγκρούονταν με τους Ρωμαίους σε αυτήν εδώ τη ζώνη.

Τα γερμανικά φύλα ήσαν αγριότατα και ξακουστά για την σκληράδα τους την ώρα του πολέμου. Οι άνθρωποι αυτοί διαφέρουν σωματικά από τους ανθρώπους της στέπας που περιγράψαμε· οι άνθρωποι της στέπας κατά κανόνα είπαμε ότι είναι βραχύσωμοι, αντιθέτως τα γερμανικά φύλα ήταν υψηλόσωμα και στιβαρά, ξανθωπά βεβαίως, γιατί είναι βόρειοι λαοί με λευκό δέρμα. Να μία αποτύπωση Φράγκου [εικόνα 06:42]. Οι Φράγκοι αναδείχθηκαν σε σπουδαία κεντρική γερμανική φυλή —θα τους δούμε στη συνέχεια σ' όλες τις εξελίξεις— και πολεμούν με δόρυ και με πελέκεις, ήσαν σκληροτράχηλοι πολεμιστές. Όπως τώρα μπορούμε να δούμε και μια άλλη έτσι μορφή Σαξόνων. Οι Άγγλοι, οι Σάξονες, ήταν γερμανικό φύλο, σε κάποια στιγμή είχαν αναμειχθεί μεταξύ τους. Εδώ βλέπουμε [εικόνα 07:11] έναν Αγγλοσάξονα, στη σκευή του και στον τρόπο της μάχης του.

Αυτά τα φύλα, όπως είπαμε, χτυπούσαν τους Ρωμαίους, οι οποίοι, προκειμένου να τα αντιμετωπίσουν, είχαν δημιουργήσει, όχι μόνο στρατόπεδα κατά μήκος των ποταμίων οδών, αλλά και από τα στρατόπεδα αυτά προέκυψαν σταδιακά ολόκληρες πόλεις· διότι, καθώς στα στρατόπεδα κατοικούσαν, εύρισκαν κατάλυμα και στρατοπέδευαν χιλιάδες και δεκάδες χιλιάδες στρατιωτών, γύρω τους έρχονταν τεχνίτες που θα τους εξυπηρετήσουν κ.τ.λ. σταδιακά αναπτυσσόταν πόλεις ολόκληρες κι εδώ βλέπουμε [εικόνα 08:13] μια τέτοια πόλη, η οποία δημιουργήθηκε από ρωμαϊκό στρατόπεδο στην πραγματικότητα κατά μήκος των οδών που δείξαμε των ποταμίων, αυτή είναι η Τρίερ. Η Τρίερ σήμερα βρίσκεται στα σύνορα της Γερμανίας, νότια, κοντά στο Λουξεμβούργο και βλέπουμε τι εξαισία πόλη, σε τι πόλη εξελίχθηκε η Τρίερ, με τα τείχη της βέβαια, για να αντιμετωπίζουν τις επιθέσεις των αγρίων φυλών και τις γέφυρες· σ' αυτό δεν είχαν πρόβλημα οι Ρωμαίοι, δημιουργούσαν εξαιρετικές γέφυρες σε όλη την αυτοκρατορία.

Τώρα, αυτά τα γερμανικά φύλα, τα οποία ταλαιπωρούσαν τον ρωμαϊκό στρατό, ταυτοχρόνως τον εξυπηρετούσαν με έναν άλλο τρόπο και εξηγούμαι, κι έχει σημασία αυτό που θα σας πω. Οι αυτοκρατορίες, οι πραγματικά μεγάλες, εκτεταμένες αυτοκρατορίες, που έχουν ολόγυρά τους σκληρούς εχθρούς, πολεμούν εναντίον τους με όλες τις δυνάμεις, αλλά ταυτοχρόνως, πολλές φορές αξιοποιούν ομάδες αυτών των αγρίων πολεμιστών για δικές τους ανάγκες: α) διότι αυτοί οι σκληροτράχηλοι πολεμιστές, είναι πραγματικά δυναμικοί πολεμιστές και αν μπορούν να ενσωματώσουν κάποιους στον στρατό τους, θα ενισχυθεί το άλκιμο του στρατού της αυτοκρατορίας· β) διότι τοποθετώντας κάποιες ομάδες στο στρατό τους, «ξεδοντιάζουν» κατά κάποιον τρόπο τον φοβερό αντίπαλο, διότι πλέον τον έχουν φέρει στα δικά τους νερά. Έτσι στις αυτοκρατορίες πολύ συχνά συνέβαινε να αξιοποιούν τέτοιους άγριους εχθρούς. Οι Ρωμαίοι δηλαδή ενέτασσαν ομάδες Γερμανών στον στρατό τους με τη λογική που είπαμε, ενώ συνέχιζαν να χτυπούν αμετακίνητα και ανελέητα τους Γερμανούς που έρχονταν στα σύνορά τους. Κάτι τέτοιο έκανε και το Βυζάντιο αργότερα —θα το γνωρίζετε, το γνωρίζουμε από τη σχολική μας ιστορία— που χρησιμοποιούσε και Χαζάρους Τούρκους στο στρατό του και Βίκινγκς στο στρατό του, το Βυζάντιο δεν είχε πρόβλημα σ' αυτό, όπως και οι Άραβες χρησιμοποιούσαν Τουρκομάνους και τους ενέτασσαν οι Άραβες ηγεμόνες, οι Κινέζοι οι οποίοι χρησιμοποιούσαν Μογγόλους στα στρατεύματά τους, με τη λογική την οποία είπαμε: να ενισχύεις το στρατό σου και ταυτοχρόνως να αδυνατίζεις κατά κάποιο τρόπο σ' ένα βαθμό τον επικίνδυνο εχθρό σου.

Εβδ. 4: Οι δράσεις των "Βαρβάρων" και οι επιπτώσεις τους

4.1: Η Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και οι καταστροφές της

V4.1.1 Τα γερμανικά φύλα και οι συγκρούσεις τους (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=JMkhUA10j-k>

Απομαγνητοφώνηση gkyr

Μιλάγαμε για τους Γερμανούς και τις μάχες τις οποίες έδινε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλά και το γεγονός ότι υπήρχε και η παράλληλη πρακτική τού να ενσωματώνει κάθε φορά κάποια φυλή εδώ, όχι ολόκληρη, κάποιες ομάδες, για να ενισχύει το στρατό της. Όμως, όσο η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν πολύ δυνατή και οι θεσμοί της λειτουργούσαν καλά και αποτελεσματικά και ο στρατός της το ίδιο, ο έλεγχος των πραγμάτων ήταν στα χέρια της αυτοκρατορίας και γενικά μπορούσε να απωθεί τους άγριους εχθρούς.

Όμως, μετά το 200 μ.Χ. η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αρχίζει και παρουσιάζει σημεία κάμψης. Δεν είναι αρχικά τόσο εμφανή, αλλά όσο προχωράει ο 3ος αιώνας τόσο περισσότερο αρχίζει να φαίνεται ότι η αυτοκρατορία έχει κάνει έναν κύκλο και αρχίζει να μη βρίσκει πλέον λύσεις στα προβλήματα τα οποία ανέκυπταν. Αυτό το αίσθημα της μείωσης της δύναμης της αυτοκρατορίας θα γίνει πια πολύ φανερό μετά το 300 μ.Χ. και ακόμη πια, ολότελα φανερό μετά το 400 μ.Χ. Στην περίπτωση του αιώνα αυτού —δηλαδή του 4ου αιώνα μ.Χ.— μετά το 300, τα γερμανικά φύλα πλέον έχοντας αντιληφθεί ότι οι Ρωμαίοι δεν έχουν την αλκή που είχαν στο παρελθόν, γίνονται πιο επιθετικά και αρχίζουν και έχουν κέρδη εναντίον των ρωμαϊκών στρατιών και εξ αυτού αρχίζουν να διαχέονται και σε περιοχές που πριν δεν είχαν μπορέσει να λειτουργήσουν και να επεκταθούν.

Και εδώ έχουμε μια ωραία αποτύπωση της επέκτασης των Γερμανών [εικόνα 2:11]. Κοιτάξτε την αρχική κοιτίδα των Γερμανών, οι βόρειοι Γερμανοί, και αυτές εδώ πέρα είναι στην ουσία οι περιοχές όπου μέσα στους αιώνες αναπτύχθηκαν τα διάφορα φύλα των Γερμανών, Άγγλοι, Σάξονες, Σουηβοί, Ρουγιανοί, Γότθοι, Βάνδαλοι. Ας έχουμε στον νου ότι εδώ είναι ο Δούναβης, δηλαδή, ο χάρτης που μας δείχνει περιοχές της σημερινής βόρειας Ευρώπης —μην ξεχαστούμε, είναι εστιασμένος— εδώ είναι περίπου η Ολλανδία— και οι Σαμονέτες, οι Λουγιανοί, οι Σουηβοί, εδώ επίσης, —ένα σωρό από αυτούς— και έχουν δηλαδή κατακτήσει ένα τμήμα βορειότερα από τον Ρήνο, εδώ είναι ο Δούναβης, εδώ είναι ο Ρήνος, και έχουν κινηθεί και εσωτερικότερα προς τις περιοχές που σήμερα είναι Ολλανδία ή Βέλγιο. Προς το Βέλγιο.

Όμως τα πράγματα, οι ισορροπίες θα αλλάξουν όταν οι Ούννοι θα μπουν και αυτοί στο παιχνίδι. Και θα μπουν στο παιχνίδι στο τέλος του 3ου αιώνα³³ χτυπώντας, σας θυμίζω, φυλές τις οποίες έβρισκαν στο διάβα τους, ερχόμενοι από τις στέπες, κινούμενοι προς την Ουγγαρία. Οι Ούννοι δεν είχαν ιδέα πού πάνε. Δεν είχαν κανένα χάρτη. Απλώς έβρισκαν πεδιάδα και τρέχανε και κινούνταν και λεηλατούσαν και σφάζανε και σταματούσαν και μετά ξανασυνέχιζαν. Αυτή είναι μια διαδικασία αργή. Άλλες φορές οι επιθέσεις γίνονταν ακαριαία, άλλες φορές είχαν τον χρόνο τους και το τέμπο τους. Η δράση των Ούννων κύλησε μέσα σε αιώνες και καθώς αυτοί επέκτειναν τη δράση τους, στην πραγματικότητα, άλλαζαν και τον εαυτό τους διότι ενσωματώνονταν με άλλους πληθυσμούς, παντρεύονταν ντόπιες γυναίκες, τα παιδιά τους ήταν πλέον άλλα γιατί δεν αναπτύσσονταν στη στέπα και μεταλλάσσονταν. Αυτό έπαθαν αυτοί οι λαοί που έρχονταν από τις στέπες και χτυπούσαν τόσους μακρινούς στόχους, σταδιακά μεταλλάσσονταν. Αλλά κάνα δυο αιώνες είναι τρομεροί. Μετά άρχιζαν να μεταλλάσσονται και σταδιακά άλλοι αφομοιώνονταν και άλλοι έφευγαν. Ωστόσο,

³³ στο τέλος του 3ου και στον 4ο αιώνα μ.Χ.

είχαν μεγάλη δράση και φυσικά έφεραν δεινά, κατά κανόνα, αποτελέσματα.

Τώρα, αυτοί, σας θυμίζω ότι, συνάντησαν Γερμανούς, οι οποίοι κατοικούσαν στη ζώνη μεταξύ Μαύρης Θάλασσας και Κασπίας, κυρίως βορειότερα από τη Μαύρη Θάλασσα, είναι τους Οστρογότθους —δηλαδή τους Ανατολικούς Γερμανούς— τους οποίους και στην ουσία παρέσυραν και τους ανάγκασαν να κινηθούν προς τα δυτικά. Πιέζοντάς τους προς τα δυτικά, έφεραν ένα αποτέλεσμα ντόμινο διότι και οι Ούννοι συνεχίζουν να κινούνται προς τα δυτικά και να μπαίνουν πια βαθύτερα στην Ευρώπη, φτάνουν στην Ουγγαρία, συνεχίζουν τη δράση τους και μπαίνουν, όπως είπαμε, στα ευρωπαϊκά εδάφη και αρχίζουν και χτυπούν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε διάφορα σημεία και οι Γερμανοί κινούνται δυτικότερα και φέρνουν αναστάτωση σε όλο τον κύκλο των γερμανικών φυλών που, ειρήσθω εν παρόδω, ήταν και αυτές διάφορες φυλές εχθρικές μεταξύ τους. Τα γερμανικά φύλα έζησαν σε χωριστούς δρόμους και εσωτερικές συγκρούσεις για αιώνες. Έτσι έζησαν και έτσι αναπτύχθηκαν. Αλλά σας θυμίζω ότι η χώρα που λέγεται Γερμανία δημιουργήθηκε το 1871. Η σύγχρονη Γερμανία δημιουργήθηκε το 1871 —δηλαδή τώρα, χθες— μετά από μεγάλη προσπάθεια να ενωθούν περίπου 280 κράτη και κρατίδια και ηγεμονίες γερμανικές σε ενιαίο κράτος. Δηλαδή, το 'χουν οι Γερμανοί να είναι χωρισμένοι, μέσα στους αιώνες, σε πολλές φυλές και ομάδες και μάλιστα αντιμαχόμενες. Αυτό τους έκανε περίπλοκους και πολύ άγριους διότι, επειδή συγκρούονταν μεταξύ τους, ήταν συνεχώς ετοιμοπόλεμοι και σκληροτράχηλοι και βέβαια όταν χτυπούσαν τους Ρωμαίους, οι Ρωμαίοι έβλεπαν τι θα πει δύσκολος αντίπαλος, διότι ήταν πραγματικά σκληροτράχηλοι πολεμιστές.

Έτσι, καθώς εδώ περίπου, από αυτή εδώ τη ζώνη μπαίνουν οι Ούννοι και πριν από αυτούς τρέχουν οι Οστρογότθοι, δηλαδή οι Ανατολικοί Γερμανοί —Όστεργκοθ (Ostgoten), εδώ αλλάζει η ισορροπία των γερμανικών φυλών. Υπάρχει μια κινητικότητα και πίεση προς τα δυτικά, την ίδια ώρα που η βία των Ούννων παρασύρει και άλλους και άλλους Γερμανούς στο πέρασμά της και βέβαια καθώς διεισδύουν μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μειώνουν οι Ούννοι με τη φοβερή τους επιθετικότητα, ακόμη περισσότερο, την αλκή και τη δύναμη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας που ήδη, στο τέλος του 3ου αιώνα, έχει σαφή συμπτώματα κάμψης. Έτσι, η συνδυσασμένη, όχι συντονισμένη, συνδυσασμένη —όπως ήρθαν τα πράγματα— κίνηση των Ούννων, από τη μια πλευρά, και η αυξημένη κινητικότητα των γερμανικών φυλών απ' την άλλη, ήταν η θανατηφόρος περίσταση η οποία επρόκειτο να διαλύσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

V4.1.2 Η διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (12')

<https://www.youtube.com/watch?v=rrg7B8DVL54>

Απομαγνητοφώνηση Anna05

Όσα λέγαμε στην προηγούμενή μας ενότητα εικονογραφούνται με ωραίο τρόπο στον χάρτη που έχουμε μπροστά μας. [χάρτης 00:11] Ο χάρτης αυτός μας δείχνει τις εξελίξεις. Κοιτάξτε, αυτή η μεγάλη πορεία που φαίνεται από δω, είναι οι Ούννοι. Είναι οι Ούννοι οι οποίοι χτυπούν τους Οστρογότθους γύρω στο 300, τη χρονική αυτή περίοδο. Και εδώ βρίσκονται διάφορες θέσεις Γότθων, Σουηβών, Αγγλων, Γιούτων, Σαξόνων, Λομβαρδών, Βουργουδών, Βανδάλων κ.τ.λ., κ.τ.λ., Βησιγόθων. Λέω σε αυτό το σημείο ότι οι Οστρογότθοι μεν είχαν αναπτυχθεί ιστορικά βορειότερα από τη Μαύρη Θάλασσα όπως είπαμε, οι δε Βησιγότθοι —είναι από το γερμανικό Visigothen/Westgoten δηλαδή δυτικοί Γότθοι (Ostgoten-Westgoten)— οι οποίοι βρίσκονταν βόρεια του Δουνάβηως και είχαν αναπτυχθεί οι Λομβαρδοί κ.τ.λ.

Τα χτυπήματα των Μογγόλων, των Ούννων ανάγκασαν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία να γονατίσει. Διότι αυτοί μπήκαν μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία όπως είπαμε από διάφορες διαβάσεις των Άλπεων και άρχισαν να ρημάζουν χωριά και πόλεις με μια τακτική πολέμου που οι Ρωμαίοι έμειναν άναυδοι όταν την αντιμετώπισαν. Μέχρι τότε τέτοιο πράγμα δεν είχαν δει. Και δυστυχώς γι' αυτούς, το βλέπουν εκεί κοντά στο 300, στον 4ο αιώνα, που βρίσκονται σε παρακμή και δεν μπορεί ο στρατός τους να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά αυτή την καινούργια πρόκληση. Αποτέλεσμα είναι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία να στηριχθεί περισσότερο στους Γερμανούς, πλέον να στηριχθεί στους Γερμανούς όχι απλώς να τους χρησιμοποιήσει για ενίσχυση δώθε και κείθε του στρατού της όπως έκανε για λόγους διπλωματίας και στρατηγικής στο παρελθόν, αλλά από αυτές τις άγριες φυλές με τις οποίες πολεμούσε επί αιώνες να απευθυνθεί και να ζητήσει ολόκληρες ομάδες να ενταχθούν στο στρατό της. Δηλαδή στην ουσία, μετέφερε, έδωσε τη δύναμη

στους Γερμανούς να μπουν και μέσα στον στρατό σε μεγάλους αριθμούς, προκειμένου ο ρωμαϊκός στρατός να μπορέσει να αντιμετωπίσει τους άγριους που ήρθαν. Ενσωματώνοντας άγριους που ήξερε ήδη.

Έτσι ο ρωμαϊκός στρατός στον 4ο, αλλά κυρίως στον 5ο αιώνα, εξελίσσεται κατά έναν βαθμό σε γερμανικό, διότι εισπράττει μέσα στο σύνολό του έναν σεβαστό αριθμό Γερμανών στρατιωτών από τα γερμανικά φύλα, μάλιστα κάποιοι από αυτούς παίρνουν και υψηλές θέσεις, και από την άλλη αφήνεται η δίοδος σε γερμανικά φύλα —δεν μπορεί πλέον και η Αυτοκρατορία να το αντιμετωπίσει και το πρόβλημα των γερμανικών φύλων και την επιθετικότητά τους. Είναι σε παρακμή, μπαίνουν γερμανικά φύλα εσωτερικότερα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατά κάποιο τρόπο κάποια από αυτά προσπαθεί να τα τοποθετήσει σε διάφορες επαρχίες γιατί θεωρεί ότι μέσα στην ανημποριά της να αντιμετωπίσει όλο αυτό — την επίθεση τόσο από τους Ούννους αλλά και από τα διάφορα γερμανικά επιθετικά φύλα— θα τοποθετήσει σε κάποια σημεία Γερμανούς για να μπορούν να υπερασπιστούν διάφορες περιφέρειες, εναντίον των νέων εχθρών.

Όμως, από αυτά τα γερμανικά φύλα τα οποία είναι πολλά, κάποια λειτουργούν όπως επιθυμούν οι Ρωμαίοι, αλλά τα περισσότερα βρίσκουν την ευκαιρία να μπουν μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και να είναι πλέον εξαιρετικά επιθετικά απέναντι στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Συγκρούονται βέβαια και με τους Ούννους, διότι η επιθετικότητα των Ούννων αφορά και τα γερμανικά φύλα και η βία είναι απερίγραπτη γιατί και τα γερμανικά φύλα πολεμούν έτσι —είναι βάρβαροι. Ανήκουν σε αυτό που ονομαζόταν τότε βάρβαροι. Η Ρώμη συγκρουόταν με τους βαρβάρους. Ποιοι ήταν οι βάρβαροι; Ήταν τα γερμανικά φύλα πάνω από τον Ρήνο, τα σλαβικά φύλα στα ανατολικά και φυσικά οι άνθρωποι των στεπών, οι οποίοι ήταν οι πιο ξακουστοί ας πούμε βάρβαροι πολεμιστές και άγριοι πολεμιστές. Έτσι, εδώ συγκρούονται Ούννοι με Ρωμαίους, που οι Ρωμαίοι ενσωματώνουν Γερμανούς, που οι Γερμανοί συγκρούονται και μεταξύ τους αλλά συγκρούονται και με τους Ούννους και εδώ έχουμε μέσα στον 4ο αιώνα πραγματικά μεγάλες αλλαγές.

Στον 4ο αιώνα οι συγκρούσεις Ρωμαίων και Ούννων παίρνουν διάσταση. Οι Ρωμαίοι προσπαθούν να ενσωματώσουν και Ούννους μέσα στον στρατό τους και το κάνουν. Με τη λογική που σας είπα σε προηγούμενα σημεία. Αλλά ο μεγαλύτερος όγκος των Ούννων συνεχίζει να δρα επιθετικά. Γνωστός είναι ο αρχηγός των Ούννων, ο Αττίλας. Έχει μείνει στην ιστορία στον 5ο αιώνα, δηλαδή πια στον επόμενο αιώνα, ο οποίος συγκρούεται στην περίφημη μάχη στα Καταλαυνικά πεδία με τον ρωμαϊκό στρατό, που ο ρωμαϊκός στρατός είναι μείγμα που αναφέραμε, δηλαδή εμπεριέχει πολλούς Γερμανούς μέσα του. Σε αυτή τη μάχη ο Αττίλας θα πούμε ότι φτάνει σε μια ισοπαλία. Δεν καταλήγει σε καθαρή νίκη του ενός ή του άλλου, αλλά οι Ρωμαίοι στρατηγοί βρίσκουν έναν τρόπο να απαλλαγούν από αυτόν τον φοβερό πολεμιστή³⁴. Έχει μείνει στην Ιστορία ο Αττίλας και οι Ούννοι του, οι οποίοι πραγματικά ρήμαξαν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και γονάτισαν το στρατό της. Τελικά μπόρεσαν να εξοντώσουν τον Αττίλα με ένα τέχνασμα, δηλαδή του έστειλαν μια γυναίκα στο κρεβάτι του, η οποία ήταν δολοφόνισσα. Δηλαδή, επρόκειτο να τον δολοφονήσει την κρίσιμη στιγμή και έτσι ο Αττίλας χάθηκε από το προσκήνιο³⁵. Ήδη του Αττίλα είναι χαρακτηριστικό ότι η βάση δράσης του Αττίλα και των Ούννων του, ήταν οι πεδιάδες της Ουγγαρίας που σας είπα σε προηγούμενη ενότητα. Γιατί καθώς έρχεσαι από τις στέπες η Ουγγαρία είναι η τελευταία περιοχή όπου μπορείς να σταθείς καλά με τα άλογά σου³⁶. Μετά η Ευρώπη γίνεται πιο περίπλοκη. Έτσι, γύρω στα μέσα του 5ου αιώνα οι Ούννοι πια ξεδοντιάζονται και παύουν να είναι επικίνδυνοι σταδιακά για τους Ρωμαίους, αλλά στο μεταξύ οι Ρωμαίοι, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σχεδόν δεν υπάρχει. Διότι από τα χτυπήματα των Ούννων και των Γερμανών, ήδη από το 410 η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία— και σε αυτό το σημείο έχω να σας θυμίσω ότι από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήδη από τον προηγούμενο αιώνα στις οποίες και αναφέρθηκα, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες γύρω στο 320-330 σκέφτονται να χωρίσουν την αυτοκρατορία σε τέσσερις περιφέρειες, αλλά στην ουσία σε δύο. Στη Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και στην

³⁴ Στην μάχη στα Καταλαυνικά πεδία, στην Γαλλία, ο Αττίλας ηττήθηκε. Ωστόσο, η ανασύνταξή του ήταν τόσο ταχεία, ώστε σύντομα απείλησε την ίδια την Ρώμη φτάνοντας έξω από τα τείχη της.

³⁵ Για τον θάνατο του Αττίλα υπάρχουν πολλές εκδοχές. Άλλοι αρχαίοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι δολοφονήθηκε με δηλητηριασμό, άλλοι ότι πέθανε από υπερβολική οινοποσία.

³⁶ Οι Ρωμαίοι, μάλιστα, σε μια προσπάθεια να ελέγξουν τους Ούννους, τους παρεχώρησαν, κάποια στιγμή, εδάφη στη σημερινή Ουγγαρία. Εξού και το όνομα της Ουγγαρίας.

Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία³⁷. Εδώ [χάρτης 08:21] φαίνεται να είναι, παρουσιάζεται το σημείο τομής μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αν και σε άλλο σημείο θα εξηγήσουμε ότι δεν είναι τόσο καθαρό γιατί η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχε εδάφη και στη Β. Αφρική και στην Ισπανία και στην Ιβηρική χερσόνησο. Ήδη δηλαδή από τον 4ο αιώνα η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία από τις αναστατώσεις τις οποίες υφίσταται, τη βία που βιώνει από Γερμανούς κι από Ούννους και βέβαια την παρακμή της διότι είχε ήδη αρχίσει να αποσυντονίζεται το ρολόι και όλη αυτή η βία των βαρβάρων που την πέτυχε τον 4ο αιώνα, την βρήκε σε αδύναμο σημείο και αυτό είναι και ο λόγος που θα υπογραφεί το τέλος αυτής της σπουδαίας αυτοκρατορίας.

Ήδη λοιπόν από τον 4ο αιώνα είχε διαιρεθεί η Αυτοκρατορία σε Ανατολική και Δυτική και αυτές οι δυο αυτοκρατορίες θα ακολουθήσουν διαφορετικό δρόμο στην Ιστορία. Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία θα χτυπηθεί από βαρβάρους, θα χτυπηθεί και από Γερμανούς, Γότθους, Βησιγότθους, Οστρογότθους, Βάνδαλους, θα χτυπηθεί και από Κέλτες, θα χτυπηθεί και από Ούννους και Βούλγαρους, που οι Βούλγαροι ήταν ουννικής καταγωγής, αλλά αργότερα ενσωματώθηκαν με σλαβικά φύλα και εξελίχθηκαν σε σλαβικές ομάδες —θα το πούμε αυτό. Όλα αυτά τα άντεξε η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία απέκτησε άλλη πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη. Ο Κωνσταντίνος ο Μέγας, ο οποίος πήρε την υποχρέωση, ανέλαβε την υποχρέωση να διοικεί το ανατολικό τμήμα της Αυτοκρατορίας στο πρώτο τέταρτο του 4ου αιώνα, επέλεξε ως πρωτεύουσά του την πόλη του Βυζαντίου. Το Βυζάντιο ήταν πόλη. Πόλη, ελληνική αποικία ήταν το Βυζάντιο. Θα γνωρίζετε ότι είναι από τις αποικίες που δημιούργησαν οι Έλληνες τον 7ο και 8ο π.Χ. Οι αρχαίοι Έλληνες όταν έφυγαν από τα Μέγαρα μια ομάδα Μεγαρέων προς το πουθενά και με τα πλοία τους έφτασαν εδώ στον Ελλήσποντο [χάρτης 10:52], βρέθηκαν στον Βόσπορο και εκεί ο αρχηγός αυτών των Μεγαρέων, ο Βύζαντας, είδε ένα σημείο καταπληκτικό, κατάλαβε ότι είναι σπουδαίο σημείο αυτό, γιατί είδε ότι κυλάει κάτι σαν ποτάμι και ενώνονται δυο θάλασσες και δυο ακτές. Τι είχε ανακαλύψει ο Βύζαντας; Το καταπληκτικότερο γεωγραφικό σημείο για πόλη στον κόσμο. Δεν υπάρχει στη γη άλλη πόλη σαν το Βυζάντιο και σαν την Κωνσταντινούπολη. Δεν υπάρχει σε ολόκληρο τον πλανήτη πόλη η οποία να ενώνει δυο θάλασσες και δυο ηπείρους. Και όλα αυτά ξεκίνησαν από τον Βύζαντα. Εκεί δημιουργήθηκε η πόλη του Βυζαντίου και την οποία επέλεξε ο Αυτοκράτορας της Ρώμης, ο Κωνσταντίνος, ο οποίος απεκλήθη αργότερα Μέγας, για να δημιουργήσει την δική του πρωτεύουσα στο ανατολικό τμήμα της Αυτοκρατορίας στην οποία έδωσε και το όνομά του: Κωνσταντίνου-πόλις.

V4.1.3 Το τέλος της Ρώμης (13')

<https://www.youtube.com/watch?v=nCFxFwtgpMo>

Απομαγνητοφώνηση kristal

Στον 4ο λοιπόν αιώνα, που παρουσιάζονται οι Ούννοι και κτυπούν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία πλέον ανατρέπεται η ισορροπία και σε σχέση με τα γερμανικά φύλα. Το αποτέλεσμα είναι, ότι εκεί, πλέον, γύρω στο 400, παρότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίστηκε σε Ανατολική και Δυτική, η δυτική πλευρά αποδεικνύεται ο αδύναμος κρίκος των πραγμάτων ενώ η ανατολική πλευρά, η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, υφίσταται και εκείνη πιέσεις από παρόμοιους εχθρούς, ίσως όχι της κλίμακας της δυτικής. Η ανατολική πλευρά θα αντέξει τα χτυπήματα των βαρβάρων για αιώνες και χιλιετία. Αυτό είναι και ο άθλος και ο θρύλος της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας που ονομάζουμε Βυζάντιο, διότι αυτή η ανατολική πλευρά της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ξεκίνησε ως ρωμαϊκή, με τη λατινική γλώσσα να είναι η γλώσσα της διοίκησης, αλλά από τον 7ο αι. μ.Χ. και μετά η λατινική αυτή αυτοκρατορία, που κατοικούνταν όμως κατά κύριο λόγο από πληθυσμούς που είτε ήταν ελληνόφωνοι είτε χρησιμοποιούσαν την ελληνική γλώσσα ως γλώσσα επικοινωνίας, θα γίνει μια ελληνόφωνη αυτοκρατορία. Και η διοίκησή της θα γίνει ελληνόφωνη.

Αυτή λοιπόν η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία εξελίσσεται σε μια ελληνόφωνη —στη διοίκησή της—

³⁷ Η διοικητική επαναδιάταξη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας υπήρξε μακρόσυρτη διαδικασία. Η διαίρεση της Αυτοκρατορίας ολοκληρώθηκε το 395 μ.Χ.

αυτοκρατορία και είναι αυτό που λέμε Βυζάντιο. Ο όρος Βυζαντινή Αυτοκρατορία είναι μεταγενέστερος. Σας θυμίζω ότι η λέξη Βυζάντιον κανονικά είναι μία πόλη, η Κωνσταντινούπολη. Όμως η Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αποδείχτηκε ότι δεν μπορούσε να αντέξει τα χτυπήματα αυτά, τα αλληπάλληλα χτυπήματα από όλες τις πλευρές, και τελικά η ίδια η Ρώμη θα ζήσει κόλαση μέσα στον 5ο αι. Ήδη, από το 410 μ.Χ., θα χτυπηθεί από Βανδάλους, από Βησιγόθους, από Λομβαρδούς. Λέμε ότι καταρρέει τελείως, παύει να υπάρχει Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία από το 476 μ.Χ. Γιατί χρησιμοποιείται συνήθως αυτή η χρονολογία ως η χρονολογία του τέλους της Ρώμης; Διότι το 476, πλέον, μετά από τα χτυπήματα Βησιγόθων και Βανδάλων, καταρρέει ολόκληρος ο διοικητικός μηχανισμός και παύει πλέον να υπάρχει αυτοκράτορας στη Ρώμη.

Είμαστε στον 5ο αι., στο δεύτερο μισό του 5ου αι. και η Ρώμη έχει τελειώσει σαν πρωτεύουσα αυτοκρατορίας, αλλά τα χτυπήματα ενάντια στη Ρώμη και στην Ιταλία, στην καρδιά δηλαδή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δεν θα σταματήσουν. Ποιοι είναι αυτοί που χτυπούν αλληπάλληλα πλέον την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και στην ουσία την πνίγουν και την αποτελειώνουν; Είναι γερμανικά φύλα, τα οποία έχουν βρει μια καινούργια κινητικότητα, κινούνται πλέον σε πεδίο ελεύθερο, διότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έχει καταρρεύσει, τα στρατεύματά της πλέον δεν μπορούν να δράσουν, δεν υπάρχει διοίκηση —τελείωσε το πανηγύρι—, και θα γνωρίζετε ίσως ότι υπάρχει και μια δεύτερη χρονολογία, άλλοι χρησιμοποιούν ως χρονολογία τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 476 μ.Χ. και άλλοτε θα συναντήσετε τη χρονολογία 568 μ.Χ., τη χρονολογία εκείνη δηλαδή στον 6ο αι., οι Λομβαρδοί, —επίσης γερμανικό φύλο— θα καταλάβουν τη βόρεια Ιταλία, θα δημιουργήσουν εκεί κράτος και θα καταλάβουν τη Ρώμη. Οι Γερμανοί αυτοί οι οποίοι τώρα πλέον αλλάζουν τον χάρτη διαλύοντας την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, έχουν και οι ίδιοι μπει σε διαδικασίες αυτούς τους αιώνες, δηλαδή από τον 4ο αι., —αυτόν τον κομβικό αιώνα— ο 4ος αι. είναι κομβικός όπως σας είπα, γιατί και η κινητικότητα των Γερμανών αυξάνεται πάρα πολύ μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και οι Ούννοι μπαίνουν και όλα γίνονται κόλαση, εκεί πέρα, και έτοιμα προς ανατροπή.

Οι Γερμανοί, διάφορα γερμανικά φύλα, μέσα σε αυτόν τον αιώνα εκτός από την δράση τους και την επέκτασή τους που πλέον διεισδύουν στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία θα ζήσουν και εξελίξεις. Ποιες είναι αυτές οι εξελίξεις; Κάποια φύλα από αυτά, δέχονται τον χριστιανισμό, κυρίως έναν Γερμανό, Γότθο, λόγιο, ιερωμένο που λεγόταν Ουλφίλας³⁸. Αυτός είχε εισπράξει τον χριστιανισμό και είχε ασπαστεί μια τάση του χριστιανισμού, μονοφυσική που λέγεται αρειανισμός. Ήταν οπαδός του Αρείου. Αυτός λοιπόν προσπάθησε να διαδώσει τον χριστιανισμό, ανάμεσα σε κάποια γερμανικά φύλα, και το επέτυχε. Επίσης είναι ο πρώτος ο οποίος μετέφρασε την Βίβλο στα γερμανικά και οι Γερμανοί, σε αυτόν τον αιώνα, αποκτούν και τρόπο γραφής της γλώσσας τους, που είναι η ρουνική. Εδώ [εικόνα 6:07] βλέπετε ένα δείγμα αυτής της αρχέγονης γερμανικής γραφής, που περιλαμβάνει πολλά ελληνικά γράμματα, λατινικά γράμματα και κάποια άλλα. Και εδώ είναι μια επιγραφή στη ρουνική που λέει: «ο Καούλφρ και ο Αουτίρ, αυτοί έβαλαν λίθον αυτόν για Τούμι αδερφό τους που κατείχε Γκουανάβα». Αυτό διαβάζει κανείς στην περιφέρεια αυτής της πέτρας. Μέσα στον 4ο αι., δηλαδή, κάποια γερμανικά φύλα αρχίζουν να γίνονται εγγράμματα, να περνάει η γραφή, σταδιακά δηλαδή θα περάσουν αιώνες για να εξελιχθεί η γραφή ανάμεσά τους —αυτά ήταν φύλα, αυτή τη στιγμή βαρβάρων— αλλά διεισδύει και ο χριστιανισμός είτε με την μορφή του αρειανισμού είτε με την κανονική, κεντρική μορφή, σε κάποια φύλα, μην φανταστούμε ότι το πράγμα έγινε μονομιάς διάχυτο.

Εκεί λοιπόν στον 5ο αι. —δηλαδή μετά το 400 μ.Χ. — πλέον τα γερμανικά φύλα είναι κυρίαρχοι του παιχνιδιού στη δυτική Ευρώπη. Διαλύουν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, καταλύουν την ίδια τη Ρώμη —σας θυμίζω ότι κυρίως οι Βάνδαλοι, οι Βησιγόθοι, και οι Λομβαρδοί ή Λογγοβάρδοι αλλιώς, είναι εκείνοι που αποτελειώνουν την ίδια τη Ρώμη στην καρδιά της, αλλά όλα μαζί τα γερμανικά φύλα διαχέονται στην πρώην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία καταρρέει, και αρχίζει ένα νέο κύμα αλλαγών στην Ευρώπη, διότι διάφορα γερμανικά φύλα κινούνται προς την Βρετανία.

Η Βρετανία κατοικούνταν από Κέλτες. Οι Κέλτες αυτοί, που ονομαζόνταν Βρετανοί, κατακτήθηκαν από τους Ρωμαίους την εποχή της ακμής της Ρώμης. Έτσι η Βρετανία είχε έλεγχο ρωμαϊκό, αλλά με την κατάρρευση της Ρώμης, τον 4ο και 5ο αι., η Ρώμη δεν μπορεί να υπερασπίσει πλέον τόσο απομακρυσμένα εδάφη όπως είναι

³⁸ Ο Ουλφίλας ήταν ελληνικής καταγωγής, εκ Καππαδοκίας της Μ. Ασίας και μεγάλωσε αιχμάλωτος ανάμεσα σε Γόθους. Για τη μετάφραση της Βίβλου στα γερμανικά χρησιμοποίησε πολλά στοιχεία της ελληνικής αλφαβήτου και πολλούς ελληνικούς όρους. Το νέο του αλφάβητο παραμέρισε την κατά τι παλαιότερη γερμανική γραφή, τα ρουνικά.

η Βρετανία, έτσι τα ρωμαϊκά στρατεύματα στην ουσία αποχωρούν, και η Βρετανία είναι έτοιμη, ανοιχτή, στην πραγματικότητα, χωρίς άμυνα απέναντι στην είσοδο γερμανικών φύλων. Στον 5ο αι. μ.Χ., Γερμανοί από τις περιοχές που σήμερα είναι Δανία και βόρεια Γερμανία, κυρίως από τις φυλές, τις γερμανικές φυλές των Άγγλων και των Σάξονων εδώ [χάρτης 9:31] είναι οι Άγγλοι, εδώ είναι οι Σάξονες, περνούν —το δείχνει και ο χάρτης— περί το 450 μ.Χ., περνούν στα αγγλικά νησιά. Περνούν στα αγγλικά νησιά και Γιούτοι. Όλα αυτά είναι γερμανικά φύλα. Αποτέλεσμα: οι κάτοικοι αυτού του νησιού, που πριν ομιλούσαν κελτική γλώσσα — γιατί οι Βρετανοί ήταν Κέλτες, και είχαν κατακτηθεί από τους Ρωμαίους— δέχονται τέτοια μεγάλη αλλαγή δημογραφική από τη μετακίνηση γερμανικών φύλων στο νησί τους, που χάνουν την γλώσσα τους, την κελτική γλώσσα και υιοθετούν γερμανική γλώσσα.

Γι' αυτό, και αν θυμάστε, όταν σας έδειχνα τον χάρτη των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών σας είχα επισημάνει: “Προσέξτε πού βρίσκεται η αγγλική γλώσσα”. Η αγγλική γλώσσα στον χάρτη των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών ανήκει στις γερμανικές γλώσσες. Γιατί γερμανικές γλώσσες; Διότι Σάξονες, Άγγλοι και Γιούτες ήρθαν και εγκαταστάθηκαν μαζικά στον νότο της Αγγλίας και προσέξτε να δείτε τι ενδιαφέρον: η Αγγλία αλλάζει, ενσωματώνονται οι ντόπιοι κελτικοί πληθυσμοί με τους γερμανικούς πληθυσμούς, χάνουν οι Κέλτες τη γλώσσα τους και δημιουργείται αυτό περίπου που είναι σημερινοί Άγγλοι, που τους ονομάζουμε Άγγλους. Οι Άγγλοι ήταν γερμανικό φύλο, γερμανικό, πιο γερμανικό δεν γίνεται. Και οι Σάξονες ήταν γερμανικό φύλο, πιο γερμανικό δεν γίνεται. Και σήμερα όταν μιλούμε για τους κατοίκους αυτής της σημαντικής χώρας που είναι η Βρετανία τους ονομάζουμε Άγγλους. Στην πραγματικότητα οι Άγγλοι ήταν Γερμανοί, αλλά πλέον οι Άγγλοι δεν είναι Γερμανοί. Μπερδέματα έτσι όπως κύλησαν οι αιώνες, αλλά έτσι είναι η Ιστορία. Οι λαοί αναμειγνύονται και έχουμε πολλά.

Έτσι σήμερα οι κάτοικοι της Αγγλίας ονομάζονται Άγγλοι, ονομάζουν τον εαυτό τους Άγγλο, μιλούν μία γερμανική γλώσσα, —η κελτική γλώσσα έχει μείνει σε ελάχιστα σημεία— και την εποχή που τόσοι πολλοί Γερμανοί μετακινούνται στην Αγγλία, μία ομάδα Βρετανών Κελτών φεύγει από την Αγγλία και εγκαθίστανται [χάρτης 12:18] στη μύτη της Γαλλίας, αυτή που ονομάζεται Βρετάνη, γιατί ήταν Βρετανοί, μετακινήθηκαν στη Γαλλία και έτσι αυτή η μύτη της Γαλλίας ονομάζεται μέχρι σήμερα Βρετάνη και δημιουργήθηκε από Κέλτες Βρετανούς που διέφυγαν από την είσοδο των Γερμανών στη Βρετανία.

V4.1.4 Γερμανικά έθιμα διαδοχής (6')

<https://www.youtube.com/watch?v=eLfoy8k1IRA>

Απομαγνητοφώνηση Olvia

Δεν είναι όμως μόνον τα βρετανικά νησιά τα οποία έζησαν αυτήν την αλλαγή, δηλαδή την είσοδο μεγάλων ομάδων γερμανικών, όπως είναι οι Αγγλοσάξονες και οι Γιούτοι (Juten), οι οποίοι άλλαξαν τη δημογραφία και τον πολιτισμό των Άγγλων —των Βρετανών— διότι στην ουσία η καινούργια γλώσσα αυτών των νησιών είναι γερμανική. Αυτό που ονομάζεται σήμερα αγγλικά είναι γερμανικά. Αντιστοίχως [χάρτης 00:29] θα ζησει αλλαγές και η περιοχή που σήμερα είναι Γαλλία. Εδώ είχαμε άλλες ιστορίες. Στην περιοχή, που σήμερα χοντρικά είναι Γαλλία, κατοικούσαν στο παρελθόν πάλι Κέλτες οι οποίοι ονομαζόνταν Γαλάτες. Η περιοχή αυτή κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους την εποχή της ακμής τους, τον 1ο αιώνα π.Χ., και οι Γαλάτες υπετάγησαν στους Ρωμαίους, με αποτέλεσμα να χάσουν τη γλώσσα τους. Η σημερινή γαλλική γλώσσα δεν είναι η γλώσσα των Γαλατών. Οι Γαλάτες έχασαν τη γλώσσα τους και υιοθέτησαν τη ρωμαϊκή γλώσσα και έτσι σήμερα η γαλλική ανήκει στις λατινογενείς γλώσσες. Και επίσης στη Γαλλία, οι κελτόφωνοι είναι ελάχιστοι. Άρα και εδώ είχαμε μια μεγάλη αλλαγή, από τη ρωμαϊκή ήδη περίοδο χοντρικά, στην περιοχή που σήμερα είναι Γαλλία. Όμως στον 5ο αιώνα, που είναι ο αιώνας πλέον της μεγάλης διάχυσης των γερμανικών φύλων στη δυτική Ευρώπη, στην περιοχή που σήμερα είναι Γαλλία, κατακλύζεται και ελέγχεται σταδιακά από ένα γερμανικό φύλο, που λεγόταν Φράγκοι, οι οποίοι [χάρτης 02:01] και θα παραμείνουν εδώ και θα ελέγχουν για αιώνες την περιοχή της δυτικής Ευρώπης, αυτό που σήμερα είναι Βέλγιο, Γαλλία κ.τ.λ.

Βησιγότθοι θα κινηθούν και θα ελέγξουν τμήμα της Γαλλίας και της Ισπανίας, ενώ και οι Βάνδαλοι, για ένα μεγάλο διάστημα, θα ελέγξουν την περιοχή της Ιβηρικής χερσονήσου. Μάλιστα οι Βάνδαλοι θα περάσουν και στη βόρεια Αφρική και θα ελέγξουν τμήματα της βόρειας Αφρικής. Δηλαδή οι Γερμανοί, στον 5ο αιώνα, όχι

μόνο διαλύουν την ρωμαϊκή αυτοκρατορία, αλλά και διάφορες φυλές τους εγκαθίστανται με κάποιους αρχηγούς, οι οποίοι είναι σταθερότεροι ή όχι.

Θα εξηγήσουμε, σε αυτό το σημείο έχει σημασία, ότι οι Γερμανοί, όχι μόνο ήταν χωρισμένοι σε πολλές φυλές αντιμαχόμενες μεταξύ τους, αλλά είχαν και ένα πρόβλημα σε σχέση με τη διοίκηση, διότι οι αρχηγοί των φυλών όταν πέθαιναν, θεωρείτο αυτονόητο ότι θα τους διαδεχθούν τα άρρενα τέκνα τους. Και αυτό τι σήμαινε; Ότι αν ας πούμε είχε δημιουργηθεί κάτι τι σαν κρατικό μόρφωμα, με τον θάνατο ενός ηγεμόνα διαιρούνταν η επικράτεια στα όσα άρρενα τέκνα είχε ο ηγεμόνας, ο αποθανών. Δηλαδή αυτό τι σήμαινε; Ότι σταδιακά υπήρχε απίσχναση της δύναμης του τάδε ηγεμόνα ή της τάδε φυλής. Αυτό ήταν μέσα στις γερμανικές πραγματικότητες.

Έτσι η Ευρώπη αποκτά μεγάλες περιοχές σημαντικής γερμανικής παρουσίας, στον 5ο αιώνα, και βέβαια σας θυμίζω ότι και η βόρεια Αφρική αποκτά παρουσία Γερμανών. Σήμερα σε περιοχές του Μαρόκου ανιχνεύονται κάποια χωριά με ξανθούς και ρωμαλέους ψηλούς κατοίκους, προφανώς υπολείμματα των Βανδάλων οι οποίοι πέρασαν εκεί και εγκαταστάθηκαν τον 5ο αιώνα, ελέγχοντας τμήματα σημαντικά της βόρειας Αφρικής.

Άρα ο 5ος αιώνας μ.Χ. μοιάζει να είναι αιώνας, των Γερμανών στη δυτική Ευρώπη, ακόμα, διάφορων γερμανικών φύλων που δεν έχουν δημιουργήσει κάποιο κεντρικό πυρήνα ελέγχου και δύναμης. Κάποιοι από αυτούς είναι πιο ισχυροί όπως οι Φράγκοι και οι Λομβαρδοί, το δείχνουν. Οι Βησιγότθοι και οι Βάνδαλοι. Άλλοι εξακολουθούν να είναι στην κίνηση και στην παλαιά τους επιθετικότητα. Όμως την ώρα που τα πράγματα παίρνουν αυτήν την εξέλιξη και η δυτική Ευρώπη μοιάζει να ελέγχεται από την κινητικότητα πια των γερμανικών φύλων, μια άλλη ομάδα παρουσιάζεται από τις στέπες, για να μην σταματήσει ο κύκλος της βίας.

V4.1.5 Οι Άβαροι συμπαρασύρουν Σλάβους (12')

<https://www.youtube.com/watch?v=wr-uRsszePE>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Ποιοι είναι αυτοί οι άλλοι; Αυτοί ονομάζονται Άβαροι. Οι Άβαροι προέρχονται και αυτοί από την στέπα, είναι ανάμειξη φύλων της στέπας και Μογγολικών και Τουρκομανικών. Αλλά οι Άβαροι μοιάζει να είναι πιο πολύ Τουρκομάνοι παρά Μογγόλοι. Αυτοί πήραν μία πορεία στην στέπα [χάρτης 0:30] βορειότερη από εκείνη των Ούννων, οι οποίοι κινούμενοι στο φρούδι ας πούμε, μεταξύ Κασπίας και Μαύρης Θάλασσας συνάντησαν τους Οστρογότθους, όπως είπαμε, και στην ουσία τους ανάγκασαν να κινηθούν δυτικότερα. Οι Άβαροι κινήθηκαν βορειότερα και κινούμενοι βορειότερα έπεσαν σε μία ζώνη, στην οποία κυριαρχούσε η παρουσία ενός άλλου φύλου και ομάδας άλλων φύλων που ονομάζονται Σλάβοι.

Οι Σλάβοι δεν είναι καινούργιοι, καθόλου. Είναι ομάδες ανθρώπων, που έχουν μέσα στον χρόνο τον βαθύ αναπτυχθεί στην περιοχή που σήμερα είναι η Ουκρανία, Ρωσία, Λευκορωσία. Σε αυτές τις περιοχές εδώ υπάρχουν δάση, νερά, λίμνες και πάρα πολλά έλη και βούρκοι. Είναι περιοχές νερού και σε αυτές τις περιοχές βρέθηκαν ινδοευρωπαϊκά φύλα, διότι οι Σλάβοι είναι ινδοευρωπαϊκό φύλο. Οι γλώσσες οι σλαβικές είναι ινδοευρωπαϊκές, από αυτές η πιο ισχυρή είναι η ρωσική γλώσσα σήμερα, και σας θυμίζω όταν μιλάγαμε για τις γλώσσες, ότι οι γλώσσες των Σλάβων είναι οι ισχυρότερες μέσα στην Ευρώπη, δηλαδή οι περισσότεροι άνθρωποι στην Ευρώπη μιλούν σλαβικές γλώσσες, όταν λέμε Ευρώπη εννοούμε από τα Ουράλια μέχρι και δυτικότερα.

Τώρα, οι άνθρωποι αυτοί οι Σλάβοι, τα σλαβικά φύλα —είναι και αυτοί οργανωμένοι σε φύλα— διάφορα φύλα, που και αυτά δεν είναι φιλικά μεταξύ τους, ο ένας πολεμάει τον άλλο, είναι φυσικό στις φυλετικές κοινωνίες. Αυτοί οι άνθρωποι λοιπόν είναι με άλλο τρόπο σκληραγωγημένοι, αυτοί είναι άνθρωποι των δασών, όχι τόσο των βουνών, γιατί η περιοχή τους δεν έχει όρη, ενώ οι Γερμανοί ήταν των βουνών και δασών και των νερών, αλλά ετούτοι εδώ είναι πιο πολύ των ελών και των ποταμών και των λιμνών, των νερών δηλαδή και των δασών. Και βέβαια σε κρύο περιβάλλον. Είναι και αυτοί σκληροτράχηλοι, ψηλοί, σωματώδεις και οι γυναίκες τους είναι εντυπωσιακά ψηλές, αναλογικά με τους υπολοίπους, ξανθοί, με γαλανά κατά κανόνα μάτια. Και αυτοί επίσης τώρα θα ζήσουν ό,τι έζησαν οι Γερμανοί, διακόσια χρόνια πριν. Διότι

ερχόμενοι οι Άβαροι και περνώντας από τις περιοχές τους μεταφέρουν την ορμή τους και τη δύναμή τους και τη βία τους, και φέρνουν αναστάτωση στα σλαβικά φύλα, τα οποία σλαβικά φύλα, μέσα στους αιώνες έχοντας αναπτυχθεί σ' αυτήν εδώ την ζώνη [χάρτης 3:42] της Λευκορωσίας, της Ουκρανίας, της σημερινής Ρωσίας, θεωρείται η πηγή τους τα έλη του Pripet, τα οποία είναι μια τεράστια περιοχή τα έλη του Pripet, μεταξύ Λευκορωσίας, Ουκρανίας και Ρωσίας. Αυτή θεωρείται η πηγή των Σλάβων. Οι Σλάβοι όμως ιστορικά είχαν αναπτυχθεί όχι μόνο στην περιοχή του Pripet, αυτή είναι ο πυρήνας τους [χάρτης 4:08], είχαν αναπτυχθεί στην ανατολική Ευρώπη, στις ανατολικές περιοχές της Βαλτικής, στη ζώνη μεταξύ Κασπίας θάλασσας, Βαλτικής θάλασσας και Μαύρης Θάλασσας. Αυτό ήταν το ενδιαίτημά τους για χιλιετίες.

Και τώρα έρχονται οι Άβαροι, με την ίδια βία, τη γνωστή βία των ανθρώπων των στεπών. Συγκρούονται αυτές οι δύο ομάδες και σλαβικά φύλα, ό,τι πάθανε πριν οι ανατολικοί Γερμανοί, οι Οστρογότθοι (Ostgoten) δηλαδή, τρέχουν να κινηθούν δυτικότερα, γιατί τους παρασέρνει η ορμή των Αβάρων. Κινούμενοι δυτικότερα διασπείρονται σε πολύ ευρύτερη περιοχή από αυτήν στην οποία παραδοσιακά είχαν αναπτυχθεί και κινούνται πλέον τα φύλα αυτά σε μεγάλο εύρος στην περιοχή της Ευρώπη. Κοιτάχτε [χάρτης 5:19] αυτός ο χάρτης δείχνει την πίεση που δέχονται τα σλαβικά φύλα από τα ανατολικά προς τα δυτικά και την διάχυση των διαφόρων σλαβικών φύλων. Σε ποιες περιοχές; Αυτοί τώρα διαχέονται στις περιοχές που σήμερα είναι Πολωνία, στις περιοχές που σήμερα είναι Τσεχία, Σλοβακία, σε περιοχές που σήμερα είναι Σερβία, Βοσνία, Ερζεγοβίνη κ.τ.λ., σε αυτές που είναι σήμερα Βουλγαρία και Ρουμανία, και βέβαια προς τον Νότο, προς την ελληνική χερσόνησο, όπου ιδιαίτερα στις περιοχές της σημερινής Μακεδονίας διαχέονται και φτάνουν μέχρι και την Πελοπόννησο. Βλέπετε ότι ο χάρτης δείχνει με βούλες την επέκταση τους στον Νότο.

Πότε γίνεται αυτή η μεγάλη αναστάτωση των σλαβικών φύλων; Κυρίως τον 6ο αιώνα, δηλαδή στις χρονολογίες 500 και (μετά), δηλαδή στον 6ο αιώνα, στον 7ο αιώνα έχουμε μία μετακίνηση των σλαβικών φύλων. Τότε γνωρίζουμε στα βυζαντινά κείμενα ότι παρουσιάζονται, ξαφνικά οι Βυζαντινοί αρχίζουν να βλέπουν διάφορους ανθρώπους να μπαίνουν, να διαχέονται στα σύνορα τους. Τους περιγράφουν, ότι είναι ψηλοί, ξανθοί κ.τ.λ. Οι περισσότεροι από αυτούς κινούνται ειρηνικά, μετακινούνται ειρηνικά, άλλοι είναι επιθετικοί, άλλοι από αυτούς που μετακινούνται ειρηνικά, κάποια στιγμή γίνονται επιθετικοί. Όλα τα 'χει ο μπαχτσές. Έτσι στον 6ο στον 7ο αιώνα αλλάζει ξανά ο δημογραφικός χάρτης της Ευρώπης με τη διάχυση των Σλάβων πολύ δυτικότερα από το αρχικό τους πεδίο. Σταδιακά αυτοί οι Σλάβοι θα δημιουργήσουν βασιλεία, θα εγκατασταθούν, θα δημιουργήσουν βασιλεία, το ίδιο θα συμβεί και στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Θα διεισδύσουν Νότιο- Σλάβοι στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, θα διεισδύσουν Βούλγαροι, Σλάβοι ανάμεικτοι δηλαδή με Μογγόλους και καινούργιοι Σλάβοι, και θα δημιουργηθούν σταδιακά μέσα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, σλαβικά βασιλεία τα οποία θα είναι εχθρικά προς το Βυζάντιο. Έτσι το Βυζάντιο σταδιακά θα έχει -αργότερα βέβαια- να αντιμετωπίσει μεγάλους εχθρούς μέσα στο έδαφος του, -θα τα χάσει τα εδάφη αυτά- που θα είναι οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι.

Παρόμοιες καταστάσεις θα συμβούν και σε βορειότερα σημεία, έτσι η κίνηση των Αβάρων θα έχει ξανά νέα αποτελέσματα δημογραφικά, οι Σλάβοι θα συγκρουστούν με Γερμανούς, η παραδοσιακή εχθρότητα Σλάβων και Γερμανών, γιατί υπάρχει παραδοσιακή σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτά τα φύλα, θα ωριμάσει σ' αυτή την περίοδο. Και τι άλλο θα συμβεί; Οι Άβαροι οι ίδιοι θα χτυπούν Σλάβους και Γερμανούς, θα χτυπούν το Βυζάντιο, θα λεηλατούν, θα σφάζουν, θα βιάζουν. Σας θυμίζω ότι το 626 οι Άβαροι πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη και στην πολιορκία αυτή της Κωνσταντινούπολεως, η Πόλη είχε βρεθεί με ελάχιστο στρατό και τότε φοβήθηκαν οι πολιορκημένοι Βυζαντινοί ότι θα καταληφθούν από τους Αβάρους και αν θυμάστε και από τα σχολικά μας βιβλία, στην περίπτωση αυτή έψαλαν το "Τη Υπερμάχω στρατηγώ τα νικητήρια" και η Πόλη δεν κατελήφθη τελικά από τους Αβάρους. Οπότε οι Βυζαντινοί κατέληξαν, ότι η ίδια η Παναγία προστάτευσε την Κωνσταντινούπολη από αυτούς τους φοβερούς εχθρούς. Τι θέλω να πω, να θυμίσω με αυτό, ότι οι Άβαροι, όπως και όλοι οι άλλοι βάρβαροι, δεν χτύπησαν μόνο την Δυτική διαλυμένη πλέον μη υπάρχουσα Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, αλλά χτύπησαν και την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία δεν έχασε τις δομές της παρέμεινε σταθερή παρέμεινε ενιαία, με αυτοκράτορα, με στρατό, με θεσμούς για ακόμη 1200 χρόνια από την ίδρυση της, και άντεξε και τους Αβάρους και τους Σλάβους που μπήκαν μέσα της.

Άρα η δράση αυτή τώρα των Αβάρων θα δώσει νέο χτύπημα σε όποιες ισορροπίες είχαν διαμορφωθεί στην Ευρώπη. Και τώρα ποιος θα αντιμετωπίσει τους Αβάρους; Τους αντιμετωπίζει η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, δεν είναι απλό, δίνει μάχες, δίνει αίμα επί μεγάλο διάστημα, τους αντιμετωπίζει. Και στα

δυτικά, ποιος είναι επιτέλους εκείνος που πρέπει να αντιμετωπίσει εχθρούς σαν του Αβάρους; Δεν έχει μείνει τίποτα άλλο. Γερμανοί πρέπει να τους αντιμετωπίσουν. Και συμβαίνει το εξής καταπληκτικό! Οι Γερμανοί, τα διάφορα γερμανικά φύλα, τα οποία μέχρι τότε είχαν παίξει τέτοιο ρόλο, συγκρουόμενοι με τους Ρωμαίους και διαλύοντας τελικά την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία το 400 και το 500 μ.Χ., τώρα να μετατρέπονται στους υπερασπιστές της Ευρώπης, και να καλούνται να νικήσουν τους Αβάρους.

4.2: Φράγκοι και Βίκινγκς

V4.2.1 Η σημασία των Γερμανών (10')

https://www.youtube.com/watch?v=q2b-Du_Oc8

Απομαγνητοφώνηση ginath

Ποιοι λοιπόν θα αντιμετωπίσουν τους Αβάρους; Οι Γερμανοί. Ποιοι Γερμανοί; Οι Γερμανοί οι οποίοι πρόκειται να αναδειχθούν στους κυριότερους και ισχυρότερους από όλους, ανήκουν στη φυλή των Φράγκων. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσω κάτι. Ο μέσος Έλληνας όταν ακούει τη λέξη "Φράγκος", νομίζει ότι είναι Γάλλος και μάλιστα η Γαλλία σήμερα λέγεται France. Εμείς τη λέμε σωστά τη Γαλλία, "Γαλλία" από το "Γαλάτες". Αλλά οι Γάλλοι δεν είναι Γερμανοί. Φυσικά έχουν πάρα πολύ μεγάλες αναμειξεις με Γερμανούς αλλά δεν είναι Γερμανοί. Η γλώσσα που ομιλούν σήμερα οι Γάλλοι δεν είναι Γερμανική είναι λατινογενής όπως είπαμε.

Γυρνούμε τώρα στο θέμα μας. Από όλους τους Γερμανούς, οι πιο ισχυροί εκεί στον 5ο αιώνα είχαν αναδειχθεί οι Φράγκοι τελικά. Αυτοί, στο 450 χονδρικά, μεταξύ του 450 και 500 [χάρτης 1:09] δημιουργούν ένα βασίλειο εδώ στην περιοχή της Γαλλίας στο οποίο και θα παραμείνουν για αιώνες, ενώ ένα άλλο τμήμα των Φράγκων αποδεικνύεται ισχυρό στα...³⁹, και αυτό το τμήμα των Φράγκων προς τα...⁴⁰, θα αναδείξει και τον σπουδαιότερο Φράγκο ηγεμόνα, στον 8ο αιώνα μ.Χ. Ποιος είναι ο σπουδαιότερος Φράγκος ηγεμόνας; Αν θυμάστε ο Χλωδοβίκος ήταν από τους πρώτους και τα λοιπά.

Ο σπουδαιότερος Φράγκος ηγεμόνας που είναι και εμβληματικό πρόσωπο για τη νεότερη ιστορία της Ευρώπης, ονομάζεται Καρλομάγνος. Αυτός ο Καρλομάγνος αποδείχθηκε μια πολιτική προσωπικότητα μεγάλου διαμετρήματος, ο οποίος κατάφερε να δημιουργήσει ένα φραγκικό βασίλειο βορειότερα της Ιταλίας και σταδιακά να δημιουργήσει ένα καινούργιο βασίλειο σε μέγεθος περίπου αυτοκρατορίας έτσι ώστε να λέγεται από τους ιστορικούς ότι μετά την πτώση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας —πάντα εννοούμε το δυτικό της τμήμα, γιατί το ανατολικό δεν έπεσε παρά το 1453, χίλια τόσα χρόνια αργότερα— μετά την πτώση λοιπόν της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τότε ξεκινά συντεταγμένα η ιστορία της νεότερης Ευρώπης; Η απάντηση που δίνουν οι ιστορικοί είναι από τη δημιουργία της αυτοκρατορίας, του βασιλείου του Καρλομάγνου.

Αυτό το βασίλειο θα εξελιχθεί σημαντικά. Σας θυμίζω ότι ο Καρλομάγνος εστέφθη αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους το 800 μ.Χ.⁴¹ Είναι εύκολο να το θυμάται κανείς το 800 μ.Χ. Και έχει ενδιαφέρον το ότι εχρίσθη αυτοκράτορας από τον ίδιο τον Πάπα της Ρώμης. Έχει μεγάλη σημασία και κρατήστε το, αυτό θα μας χρειαστεί σε επόμενα μαθήματα. Ο Καρλομάγνος δημιούργησε μια αυτοκρατορία, η οποία περιελάμβανε [χάρτης 03:49] τμήματα της βόρειας Ιταλίας, της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Εδώ έχουμε μια αποτύπωση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μετά τον Καρλομάγνο και μπορούμε να δούμε μια άλλη αποτύπωση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αργότερα επίσης. Εδώ είναι πιο ευανάγνωστο [χάρτης 04:15] γιατί αυτό το σκούρο κόκκινο δείχνει τα εδάφη της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η Αγία λοιπόν Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είναι η πρώτη γερμανική αυτοκρατορία που στήνεται σε αυτή την Ευρώπη, τη νεότερη Ευρώπη. Και προσέξτε και την τιτλοφορία της: "Αγία" παραπέμπει στο γεγονός ότι οι Φράγκοι είχαν γίνει χριστιανοί και μάλιστα όχι Αρειανιστές. Η Αγία "Ρωμαϊκή", παρατηρήστε το και αυτό, δηλαδή ο Καρλομάγνος θεωρεί τον εαυτό του διάδοχο των Ρωμαίων Αυτοκρατόρων, τους οποίους οι Γερμανοί είχαν διαλύσει. "Αυτοκρατορία" έχει σημασία ότι ονομάζει τον εαυτό του "Αυτοκράτορα" και "Αυτοκρατορία" διότι έχει στόχο του τη δημιουργία ενός μεγάλου κρατικού μορφώματος, αντιστοίχου — φαντάζομαι θα είχε στο μυαλό του— με τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Του "Γερμανικού Έθνους", προσέξτε πάλι

³⁹ [ανατολικότερα]

⁴⁰ [ανατολικότερα]

⁴¹ Ο τίτλος της Αυτοκρατορίας αυτής χρησιμοποιήθηκε στην πληρότητά του αργότερα, μετά τον 9ο αιώνα.

αυτό, τι ενδιαφέρον έχει. Φράγκος είναι αυτός, μία από τις πολλές φυλές των Γερμανών που σας θυμίζω εξακολουθούσαν να αντιμάχονται η μία την άλλη, αλλά μιλάει εξ ονόματος ολόκληρου του γερμανικού έθνους και ονομάζει "Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους".

Αυτός λοιπόν ο Καρλομάγνος, τέσσερα χρόνια πριν γίνει αυτοκράτορας και στεφθεί από τον Πάπα, νικά, κατανικά τους Αβάρους. Το 796 κατανικά τους Αβάρους και τους παίρνει στο κυνήγι. Στην πραγματικότητα εκδιώκοντάς τους όχι εύκολα. Χρειάστηκε καιρός για να φύγουν —εκδιωχθούν οι Άβαροι από την περιοχή της Ευρώπης, έχοντας ήδη κάνει ένα κύκλο περίπου 200 χρόνων δράσης τους στην Ευρώπη. Παρατηρήστε, την πρώτη νίκη εναντίον των Ούννων, τη νίκη τους εναντίον των Ούννων οι Ρωμαίοι την όφειλαν ως επί το πολύ στην γερμανικότητα πλέον των Ρωμαϊκών στρατευμάτων, δηλαδή και η νίκη εναντίον των Ούννων ήταν εν μέρει γερμανική. Η νίκη εναντίον των Αβάρων είναι καθαρά γερμανική όσον αφορά το δυτικό πεδίο, διότι στα ανατολικά οι Βυζαντινοί έκαναν μόνοι τους το έπος τους και είναι και αυτό γερμανικός θρύλος, γερμανικός θρίαμβος, η νίκη εναντίον των Αβάρων.

Για να μην μείνει όμως το πράγμα έτσι, την ώρα που οι Άβαροι κατανικούνται και οι Γερμανοί δίνουν μάχες εναντίον τους, μια νέα ομάδα έρχεται από τις στέπες. Δε σταματάει. Αυτή η ομάδα ονομάζονται Μαγυάροι (Magyar) και παίρνουν και αυτοί τον δρόμο τον δρομάκο των ανθρώπων των στεπών με τα άλογά τους και κινούνται προς τα δυτικά και κάνουν την ίδια διαδρομή, και πού φτάνουν; Δε χρειάζεται να το ξαναπούμε, στην Ουγγαρία. Εκεί είναι, όλοι εκεί φτάνουν, στην Ουγγαρία και μετά αρχίζουν τις δράσεις τους. Οι Μαγυάροι αποδεικνύονται σκληροτράχηλοι. Και αυτοί όπως και οι προηγούμενοι χτυπούν. Με ποιους συγκρούονται οι Μαγυάροι; Με Γερμανούς βέβαια, με Σλάβους, κυρίως όμως οι Γερμανοί έχουν τον μεγάλο όγκο των συγκρούσεων με αυτούς και τελικά μετά από έναν κύκλο περίπου 200 χρόνων δράσεως, φοβερής δράσεως, σφαγών, λεηλασιών, βιασμών και τα λοιπά, τελικά οι Μαγυάροι κατανικούνται από ποιους; Από τους Φράγκους, από την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους το 955 στην περίφημη μάχη του Λέχφελντ. Οι Φράγκοι νικούν λοιπόν και αυτούς τους εχθρούς της Ευρώπης. Οι Μαγυάροι μετά από αυτή τους την ήττα αναγκάζονται να αναδιπλωθούν και να εγκατασταθούν στην Ουγγαρία, στις πεδιάδες της Ουγγαρίας, όπου και πλέον θα δημιουργήσουν κράτος. Οι σημερινοί Ούγγροι είναι απόγονοι αυτών των Μαγυάρων και μάλιστα στην Ουγγαρία χρησιμοποιούν πάρα πολύ την λέξη Magyar. Αν έχετε πάρει ποτέ επιστολή από την Ουγγαρία, θα δείτε ότι τα γραμματόσημα τα ουγγρικά γράφουν Magyar post, post Magyar. Οι Ούγγροι γνωρίζουν πολύ καλά ότι είναι απόγονοι των Μαγυάρων και είναι περήφανοι για αυτό διότι οι πρόγονοί τους ήταν άλκιμοι πολεμιστές που έφτασαν στην Ευρώπη και πολέμησαν για 200 χρόνια μέχρι να τους κατανικήσουν οι Φράγκοι το 955 μ.Χ. στη μάχη του Λέχφελντ.

V4.2.2 Το Ισλάμ και οι Άραβες (10')

<https://www.youtube.com/watch?v=J0ZQPRh3IWg>

Απομαγνητοφώνηση Evaggelia5

Την ώρα που οι Μαγυάροι αναστατώνουν με τη δράση τους και τη βία τους την Ευρώπη, μεγάλα γεγονότα συμβαίνουν στο ανατολικό άκρο της Μεσογείου. Τι συμβαίνει εκεί; Στον 7ο αιώνα γεννιέται μια νέα θρησκεία. Πού; Στην αραβική χερσόνησο, αυτό που σήμερα λέμε Σαουδική Αραβία. Εκεί το 622 μ.Χ. δημιουργείται μια νέα θρησκεία, που την ονομάζουμε σήμερα «Ισλάμ». Ιδρυτής της είναι ένας κάτοικος της περιοχής που ονομάζεται Μωάμεθ, αυτός επικοινωνεί με τον Θεό και γράφει ένα βιβλίο που λέγεται Κοράνι. Θα μιλήσουμε γι' αυτό αργότερα.

Σε τι μας ενδιαφέρει αυτή τη στιγμή η περίπτωση του Ισλάμ; Μας ενδιαφέρει στο γεγονός ότι η θρησκεία που ίδρυσε αυτός ο προφήτης —γιατί για τους μουσουλμάνους είναι προφήτης ο Μωάμεθ— είχε γρήγορη διάδοση μεταξύ των κατοίκων εδώ [χάρτης 01:26] της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, στην περιοχή της Μέκκας και της Μεδίνας, που είναι πόλεις εδώ —οι ιερές σήμερα πόλεις για το Ισλάμ— στην περιοχή της Σαουδικής Αραβίας, κοντά στην Ερυθρά Θάλασσα, και γρήγορα μετά τον θάνατό του —ο προφήτης πέθανε το 632 μ.Χ.— οι Άραβες πιστοί του ξεχύθηκαν με τα άλογά τους σε μια καταπληκτική εποποιία πολεμικής δράσης, η οποία κινήθηκε και προς Ανατολάς και προς Δυσμάς.

Οι Άραβες διέθεταν ένα καταπληκτικό όπλο, που ήταν το άτι τους, αυτά που ονομάζουμε αραβικά άλογα. Αυτά τα άλογα διαφέρουν από τα άλογα της στέπας που αναφέραμε όταν μιλούσαμε για τους κατοίκους της στέπας, είναι τα γνωστά μας ψηλά, λιγνά, ταχύτατα άλογα, αυτά είναι άνεμος. Και χρησιμοποιώντας αυτά τα άλογα, όντας άνθρωποι πολεμικοί, γνώστες του πολέμου, ένθερμοι από την καινούργια πίστη την οποία εισέπραξαν, αμέσως χτυπούν τις αυτοκρατορίες που είναι ολόγυρά τους και τις συντρίβουν.

Πρώτη αυτοκρατορία την οποία χτυπούν είναι η Βυζαντινή αυτοκρατορία, από την οποία αποσπών τα εδάφη της στην ανατολική Μεσόγειο και της παίρνουν και την Αίγυπτο. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν μπορεί να σταματήσει την επέλαση των Αράβων και αναγκάζεται να δεχθεί ότι το όριο της —μεταξύ των Αράβων και της αυτοκρατορίας της— είναι εδώ, στην περιοχή των Αδάνων σήμερα, στην περιοχή της οροσειράς του Ταύρου. Βέβαια οι Άραβες επεχείρησαν να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη, επιτέθηκαν στην Κωνσταντινούπολη επανειλημμένα, αυτό δεν το πέτυχαν. Αλλά το να κατακτήσουν τα εδάφη του Βυζαντίου στη Μέση Ανατολή και να της πάρουν την Αίγυπτο το κατάφεραν, με ταχύτατες επελάσεις.

Και αφού κατέλαβαν αυτές τις περιοχές, κινήθηκαν στη βόρειο Αφρική, κατενίκησαν κάθε αντίπαλο που τους αντιστάθηκε στη βόρειο Αφρική, και το 711 πέρασαν στην Ιβηρική χερσόνησο. Πέρασαν στην Ιβηρική χερσόνησο και κατέλαβαν την περιοχή που σήμερα ονομάζεται Ισπανία και ονομάζεται Πορτογαλία —τους πήρε κάποιο χρόνο για να το πετύχουν αυτό. Αφού κατέκτησαν την Ιβηρική χερσόνησο, πέρασαν τα Πυρηναία. Τα Πυρηναία είναι μια οροσειρά η οποία ορίζει περίπου το όριο μεταξύ Γαλλίας και Ισπανίας σήμερα. Οι Άραβες περνούν τα Πυρηναία και μπαίνουν σε αυτό που είναι σήμερα η Γαλλία.

Την εποχή εκείνη η Γαλλία διοικούνταν από Φράγκους, δηλαδή από Γερμανούς. Έτσι οι Άραβες χτυπούν στην ουσία τους Γερμανούς, μέσα στα εδάφη της σημερινής Γαλλίας, και προχωρούν αρκετά στα εδάφη κατακτώντας νίκες. Αλλά κάποια στιγμή οι Φράγκοι αποφασίζουν να τους αντιμετωπίσουν κεντρικά σε ένα σημείο της Γαλλίας που λέγεται Πουατιέ —προς το κέντρο της Γαλλίας— και εκεί δίδεται το 732 η περίφημη μάχη του Πουατιέ. Σε αυτή τη μάχη οι Φράγκοι χρησιμοποιούν συγγρικά άλογα, άλογα από τις συγγρικές πεδιάδες. Έχει ενδιαφέρον αυτό, διότι στη μάχη του Πουατιέ συγκρούστηκαν οι Γερμανοί, στην ουσία, με άλογα της στέπας και χτυπήθηκαν με Άραβες, με τα αραβικά άλογα. Και αποδείχθηκαν νικηφόροι οι Γερμανοί.

Έτσι, στη μάχη του Πουατιέ κατανικνώνται οι Άραβες, δίδονται και επόμενες μάχες, στις οποίες επίσης νικούν οι Φράγκοι, και έτσι τελικά οι Φράγκοι —οι Γερμανοί δηλαδή— απωθούν τους Άραβες ξανά, τους αναγκάζουν να περάσουν τα Πυρηναία, και οι Άραβες θα περιοριστούν στην Ιβηρική χερσόνησο, από την οποία και θα αποχωρήσουν οριστικά το 1492. Δηλαδή θα έχουν παρουσία οι Άραβες στην Ιβηρική χερσόνησο περί τα 800 χρόνια.

Γιατί αναφέρουμε τους Άραβες σε αυτό το σημείο; Διότι οι Άραβες συνέβαλαν στην αναστάτωση της Ευρώπης αυτούς τους φοβερούς αιώνες. Προσέξτε, οι Άραβες δεν είναι βάρβαροι, οι Άραβες αυτή την εποχή... Πρώτα-πρώτα οι Άραβες προέρχονται από μια περιοχή του κόσμου που πρωτοστάτησε στον σύγχρονο πολιτισμό, δηλαδή στη Γεωργική Επανάσταση. Δεν έχουν σχέση ούτε με τους κατοίκους των στεπών ούτε με Γερμανούς και Σλάβους, είναι περιοχή υψηλού πολιτισμού. Μάλιστα εκείνη την εποχή υψηλού πραγματικά πολιτισμού. Οι Άραβες λοιπόν δεν είναι βάρβαροι, αλλά είναι πολεμιστές φοβεροί, και συμβάλλουν στην αναστάτωση της Ευρώπης. Μάλιστα, επειδή είναι και ναυτικοί και διαθέτουν εξαιρετικούς ναυτικούς, διαγουμίζουν κυριολεκτικά τη Μεσόγειο, ιδιαίτερα την ανατολική Μεσόγειο, στην οποία επιτίθενται. Τα πλοία τους ονομάζονται σαρακήνικα, και εκείνοι οι Άραβες οι οποίοι επιτίθενται στα παράλια και στα νησιά των χριστιανικών χωρών ονομάζονται Σαρακηνοί. Χτυπούν τα δικά μας νησιά εδώ του Αιγαίου, χτυπούν και καταλαμβάνουν την Κρήτη. Η Κρήτη κατελήφθη το 824 από τους Άραβες και παρέμεινε υπό αραβικό έλεγχο μέχρι το 961, οπότε ο Νικηφόρος Φωκάς εξεδίωξε τους Άραβες από την Κρήτη. Δηλαδή οι Άραβες έμειναν στην Κρήτη σχεδόν 140 χρόνια και έλεγξαν την Κρήτη. Όχι όμως μόνο την Κρήτη, αλλά και τη Σικελία και τα νησιά, όλα τα νησιά της Μεσογείου. Και χτυπούσαν παράλια, επιτίθενταν κ.τ.λ.

Γενικά οι Άραβες ήταν ένα στοιχείο που προσέθεσε στη βία και στην αναστάτωση των εποχών, και στο δυτικό και στο ανατολικό κομμάτι της Ευρώπης. Και το δυτικό κομμάτι και το ανατολικό κομμάτι της Ευρώπης άντεξαν. Άντεξε το ανατολικό χάρις στην αλκή των Βυζαντινών και άντεξε το δυτικό χάρις στη δύναμη των Φράγκων, οι οποίοι ακόμη μια φορά προστάτευσαν την Ευρώπη από την είσοδο νέων στοιχείων. Με την Ιβηρική χερσόνησο όμως να έχει καταληφθεί και, όπως είπαμε, εκεί να μένουν για 800 χρόνια.

Έτσι, αν καθίσουμε και δούμε τα πράγματα, οι Φράγκοι —οι Γερμανοί— αντιμετώπισαν τους εχθρούς της Ευρώπης νικώντας —μαζί με τους Ρωμαίους— τους Ούνους, το 450 χοντρικά, οι Φράγκοι μόνοι τους νίκησαν τους Αβάρους, το 796, οι Φράγκοι μόνοι τους νίκησαν τους Μαγυάρους, το 955, και οι Φράγκοι κατενίκησαν και σταμάτησαν την επέλαση των Αράβων πέραν της Ιβηρικής χερσονήσου και νικώντας τους Άραβες στη μάχη του Πουατιέ και της Τουρ, το 732 μ.Χ.

Κοιτάξτε τον κύκλο των πραγμάτων. Οι ίδιες φυλές που διέλυσαν την Ευρώπη, οι ίδιες την ανασυστήνουν!

V4.2.3 Οι Βίκινγκς (12')

<https://www.youtube.com/watch?v=8zbVxqWnDB0>

Απομαγνητοφώνηση LEMONIA9

Ποιος να το περίμενε ότι αυτό το βασίλειο των Φράγκων, αυτή την αυτοκρατορία που ίδρυσε ο Καρλομάγνος εκεί στο 800 μ.Χ., με πρωτεύουσα το Άαχεν, [χάρτης 00:18] —επέλεξε ως πρωτεύουσά του μια πόλη, έτσι, στη βόρεια σημερινή Γερμανία, σήμερα είναι κοντά προς την Ολλανδία για πρωτεύουσά του— εκεί έκτισε ένα παλάτι, έναν ναό. Δεν ήταν τίποτα το Άαχεν. Μια μικρή πολιτειούλα ήταν. Όμως, αυτή ήταν η βάση της γερμανικής ανάκαμψης της Ευρώπης και των όσων ακολούθησαν, που, όπως σας είπα, μετέτρεψαν, τους Γερμανούς στους προστάτες της Ευρώπης και τους Σλάβους, οι οποίοι διαχύθηκαν σε μεγάλο τμήμα της Ευρώπης.⁴²

Έχουμε αυτήν την αλλαγή —και οι Άραβες χτυπούν, όπως είπαμε— για να έρθει το επόμενο, όμως κύμα, διότι τίποτα δεν σταματάει. Είναι η εποχή των επιθέσεων των βαρβάρων, έτσι λέγεται. Δηλαδή, χοντρικά από τον 4ο αιώνα μέχρι περίπου το 1100, η Ευρώπη μασιζείται από επιδρομές πολλών λαών, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν —θεωρούνταν— βάρβαροι, και βέβαιοι και μη βάρβαροι, όπως ήταν οι Άραβες κι αυτοί πολέμησαν σκληρότατα, οπότε συνέβαλαν στην αναστάτωση.

Ποιοι είναι οι καινούργιοι επιτιθέμενοι; Είναι Γερμανοί κι αυτοί, γερμανικής καταγωγής. Αυτοί είναι οι αυθεντικοί —θα 'λεγε κανείς— Γερμανοί, διότι η πηγή των Γερμανών είναι η σκανδιναβική χερσόνησος. Άρα, οι Βίκινγκς, οι οποίοι αρχίζουν να ρημάζουν την Ευρώπη, μετά χοντρικά το 800, δηλαδή στο 790 —στη δεκαετία του 790 έχουμε τις πρώτες τους επιδρομές— είναι επίσης γερμανικές ομάδες. Οι γλώσσες των Νορβηγών, των Σουηδών, των Δανών, μέχρι σήμερα, ανήκουν φυσικά στη γερμανική οικογένεια. Μάλιστα, θεωρούνται αρχέγονα γερμανικά.

Μάλιστα... Τώρα, αυτοί οι τύποι, εκεί πέρα στη Σκανδιναβία, είχαν ζήσει βορειότερα από τις εξελίξεις. Ήταν πολύ βόρεια, για να είναι μπερδεμένοι με τα πολλά που συνέβαιναν στον Νότο. Αυτοί ήταν εξαιρετικοί ναυτικοί. Αν κάτι χαρακτηρίζει τους Βίκινγκς, είναι η επίδοσή τους στη θάλασσα.

Ήταν και ναυπηγοί —είχαν θαυμάσια ξυλεία, βέβαιοι, γιατί τα εδάφη τους είναι καλυμμένα από δάση— και κατέληξαν στη δημιουργία ενός τύπου σκάφους, το οποίο θεωρείται, έτσι, θρυλικό στην ιστορία της ναυπηγικής, το «ντράκαρ». Ήταν σκάφος μικρό, όχι μεγάλου μεγέθους. Να, ένα ντράκαρ, [εικόνα 03:17] και όλη του η δομή είναι έτσι καμωμένη, ώστε να χωράει αρκετά φορτώματα, αλλά ο κύριος στόχος του δεν ήταν τόσο να μεταφέρει ανθρώπους ή εμπορεύματα, αλλά να κάνει επιθέσεις, πειρατικές επιθέσεις.

Να πω στο σημείο αυτό κάτι. Τα πειρατικά πλοία δεν είναι μεγάλα πλοία. Οι πειρατές —όλοι οι πειρατές στην ιστορία της ανθρωπότητας— δεν χρησιμοποιούν μεγάλα πλοία, διότι τα μεγάλα πλοία είναι δυσκίνητα. Οι πειρατές χρειάζονται να 'χουν μικρά πλοία —ή μέτρια, όχι μεγάλα— και έτσι καμωμένα, ώστε να είναι γρήγορα, να χτυπούν και να φεύγουν. Δεν τους ενδιαφέρει τόσο πολύ το μέγεθος του κοίλου του πλοίου. Τα ντράκαρ ήταν ιδανικά πλοία για επίθεση και πειρατική, δηλαδή, για πειρατεία και οι Βίκινγκς ήταν ζακουστοί σε αυτό.

Με τα ντράκαρ τους κατά καιρούς κάναν επιδρομές, αλλά τώρα για κάποιο λόγο εκεί στη δεκαετία του 790 -

⁴² [σ.σ. τους Γερμανούς και τους Σλάβους —οι οποίοι διαχύθηκαν σε μεγάλο τμήμα της Ευρώπης— στους προστάτες της Ευρώπης]

χοντρικά το 800 δηλαδή. Σας θυμίζω: τότε βγαίνουν οι Βίκινγκ στη ρούγα και αρχίζουν τις δράσεις τους; Το 800. Θυμηθείτε! Τι συμβαίνει το 800; Έτσι, παραλληλισμός. Ο Καρλομάγνος στέφεται αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ενώ, δηλαδή, στον Νότο έχουμε τη μεγάλη εξέλιξη της δημιουργίας μιας γερμανικής αυτοκρατορίας και την ανασύσταση —στην ουσία— της Ευρώπης, απ' τον Βορρά άλλοι Γερμανοί έρχονται να διαλύσουν ξανά το σύστημα. Μάλιστα...

Αυτοί, τώρα, οι Βίκινγκς είναι άνθρωποι των δασών, των νερών, των ποταμών και των βουνών. Είναι σκληροτράχηλοι και βέβαια στη θάλασσα είναι το στοιχείο τους. Το νερό είναι το στοιχείο τους. Αυτοί επιτίθενται στις περιοχές που είναι κοντύτερα στα εδάφη τους. Ίσως καλύτερα να δείξω στον παγκόσμιο εδώ χάρτη [χάρτης 05:38] τα πράγματα. Αυτοί προέρχονται από ετούτη εδώ την περιοχή, δηλαδή τη Σκανδιναβία, αυτό που σήμερα είναι χοντρικά Σουηδία, Νορβηγία και Δανία και ο φυσικός χώρος δράσης τους είναι η περιοχή της Βαλτικής και της Βόρειας Θάλασσας —αυτή η θάλασσα ονομάζεται Βόρεια Θάλασσα. Επικοινωνούν αυτές οι θάλασσες με τον Ατλαντικό Ωκεανό.

Σε ποιους αρχίζουν τις επιδρομές τους; Στα εδάφη που είναι κοντύτερά τους, δηλαδή απ' τα εδάφη που σήμερα είναι Γερμανία, Πολωνία, Γαλλία, Αγγλία είναι κατεχοχόν εδάφη στα οποία θα επιτεθούν. Το ίδιο θα επιτεθούν σε εδάφη τα οποία βρίσκονται στη Βαλτική.

Τι κάνουν αυτοί οι άνθρωποι; Είναι λεηλάτες. Οι Βίκινγκς ήταν απίστευτης αλκής άνθρωποι. Δεν καταλαβαίνανε κούραση, δεν καταλαβαίνανε φόβο, δεν είχαν φόβο θανάτου. Ήταν θυρλικής αλκής και στιβαρότητας άνθρωποι. Αυτοί επιτίθονταν συνήθως ερχόμενοι με τα πλοία τους. Βγαίνουν στις ακτές και κυριολεκτικά διαγούμιζαν ό,τι έβρισκαν μπροστά τους, χωριά ολόκληρα. Δεν ήταν τόσο αιμοβόροι —όχι ότι δεν έσφαζαν— απλώς κάποιους από τους αγρίους που περιγράψαμε, τους βαρβάρους που περιγράψαμε, ήταν αιμοβόροι, δηλαδή το χαίρονταν αυτό το πράγμα. Αυτοί ήταν πιο πολύ λεηλάτες και μάλιστα η λέξη «βικ» στην ουσία σημαίνει λεηλατώ και πουλώ τη λεηλασία μου, εξού και «Βίκινγκς».

Και φυσικά μερακλώνονταν όταν βρισκανε παλάτια, όταν βρισκανε μοναστήρια, δεν αφήνανε τίποτα όρθιο. Έκλεβαν, λεηλατούσαν τα πάντα και δεν αρκούσαν στα παράλια, διότι μπορούσαν να κάνουν αυτό που κάνουν οι καλοί ναυτικοί, δηλαδή, με τα πλοία τους, τα οποία είναι ιδανικά, γιατί δεν είναι μεγάλα και είναι ευέλικτα, έμπαιναν στα ποτάμια —τα ποτάμια εκβάλλουν στις θάλασσες, σωστά; Αυτοί έβλεπαν το ποτάμι που εκβάλλει στη θάλασσα και έμπαιναν μέσα στο ποτάμι και ποτάμι το ποτάμι, έμπαιναν βαθιά, μέσα στην ενδοχώρα. Και από ποτάμια πηγαίνουν σε λίμνες γιατί τα ποτάμια πέφτουν σε λίμνες και οι λίμνες σε άλλα ποτάμια και ποτάμι το ποτάμι, μπορούσαν να λεηλατήσουν βαθιά στην ενδοχώρα και να φτάσουν —να σκεφτείτε έφτασαν μέχρι τη Βαγδάτη, ποτάμι το ποτάμι και λίμνη τη λίμνη, εκμεταλλευόμενοι χειμερινούς μήνες που σηκωνόταν τα νερά κ.τ.λ. Ήταν απίστευτοι ναυτικοί. Σ' αυτό το σημείο δεν υπάρχει θέμα.

Αυτοί λεηλάτησαν, κύπησαν, κατέλαβαν τμήματα της βόρειας Ευρώπης, κατέλαβαν, Δανοί Βίκινγκς, την Βρετανία. Προσέξτε να δείτε, η Βρετανία έζησε την είσοδο Γερμανών αλλεπάλληλα. Ήρθαν οι Άγγλοι, ήρθαν οι Σάξονες, ήρθαν οι Γιούτοι το 500 και το 600 μ.Χ. και το 400 μ.Χ. και τώρα έρχονται καινούργιοι Γερμανοί, ακόμη πιο βόρειοι, οι οποίοι και ελέγχουν περιοχές μεγάλες της Βρετανίας. Οι Βίκινγκς καταλαμβάνουν και την περιοχή της Ιρλανδίας και ιδρύουν το Δουβλίνο. Η πόλη του Δουβλίνου ιδρύθηκε από τους Βίκινγκς.

Για να δούμε μια εικόνα Βίκινγκς. Έχουμε μια ωραία αποτύπωση ενός ζεύγους Βίκινγκς να σας δείξω. [εικόνα 09:34] Είναι με τα καλά τους, εδώ πέρα, το ζεύγος των Βίκινγκς. Ζεστά ρούχα, μάλλινα, για το πολύ κρύο, γιατί ζούνε σε πολύ δύσκολες συνθήκες. Και, βέβαια, φορούσαν τα χαρακτηριστικά κοσμήματα, έτσι, του Βορρά. Και αυτοί, οι Βίκινγκς, λοιπόν —οι Δανοί, κυρίως, Βίκινγκς ήτανε οι πιο δραστήριοι— έδρασαν στην Αγγλία, στη Γαλλία, στην Ιρλανδία. Και αυτή [εικόνα 10:10] είναι η πόλη του Δουβλίνου, όπως δημιουργήθηκε από τους Βίκινγκς με μία πρόχειρη περίφραξη από ξύλα, όπως βλέπετε εδώ. Οι Βίκινγκς, δηλαδή, έκτισαν το Δουβλίνο —ίδρυσαν το Δουβλίνο— σε μία εκβολή ποταμού. Αυτός ήταν ο ιδανικός χώρος δράσης αυτών των ανθρώπων. Δώσ' τους λίμνες, δώσ' τους ποτάμια, δώσ' τους θάλασσες και μάλιστα ταραγμένες θάλασσες. Άμα η θάλασσα ήταν ήρεμη, δεν το χαίροντανε. Ήθελαν σκληρές καταστάσεις.

Ήταν παντός καιρού και αυτοί έφεραν νέες ανατροπές στην Ευρώπη. Σε ποιες χρονολογίες; 800, 900, 1000... Μετά το 1100 πια, ο κύκλος τους ολοκληρώθηκε και κάθισαν πίσω στις περιοχές τους και δημιούργησαν τα σύγχρονα, αυτά τα νέα κράτη —τη Σουηδία, τη Δανία, τη Νορβηγία— που σήμερα θεωρούνται παγκοσμίως τα πιο πολιτισμένα κράτη του κόσμου. Μέσα σε χίλια χρόνια, αυτοί οι άγριοι Βίκινγκς εξελίχθηκαν στους σημερινούς λάμποντες Σκανδιναβούς.

V4.2.4 Οι Βίκινγκς και οι εγκαταστάσεις τους (11')

<https://www.youtube.com/watch?v=q2b-Du-Oc8>

Απομαγνητοφώνηση Lemonia9

Είμαστε στη δράση των Βίκινγκς. Αυτοί οι Βίκινγκς είναι γνωστοί από τις σάγκα (saga) —εκεί οι βόρειοι Γερμανοί έχουν ένα σωρό θρύλους, που ονομάζονται σάγκα— και τα ντράκαρ τους και τη δράση τους. Αυτοί, λοιπόν, είπαμε ότι είχανε κινηθεί προς τις περιοχές της Γαλλίας, της Γερμανίας —μιλάω με σημερινούς όρους— της Πολωνίας και της Βρετανίας, στην οποία έπαιξαν πολύ μεγάλο ρόλο.

Ονομάζονται, επίσης, και Νορμανδοί (Nord-men, οι άντρες του Βορρά). Δηλαδή, όταν ακούμε τη λέξη Νορμανδός, δεν είναι άλλος απ' τους Βίκινγκς. Σήμερα η βόρεια Γαλλία ονομάζεται Νορμανδία, διότι εκεί εγκαταστάθηκαν στον 10ο αιώνα Βίκινγκς, Βίκινγκς Δανοί και έπαιξαν ρόλο στην ιστορία της, σταδιακά ενσωματώθηκαν.

Το Βυζάντιο τους ονόμαζε Βαράγγιους ή Νορμανδούς. Έχουνε, δηλαδή, ονόματα πολλά και, βέβαια, δεν ήταν κι αυτοί ενιαίοι. Υπήρχαν ανάμεσά τους φυλές και ομάδες που προέρχονταν κατά κανόνα από αυτές τις γεωγραφικές περιοχές.

Αυτοί δεν αρκέστηκαν μόνο στη λεηλασία και στις επιθέσεις της βορειότερης Ευρώπης, αλλά με τα πλοία τους κινήθηκαν και νοτιότερα, [χάρτης 1:39] προς τα νοτιότερα της Γαλλίας, την Ιβηρική χερσόνησο, πέρασαν το Γιβραλτάρ, κτύπησαν όλα τα παράλια. Δεν έμεινε τίποτα που να μην κτύπησαν, και την Ιταλία και τη Σικελία και τη Σαρδηνία και την Κορσική, τα νησιά του Αιγαίου. Το Βυζάντιο έζησε πολύ δύσκολες εποχές με αυτούς τους Νορμανδούς, οι οποίοι λεηλάτησαν το Άγιον Όρος, τη Θεσσαλονίκη, ρήμαξαν νησιά του Αιγαίου, τα παράλια της Ιλλυρίας, της Αδριατικής.

Ήταν φοβεροί πολεμιστές. Βέβαια, το Βυζάντιο, όπως είπαμε και σε άλλη στιγμή, επειδή ακριβώς ήταν πάρα πολύ σωματώδεις και δυνατοί πολεμιστές, βρέθηκε να έχει στην προσωπική φρουρά του βυζαντινού αυτοκράτορα χιλιάδες Νορμανδούς —Βαράγγιους, Βίκινγκς, δηλαδή— οι οποίοι φύλαγαν τον αυτοκράτορα. Κατά τα άλλα, όμως, χιλιάδες άλλοι Βίκινγκς διαγούμιζαν και λεηλατούσαν τα πάντα.

Αυτοί οι Βίκινγκς, εκτός των άλλων, εισήλθαν και μέσα από υγρούς δρόμους [χάρτης 2:54] —ποτάμιους δρόμους και λίμνες— στο εσωτερικό των εδαφών ανατολικότερά τους, διασχίζοντας τη Βαλτική από τη Σουηδία και δημιούργησαν —θα το πούμε αυτό αργότερα αναλυτικά— το κράτος των Ρως. Οι Ρως ήταν Σουηδοί Βίκινγκς εκεί στα μέσα του 9ου αιώνα —δηλαδή είναι ο πυρήνας της σημερινής Ρωσίας αυτοί οι Ρως— και δημιούργησαν ένα κράτος εδώ, στην περιοχή του Νόβγκοροντ και του Κιέβου. Και, αντιστοίχως, άλλοι Βίκινγκς με πλοία πέρασαν προς τα νησιά της Σκωτίας, στα βόρεια νησιά της Σκωτίας, πήγαν στα νησιά Φερόες —που είναι εδώ— και εγκαταστάθηκαν εκεί.

Από τις Φερόες πέρασαν στην Ισλανδία. Η Ισλανδία δεν ανακαλύφθηκε από τους Βίκινγκς. Εδώ είχε φτάσει ο Πυθέας ο Μασσαλιώτης, Έλληνας ναυτικός του 4ου αιώνα π.Χ. από τη Μασσαλία. Η Μασσαλία ήτανε ελληνική αποικία των αρχαίων Ελλήνων. Από τη Μασσαλία, λοιπόν, ο Πυθέας ο Μασσαλιώτης είχε περάσει στην Ισλανδία και την είχε περιγράψει σε πρώιμη φάση. Είχε βρεθεί, μάλιστα, σε περίοδο που ήταν όλο λευκές οι νύχτες —δεν νύχτωνε— και το περιέγραφε και οι υπόλοιποι το αμφισβητούσαν αυτό που έλεγε. Αλλά έφτασε στην Ισλανδία. Όπως και στην Ισλανδία είχαν φτάσει από τη Σκωτία κάποιοι μοναχοί και είχαν ιδρύσει μοναστήρια, αλλά στην ουσία η Ισλανδία ήταν ακατοίκητη.

Έφτασαν Βίκινγκς, λοιπόν, στην Ισλανδία στο τέλος του 9ου αιώνα. Εγκαταστάθηκαν εκεί και από την Ισλανδία πέρασαν στη Γροιλανδία, στον νότο της Γροιλανδίας —δημιούργησαν εγκαταστάσεις και στον νότο της Γροιλανδίας. Οι Βίκινγκς ονόμασαν την Ισλανδία «Ισλανδία». Eis-Land, στα γερμανικά Eis είναι ο πάγος, Land είναι η χώρα, Eisland (Island). Και όταν έφτασαν στη Γροιλανδία, έφτασαν σε περίοδο καλοκαιριού, που τα χιόνια εκεί στον νότο της Γροιλανδίας είναι λιωμένα —εξάλλου εκείνη την εποχή ήταν, ως φαίνεται, πιο ψηλές θερμοκρασίες— και την ονόμασαν «Γροιλανδία». Grün-Land, grün στα γερμανικά θα πει πράσινο —πράσινη γη. Στ' αγγλικά το grün είναι green —γερμανική γλώσσα τα αγγλικά. Η Ισλανδία πώς θα ήταν στ' αγγλικά; Iceland, επίσης, γιατί και στα αγγλικά το παγωτό είναι ice (κι ο πάγος).

Κι απ' τον νότο της Γροιλανδίας [χάρτης 5:42] Βίκινγκς πέρασαν στο 1000 μ.Χ. στις περιοχές εδώ του Καναδά, στο Newfoundland, σ' αυτό εδώ πέρα το μεγάλο νησί και στα παράλια. Το γνωρίζουμε ότι πέρασαν, δεν είναι εικασία. Οι Βίκινγκς έφτασαν στην Αμερική, χωρίς να καταλάβουν, βέβαια, πού έφτασαν. Στις σάγκα τους περιγράφουν τους Ινδιάνους με τους οποίους και είχαν επαφή, περιγράφουν την περιοχή που ταυτίζεται και ονόμασαν την περιοχή στην οποία κατοίκησαν για λίγα χρόνια. Μετά έφυγαν και δεν ξαναήρθαν. Γι' αυτό και στην ουσία λέμε ότι την Αμερική την ανακάλυψε ο Κολόμβος το 1492, αλλά το 1000 εδώ έχουν έρθει Βίκινγκς. Την ονόμασαν αυτήν την περιοχή Vinland, επειδή βρήκανε φυτά που είχανε καρπούς σαν φράουλες. Και, μάλιστα, είναι αρκετά πιθανό, πλοία τους να έφτασαν και προς το Μεξικό, διότι, όταν έφτασαν εκεί οι Ισπανοί, στο Μεξικό υπήρχε θρύλος που έλεγε πως είχαν έρθει κάποτε εκεί άνθρωποι με ξύλινα πλοία, που η μύτη των πλοίων αυτών ήταν λεπτή και γερτή προς το εσωτερικό και που είχαν στην άκρη τους ζώα ξύλινα. Πιθανότατα, λοιπόν, να είναι ένα ντράκαρ, αυτό το οποίο είδαν —ή κάποια ντράκαρ— εκεί γύρω στο 1000.

Πάντως, οι Βίκινγκς έκαναν το δικό τους κύκλο της εξερεύνησης των πραγμάτων και στην ουσία η δράση τους παρέμεινε πιο πολύ εδώ, στη βόρεια ζώνη. Είχαν δε ένα άλλο χαρακτηριστικό οι άνθρωποι αυτοί. Ήταν, όπως είπαμε, λεηλάτες κατά κύριο λόγο, αλλά είχαν και μια άλλη συνήθεια. Αφού λεηλατούσαν, δημιουργούσαν σε ένα καλό σταυροδρόμι ένα παζάρι. Στήνανε τάβλες, πάγκους και πουλούσαν τα κλοπιμαία. Τους άρεσε πολύ το εμπόριο. Δεν ήταν, δηλαδή, μόνο λεηλάτες. Ήταν και άνθρωποι του εμπορίου. Και αυτό κάνει διαφορά στους Βίκινγκς. Αυτοί, δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο δράσης τους —να στήνουν κάπου μια αγορά— έπαιξαν ρόλο στη δημιουργία νέων εμπορικών σημείων, γιατί διάλεγαν το σημείο που στήναν τον πάγκο τους. Κι εκεί δημιουργούνταν ο πυρήνας μιας μικρής εγκατάστασης, που σταδιακά εξελίχθηκε σε πόλη.

Γενικά, ας πούμε στην Αγγλία, υπάρχουν πόλεις και περιοχές που λήγουν σε -γουίκ (-γουίκ ή -βικ). Αυτό το «γουίκ» —στο κέντρο του Λονδίνου υπάρχει μια περιοχή που ονομάζεται Old Vic— είναι περιοχή όπου ήταν οι Βίκινγκς, γιατί οι Βίκινγκς έλεγξαν τη Βρετανία και την Ιρλανδία για αιώνες. Και υπάρχουν ένα σωρό τοπωνύμια στην Αγγλία που τελειώνουν σε -γουίκ. Αυτό το «γουίκ» προέρχεται από τους Βίκινγκς. «Βικ», «γουίκ», και το «Βίκινγκ» έχει αυτήν τη λέξη, αυτόν τον όρο. Οι Βίκινγκς, δηλαδή, έπαιξαν ρόλο στην οικονομία λεηλατώντας, αλλά και στήνοντας σημεία πώλησης. Και έτσι δημιουργήθηκαν πόλεις που προέρχονταν από αυτούς.

Ο κύκλος, τώρα, των Βίκινγκς θα κλείσει μετά το 1000. Σταδιακά, μετά το 1000 οι Βίκινγκς αρχίζουν να μειώνουν τη δράση τους και μετά το 1100, πλέον, εγκαθίστανται. Εγκαθίστανται και παύει σταδιακά αυτός ο τρόμος και ο κύκλος της βίας των Βίκινγκς. Αυτό είναι —και θα έλεγε κανείς— ο τελευταίος κύκλος αναστάτωσης της Ευρώπης, ο κύκλος των Βίκινγκς, αν και, την ώρα που οι Βίκινγκς καθησυχάζουν, έρχεται η επιθετικότητα της φοβερότερης ορδής που παρήγαγε η στέπα, της Χρυσής Ορδής, δηλαδή της ορδής τους Τζενγκίς Χαν. Αλλά, όπως είπαμε στο προηγούμενό μας μάθημα, η Ευρώπη ολόκληρη γλίτωσε από αυτήν την καταστροφή στον 13ο αιώνα για το λόγο ότι τελικά οι Μογγόλοι δεν ολοκλήρωσαν το έργο τους, καθώς χρειάστηκε να επιστρέψουν οι αρχηγοί τους και επέστρεψαν και δεν επανήλθαν.

Έτσι, στον 13ο αιώνα η στέπα δεν μπόρεσε να μεταφέρει ακόμη μια φορά την αναστάτωση στην Ευρώπη κι έτσι μπορούμε να πούμε ότι γύρω στο 1200 πια —1100-1200— όλος αυτός ο κύκλος των μεγάλων αναστατώσεων ολοκληρώνεται και λήγει.

Για να δούμε, τώρα, τι επιπτώσεις είχε αυτός ο κύκλος που περιγράψαμε από περίπου το 400, το 300 μ.Χ. μέχρι περίπου το 1200 μ.Χ.

4.3: 5ος-11ος αιώνας: Η Ευρώπη αλλάζει

V4.3.1 Ευρώπη : οι δημογραφικές αλλαγές (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=HW3BBKTyw6k>

Απομαγνητοφώνηση Rico

Ας δούμε ποιες ήταν οι επιπτώσεις αυτής της μεγάλης, λοιπόν, αναστάτωσης των επιδρομών των βαρβάρων, της λήξεως της ύπαρξης της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της μετακίνησης τόσων λαών.

Τα πρώτα αποτελέσματα, τα πρώτα εμφανή αποτελέσματα από αυτή την ιστορία, είναι δημογραφικής φύσεως. Πριν από την μετακίνηση αυτών των λαών και την επιθετικότητα των βαρβάρων, η Ευρώπη [χάρτης 0:38] αποτελούνταν από Έλληνες, από Ρωμαίους, από Ίβηρες —κι αυτοί κελτικής καταγωγής— από Φράγκους, από Γαλάτες. Στον Βορρά είχε γερμανικά φύλα. Κέλτες κατοικούσαν —Βρετανοί— τα βρετανικά νησιά. Και βέβαια, το κελτικό στοιχείο ήταν ευρύτατο στην περιοχή μας. Αυτό είναι ένα σημαντικό κομμάτι που —συνήθως— πια το έχουμε ξεχάσει. Οι Βρετανοί ήταν Κέλτες, οι Γαλάτες ήταν Κέλτες, οι Ίβηρες ήταν Κέλτες. Ολόκληρη η ζώνη της κεντρικής Ευρώπης ήταν Κέλτες και μάλιστα οι Κέλτες είχαν φτάσει και στην Ελλάδα και χτυπήσει και λεηλατήσει περιοχές. Και είχαν φτάσει και στη σημερινή Τουρκία, στη Μικρά Ασία, στην οποία και μέχρι σήμερα υπάρχουν απόγονοι Κελτών κατοίκων στην περιοχή της Αγκύρας. Εκεί είχαν μάλιστα εγκατασταθεί Κέλτες. Και όταν ο απόστολος Παύλος στέλνει στον 1ο αιώνα μ.Χ. επιστολές, την «Προς Γαλάτας Επιστολήν» δεν την στέλνει στους Γαλάτες της Γαλλίας, δηλαδή στους Κέλτες της Γαλλίας, αλλά στους Γαλάτες της Μ. Ασίας. Οι Γαλάτες, δηλαδή οι Κέλτες, ήταν ένα πολύ ισχυρό υπόστρωμα της Ευρώπης, το οποίο, με τις αναστατώσεις των φυλών αυτών, καταστράφηκε. Και πλέον, μετά από τον γύρο όλων αυτών των αιώνων, το κελτικό στοιχείο σχεδόν εξαφανίζεται στην ήπειρο αυτή.

Ας δούμε μία εικόνα που σχετίζεται με τους Κέλτες. Εδώ [εικόνα 02:42] βλέπουμε ένα άγαλμα Κέλτη πολεμιστή —και οι Κέλτες ήταν στιβαροί πολεμιστές, άγριοι και επιθετικοί όταν επιτίθονταν σε άλλες περιοχές— με την περίφημη μεγάλη κελτική ασπίδα και την περικεφαλαία τους, που συχνά κατέληγε σε πουλιά ή διάφορες εντυπωσιακές απολήξεις.

Οι Κέλτες ήταν γνωστοί και για τα κοσμήματα τα οποία φορούσαν, τα οποία ήταν στιβαρά όπως κι αυτοί. Εδώ σας δείχνω κελτικά κοσμήματα. [εικόνα 03:23]

Μιλούσαν μία γλώσσα, όχι ακριβώς ενιαία, γιατί ήταν διασκορπισμένοι. Η κελτική γλώσσα ανήκει στις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Άρα οι Κέλτες ήταν ένα παλαιό ινδοευρωπαϊκό στρώμα, εδώ στην Ευρώπη, που συντρίφθηκε από άλλα ινδοευρωπαϊκά φύλα, τα οποία ήρθαν μετά. Γιατί και οι Γερμανοί και οι Σλάβοι, που είδαμε τις μετακινήσεις τους, κι αυτά ινδοευρωπαϊκά φύλα ήταν. Βέβαια, οι άνθρωποι των στεπών όχι, δεν είναι.

Η κελτική γλώσσα είναι παράξενη για μας σήμερα, μας ηχεί παράξενα, διότι πλέον έχει χαθεί στην ουσία ως γλώσσα. Πού εξακολουθεί να ομιλείται κελτική γλώσσα; Κάποιοι τελευταίοι χρήστες της κελτικής έχουν παραμείνει στην Ευρώπη. Κελτικά εξακολουθούν να ομιλούνται σε σημεία της Βρετανίας, της Αγγλίας, προς την περιοχή της Ουαλίας, προς την περιοχή της Κορνουάλης, σε σημεία στην Ιρλανδία. Επίσης στη Βρετανία της Γαλλίας, όπου, όπως είπαμε ήρθαν Βρετανοί, Κέλτες δηλαδή, από την Αγγλία. Όταν έφτασαν οι Γερμανοί εκεί στον 5ο αιώνα, στο 450 και 500, όταν έφτασαν Άγγλοι, Σάξονες και Γιούτοι, εδώ [χάρτης 05:01] αυτή η μύτη της Γαλλίας εξακολουθεί να έχει υπολείμματα κελτοφωνίας. Όπως υπολείμματα κελτοφωνίας εξακολουθούν να υπάρχουν στην περιοχή της Γκαλιθία, στην βόρεια Ισπανία, στα σύνορα με την Γαλλία. Αλλιώς, αυτή η γλώσσα πλέον έχει χαθεί και εκείνο που έχει απομείνει από τον πολιτισμό τους δεν είναι μόνο οι τελευταίοι, λίγοι κελτόφωνοι πια, αλλά και η υπέροχη μουσική τους, η οποία δίνει την αίσθηση των τρεχόμενων νερών και των απέραντων λιβαδιών, είναι μια πάρα πολύ υποβλητική και ευγενική μουσική και ακούστε λίγο από αυτήν, για να έχουμε μια αίσθηση αυτής της πλευράς της κελτικής παράδοσης.

Καθώς μιλούμε για την ουαλέζικη γλώσσα, θα ήθελα να δείτε εδώ —το έχω κρατήσει, γιατί ό ένας μου γιος έκανε σπουδές σε ένα ουαλέζικο πανεπιστήμιο [εικόνα 07:20] και στο διαφημιστικό αυτού του

πανεπιστημίου υπήρχε το ίδιο κείμενο στην αγγλική και στην κέλτικη γλώσσα. Όπως σας είπα, στην Ουαλία—θα το γνωρίζετε κι εσείς— εξακολουθεί να ομιλείται από κάποιους αυτή η γλώσσα και οι Ουαλοί κάνουν προσπάθεια να την κρατήσουν κι αν είναι δυνατόν, να την αναζωπυρώσουν. Είναι μία μάχη ζωής ή θανάτου γι' αυτή την γλώσσα. Και έτσι, μπορεί κανείς να δει πώς είναι το ίδιο κείμενο στα αγγλικά και πώς είναι το ίδιο κείμενο στα κέλτικα. Τα κελτικά και αγγλικά. [Προφέρεται η ίδια φράση στις δύο γλώσσες].

Αυτός είναι ο παράξενος ήχος της κελτικής γλώσσας, αλλά αυτή είναι η γλώσσα και, όταν ακούτε τα τραγούδια —όπως ακούσατε λίγο πριν— στο τραγούδι η παράξενη αυτή γλώσσα ηχεί καλά. Και μπλέκεται και μοιάζει σαν να κυλάει μέσα στα ποτάμια και σαν να περπατάει στα λιβάδια. Γιατί οι Κέλτες έζησαν εκεί στη Βρετανία, στην Ιρλανδία, στη Γαλλία, σε πολλά σημεία που ήταν λιβάδια. Αλλού βέβαια και σε βουνά.

V4.3.2 Ενίσχυση Γερμανών και Σλάβων (4')

<https://www.youtube.com/watch?v=LUXJiBTegKM>

Απομαγνητοφώνηση angelina

Άλλες αλλαγές πάλι, στην ίδια κατεύθυνση τη δημογραφική, από όλη αυτή την αναστάτωση μετά τον 4ο αιώνα μ. Χ. —απ' το 300 περίπου μ. Χ.— είναι η ενίσχυση και η διάχυση της παρουσίας δύο άλλων ανθρωπίνων ομάδων, που ήταν ομάδες της Ευρώπης —εδώ είχαν αναπτυχθεί— ινδοευρωπαϊκών ομάδων, τις είπαμε ήδη —δηλαδή των Γερμανών και των Σλάβων, των γερμανικών φύλων και των Σλάβων. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν ότι μέσα σ' αυτούς τους αιώνες, η Ευρώπη μετατράπηκε σε μία περιοχή όπου κυριαρχούσαν το γερμανικό και το σλαβικό στοιχείο δημογραφικά.

Το σλαβικό στοιχείο είναι ακόμη ισχυρότερο από το γερμανικό, από πλευράς αριθμού κατοίκων, ατόμων, όμως το γερμανικό στοιχείο μέσα στους αιώνες που ακολούθησαν, αποδείχτηκε πολιτικά, πολιτισμικά και διπλωματικά, απ' όλες τις πλευρές, ισχυρότερο. Έγινε εμβληματικό στοιχείο για την Ευρώπη. Και αν κανείς σκεφθεί ότι η σπουδαιότερη χώρα της νεότερης ιστορίας, της νεότερης παγκόσμιας ιστορίας είναι η Αγγλία, είναι η χώρα που άλλαξε τον κόσμο, που έφερε την ανθρωπότητα στη νέα επανάσταση —τη Βιομηχανική Επανάσταση— που δημιούργησε στην ουσία τον πολιτισμό, εν πολλοίς τον πολιτισμό στον οποίο ζούμε, τους θεσμούς και πολλές από τις παραμέτρους στις οποίες ζούμε· ο αγγλικός πολιτισμός εμπεριέχει πολύ γερμανικό στοιχείο, λόγω των γεγονότων και των δεδομένων που είπαμε σε προηγούμενα θέματά μας, επομένως η Ευρώπη μπαίνει σε μια σταδιακά —μετά το 300 μ. Χ.— σε μία πορεία ενίσχυσης του γερμανικού της στοιχείου.

Έτσι σήμερα, χώρες που θεωρούνται γερμανικές, έχουν σύνδεση με τον γερμανικό παράγοντα —πολιτισμικό και δημογραφικό— είναι [χάρτης 02:23] η Νορβηγία, η Σουηδία, η Δανία, η Γερμανία, η Ολλανδία, το βόρειο Βέλγιο, δηλαδή στις περιοχές της Φλάνδρας —των Φλαμανδών— όπως είπαμε τα βρετανικά νησιά έχουν σχέση με τον γερμανικό παράγοντα, η Αυστρία, η Ελβετία, η οποία είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία γερμανόφωνη περιοχή και αν σκεφθεί κανείς ότι η Αγγλία συνδέεται με τον τρόπο που είπαμε —στο βαθύ παρελθόν— με το γερμανικό στοιχείο και είναι η χώρα η οποία πολλαπλασίασε τον εαυτό της και δημιούργησε [χάρτης 03:10] νέες Αγγλίες στη Βόρεια Αμερική, γιατί οι Η.Π.Α και ο Καναδάς είναι παιδιά της Αγγλίας —το ίδιο και η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία— τότε θα μπορούμε να πούμε ότι το γερμανικό στοιχείο έπαιξε τεράστιο ρόλο έκτοτε στα πράγματα της Ευρώπης. Δεν είναι μόνο ο Καρλομάγνος, δεν είναι μόνο οι Φράγκοι, δεν είναι μόνο οι Βίκινγκς, είναι και όλα όσα θα ακολουθήσουν τα οποία θα τα δούμε σε επόμενες φάσεις των θεμάτων μας

V4.3.3 Μη ινδοευρωπαϊοί στην Ευρώπη (7')

<https://www.youtube.com/watch?v=Qr9WHdNa9yE>

Απομαγνητοφώνηση staxtis

Στη συνέχεια των δημογραφικών επιπτώσεων να σταθούμε στους Σλάβους και να συνεχίσουμε μετά στους Τούρκους.

Οι Σλάβοι κι αυτοί, όπως είπαμε στις προηγούμενες μας ενότητες, διαχύθηκαν προς τα δυτικά, απ' την ανατολική Ευρώπη στην οποία είχαν αναπτυχθεί ιστορικά. Έτσι μετά από τον κύκλο αυτών των κινήσεων, το σλαβικό στοιχείο καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη σε έκταση περιοχή εγκατάστασης στην Ευρώπη και δημογραφικά καλύπτει τον πιο, όπως είπαμε, ισχυρό παράγοντα γλωσσικό της Ευρώπης. Γιατί αν σκεφτούμε ποιες χώρες ομιλούν σήμερα σλαβικές γλώσσες, θα δούμε ότι συναποτελούν τη σαφή πλειοψηφία των κατοίκων της Ευρώπης οι σλαβικές γλώσσες. Πού ομιλούνται οι σλαβικές γλώσσες στην Ευρώπη σήμερα; [χάρτης 01:03] Στη Ρωσία, η οποία είναι από μόνη της η μεγαλύτερη σε έκταση χώρα της Ευρώπης, και μιλούμε για το ευρωπαϊκό τμήμα της Ρωσίας, όχι για την τεράστια έκταση της Ρωσίας στην Ασία. Μόνο το ευρωπαϊκό τμήμα της Ρωσίας, είναι η μεγαλύτερη με απόσταση, χώρα της Ευρώπης. Σλαβικές γλώσσες ομιλούνται, σλαβική γλώσσα ομιλείται στην Ουκρανία, στη Λευκορωσία, στην Πολωνία, στη Σλοβακία, στην Τσεχία, στη Σλοβενία, στη Σερβία, στη Βοσνία, στην Ερζεγοβίνη, στο Μαυροβούνιο, στην πρώην Γιουγκοσλαβική Μακεδονία, στη Βουλγαρία, ελπίζω να μην ξέχασα κάποια περιοχή σλαβόφωνη. Αν τα δούμε στον χάρτη, συγκροτούν αυτές οι περιοχές σαφή πλειοψηφία της ευρωπαϊκής οικογένειας.

Τώρα, στην Ευρώπη υπάρχουν και κάποιες χώρες οι οποίες δεν ομιλούν ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Γιατί σας θυμίζω ότι και οι γερμανικές γλώσσες και οι σλαβικές γλώσσες είναι ινδοευρωπαϊκές και δεν είναι μόνο αυτές οι γλώσσες στην Ευρώπη. Υπάρχουν κι οι Έλληνες οι οποίοι μιλούν Ελληνικά από χιλιάδες χρόνια και είναι ινδοευρωπαϊκή γλώσσα. Υπάρχουν οι Αλβανοί που μιλούν Αλβανικά κι αυτοί από χιλιάδες χρόνια, που είναι ινδοευρωπαϊκή γλώσσα. Υπάρχουν κι οι λατινογενείς γλώσσες που επίσης ομιλούνται στην Ευρώπη, από τους Γάλλους, Ισπανούς, Πορτογάλους κ.τ.λ., τους Ρουμάνους κ.τ.λ.

Τώρα, όμως στην Ευρώπη υπάρχουν και κάποιες χώρες στις οποίες δεν ομιλούνται ινδοευρωπαϊκές γλώσσες και τούτο, γιατί εγκαταστάθηκαν σε αυτές τις χώρες φυλές που ήρθαν από τις στέπες, από την ουραλοαλταϊκή ζώνη. Τέτοιοι είναι οι Φινλανδοί. [χάρτης 3:05] Οι Φινλανδοί είναι οι Φίννιοι. Είναι φυλές οι οποίες ήρθαν από την ουραλοαλταϊκή ζώνη κι εγκαταστάθηκαν εκεί. Το ίδιο είναι κι οι Ούγγροι. Όπως είπαμε, οι Ούγγροι είναι απόγονοι των Μαγυάρων, που κι αυτοί ανήκουν στην ουραλοαλταϊκή οικογένεια. Γι' αυτό κι ονομάζουμε τη γλώσσα των Ούγγρων και τη γλώσσα των Φινλανδών, φιννοουγγρική οικογένεια. Είναι μια ξεχωριστή οικογένεια γλωσσών στην Ευρώπη που ονομάζεται φιννοουγγρική οικογένεια.

Στην Ευρώπη, επίσης, ομιλούνται και κάποιες γλώσσες, μία, σε μία περιοχή ομιλείται σημαντική γλώσσα, που είναι η Μάλτα. Στη Μάλτα, οι κάτοικοι της Μάλτας, αυτό το μικρό νησί νότια της Σικελίας, ομιλούν μία γλώσσα η οποία περιλαμβάνει κατά συντριπτική πλειοψηφία σημαντικά στοιχεία, αν κι έχει κι ανάμιξη και με άλλα στοιχεία ιταλικά κ.τ.λ.

Επίσης στην Ευρώπη υπάρχει μία παράξενη ομάδα, η οποία ονομάζονται Βάσκοι. Οι Βάσκοι κατοικούν σε περιοχές της βόρειας Ισπανίας και της νότιας Γαλλίας, περί τα Πυρηναία, και ομιλούν μια τελείως παράξενη γλώσσα. Γι' αυτήν τη γλώσσα έχει χυθεί πολύ μελάνι. Οι γλωσσολόγοι την μελετούν, προσπαθούν να καταλάβουν από πού εκπηγάζει. Υπάρχουν πάρα πολλές θεωρίες για αυτή τη γλώσσα, αλλά καμία ακόμη δεν έχει γίνει απολύτως δεκτή. Το βέβαιο είναι ότι δε μοιάζει με καμία άλλη γλώσσα της Ευρώπης, ούτε του κόσμου. Και γι' αυτό υπάρχει η άποψη ότι πιθανότατα, οι Βάσκοι και η γλώσσα τους ανήκουν σε ένα αρχαιότατο στρώμα κατοίκων της Ευρώπης, πριν από τη διάχυση των Ινδοευρωπαϊών. Επίσης μια παράξενη ομάδα είναι οι Πίκτες της Σκωτίας, [χάρτης 05:17] μια περιοχή της Σκωτίας όπου ομιλείται μια γλώσσα που κατά πάσα πιθανότητα συνδέεται, σχετίζεται με τους Βάσκους. Στην Ευρώπη κατά κύριο λόγο ομιλούνται ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, αλλά όπως είπαμε υπάρχουν κάποιες νησίδες όπου δεν ομιλούνται ινδοευρωπαϊκές γλώσσες.

Παρέλειψα να πω ότι στη σημερινή Ευρώπη ομιλείται κι η τουρκική γλώσσα, διότι η Τουρκία έχει εδάφη και

ευρωπαϊκά, που φυσικά κι αυτή είναι γλώσσα που ανήκει στην ουραλοαλταϊκή οικογένεια.

Όλη αυτή η εικόνα διαμορφώθηκε μέσα στα χιλιάδες χρόνια, αλλά και από τις αναστατώσεις που προέκυψαν από την έλευση Ούννων, Μαγυάρων, Αβάρων, τη διάχυση των Γερμανών, τις επιθέσεις των Βίκινγκς, τη διάχυση των Σλάβων, τη δράση των Αράβων. Όλα αυτά έπαιξαν ρόλο στην εικόνα της σύγχρονης Ευρώπης.

V4.3.4 Οι Τουρκομάνοι και ο ρόλος τους (9')

<https://www.youtube.com/watch?v=KziSEgD7NxE>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Για να αντιμετωπίσουμε λοιπόν το τελευταίο σκέλος των δημογραφικών αλλαγών, που προήλθαν από αυτή την κινητικότητα σε ολόκληρη την Ευρασία θα πρέπει να σταθούμε και σ' αυτό το κομμάτι το ίδιων των ανθρώπων των στεπών. Οι άνθρωποι αυτοί έδρασαν, κινήθηκαν, επιτέθηκαν, δημιούργησαν ορδές ή επιτέθηκαν σε μικρές ομάδες έκαναν τον κύκλο τον οποίο περιγράψαμε. Από αυτόν τον κύκλο μετά, ας πούμε, αυτός ο κύκλος της κινητικότητας των ανθρώπων των στεπών τελείωσε εκεί γύρω στο 1500. Ποιος βγήκε κερδισμένος; Στη στέπα από τις διάφορες ομάδες των φυλών οι πιο σκληροτράχηλοι, οι πιο σκληροί πολεμιστές, οι πιο τρομεροί νομάδες θεωρούνταν οι Μογγόλοι, ενώ οι Τουρκομάνοι —όχι ότι και αυτοί δεν ήταν πολεμικότατοι— αλλά θεωρούνταν λιγότερο σκληροί, και επιθετικοί και αδυσώπητοι πολεμιστές όπως οι Μογγόλοι. Όμως όταν τελείωσε ο κύκλος των πραγμάτων, οι Μογγόλοι έμειναν στον τόπο τους εκεί πέρα και μετατράπηκαν σε κτηνοτρόφους. Δεν έγιναν κάτι άλλο, οι Μογγόλοι είναι κτηνοτρόφοι στις περιοχές τους.

Ο ωφελημένος από αυτόν τον κύκλο των κινήσεων των ανθρώπων των στεπών βγήκαν οι ομάδες των Τούρκων, οι Τουρκομάνοι, οι οποίοι και σήμερα είναι διαχυμένοι στη μεγάλη ζώνη της κεντρικής Ασίας. Έτσι και αλλιώς βέβαια, τουρκομανικά φύλα περιέρχονταν σε διάφορες περιοχές της κεντρικής προς της δυτικής πλευράς των στεπών. Έχει σημασία αυτό, διότι τα Τουρκομανικά φύλα βρίσκονταν σε περιοχές, οι οποίες τελικά τους βοήθησαν να διαχυθούν προς τον Νότο προς Δυσμάς και να παίξουν ρόλο [χάρτης 02:10] στην ιστορία χωρών όπως είναι το Αφγανιστάν, όπως είναι η Περσία, όπως είναι η Ινδία, όπως είναι η Μέση Ανατολή, όπως είναι η Μικρά Ασία και σας θυμίζω ότι τελικά μετά από αυτόν τον κύκλο των πραγμάτων το τουρκικό στοιχείο βρέθηκε να είναι εκτεταμένο σε πολλά σημεία. Ποιες περιοχές της Ευρασίας σήμερα, έχουν ως βάση τους δημογραφική το τουρκικό στοιχείο, τουρκομανικό στοιχείο, δεν είναι οι Τούρκοι της Τουρκίας, στοιχείο που προέρχονται από διάφορα τουρκικά φύλα. [χάρτης 02:51] Είναι το δυτικό τμήμα της Κίνας, το οποίο καλύπτεται από το περίφημο κινεζικό Τουρκεστάν.

Σε αυτή εδώ την επαρχία, την επαρχία Σιν Γιανγκ (Xin Jiang) όπως λέγεται, τη δυτική μεγάλη επαρχία της Κίνας μέχρι σήμερα κατοικούν Ουϊγκούρ Τούρκοι. Είναι κάτοικοι οι οποίοι μιλούν την τουρκική γλώσσα, είναι μουσουλμάνοι, διότι οι κάτοικοι της στέπας αρχικά ήταν σαμάνες και παγανιστές, αλλά σταδιακά εισέπραξαν διάφορες θρησκείες, από τις μεγάλες θρησκείες που δημιουργήθηκαν ολόγυρα και τα τουρκομανικά φύλα κατά κύριο λόγο εισέπραξαν το Ισλάμ. Έτσι τα τουρκομανικά φύλα τα οποία κατοικούν από αιώνες τη δυτική Κίνα, την επαρχία Σιν Γιανγκ μέχρι σήμερα είναι μουσουλμάνοι και θα γνωρίζετε ίσως οι κάτοικοι αυτής της επαρχίας της Κίνας έχουν οργανώσει κίνημα ανεξαρτησίας και κάνουν πράξεις εναντίον της Κίνας ανατινάζουν σταθμούς ηλεκτρικούς, γραμμές του τρένου, σκοτώνουν αστυνομικούς κ.τ.λ., κ.τ.λ. Η Κίνα έχει μέτωπο με αυτούς τους Τουρκομάνους κατοίκους της περιοχής του Σιν Γιανγκ.

Τουρκικής καταγωγής είναι και η βάση του Κιργιστάν, του Καζακστάν, του Ουζμπεκιστάν, του Τουρκμενιστάν, όχι του Τατζικιστάν γιατί οι κάτοικοι του Τατζικιστάν είναι κατά κύριο λόγο περσικής καταγωγής. Οι κάτοικοι του Καζακστάν, ο κεντρικός πυρήνας των κατοίκων του Καζακστάν είναι Τουρκομάνοι, το ίδιο ισχύει και για το Αϊζερμπαϊτζάν και φυσικά τουρκικής καταγωγής είναι και οι Τούρκοι, η χώρα που σήμερα λέγεται Τουρκία, που είναι μια από τις ισχυρές χώρες της περιοχής της Ευρασίας. Αν δηλαδή δει κανείς τη διάχυση των Τούρκων, οι οποίοι εκτός από αυτό βρίσκονται σε διάφορα σημεία στο Αφγανιστάν, δηλαδή περιοχές του Αφγανιστάν κατοικούνται από τουρκικά φύλα, το ίδιο και σε σημεία του Πακιστάν, το ίδιο και σε σημεία του Ιράν, αν δηλαδή κανείς δει αυτά τα στοιχεία μπορεί να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι εκείνοι, οι οποίοι διαχύθηκαν περισσότερο και επωφελήθηκαν περισσότερο από όλη αυτήν την κίνηση ήταν τελικά το τουρκικό

στοιχείο και τα τουρκομανικά φύλα.

Παίζει ρόλο και το σημείο το οποίο βρέθηκαν και παίζει ρόλο το γεγονός ότι καθώς τα τουρκομανικά φύλα βρίσκονταν δυτικότερα, βρίσκονταν επάνω στο δρόμο, ιστορικά πάνω στο δρόμο του μεταξιού, τον περίφημο δρόμο του μεταξιού. Ο δρόμος του μεταξιού, δεν είναι δρόμος, είναι περιοχές από όπου περίπου κινούνται τα караβάνια τα οποία φορτώνουν προϊόντα της Κίνας και τα μεταφέρουν δυτικότερα μέσα στον βαθύ χρόνο. Αυτά τα караβάνια σε διάφορα σημεία κάνουν σταθμούς και σ' αυτούς τους σταθμούς αναπτύχθηκαν πόλεις μέσα στη στέπα, ενώ ολόγυρα υπήρχαν μόνο νομάδες, εκεί στην Μπουχάρα, στη Σαμαρκάνδη δημιουργήθηκαν πόλεις εμπορικές και το στοιχείο ολόγυρα ήταν τουρκομανικό οι Τούρκοι δηλαδή, τα τουρκικά φύλα δεν ήταν μόνο κτηνοτρόφοι νομάδες αλλά μετείχαν και σε κάποια σημεία του εμπορίου και άλλων δραστηριοτήτων και αυτό φαίνεται βοήθησε. Εξάλλου με την κινητικότητα τους τα τουρκικά φύλα κατέκτησαν το Αφγανιστάν τον 8ο αιώνα κινήθηκαν και κατέκτησαν το Πακιστάν, το σημερινό Πακιστάν και την Ινδία σε αλληπάλληλα κύματα το 1000 και το 1500 μ. Χ. κατέλαβαν το Ιράν σε διάφορες εποχές και βέβαια την Εγγύς και Μέση Ανατολή και στην συνέχεια κατέλυσαν και το Βυζάντιο.

Εκείνοι οι οποίοι είχαν τις μεγαλύτερες δράσεις σ' αυτά τα οποία είπαμε είναι οι Σελτζούκοι Τούρκοι οι οποίοι κατέλαβαν το 1071 το μεγαλύτερο τμήμα της Μικράς Ασίας και στη συνέχεια ήρθαν οι Οθωμανοί Τούρκοι, οι οποίοι δημιούργησαν μια μεγάλη αυτοκρατορία από περίπου το 1300 έως περίπου το 1900. Άρα το τουρκικό στοιχείο διαχύθηκε και έγινε εμφανές και δυνατό σε ζώνη που σήμερα είναι ορατή. Εκτός από αυτό έπαιξε ρόλο στην Αίγυπτο. Οι Μαμελούκοι Τούρκοι ήταν εκείνοι οι οποίοι διοίκησαν την Αίγυπτο για αιώνες μέχρι την κατάληψή της από τους Οθωμανούς. Αφήστε δε το γεγονός ότι Χάζαροι Τούρκοι ημινομάδες ήταν αυτοί των δυτικότερων τμημάτων, είχαν δημιουργήσει μια μεγάλη αυτοκρατορία μεταξύ του 600 και του 1000 εδώ στον βορρά της Μαύρης Θάλασσας σε περιοχές που σήμερα είναι η Ουκρανία κ.τ.λ. Και όλη αυτή η δράση των τουρκικών στοιχείων έπαιξαν ρόλο στο γεγονός σήμερα το τουρκομανικό στοιχείο να είναι ένα από τα αναγνωρίσιμα δυνατά στοιχεία της κεντρικής Ασίας από την Κίνα μέχρι τα Βαλκάνια.

V4.3.5 Το φεουδαλικό σύστημα (10')

<https://www.youtube.com/watch?v=kNlRpJuWwWQ>

Απομαγνητοφώνηση Domenica27

Μιλάμε λοιπόν και πια ολοκληρώνουμε σχετικά με τις επιπτώσεις τις μετακινήσεις των λαών και των επιθέσεων που συνέβησαν αυτούς τους αιώνες στην Ευρασία. Είδαμε μόλις την επέκταση και την διάχυση του τουρκικού στοιχείου στην κεντρική Ασία, απλώς στο σημείο αυτό να προσθέσω ότι στις διάφορες χώρες της κεντρικής Ασίας που ανέφερα, δηλαδή, Κιργιστάν, Καζακιστάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν και τα λοιπά, η βάση των κατοίκων είναι Τουρκομάνοι, αλλά στο μεταξύ επειδή τα τελευταία 400 χρόνια αυτή η περιοχή, επί 400 χρόνια περίπου, ήταν τμήμα της Ρωσίας, έχουν εγκατασταθεί και πολλοί Ρώσοι και επομένως τα πράγματα δεν είναι αμιγή. Εξάλλου πού είναι; Τώρα μετακινούμαστε σε ένα τελευταίο αλλά κεφαλαιώδες θέμα, μπορεί να το κράτησα τελευταίο αλλά είναι το σημαντικότερο που σχετίζεται με τα όσα είπαμε.

Αυτές οι τρομερές αναστατώσεις, οι οποίες διέλυσαν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μετά το 300 και οπωσδήποτε μετά το 400, δηλαδή τον 5ο αιώνα, και συνεχίστηκαν τον 6ο, τον 7ο, τον 8ο, τον 9ο, τον 10ο αιώνα, τον 11ο αιώνα, άλλαξαν τελείως τη ζωή της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτή η βία, η αναστάτωση, η λεηλασία, οι σφαγές, οι βιασμοί διέλυσαν τον ιστό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κατέλυσαν κάθε θεσμό και διέλυσαν επίσης και το υπέροχο δίκτυο πόλεων, το οποίο είχε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Μετά από αυτές τις εξελίξεις εκείνο το οποίο έμενε για να ζήσει κανείς ήταν η γη. Πάντα η γη ήταν πολύ σπουδαία, αλλά τώρα έγινε αποκλειστικά σπουδαία για να επιζήσει κανείς. Στο μεταξύ καθώς διαλύθηκαν οι θεσμοί της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δεν υπήρχε πλέον λόγος να έχει κανείς δούλους, εκείνο το οποίο συνέβη δηλ. ήταν και το τέλος της περιόδου της δουλείας, της δουλοκτησίας.

Τι συνέβη στα περισσότερα σημεία της Ευρώπης, της δυτικής Ευρώπης, αυτό που σήμερα είναι Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Αγγλία κ.τ.λ. Δημιουργήθηκε ένα νέο σύστημα το οποίο ονομάστηκε φεουδαρχικό ή

φεουδαλικό σύστημα. Και αυτό το σύστημα εκμετάλλευσης της γης, κυριάρχησε στην Ευρώπη από περίπου το 800 μ.Χ. μέχρι και το 1400 μ.Χ. και φυσικά τα ξέφτια του έφτασαν μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση, μέχρι τέλος του 18ου αιώνα. Ήταν δηλαδή αυτό το φεουδαλικό σύστημα κάτι το οποίο καθόρισε τη ζωή της Ευρώπης την επόμενη χιλιετία.

Περί τίνος πρόκειται; Γιατί δημιουργήθηκε αυτό το σύστημα εκμετάλλευσης και διαχείρισης της γης. Ο κυρίως λόγος της ανάλυσης αυτού του συστήματος είναι η ανάγκη προστασίας της υπαίθρου. Καθώς είχε διαλυθεί κάθε τι από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και είχαν στηθεί διάφορα γερμανικά βασίλεια, αν είχαν στηθεί, ήταν ρευστά κ.τ.λ. μέχρι να δημιουργηθεί κάτι σταθερότερο, δεν υπήρχε στην πραγματικότητα στρατός να σε προστατεύει, αστυνομία να σε προστατεύει, τίποτα! Ήσουν στο έλεος αυτών των αγρίων ανθρώπων, οι οποίοι μπορούσαν να σε επιτεθούν, να κάψουν το χωριό, να κάψουν ζωντανή την γυναίκα σου, να σφάξουν το παιδί σου, να λεηλατήσουν το έχει σου, τα πάντα. Αυτό έφτασε στη σκέψη της δημιουργίας του εξής, δεν υπήρχε κάποιο πρόγραμμα, αλλά έτσι κατέληξε. Η γη βρέθηκε να είναι κάτω από τη λειτουργία ανθρώπων οι οποίοι ονομάστηκαν φεουδάρχες.

Αυτοί είχαν τον κύριο έλεγχο της περιοχής του φέουδου τους και σε αυτό κατοικούσαν οι αγρότες. Οι αγρότες πλέον οι χωρικοί δεν είναι δούλοι. Τελείωσε αυτό το πράγμα. Δεν ανήκουν στον κύριό τους, ανήκουν στην γη γι' αυτό και λέγονται δουλοπάροικοι, δηλαδή αν το φέουδο μεταφερθεί σε άλλον τότε οι δουλοπάροικοι, οι χωρικοί μεταφέρονται όλοι μαζί, όπως είναι το χωριό τους στην κυριαρχία ενός άλλου. Οι φεουδάρχες λειτουργούν στο φέουδο έχοντας την ευθύνη της προστασίας ολόκληρου του φέουδου, και της ζωής των χωρικών. Για να το πετύχουν αυτό πρέπει να διατηρούν επαγγελματίες στρατιωτικούς, ένα σώμα επαγγελματιών στρατιωτών⁴³, να κτίσουν σε καίρια σημεία κάστρα ούτως ώστε να μπορεί να αμυνθεί η περιοχή όταν έρθει ο κίνδυνος. Αυτά τα κάστρα έπρεπε να περιλαμβάνουν εσωτερικό χώρο, δηλαδή περιελάμβαναν μια μικρή πολιτειούλα την περιέβαλλαν. Σε αυτά τα κάστρα κατοικούσαν οι φεουδάρχες, οι υπηρεσίες του, οι υπότες του και τα λοιπά. Σε αυτά τα κάστρα προσέτρεχαν οι χωρικοί όταν παρουσιαζόταν κίνδυνος, έμπαιναν μέσα σ' αυτά ώστε να κλείσουν οι πόρτες για να μπορεί να αμυνθεί το φέουδο, απέναντι στο τυχόν κίνδυνο. Με τον τρόπο αυτό, ο φεουδάρχης προστάτευε τους χωρικούς του, και για να προστατεύει τους χωρικούς του έπρεπε όχι μόνο να κτίζει το κάστρο αλλά και να το συντηρεί, να το εξοπλίζει, να συντηρεί την τάφρο που περιέβαλλε το κάστρο. Μπορεί να μην ήταν ένα κάστρο, αλλά να ήταν εκτεταμένο, να ήταν και δεύτερο και τρίτο σε διάφορα σημεία οχυρά της περιοχής.

Οι δε αγρότες κατοικούν στα χωριά τους. Τα χωριά τους είναι κατασκευασμένα από προχειροκαλύβες. Όπως φαίνεται σε αυτήν την ζωγραφική αποτύπωση [εικόνα 06:52]. Γιατί είναι φτιαγμένα από αχυροκαλύβες τα σπίτια τους; Γιατί είναι αναλώσιμα. Όταν θα έρθουν οι εχθροί, που έρχονταν κάθε τόσο, θα έφταναν στα χωριά και θα τα λεηλατούσαν, θα τα έκαιγαν δεν υπάρχει περίπτωση. Εκείνο το οποίο θα συνέβαινε όταν θα παρουσιαζόταν οι εχθροί, εάν ερχόταν εγκαίρως η πληροφορία ότι φτάνουν εχθροί, οι χωρικοί να τα εγκαταλείψουν όλα, να τρέξουν να μπουν μέσα στο οχυρό κάστρο, και να σώσουν τη ζωή τους και φυσικά να βοηθήσουν την όλη κατάσταση και τον γαιοκτήμονα και τους επαγγελματίες στρατιωτικούς να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο. Όλα αυτά ήταν αναλώσιμα. Πάντως το χωριό είναι στη θέση του. Όταν θα τελείωνε ο κίνδυνος πάλι οι χωρικοί θα ξανάχιζαν, θα ξανα-δημιουργούσαν τα ψευδο-καταλύματα τους.

Όμως οι μεγάλες εκτάσεις ανήκουν στον φεουδάρχη και οι χωρικοί προκειμένου να έχουν εισόδημα για να μπορούν να ζουν και να πληρώνουν τον φόρο τους στον φεουδάρχη, όλα αυτά ήταν σε είδος, γιατί είχαν καταστραφεί και η λειτουργία του χρήματος και του εμπορίου για πολλούς αιώνες, πλήρωναν στον φεουδάρχη τον φόρο τους σε είδος. Από ποια διαδικασία; Από την καλλιέργεια τμήματος των χωραφιών του φεουδάρχη⁴⁴. Εδώ λοιπόν έχουμε ένα σύστημα το οποίο είναι διττό, ο αγρότης ανήκει στο κτήμα και όχι στον φεουδάρχη, καλλιεργεί τα κτήματα του φεουδάρχη, δίνει στον φεουδάρχη μετά την καλλιέργεια ένα ποσοστό, το μεγαλύτερο ποσοστό της παραγωγής του κτήματος που καλλιεργήσε, κρατά για τον εαυτό του ένα άλλο. Έτσι ζει αυτός και η οικογένειά του και ο φεουδάρχης από την μεριά του είναι υποχρεωμένος να παρέχει την ασφάλεια που είπαμε. Μέσα στην ασφάλεια αυτή είναι και οι επαγγελματίες στρατιώτες οι οποίοι πρέπει να βρίσκονται πάνω στα κάστρα. Αυτοί κάνουν συνεχώς, περνούν την ημέρα τους κάνοντας

⁴³ και οι ίδιοι οι φεουδάρχες ήσαν ένοπλοι και πολεμούσαν στα κάστρα τους υπερασπιζόμενοι το φέουδο τους

⁴⁴ Οι χωρικοί πλήρωναν βαρείς φόρους σε είδος, αλλά και σε εργασία(αγγαρείες)

ασκήσεις, για να συντηρήσουν τον εαυτό τους και το αξιόμαχο τους, πάνω στα άλογά τους με τα δώρα τους και με όλη τους την εξάρτηση και τα σπαθιά, αυτοί οι επαγγελματίες στρατιώτες που έρχονται για να εξυπηρετήσουν την άμυνα των κάστρων και πληρώνονται από τον φεουδάρχη, είναι οι γνωστοί μας ιππότες. Ο φεουδάρχης δηλαδή παίρνει τα εισοδήματα από το κτήμα, από το κτήμα το οποίο το καλλιεργούν οι αγρότες, αλλά ανταποδίδει με αυτή την υπηρεσία, που έπαιξε ρόλο στην διάρκεια των δύσκολων αιώνων της πολύ μεγάλης αναστάτωσης.

Αυτό το φεουδαρχικό σύστημα στους αιώνες της ανάπτυξης του είχε λόγο ύπαρξης διότι πράγματι μπορούσε να προσφέρει προστασία στους αγρότες ή έστω κάποια προστασία στους αγρότες.

V4.3.6 Η φεουδαλική πυραμίδα (8')

<https://www.youtube.com/watch?v=DK5XyEAvt0Y>

Απομαγνητοφώνηση ioan

Λέγαμε λοιπόν για το φεουδαρχικό σύστημα της Ευρώπης, εκεί στην περίοδο του Μεσαίωνα και περιγράψαμε κάποια χαρακτηριστικά του. Είναι όμως απαραίτητο να προσθέσουμε κάποια άλλα γενικά στοιχεία. Τώρα το φεουδαρχικό σύστημα, πρέπει να πούμε, ότι δεν είχε μόνο μια όψη, είχε πολλές όψεις σε διάφορες περιφέρειες κ.τ.λ. αλλά, ο κύριος κορμός των φαινομένων του είναι περίπου αυτός που εκθέτω σ' αυτή την ενότητα.

Στο δυτικό ευρωπαϊκό φεουδαλικό σύστημα, παρουσιάζεται όμως και μια επιπλέον πλευρά, που το κάνει ιδιαίτερο. Οι φεουδάρχες δεν ήταν μόνοι, ανά περιφέρειες συνδυάζονταν μεταξύ τους και κάθε τόσο βρίσκονταν σε κάποιες συναντήσεις σε ένα κάστρο του τάδε, του τάδε, για να συζητήσουν τα θέματα της ασφάλειας και της γενικότερης περιφέρειας των φέουδών τους.

Σε αυτές τις συναντήσεις υπήρχε μια ας πούμε, διαδικασία όπου προσμετρώνταν η δύναμη των φεουδαρχών ανάλογα με τη θέση του φέουδου του, του εισοδήματος που είχε, της αξίας των κάστρων του, της προσωπικότητας του κ.τ.λ. Και σταδιακά, κάποιοι από αυτούς θεωρήθηκαν ισχυρότεροι από άλλους και έτσι το φεουδαρχικό σύστημα της Δύσης πήρε μια πυραμιδική μορφή που το κάνει ενδιαφέρον⁴⁵. Πάντως διαμορφώθηκαν μέσα στους αιώνες στρώματα φεουδαρχών, από κει πηγάζουν οι τίτλοι βαρόνος, δούκας κ.τ.λ. κ.τ.λ. οι οποίοι και βρίσκονται σε διάφορα σημεία της φεουδαρχικής πυραμίδας⁴⁶, όπου ο πιο αδύναμος ο πιο ταπεινός φεουδάρχης δηλώνει καθαρά ότι είναι έτοιμος να υπηρετεί τις διαταγές του ισχυρότερου ο επόμενος στον πιο ισχυρό, ο επόμενος στον πιο ισχυρό με μία τελετή κιάλας στην οποία όλα αυτά εκφράζονται καθαρά, όπου στην ουσία δηλώνει την υποτέλεια του στον ανώτερο, υπάρχουν δηλαδή αλληπάλληλα επίπεδα θε έλεγε κανείς, ελέγχου των ηγεμονικών δυνάμεων αυτού του πυραμιδικού σχήματος.

Αυτό κάνει το φεουδαλικό σύστημα να έχει πολλαπλές κοινωνικές και πολιτικές αναγνώσεις. Φυσικά το φεουδαρχικό σύστημα όπως είπα, ανά περιοχή αλλά και ανά αιώνες, έχει τις μεταλλάξεις του και τις εξελίξεις του. Εκείνο βέβαια που θα το κάνει να υποστεί τις πιο μεγάλες αλλοιώσεις θα είναι το γεγονός ότι μετά το 1100, μετά το 1200, που πλέον μπαίνει η δυτική Ευρώπη σε μια πορεία σχετικής ειρήνης και ασφάλειας και αναπτύσσεται το εμπόριο και αρχίζουν και ξαναγεννιούνται οι πόλεις και δημιουργούνται νέες τάξεις, πλέον η γη παύει να είναι το απόλυτο κέντρο εξουσίας και αγαθών, εξ αυτού και η θέση των φεουδαρχών αρχίζει να μειώνεται, ενώ σταθερά αρχίζει να ισχυροποιείται η θέση νέων τάξεων που δημιουργούνται στην Ευρώπη, τάξεων που συνδέονται με το εμπόριο, με τις τεχνικές, με τις βιοτεχνίες κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Έτσι μετά το 1400, οπωσδήποτε το φεουδαρχικό σύστημα έχει μπει σε δοκιμασία και η δοκιμασία του αυτή

---

⁴⁵ Κατά κανόνα, η όλη πυραμίδα ξεκινούσε από έναν ισχυρό άρχοντα «Κύριο», «Άρχοντα», «Ηγεμόνα», «Βασιλέα» που παραχωρούσε φέουδα σε ένοπλους υποτελείς του φεουδάρχες.

⁴⁶ Αυτή είναι γνωστή ως «αλληπάλληλη φεουδαλική υποτέλεια»

θα γίνεται όλο και πιο βαριά, καθώς αντιστρέφονται συνεχώς τα πράγματα και ενισχύονται άλλες μορφές οικονομίας σε σχέση με τη δύναμη της γης. Αυτό θα κάνει το φεουδαρχικό σύστημα να γίνει σταδιακά ένας άχρηστος θα έλεγε κάποιος χώρος δράσης και πολιτικής ύπαρξης.

Όμως καθώς οι κοινωνίες είναι συντηρητικές και δύσκολα διαλύονται παλαιά σχήματα, το φεουδαρχικό σχήμα συνεχίζει να σαπίζει και να αδυνατίζει, ενώ κανονικά θα λέμε τώρα με την απόσταση των αιώνων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκεί γύρω στο 1400 στο 1500 πλέον σε πολλές (περιοχές στην Ευρώπη) δεν θα χρειαζόνταν να υπάρχει όμως εξακολουθούσε να υπάρχει, βέβαια φθίνον και περιγελούμενο, δηλαδή πλέον οι φεουδάρχες οι οποίοι είχαν στο 800, το 900 στο 1000, μεγάλη δύναμη και κύρος και κοινωνικό βάρος μετά το 1400 ή το 1300, 1500 πλέον δεν έχουν τόση ισχύ. Στο θέατρο, στα θεατρικά έργα τους περιγράφουν με όρους έτσι, περιγέλου και καγχάζονται και βέβαια το ίδιο συμβαίνει και με τους ιππότες.

Οι ιππότες στην περίοδο του Μεσαίωνα, ήταν πάρα πολύ σπουδαίο κομμάτι της κοινωνίας. Δεν ήταν μόνο πολεμιστές, αλλά είχαν και κύρος ως άτομα ευγενή και σήμερα λέμε ιπποτική συμπεριφορά ως άτομα τα οποία εξέφραζαν ευγενή αισθήματα φιλανθρωπίας κ.τ.λ., κ.τ.λ. Όμως καθώς περνούσαν οι αιώνες και πια το φεουδαρχικό σύστημα υπήρχε ενώ δεν θα έπρεπε να υπάρχει οι ιππότες αρχίζουν και γίνονται αντικείμενο κωμωδιών και χλευασμού. Πάντως στη διάρκεια των περίπου 500 πρώτων χρόνων της ύπαρξης αυτού του συστήματος, το φεουδαρχικό σύστημα έπαιξε τον ρόλο του και βοήθησε στην ασφάλεια των περιοχών και την ενίσχυση της ασφάλειας των γεωργών.

Πριν κλείσουμε το τεράστιας σημασίας αυτό το κεφάλαιο, θα ήθελα να στραφούμε λίγο στη θαυμάσια αποτύπωση της εργασίας χωρικών στα φέουδα. Είναι μια εικόνα [06:55] η οποία αντιπροσώπευσε τη ζωή του μέσου ανθρώπου, του μέσου απλού ανθρώπου, στην Ευρώπη για αιώνες στην περίοδο του Μεσαίωνα και όχι μόνο αυτή η αποτύπωση δείχνει αγρότες που σκάβουν, οι οποίοι θερίζουν, που δεματιάζουν οι οποίοι καθαρίζουν τους αγρούς που ορίζουν τις τροχιές που συγκεντρώνουν το προϊόν. Αυτός ήταν ο πλούτος που είχε απομείνει στη Ευρώπη, μετά από τις καταστροφές των βαρβάρων και χάρις σε αυτή την εργασία, αυτών των αγροτών, στα χωράφια επέζησε, ότι επέζησε, αυτές τις δύσκολες ώρες του δυτικοευρωπαϊκού χώρου.